

SSAD | 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı
Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6
Volume 6

Special
Issue:
Great
Offensive
on 100th
Anniversary

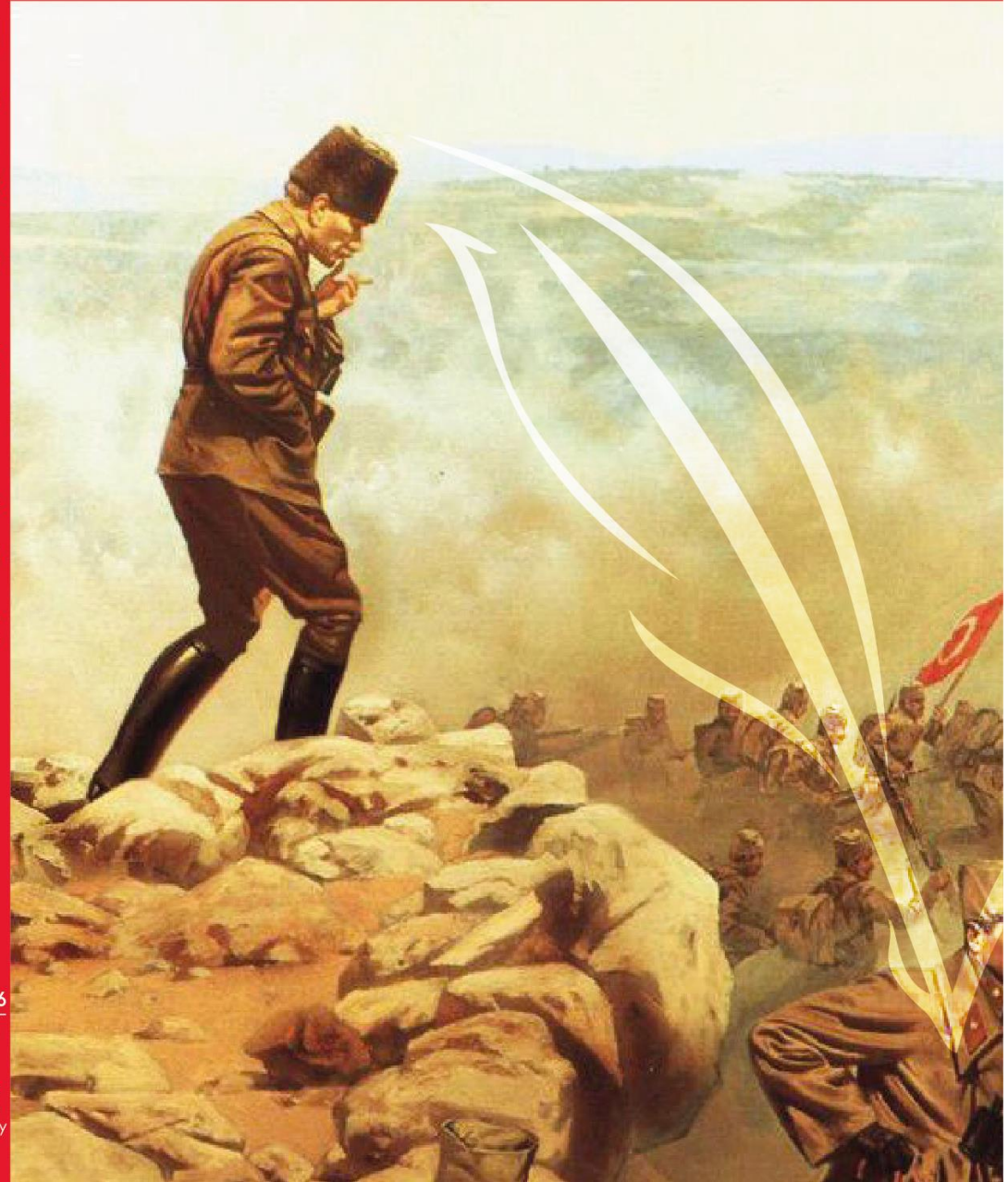
SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi
Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6 | Volume 6
30 Ağustos | August 2022
ISSN 2587-2621

100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı

Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary

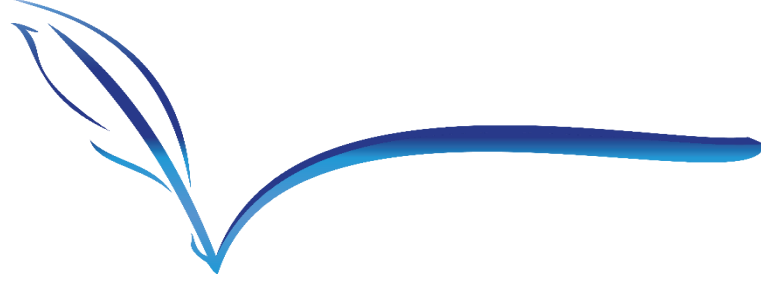

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, uluslararası hakemli bir dergi olup dörder aylık dönemler halinde (Mart-Temmuz-Kasım) yılda üç sayı olarak elektronik ortamda yayınlanan akademik, hakemli ve uluslararası dergidir. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'nde yayınlanan yazıların dil, bilim ve hukuki sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi'ne aittir.

Yazılar yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz veya çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp Yayınlamamakta serbesttir.

Dergiye gönderilen yazılar iade edilmez.

The Journal of Strategic and Social Researches (SSAD) is an academic, refereed and international journal published electronically three times a year (March-July-November). Linguistic, scientific and legal responsibility of the articles published in the SSAD belongs to the authors, and the publication rights belong to the SSAD.

Articles may not be published or reproduced in whole or in part in any way without the written permission of the publisher.

The Editorial Board is free to publish or not publish the articles submitted to the journal.

Works sent to the journal are not returned.

Journal of Strategic and Social Researches indexed by

International Scientific Indexing, EBSCO, ResearchBib, I2OR, Google Scholar, ISAM, ESJI, ROAD, Crossref, Maktaba, Academic Journal Index

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Vol 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı | *Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary*

30 Ağustos 2022 | *30th August 2022*

Bu Sayının Editörü | Editor of this Issue

Doç. Dr. Feyza KURNAZ ŞAHİN

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Yazım ve Dil Editörleri | Writing and Turkish Language Editors

MA. Fatma Zehra KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi MA.

Umut Sergen DAL Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Layout Editor

Doğukan Celal ÇETİN

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Vol 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

SSAD

STRATEJİK VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Journal of Strategic and Social Researches

ISSN 2587-2621 www.dergipark.gov.tr/sisad

sisaddergi@gmail.com

Sahibi | Owner

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

İstiklal Yerleşkesi 15130 BURDUR

Baş Editörler | Editor in Chief

Doç. Dr. Mehmet Ali KARAMAN Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Editörler | Editors

Doç. Dr. Sibel AKOVA Yalova Üniversitesi

Dr. Öğr. Görevlisi M. Abdullah KÜNDEYİ Afyon Kocatepe Üniversitesi

---

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Vol 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

Alan Editörleri / Field Editors
İktisadi ve İdari Bilimler

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi Türkiye)

Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Tuncay GÜLOĞLU (Prof. Dr. Yalova Üniversitesi Türkiye)

Makro Ekonomi

Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Sumgayit Devlet Üniversitesi-Azerbaycan)

İşletme

İzzet GÜMÜŞ (Prof. Dr. İstanbul Gelişim Üniversitesi-Türkiye)

Uluslararası İlişkiler

Tuncay Ercan SEPETÇİOĞLU (Doç. Dr. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi-Türkiye)

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Gökmen KANTAR (Dr. Öğr. Üyesi Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Türkiye)

Sosyoloji

Ümit AKCA (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi-Türkiye)

Felsefe

Süleyman Ertan TAĞMAN (Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Türkiye)

Sanat Tarihi-Arkeoloji-Mimari

Abdullah Şevki DUYMAZ (Prof. Dr. Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Türkiye)

İletişim

Burhanettin Aykut ARIKAN (Prof. Dr. Türk Alman Üniversitesi -Türkiye)

Eğitim Bilimleri

Said TAŞ (Prof. Dr. Süleyman Demirel Üniversitesi -Türkiye)

Tarih

Feyza KURNAZ ŞAHİN (Prof. Dr. Afyon Kocatepe Üniversitesi Türkiye)

Coğrafya

Erkan YILMAZ (Doç. Dr. Ankara Üniversitesi- Türkiye)

Türk Dili ve Edebiyatı

Abdülkadir EMEKSİZ (Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi- Türkiye)

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Vol 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

Yazı İşleri | Editorial Office

Prof. Dr. Abdullah Şevki DUYMAZ
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Türkçe Dil Editörü | Turkish Language Editor
MA. Fatma Zehra KÜNDEYİ Afyon Kocatepe
Üniversitesi

MA. Birgül YILMAZ

İngilizce Dil Editörü | English Language Editor

Doç. Dr. DMITAR TASIĆ
Philosophical Faculty, University of Hradec Kralove, Çek Cumhuriyeti

MA. Umut Sergen DAL
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Mizanpaj Editörü | Layout Editor Doğukan Celal
ÇETİN

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Amira TURBIĆ-HADŽAGIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna - Hersek)

Prof. Dr. Gürsoy ŞAHİN (Afyon Kocatepe Üniversitesi - Türkiye)

Prof. Dr. Redzep SKRIJELJ (Novipazar Devlet Üniversitesi - Sırbistan)

Prof. Dr. Ümit AKCA (Süleyman Demirel Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Armend MEHMEDİ (Priştina University - Kosova)

Doç. Dr. Dimitar ATANASSOV (Sofya Üniversitesi - Bulgaristan)

Doç. Dr. Esmâ IGUS (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi - Türkiye)

Doç. Dr. Lale VELİYEVA (Sumgayıt Devlet Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Memli KRASNİQİ (Priştina Üniversitesi - Kosova)

Doç. Dr. Mirza DZANIĆ (Tuzla Üniversitesi - Bosna Hersek)

Doç. Dr. Nurhodja AKBULAEV (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi - Azerbaycan)

Doç. Dr. Sevcan YILDIZ (Akdeniz Üniversitesi - Türkiye)

Sekreteryâ | Secretary

MA. Ali Rıza BİLGİN (Süleyman Demirel Üniversitesi)

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi / Journal of Strategic and Social Researches

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022
Vol 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

Bu Sayının Hakemleri | Reviewers of the Issue

Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL (Afyon Kocatepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Fuat ÖRENÇ (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Esra SARIKOYUNCU DEĞERLİ (Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet OKUR (Karadeniz Teknik Üniversitesi)

Doç. Dr. Hadiye YILMAZ ODABAŞI (Üsküdar Üniversitesi)

Doç. Dr. Mahmut BOLAT (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)

Doç. Dr. Özer ÖZBOZDAĞLI (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Doç. Dr. Sevilay ÖZER (Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Dr. Öğretim Üyesi Fatma ÇALIK ORHUN (İstanbul Arel Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Müjdat KARAGÜLMEZ (Milli Savunma Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Olcay KAHRAMAN (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Zemzem YÜCETÜRK (Artvin Çoruh Üniversitesi)

Dış Temsilcilikler | Country Representatives

Almanya: Uğur Berk KALELİOĞLU (M.A. Duisburg-Essen Üniversitesi)

Azerbaycan: Lale VELİYEVA (Doç. Dr. Azerbaycan Sumgayıt Devlet Üniversitesi)

Bosna Hersek: Amira Turbic HADZAGIC (Prof. Dr. Bosna Hersek Tuzla Üniversitesi)

Gürcistan: Valery MODEBADZE (Prof. Dr. Saint Andrew the First Called University)

Togo: Tete Jean Philippe GUNN (Ph. D.)

İÇİNDEKİLER | CONTENTS

Eminalp MALKOÇ TÜRK BASININDAN BİR

SÜREÇ İKİ PERSPEKTİF:

**LONDRA KONFERANSINI ANADOLU'DA YENİ GÜN VE ALEMDAR'IN
SAYFALARINDAN KARŞILAŞTIRMALI OKUMAK**

One Process Two Perspectives from the Turkish Press: Reading the London Conference from
the Anadolu'da Yeni Gün and Alemdar's Pages Comparatively ss. 1-26

Şaban ORTAK

BAŞKUMANDANLIK KANUNU HAKKINDA TBMM'DE YAŞANAN TARTIŞMALAR

Discussions in the TGNA on The Law of The Command in Director

ss. 27-59

Gül ÇAKIR

**BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE YUNANİSTAN'IN ANADOLU'DA TUTUNMA
ÇABALARI: İSTANBUL'UN İŞGALİ PROJESİ VE ANADOLU'DA MUHTARİYET
İLANLARI**

Greece's Efforts to Maintaining in Anatolia Before The Great Attack: The Invasion of Istanbul
Project and Announcements of Authority in Anatolia

ss. 61-82

Uğur ÜÇÜNCÜ

**BÜYÜK TAARRUZ'DA YUNANLARIN BİR MEZALİM METODU: YANGIN
ÇIKARMAK**

An Atrocity Method of the Greeks in the Great Offensive: To Start Fire

ss. 83-96

Gürsoy ŞAHİN

**“KOCATEPE RUHU”: BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTAN MEYDAN
MUHAREBESİ’NİN KAZANILMASINDA PSİKO-SOSYAL GÜÇ FAKTÖRÜ ÜZERİNE
BİR DEĞERLENDİRME**

**“Kocatepe Spirit”: An Evaluation on the Psycho-Social Power Factor in Winning the Great
Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief**

ss. 97-112

Güngör GÖÇER

**MİLLİ MÜCADELE VE BÜYÜK TAARRUZ’A ANADOLULU BİR RUM’UN
GÖZÜNDEN BAKMAK**

Looking at the National Struggle and Great Offensive Through the Eyes of a Greek Anatolian

ss. 113-123

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 08.04.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 31.05.2022

DOI: 10.30692/sisad.1100282

**TÜRK BASININDAN BİR SÜREÇ İKİ PERSPEKTİF:
LONDRA KONFERANSINI ANADOLU'DA YENİ GÜN VE ALEMDAR'IN
SAYFALARINDAN KARŞILAŞTIRMALI OKUMAK**

*One Process Two Perspectives from the Turkish Press: Reading the London Conference from
the Anadolu'da Yeni Gün and Alemdar's Pages Comparatively*

Eminalp MALKOÇ

Doç. Dr.

İstanbul Teknik Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5840-6922

malkocem@itu.edu.tr

Atf/Citation: Eminalp Malkoç (2022), "Türk Basınından Bir Süreç İki Perspektif: Londra Konferansını Anadolu'da Yeni Gün ve Alemdar'ın Sayfalarından Karşılaştırmalı Okumak", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.1-26.

Öz: Yunus Nadi'nin *Anadolu'da Yeni Gün*'ü bağımsızlık mücadelesinin sözcülerindendi. Refi' Cevad'la özdeşleşen *Alemdar* ise İstanbul Hükümeti yanlısıydı. Birinci İnönü Savaşı'nın ardından toplanan Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921), genelde olduğu gibi farklı kimliklerdeki bu iki gazete tarafından da izlenmişti. *Anadolu'da Yeni Gün*'de "Sevr'i Unutmayınız!" uyarısı yapılırken Yunanlıları kovmadan istenen barışa ulaşamayacağı vurgulanmıştı. Londra'da çözüm arayışında olunmadığı, İtilaf Devletleri'nin politikalarının gerçekleştirilmeye çalışıldığı dolayısıyla *Anadolu'da Yeni Gün*'ün yayınlarının doğrulandığına işaret edilmişti. Ayrıca gazetede Londra ve Moskova'daki görüşmelerin yan yana konulması ihmal edilmemişti. *Alemdar*'da ise "Londra Konferansı'ndan ümitvar olalım" düşüncesi savunulmuştu. İstanbul-Anadolu uzlaşmasının mümkün olmadığını yazan Refi' Cevad, Anadolu söylemlerinin Avrupa'ya İstanbul kanalıyla ulaşabileceğini ileri sürmüştü. Ankara heyetinin Avrupa'daki faaliyetleriyle yarattığı etkiyi izleyen *Alemdar*'da konferansın açılışı "Mukadderatımızın en mühim günü" olarak manşete taşınmış; konferans sürecinde katılımcıların tutumları izlenmişti/işlenmişti. Tarihsel gelişmeler gözetildiğinde *Anadolu'da Yeni Gün*'de sürecin başından itibaren tutarlı, doğruluk düzeyi yüksek değerlendirmelerle karşılaşılmaktadır. İlk aşamada İstanbul-Ankara temaslarına odaklanan *Alemdar*'ın konferansa yönelik İstanbul Hükümeti'yle İtilaf Devletleri'nden beklentisi yüksek yayın politikası/değerlendirmeleri ilerleyen süreçte doğrulanmayacaktı. Bu çalışma, farklı kurucu ve kimliğe sahip iki gazetenin Londra Konferansı'na yaklaşımlarını, aktarış ve değerlendirme şekillerini, farklı yönleri kadar ortak noktalarını da gözeterek karşılaştırılmalı bir inceleme ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler : Anadolu'da Yeni Gün, Alemdar, Milli Mücadele, Londra Konferansı, Ankara, İstanbul.

Abstract: The “Anadolu’da Yeni Gün” (A New Day in Anatolia) by Yunus Nadi has been one of the leading representatives of the independence struggle. The “Alemdar”, which was associated with Refi’ Cevad, was in favor of the Istanbul Government. The London Conference (February 21-March 12, 1921), which was convened after the First Battle of İnönü, was followed by these two newspapers with different identities, as is generally the case. While warning as “Don’t Forget Sevres!” in the *Anadolu’da Yeni Gün*, it was emphasized that the desired peace could not be achieved without expelling the Greeks. It was pointed out that there was no search for a solution in London and that the policies of the Allied power were tried to be realized, and the publications of the *Anadolu’da Yeni Gün* have been confirming this. In addition, the London and Moscow negotiations took place side by side in the newspaper. In *Alemdar*, on the other hand, the idea of “Let’s hope for the London Conference” was defended. Refi’ Cevad, who wrote that an Istanbul-Anatolian reconciliation was not possible, asserted that Anatolian discourses could reach Europe through Istanbul. The *Alemdar* had followed the influence of the Ankara delegation with its activities in Europe. The opening of the London Conference was on the headline in *Alemdar* as “The most important day of our destiny”, and the attitudes of the participants were monitored/recorded during the conference. Considering the historical developments, consistent and high level of accuracy evaluations are observed in the *Anadolu’da Yeni Gün*, from the beginning of the process. Focusing on Istanbul-Ankara contacts at the first stage, *Alemdar*’s editorial policy/evaluations for the conference with high expectations from the Istanbul Government and the Entente States would not be validated in the future. This study aims to present a comparative analysis by considering the approaches of two newspapers with different founders and identities to the London Conference, their way of conveying and evaluating, their common points as well as their different aspects.

Keywords : Anadolu’da Yeni Gün Newspaper, Alemdar Newspaper, National Struggle, London Conference, Ankara, Istanbul.

GİRİŞ

Milli Mücadele yıllarında Ankara merkezli olmak üzere bir yandan işgalci güçlere karşı bağımsızlık savaşı verilirken bir yandan da İstanbul’a karşı farklı kanallardan iktidar mücadelesi sürdürülmüştü. Ankara-İstanbul mücadelesinin önemli platformlarından birini, aynı zamanda propaganda boyutunu da içeren basın düzlemi oluşturmuştu. Nitekim basın ekseninde bölünme kendini gösterirken bir yandan da Anadolu’da bağımsızlık hareketinin basın organları ortaya çıkmıştı.

İstanbul gazeteleri baskı ve sansür altında bağımlıyken çoğunluğu bağımsızlık mücadelesi taraftarı olan Anadolu basını, hem İstanbul’dan hem padişahın otoritesinden hem de büyük ölçüde işgalden uzak kalabildiklerinden daha bağımsız hareket edebilmekteydiler. Üstelik olayların içinde olmak, gerçekleri yakından görmeyi sağlıyordu. Bununla birlikte Anadolu’daki basının tümü, bağımsız ve/veya ulusal basın olarak değerlendirilemez.

Bütün olumsuz şartlara rağmen İstanbul basınının yadsınamayacak kısmı Milli Mücadele yanlısıydı. Nitekim İstanbul gazetelerinden *İleri*, *Tasvir-i Efkar*, *Vakit*, *Akşam*, *İkdam*, *Tanin* ve *Tercüman-ı Hakikat* ile bazı Anadolu gazeteleri¹ Milli Mücadele taraftarı tutum takip ederken *Peyam-ı Sabah*, *Alemdar*, *Dersaadet*, *İstanbul*, *Aydede* ve Anadolu merkezli bazı yayın organları² bu mücadelenin karşıtı yayın politikası izlemişlerdi. Öte yandan Ankara’da çıkacak ya da taşınacaklarla birlikte *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye*, *Anadolu’da Yeni Gün*, *Sebilürreşad* gibi Anadolu hareketinin gazeteleri ya da sözcüleri kimliğini taşıyacaklardı³.

¹ *Öğüt*, *Babalık*, *Açıksöz*, *İzmir’e Doğru*, *Doğru Söz*, *Emel*, *Albayrak* ve *Varlık*, *Adana* ve *Yeni Adana*, *Küçük Mecmua*, *İstikbal* gibi.

² *Ferda*, *Adana Postası*, *Selamet*, *İrşad*, *Köylü* gibi.

³ Sol kimlikli gazeteler de yayınlanmıştı. *İdrak*, *Kurtuluş*, *Aydınlık*, *Orak* ve *Çekiç*, *Anadolu’da Yeni Dünya*, *Emek*, *Yeni Hayat*, Ulusal Bağımsızlık Savaşı’nın yanında yer almışlardı (Özkaya, 2007: 7-82; Güz, 2008: 1-96; Malkoç, 2014: 7-48). İnuğur, Milli Mücadele’yi destekleyen gazetelerden *İleri*, *Akşam*, *Vakit* ve *Yeni Gün*’ü önelemiş; Milli Mücadele dönemi basınının bağımsızlık mücadelesine karşı tutumunu biraz daha farklı kategorilendirmişti (İnuğur, 2005: 336-363). 1919 baharında *Hukuk-ı Beşer*, kendi sınıflamasını yapmıştı. İttihatçılıkla suçladığı *Yenigün*, *İstiklal*, *Zaman*, *Memleket*, *Ati*, *İleri* ve *Tercüman-ı Hakikat*’ten oluşan listeyi hazırlayarak “İttihad’ın gazeteleri denilen pis, kanlı paçavralar hala böyle her gün alınıpza çarpılacak mı?” ve “İttihad’ın gazeteleri denilen melanet aletleri de ne vakit maşerimizden def edilecekler?” gibi manşetlere başvurmuştu. İstanbul basınında Milli Mücadele’yi destekleyen gazetelerin böyle kategorilendirilmesi, sürecin başlarında basındaki bölünmüşlüğün göstergesiydi (Hukuk-ı Beşer, 4

Bunlardan *Anadolu'da Yeni Gün*, *Yeni Gün* adıyla İstanbul'da 2 Eylül 1918'de Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından çıkartılmaya başlanmıştı. Gazete, 1920 Mart ortalarında kapatılınca, başından itibaren Milli Mücadele ve Anadolu Hareketi'ni destekleyen Yunus Nadi, (Rıza Nur, Yusuf Kemal, Hüsrev, Halide Edip ile beraber) 1 Nisan 1920'de İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya geçmişti. Bu süreçte, 21 Mart'ta İstanbul'da yayına yeniden başlayan *Yeni Gün*, 12 Nisan 1920 (S. 380) nüshasıyla buradaki yayını sonlandırmış; 9 Ağustos 1920'de Ankara'da *Anadolu'da Yeni Gün* adıyla yayın hayatına dönmüştü. Zor şartlar altında çıkartılan gazeteyi Nebizade Hamdi (Ülkümen), Zekeriya Sertel, Mahmut Esat (Bozkurt), Muhittin (Birgen) ve Enver Behnan Şapolyo gibi isimler yazılarıyla desteklemişlerdi⁴.

Monarşi karşıtı, anti-emperyalist, çağdaşlaşmacı tutum takınan ve Kurtuluş Savaşı'nın haklılığını, ulaşılabilecek zafere inancı yansıtan gazete, basın düzleminde mücadelenin öncüleri arasında yer almış (Kocabaşoğlu, 1981: 183; Gülmez, 1999: 1-2,6-7); hatta doğrudan bu düzlemdeki mücadeleyi de üstünde taşımıştı (Gülmez, 1999: 1-2; Malkoç, 2014: 34). Üstelik *Anadolu'da Yeni Gün*, Milli Mücadele Ankarası'nın ilk günlük gazetesi kimliğiyle yayın hayatına öncü bir rolle girmişti (Kocabaşoğlu, 1981: 181).

Alemdar, 1909 yılında Refi' Cevad (Ulunay) tarafından yayın hayatına sokulmuş; önce İttihatçılara karşı, daha sonra ise Milli Mücadele aleyhtarı yayın politikasıyla öne çıkmıştı. Gazete açıkça Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadele karşıtlığı sergilemişti. Bağımsızlık mücadelesinin aksine İngiliz mandasını savunmuş ve halkı, İngiliz Muhipler Cemiyeti üyeliğine yöneltmeye çalışmıştı. Milli Mücadele karşıtı yayın organları kategorisinde öncelikliler konumunda bulunan ve aynı zamanda bu yayın politikasının öncüleri içinde yer alan gazetenin yazarları arasında Refik Halit (Karay), Hafız İsmail, Dr. Selahattin, Muammer Asaf ve Mustafa Sabri bulunuyordu⁵.

Kuşkusuz Milli Mücadele'nin başarıyla sonlanmasında önemli eşiklerden biri Londra Konferansıydı (21 Şubat-12 Mart 1921). Bu nedenle 1921'in ilk aylarında dönemin başlıca gündem maddelerinden biri Londra Konferansı olmuştur. Konferans, kurucu ya da sahiplerinin politik yaklaşımlarından da anlaşılabilirliği üzere farklı kimliklere sahip bu gazeteler tarafından yakından izlenmişti. Bu çalışma, Ankara merkezli Anadolu hareketinin yayın organlarından *Anadolu'da Yeni Gün* ve Milli Mücadele ile liderlerinin karşısında bulunan *Alemdar* gazetelerinin Londra Konferansı'na yönelik yayınlarını mukayeseli şekilde incelemeyi amaçlamaktadır.

Konferansa Uzanan Süreç

Anadolu'da Yeni Gün

Anadolu'da Yeni Gün, 1921 Ocak başlarında Avrupa'da Türkiye'ye yönelik yaklaşımların biraz farklılaşmaya başladığını; düzenlenen/imzalanmış barış anlaşmasının değiştirilmesi düşüncesinin ortaya çıktığını işlemişti (Gülmez, 1999: 540-541). Nitekim 4 Ocak tarihli sayısında “*Sevr Muahedesi etrafında*” başlığı altında “*herkes tadile taraftar*” yaklaşımının altı çizilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 4 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1-2). O günlerde benzer yayınlar sürdürülmüş (Anadolu'da Yeni Gün, 5 Kanun-ı Sani 1920 [1921] s.1; 6 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1; 9 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1; 10 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1; 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.2; 19 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.2; Yunus Nadi, 23 Kanun-ı Sani 1920 [1921]

Şubat 1919, s.1; 1 Mart 1335-1919, s.1; 1 Mart 1335-1919, s.1; 2 Mart 1335-1919, s.1; 3 Mart 1335-1919, s.1; 4 Mart 1335-1919, s.2; 5 Mart 1335-1919, s.1; Malkoç, 2014: 32)

⁴ Gazete, 1 Eylül 1921'den itibaren 31 sayısını taşıdığı Kayseri'de yayımlanmış; sonra tekrar Ankara'ya taşınmıştı. Nihayet 1924 yılı başlarında yayını sona ermişti. Ardından Mayıs ayında Yunus Nadi, İstanbul'da *Cumhuriyet*'i yayınlamaya başlamıştı (İnuğur, 2005: 339-340; Güz, 2008: 59-61; Özkaya, 2007: 29,75,77; Gülmez, 1999: 1-7). Duman, *Anadolu'da Yeni Gün*'ün yazı kadrosu içinde Aka Gündüz ve Ziya Gökalp'in bulunduğunu kaydetmektedir (Duman, 2000: 139).

⁵ *Alemdar*, 1922 yılında kapatılacaktı. Refi' Cevad, Refik Halit, Mustafa Sabri, Hafız İsmail, Yüzellilikler arasında yer aldıklarından sınırdışı edilmişlerdi (İnuğur, 2005: 342-343; Güz, 2008: 29-33; Özkaya, 2007: 79-80). Refi' Cevad'ın kısa özgeçmişi için bkz.: (Acehan, 2010: 119-121; Oymak, 2014: 827-829).

s.1); Avrupa'da Anadolu'yla anlaşma zorunluluğu duyan kesimlerden örnekler verilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 5 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1-2).

Gazetede, 11 Ocak itibariyle son birkaç gündür “Resmi Tebliğ”ler kısmında bahsi geçen Batı Cephesi'ndeki çarpışmalarla süren savaşın haberleri birinci sayfaya taşınmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 11 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1). Ertesi gün Yunus Nadi, Türk direnişinin Venizelos'u düşürmesinin ardından İtalya ve Fransa'nın “Sevr Muahedesi'nin tadilatından başka yapılacak bir şey olmadığını” savunduklarını yazmıştı. Devam eden çarpışmalar açısından da Türk birliklerinin gayet başarılı manevralarıyla kahramanca mücadelelerine odaklanmıştı (Yunus Nadi, 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1). Aynı gün gazetenin ikinci sayfasında Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa'nın İnönü Savaşı nedeniyle Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Garp Cephesi Kumandanı İsmet Efendi'ye gönderdiği kutlama telgrafi yayımlanmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.2).

Yunus Nadi, 25 Ocak tarihli ve “Tehlike Garb'dadır” başlıklı makalesinde süreci değerlendirmişti. İngilizlerin Venizelos'un düşmesi ve Fransa ile İtalya'nın Sevr'de değişiklik yapılması talepleri karşısında Kral Konstantin ile anlaşarak hareket ettiklerini, hatta Nis ve Paris'teki konferansları çeşitli bahanelerle ertelediklerini belirtmişti. Planlarının tutmadığını ve İnönü Savaşı'nda Yunan tarafının başarısız olduğunu ifade eden Yunus Nadi, İngiltere'nin bu yöndeki politikalarla aslında Fransa ve İtalya'ya meydan okuduğuna dikkat çekmişti. Bu doğrultuda İngilizlerin Türklere karşı Yunanlıları oynarken Fransa'ya karşı Almanya'yı ve İtalya'ya karşı da ekonomik durumu koz olarak kullandığını seslendirmişti. Ayrıca “İngiltere'nin Yunan kuvvetlerine yeni taarruzlar hazırlan[t]makta olduğuna şüphe yoktur” derken Anadolu'nun soğukkanlılıkla ve sessizce fakat büyük bir azimle direncini artırması gerektiğini vurgulamıştı (Yunus Nadi, 25 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1). Ertesi gün çıkan sayısında, Yunus Nadi'nin bahsettiği Paris'te toplanacak konferansın Bolonya'da düzenleneceği ve konulardan birinin Sevr yani Türkiye meselesi olduğu Reuters Ajansı'na dayanılarak aktarılmıştı. İkinci sayfada ise Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yayımlanmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 26 Kanun-ı Sani 1920 [1921], s.1).

Anadolu'da Yeni Gün, İnönü Savaşı'nın merkezinde durduğu tarihsel gelişmelere bağlı olarak 1921 Ocak ayının son günlerinde Londra Konferansı'na uzanacak süreci gündemine almıştı. Gazete, Yunus Nadi aracılığıyla Anadolu'nun ihtiyacının İngiltere'yi yıkacak, Fransa ile İtalya'yı etkisizleştirecek uzun vadeli ve kalıcı bir siyaset olduğunu savunmuştu (Çıkmın, 2007: 173-174).

Yunus Nadi, 2 Şubat tarihli “Mesele veya tehlike-i sulh” başlıklı yazısında Avrupa'nın Şark Meselesi'nden paylaşım sorunlarını anladığını hatırlatmış, dolayısıyla Doğu'nun değil Avrupa'nın sorunu olduğuna işaret etmişti. Onun bakış açısıyla herşeyin sorumlusu İngiltere ve emperyalist politikalarıydı. Öte yandan Anadolu'nun başarısı nedeniyle ortaya çıkan Londra Konferansı'na, Ankara ve mücadelesinin sesini duyurabilmek açısından katılmanın önemini vurgulamış; bazı sonuçlar alınabileceğini fakat Sevr'i tadil etmek çizgisinde bir araya gelinen organizasyondan Ankara cephesini tatmin edecek sonucun çıkmayacağını, bu bilinci taşıdıklarını da kaydetmişti (Yunus Nadi, 2 Şubat 1920 [1921], s.1)⁶.

Aynı sayıda, konferansa davetin bir gün önce Büyük Millet Meclisi'nde görüşüldüğü, Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in açıklama yaptığı aktarılmıştı. Konferans davetinin Yunan hükümetinin başarısızlığını ön plana çıkartacak şekilde Atina'daki etkileri⁷ üzerinde de durulmuştu

⁶ Mustafa Kemal Paşa, *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çıkan 6 Şubat 1921 tarihli röportajında TBMM'nin kan dökmeye hevesli olmadığını, “İtilaf Devletleri Türkiye meselesini söz konusu Londra Konferansı'nda ciddiyet ve samimiyetle halletmek istedikleri takdirde, karşılarında bütün millet ve ülkeyi gerçek yetkiyle temsil eden meşru muhatapları bulabilmeleri için” Anadolu heyetinin yola çıkmak üzere olduğunu söylemişti (Özel-Hacıbrahimoğlu, 2011: 4).

⁷ Benzer yayınlar ilerleyen günlerde de yapılacaktır.

(Anadolu'da Yeni Gün, 2 Şubat 1920 [1921], s.1-2)⁸. Ertesi gün Yunus Nadi'nin "*İstanbul'da Bizans zihniyeti*" başlıklı yazısının "*İstanbul'da Türk hükümet ve hakimiyeti namına zerr kalmış değildir*" vurgusunu taşıması tesadüf olmasa gerekir (Yunus Nadi, 3 Şubat 1920 [1921], s.1). Zaten bir sonraki gün, İstanbul'a yönelik davete "*Sulh meselesini millet halledebilir. Bugün işte nihayet Avrupa'nın da takdir ettiği vecihle, millet Ankara'daki Büyük Millet Meclisi'yle kendi mukadderatına kendisi hakim bulunuyor. Sulh meselesinde hakiki söz onlarıdır*" cevabının verilmesi gerektiğini açık bir mesaj niteliğinde yayımlamıştı (Yunus Nadi, 4 Şubat 1920 [1921], s.1)⁹.

Gazetenin aktarımıyla "*Son Paris Konferansı'nda Türkiye sulhunun yeniden müzakeresine lüzum görülerek Anadolu'da müteşekkil Büyük Millet Meclisi hükümetinin murahhasları da hazır bulunmak şartıyla 21 Şubat'ta yeni bir Londra Konferansı'nın toplanmasına karar verildiğinden Ankara'nın temsilcileri olarak Bekir Sami (Hariciye Vekili), Cami (eski Dahiliye Vekili), Yunus Nadi (İzmir mebusu), Hüsrev (Trabzon mebusu) ve Zekai (Adana mebusu) Beyler belirlenmişti. Mahmut Esat (İzmir mebusu), Necati (Erzurum mebusu), Vehbi (Karesi mebusu), Sırrı (İzmit mebusu), Muvaffak (eski Saruhan mebusu) ve Hariciye Vekaleti müsteşarı Münir ile Niyazi Beyler müşavir sıfatıyla heyete dahil olmuşlardı. Heyet, 7 Şubat gecesi Afyonkarahisar-Antalya rotasıyla Londra'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrılmıştı.*

Bu günlerde *Anadolu'da Yeni Gün*'ün sütunlarında konferans haberleri (Yunan basınının telaşı, Rum temsilcilerinin kimler olacağı vs) yoğunlaşmıştı¹⁰. Şubat ortalarında böyle değerlendirmeler sürerken Vehbi Bey'in hastalığı nedeniyle Anadolu heyetiyle yolculuğa devam edemediği¹¹, İstanbul heyetinin ise Sadrazam Tefvik Paşa, Roma temsilcisi Osman Nizami ve Londra temsilcisi Reşit Paşa'dan ibaret olduğu haberleri çıkmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 15 Şubat 1920 [1921], s.2; 16 Şubat 1920 [1921], s.2; 17 Nisan 1921, s.1). Zaman zaman İstanbul heyeti ve Tefvik Paşa'nın yolculuğu, yolculuktan memnun olduğu hakkında haberler de gazeteye yansımıştı/yansıtılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 16 Şubat 1920 [1921], s.1-2)¹².

Mevcut konjonktür içinde 8 Şubat tarihli "*Sevr'i Unutmayınız!*" başlıklı yazıda, verilen mücadelede "*sarf edilen fedakarlıklarla dökülen kanların heder olması ihtimali*" bulunduğu uyarısına ihtiyaç duyulmuştu. Zira gazetede ki yaklaşımla "*Avrupalılar Şarklı ruhiyatını iyi tanırlar ve bilhassa bizim ruhiyatımız hakkında gayet uzun tecrübeleri vardır*"; buna karşılık, ülkenin mukadderatı doğrultusunda sorumluluk alanların Sevr'i iyi bilmeleri zorunluluktan (Anadolu'da Yeni Gün, 8 Şubat 1920 [1921], s.1). 9 Şubat tarihinde ise "*gözümüzü dört açalım, çünkü hata işlemek, bilhassa siyasette hataya düşmek bizim ananevi kusurlarımızdan biridir*" vurgusundan sonra Almanya örneğinden yola çıkılarak silahla yenilemeyen Türklerin "*sulh ve tadil siyaseti*"yle mağlub edilmeye çalışıldığı uyarısı dikkat çekmekteydi (Anadolu'da Yeni Gün,

⁸ Paris Konferansı, Londra Konferansı'nın toplanma kararı ve İstanbul ile Ankara hükümetlerinin davet karşısında tutumları hakkında bkz.: (Sofuoğlu-Yıldırım, 2018: 114-187).

⁹ Gazetenin ikinci sayfasında İstanbul basınının propagandaları ve bu çabalara yönelik eleştiriye yer verilmişti.

¹⁰ Gazetede bazı mebusların temsilcisi olduğu iller yanlış yazılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 6 Şubat 1920 [1921], s.1; Anadolu'da Yeni Gün, 7 Şubat 1920 [1921], s.1; Gülmez, 1999, s.541). *Anadolu'da Yeni Gün*'ün Nisan sayılarında heyet içinde Ruşen Eşref ve katiplerden Ziya, Cemal, Zeki beylerin olduğu kaydedilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 17 Nisan 1921, s.1; Anadolu'da Yeni Gün, 26 Nisan 1921, s.1). Rauf Ahmet (eski İstanbul mebusu ve Paris Sefareti müsteşarı), Muhtar (eski Nafia Nezareti müsteşarı) ve Nihat Reşat (Belger) beyler Avrupa'da heyete katılmışlardı (Anadolu'da Yeni Gün, 26 Nisan 1921, s.1). Sonraki günlerde özellikle ikinci sayfada konferans detayları ve Anadolu temsilcilerinin rotası/yolculukları hakkında haberler verilmişti. Yolculuk Avrupa'da seyretmeye başladığında bu haberler birinci sayfaya taşınacaktı. Ankara heyetinin yolculuğunun farklı bir gazete üzerinden incelenmesi hakkında bkz.: (Güçlü, 2016: 71-91). Yunus Nadi'nin hayatının Cumhuriyet'in ilk yıllarına kadar uzanan bölümünü ele alan ve Londra günleri ile *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesi hakkında kısmi/sınırlı veriler içeren bir doktora tezi hazırlanmıştır. Bkz.: (Böke, 1994).

¹¹ 15 gün sonra tekrar heyete katılacağı yazılsa da bu gerçekleşmeyecekti.

¹² 20 Şubat'ta Galip Kemal Bey'in Roma'dan Paris ve Londra'ya hareket ettiği haberi verilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 20 Şubat 1920 [1921], s.1).

9 Şubat 1920 [1921], s.1)¹³. Oysa -Anadolu'da Yeni Gün'deki haberlere göre- İngiliz basınından *Daily Express* "Sevr Muahedesi'nin hemen tadili lazımdır" görüşünü savunuyordu (Anadolu'da Yeni Gün, 13 Şubat 1920 [1921], s.1).

Şubat ortalarına doğru gazetede Anadolu temsilcilerinin rotası hakkındaki haberlerin yanında biraz yönlendirici, biraz öğütücü ve tavsiyeci tutum sürdürülmüştü. Bu çizgideki başyazılardan biri "Kuvvetimizi tanyalım" idi. Millet inancının askeri güçle yenilemeyeceği mesajı verilen yazıda, bağımsızlık mücadelesinin başından itibaren çok yol katedildiği belirtilirken Londra Konferansı'nın sonuçlarının belirsizliğine/öngörülemesliğine işaret edilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 10 Şubat 1920 [1921], s.1). 13 Şubat tarihli sayıda da "kuvvetimiz, evvela iman ve itikad kuvveti, sonra siyaset kuvveti sonra da ordu kuvvetidir; iman kuvvetini kaldırınız, siyaset şaşırır; iman kuvvetini yok farzediniz, ordu makinesi derhal bozulur" deniliyordu (Anadolu'da Yeni Gün, 13 Şubat 1920 [1921], s.1). Birkaç gün sonra İngilizlerin Fransızlara karşı üstünlüğü ele alınmıştı. Ayrıca "Türkler biraz daha kan dökmeye, fedakarlıklara girmeye mecbur olacaklar. Neticede Türk mutlaka muzaffer olacak" inancının yanında Türk-Fransız dostluğu hakkında "son sayfası da okunmuş bir tarihten ibaret" kalacağı yaklaşımı sergilenmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 17 Şubat 1920 [1921], s.1). Yunanlıların siyasetinin değişmeyeceği haberleri de gazete sütunlarına taşınmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 22 Şubat 1920 [1921], s.1).

Alemdar

Alemdar, 5 Ocak tarihli sayısında, bir sonraki hafta Londra'da müttefiklerin bir konferansının toplanacağını ve burada Türkiye meselesiyle Almanya'nın silahsızlanması, Versay Antlaşması'nın uygulanması gibi konuların masaya yatırılacağını gündeme getirmişti (Alemdar, 5 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Ertesi gün İngiltere Başbakanı Lloyd George'un ağzından Londra'da Anadolu meselesinin kesin sonucu ulaştırılacağını aktarmıştı (Alemdar, 6 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Birkaç güne varmadan bu konferansın Paris'te toplanmasının muhtemel olduğu haberleri yayılmıştı (Alemdar, 7 Kanun-ı Sani 1921, s.1). 9 Ocak tarihli sayısındaki "Paris Konferansı ne vakit toplanabilir" manşeti ise konferansın yerinin kesinleştiğini göstermekteydi (Alemdar, 9 Kanun-ı Sani 1921, s.19)¹⁴.

Ocak ortalarına doğru gazetede, Paris Konferansı'nın toplanma tarihiyle ilgili haberlerin yanında İstanbul hükümetinin Anadolu hareketiyle aralarındaki ikiliği ortadan kaldırma çalışmaları değerlendirilmişti. Bu bağlamda, *Alemdar*'da "Kemaliler" olarak adlandırılan Anadolu hareketi temsilcileriyle Ankara'ya giden Dahiliye Nazırı İzzet Paşa başkanlığındaki heyetin temaları hakkındaki yazı ya da haberlere yer verilmişti. Bu günlerde gazetede "İstanbul ve Ankara uzlaşmalı" ve "Yekvücut olmaktadır ehemmiyet" gibi başlıkları taşıyan başyazılar ön plana çıkmıştı.

Aynı dönemde Büyük Millet Meclisi kuvvetleriyle Yunanlılar arasında Eskişehir civarında yaşanan mücadele gazeteye konu olmuştu. 14-16 Ocak tarihleri arasında Yunan tarafından bir açıklama yapılmadığı kaydedilmişti (Alemdar, 11 Kanun-ı Sani 1921, s.1; 12 Kanun-ı Sani 1921, s.1 ; 13 Kanun-ı Sani 1921, s.1 ; 14 Kanun-ı Sani 1921, s.1; 15 Kanun-ı Sani 1921, s.1; 16 Kanun-ı Sani 1921, s.1)¹⁵. 17 Ocak'ta ise "Kemalilerin bir meydan muharebesinden sonra Bilecik'i istirdadı ve Yunan kıtaatının ricati teyid etmiştir" alt manşeti atılmış (Alemdar, 17 Kanun-ı Sani 1921, s.1); ertesi gün savaşla ilgili analizlere başvurulmuştu. Ayrıca Paris Konferansı'nın toplantı

¹³ Muhittin Bey (Birgen), 28 Kasım 1920'de kaleme aldığı "Tadil bir siyaset olabilir mi?" başlıklı makalesinde bu siyasete karşı çıkmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 28 Teşrin-i Sani 1920, s.1; Çıkm, 2007: 170; Gülmez, 1999: 541-542).

¹⁴ 8 Ocak tarihli sayısında "Paris'te Anadolu meselesinin tedkiki" başlığı altında İngiltere Dışişleri Bakanı Curzon'un bu şehre doğru yola çıktığı aktarılmıştı (Alemdar, 8 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

¹⁵ 17 Ocak'ta sınırlı bilgiler çerçevesinde Ankara'da İzzet Paşa ile uzlaşma görüşmelerinin sürdüğü haberine yer verilmişti (Alemdar, 17 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Ankara'da bulunan heyet hakkında ilerleyen günlerde de kısa yazılar çıkacaktı.

tarisinin Fransa'daki siyasi kriz nedeniyle belirsizleştiği haberleştirilmişti (Alemdar, 18 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

19 Ocak tarihli “*Avrupa konferansı da birleşmemizi bekliyor*” başlıklı sansürlenmiş başyazıda İnönü Zaferi'nin sonuçları ele alınmıştı. Artık İnönü mevkiindeki Yunan saldırısının başarısızlığı “*Yunan'ın Anadolu'yu teskin edecek bir âmil olamayacağına*” yönelik yorumları doğrulamıştı. Bu sonuç üzerine “*Avrupa'nın hâl-i intizar aldığı... Anadolu'nun silahla yola getirilemeyeceğine (Yunan silahı olacak) Avrupa mahafilinde kısmen kanaat hasıl olmuştur... Avrupa'da bu kanaatin tahakkuk ettiği anlaşılıyorsa artık Anadolu'nun harb ve harbte ısrarı pek manasız olur*” denilerek İstanbul ile Anadolu'nun birleşmesi gerektiği ileri sürülmüştü (SN-ص ن [Sat Nun] 19 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

Sonraki günlerde Avrupa siyasi merkezlerinin yaklaşımları, Paris Konferansı'nın toplanması, Şark meselesi ve Anadolu'daki gelişmeler gibi gündemi belirleyen konulara yönelik yayınlarını sürdüren *Alemdar*, Ocak sonlarında *Tan [Le Temps]* gazetesinin ulaştığı Londra haberlerini aktarmıştı. Bu haberlere göre -gazetede ki ifadelerle- “*Yunanlılar ile Kemaliler arasındaki muhasamat elan devam ediyor*”du ve Sevr'in tadili için zaman pek uygun değildi. Ayrıca Avrupa merkezlerinde, İzzet Paşa ve heyetinin nerede olduğunun bilinmediği düşüncesi hakimdi (Alemdar, 24 Kanun-ı Sani 1921, s.1)¹⁶. Aynı dönemde *Daily Telegraph* gibi yayın organlarına dayanılarak kısa süre içinde Paris'te toplanacak yüksek konseyde İtilaf Devletlerinin Sevr Anlaşması'nın onayı ya da tadiline karar verecekleri belirtilmişti (Alemdar, 26 Kanun-ı Sani 1921, s.1; 27 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

Nihayet gazetenin 28 Ocak baskısına göre Paris Konferansı'nda Lord Curzon'un teklifiyle Sevr'in tadilini düzenleyecek konferansın 21 Şubat günü Londra'da toplanması kararlaştırılmıştı. Bu konferansa “*Ankara ve İstanbul namına haiz-i salahiyet bir heyet resmen davet olun*”acaktı. Davetin Ankara'ya iletilmesi sorumluluğunu İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümetine bırakmıştı. Gazetenin bu noktada ilk yorumu, -*Payitaht* örneğinde görülebileceği üzere ve diğer bazı İstanbul gazetelerinde de olduğu gibi- Ankara ile İstanbul arasında “*Zaten bu itilaf gayr-ı mümkün değildir*” şeklindeydi (Alemdar, 28 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Gazetenin sonraki sayısında İstanbul'daki İtilaf Devletleri Fevkalade Komiserlerinin aldıkları davetle ilgili talimatı Sadrazam Tevfik Paşa'ya ilettikleri haberi çıkmıştı (Alemdar, 29 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Gazetede ki yorumlar, Londra'ya davetin İstanbul Hükümetinin “*mevkiini tahkim*” edeceği yönündeydi (Alemdar, 30 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

Refî' Cevad ise kaleme aldığı 28 Ocak tarihli “*Dünki haber*” başlıklı makalesinde “*Görülüyor ki bu muahedenin şiddeti Avrupa'da anlaşılmıştır... muahedenin tekrar tedkiki demek onun tadile muhtac olduğunu bir derece kabul etmek demektir*” diye yazmıştı. Ayrıca “*Siyaset-i maliyemiz siyaset-i hariciyemiz tamamen muhtac-ı himmet bir haldedir... Hakkın en büyük silah müdafaası*”

¹⁶ İstanbul ile Ankara'nın Kurtuluş Savaşı derinlik kazanmadan önce önemli temaslarından biri 5 Aralık 1920'de Bilecik'te gerçekleşmişti. 1920 Ekim sonlarında dördüncü/sonuncu sadrazamlığına atanan Tevfik Paşa ve yeni hükümeti, Ankara'yla uzlaşmaya çalışmıştı. Zaten hükümetin Ticaret ve Tarım Bakanı Hüseyin Kazım Kadri, bu hükümetin Anadolu ile anlaşma için kurulduğunu yazmıştı. Bilecik'te iki heyet toplandığında Ahmet İzzet Paşa ve Hüseyin Kazım Kadri'nin yanında Mustafa Kemal Paşa'nın talebiyle Salih Paşa bulunmuştu. Mustafa Kemal Paşa, Bilecik'te kendisini “*Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükümeti Reisi*” olarak tanıtarak, İstanbul'un nazırlarını tanımadığını açıklamış; kimlik ve yetki gözetilmeksizin görüşülmüştü. Mustafa Kemal Paşa, Salih Paşa'yı Amasya Görüşmeleri'nde verdiği sözleri tutmamakla ve yaşananların sorumlusu olarak suçlamıştı. Üstelik Osmanlı heyetinin İstanbul'a dönmesine izin vermeyerek Ankara'ya götürmüş, kendi insiyatifleriyle harekete katıldıklarını açıklamıştı. Ahmet İzzet ve Salih Paşalar Ankara'da kalmak istememişlerdi. Paşa'nın ifadesiyle onlar Ankara'ya ısınmamışlar ve Mart ayında izin verildikten sonra Münir Bey (Erteğün) dışında bu heyetteki herkes başkente dönmüştü. İstanbul'a döndükten sonra Ankara'da verdikleri söz gereğince istifa etmişlerse de bir süre sonra yeniden Tevfik Paşa hükümetinde görev almışlardı. Bu, Mustafa Kemal Paşa'ya göre sözünde durmamaktı. Nitekim Ahmet İzzet Paşa'nın Vahdettin'e kul olmayı tercih ettiğini söyleyecekti (Nutuk, s.373-382; TBMM ZC, 6.3.1338, s.61-62; TBMM GCZ, 6.3.1338, s.15-17; Anadolu'da Yeni Gün, 7 Mart 1922, s.1,2; Turan, 1998:242-244; Malkoç, 2014:22)

mantık olduğunu unutmamak ve daha iyi bellemek" gerektiğini vurgulamıştı (Refi' Cevad, 28 Kanun-ı Sani 1921, s.1).

Alemdar, İstanbul hükümetinin temsilcilerini belirleme sürecine girdiği ve bu noktada hem iç hem de çeşitli dış çevrelerde İzzet Paşa'nın adının geçtiği haberlerini sayfalarına taşımıştı (Alemdar, 30 Kanun-ı Sani 1921, s.1). Benzer haberlerin tekrarlandığı ve genelde olduğu gibi sansüre maruz kalan 31 Ocak sayısında Ankara ile -telgraf kanalıyla- temasa geçildiği üzerinde durulmuştu. Öte yandan *Journal d'Orient*'te İstanbul ile Ankara'nın ortak heyetini planlayan (ya da yansıtan) anlayış içinde Ahmet İzzet Paşa (heyet başkanı), Ahmet Muhtar, Kazım Karabekir, Ferit (Ankara temsilcileri) gibi isimlerin geçtiğinden bahsedilmişti. Zaten bu yaklaşımla bağlantılı olarak "*Sat Nun*" imzalı¹⁷ "*Diplomatların vazifesi*" başlıklı yazıda, Türkiye'nin geri kalmışlığına dolayısıyla ihtiyaçlarına atıf yapılırken daha önceki "*İstanbul ve Ankara uzlaşmalı*" ve "*Avrupa konferansı da birleşmemizi bekliyor*" başlıklı yazılar hatırlatılarak Ankara ile İstanbul'un uzlaşması gerektiğine yeniden işaret edilmişti (SN, 31 Kanun-ı Sani 1921, s.1)¹⁸. O günlerde -İtalya'nın Şark meselesine bakış açısı örneğinde görüldüğü gibi Avrupa merkezli yaklaşımların yanında- Ankara ile İstanbul arasındaki görüşmelerin sürdüğü, telgrafların İstanbul Hükümeti nezdinde uzun toplantılara neden olduğu gazetenin sütunlarına yansımıştı (Alemdar, 1 Şubat 1921, s.1).

Şubat'ın ilk günlerinde bir yandan genelde olduğu gibi Avrupa basınının değerlendirmelerine yer verilirken öte yandan İnönü Savaşı ve sonuçlarının Yunanlıların Anadolu'daki mevcut durumu koruyamayacağı düşüncesini Avrupa'da yerleştirdiği belirtilmiş/tekrarlanmıştı (SN, 2 Şubat 1921, s.1). Sevr'in merkezinde duracağı konferansa "*Türkiye'nin daveti Osmanlı heyet-i murahhasasına Mustafa Kemal veya Ankara hükümetince tasdik edilmiş olan murahhasların dahil olması şartıyla vuku bulacak*" olduğu hatırlatılmıştı (Alemdar, 2 Şubat 1921, s.1). Yine aynı günlerde konferansın ertelenme ihtimali değerlendirilirken "*Londra Konferansı'ndan ümidvar olalım*" başlıklı yazıda İngiltere'nin Yakın Doğu sorunlarıyla çok yakından ilgilendiği, Londra Konferansı'nda "*hata-yı mezkurenin teskinine hizmet edecek*" kararların alınmasının beklendiği seslendirilmişti (SN, 6 Şubat 1921, s.1).

Alemdar'ın yayınlarından anlaşıldığına göre İstanbul'un Ankara ile temaslarında Anadolu'nun başkente temsilci göndermeme ihtimalinin ağırlık kazanması, Osmanlı Hükümetini konferansa katılabilmek için başka yollar aramaya itmmişti. Bununla birlikte temasların devam ettiği ve Ankara'dan cevap beklendiği de gazeteye konu olmuştu (Alemdar, 7 Şubat 1921, s.1). Refi' Cevad ise "*Biraz söyleyelim*" başlığı altında "*Artık İstanbul'un Anadolu ile uzlaşması kabil olmayacak. Bu bir hakikattir*" saptamasına gitmişti. Anadolu'yu devletin lehine bir gelişmenin önüne geçmekle suçlarken fırsatın değerlendirilemediği, İnönü Savaşı'nın sonuçlarından yararlanılmadığı iddiasındaydı. Mustafa Kemal Paşa'ya karşıtlığı açığa çıkaran cümlelerle "*Kuva-yı Milliye, (Kuva-yı Milliyemiz) olurdu. İşin içinde İttihatçılık olmasa idi*" gibi kesin bir yargıdan sonra "*Evvvela bir Avrupa var ki Londra Konferansı'na İstanbul'dan geçmek şartıyla bir Anadolu heyeti kabul ediyor. Sonra bir İstanbul Hükümeti var ki memleketi düştüğü haziz felaketten kurtarmak için sarf-ı mesai ediyor*" ifadelerini kullanarak Anadolu'yu bu çabaları boğmakla suçlamıştı (Refi' Cevad, 7 Şubat 1921, s.1)¹⁹. Ertesi gün aynı çizgiyi sürdürmüştü; "*Anadolu'ya âsi diyorlar. Yalan. Anadolu'nun hadısata muttali olmaktan gayri bir isyanı yoktur*" dedikten sonra Avrupa'nın böyle ciddi bir süreçte karşısında tek parça yapıyı tercih edeceğini savunmuştu. Yine Ankara'nın ancak İstanbul kanalıyla Avrupa'yla temas kurabileceğini -aslında tehditkar üslupla- tekrarlamıştı. Türkiye için ilkbaharın hazin bir sonbahar haline dönüşebileceği uyarısında da bulunmuştu (Refi' Cevad, 8 Şubat 1921, s.1).

¹⁷ Metin Ayışığı, "*Sat Nun*" imzalı 13 Ocak tarihli "*Yekvücut olmaktadır ehemmiyet*" ve 2 Şubat tarihli "*Amanın gözümüzü açalım*" başlıklı yazılara Refi' Cevad'ın yazılarının listesinde yer vermiştir (Ayışığı, 1994: 128).

¹⁸ İstanbul'dan Adapazarı'na telgraf, oradan Geyve'ye ordunun nezaretinde telefon hattı bulunmaktaydı. Sadrazam Tevfik Paşa, Mustafa Kemal Paşa'ya Londra Konferansı'nın öncesindeki 27 Ocak 1921 tarihli telgrafı bu yolla çekmişti (Özel, 2009a: 20).

¹⁹ *Alemdar* gazetesinin İttihatçılığa yaklaşımı hakkında bir yüksek lisans tezi için bkz.: (Ersaydı, 2007).

Refi' Cevad, İstanbul temsilcilerinin²⁰ 12 Şubat tarihinde yola çıkacaklarının kaydedildiği gazetenin 9 Şubat sayısında, Ankara'nın İstanbul'a gönderdiği, Osmanlı Hükümetinin tanınmadığı ve Avrupa'ya ancak Ankara'nın muhattap olabileceği kapsamındaki telgrafa odaklanmıştı. Burada -yanlış olarak- Celaleddin Arif ile Muhtar beylerin yola çıktığını ve Ankara'nın ülkeyi düşünmediğini, Anadolu'yu bile temsil etmediğini ileri sürmüştü. O, bir yandan Ankara'nın politikasını eleştirirken bir yandan da böyle Ankara'nın eleştiri konusu yaklaşımlarının Osmanlı Hükümetini zor duruma düşürdüğü görüşünü paylaşmıştı (Refi' Cevad, 9 Şubat 1921, s.1; Ayışığı, 1994: 8). Zaten gazetenin 10 Şubat tarihli sayısının birinci sayfası, Ankara'nın telgrafına tepki gösterilen platform haline dönüştürülmüştü. Mustafa Sabri "*Makam-ı Hilafet ve Ankara meclisi*" başlıklı yazıyı kaleme almıştı (Mustafa Sabri, 10 Şubat 1921, s.1) ki bu yöndeki yayımlar ilerleyen günlerde de sürecekti (Alemdar, 12 Şubat 1921, s.2). "*Hakikate alışmalıyız*" başlığı altında ise Avrupa'nın şart koştuğu Ankara-İstanbul birliğinin, İstanbul'un sorumluluğunu yerine getirmesine rağmen sağlanamadığı vurgulanmıştı. Yazara göre taraflar arasındaki fark (Anadolu'yu/Ankara'yı kaba ve hor gören/aşağılayan bir tutum içinde) sadece, Anadolu'nun Yunanlılara karşı silaha sarılırken İstanbul'un mantık çerçevesinde haklı bir adalet ısrarında bulunmasıydı. Herşeye rağmen birlik olma zarureti de işlenmişti (SN, 10 Şubat 1921, s.1). Gazetede Ankara'nın tekliflerini, Tefik Paşa'nın "*hukuk-ı hilafet ve saltanata külliyen mugayir*" olduğu şeklinde karşıladığı haberleştirilmişti (Alemdar, 10 Şubat 1921, s.1)²¹.

Şubat ortalarına doğru *Alemdar*'da Ankara'da bulunan İzzet Paşa üzerinden Anadolu ile temaslara tekrar gündeme getirilmişti. Bunun yanında İstanbul heyetinin tanıtımına ve yola çıkışına yoğunlaşmıştı (Alemdar, 11 Şubat 1921, s.1 ; 12 Şubat 1921, s.1; 13 Şubat 1921, s.1)²². Ayrıca gazetede Ankara heyeti ve özellikle kimlerden oluştuğu hakkındaki doğru bilgiler ancak 12 Şubat tarihinde yayımlanabilmişti. Yine aynı sayıda Ankara ve İstanbul heyetlerinin Paris'te bir araya gelerek görüşme ihtimallerinin bulunduğu dile getirilmişti. Bunun yanında -Ankara'nın politikasına karşı olsa gerek- Kont Sforza'nın *Journal d'Orient* gazetesine verdiği "*Bugün Türkler fevkalade müsaid bir vaziyet karşısındadır. Bu fırsattan istifade etmemek hamakat olur*" demeciyle *Times*'ın "*Londra Konferansı'ndan ümitvar*" olduğu aktarılmıştı. Üstelik Londra basını gibi dış kaynaklardan yola çıkılarak ortak hareket etmenin faydaları vurgulanmıştı (Alemdar, 12 Şubat 1921, s.1). Ertesi gün de aynı yaklaşım, yine dış basın referans alınarak tekrarlanmıştı (Alemdar, 13 Şubat 1921, s.1).

"*Akıl ve metin olalım*" başlıklı yazıda öncelikle iki heyete de metanet tavsiye edilmişti. Ek olarak Ankara ve İstanbul delegelerinin Londra'da birleşerek hareket etmeleri ümidi dile getirildiği gibi Türk-Yunan uzlaşmasının da Avrupa cephesinde beklendiği değerlendirilmişti (SN, 13 Şubat 1921, s.1). Hemen sonraki gün, Londra'da Ankara ve İstanbul temsilcilerinin toplanması beklentisini destekler şekilde *Journal d'Orient*'in haberinden yararlanılmıştı. Nitekim İzzet Paşa, Ankara'dan gönderdiği telgrafta Anadolu heyetinin Londra'da İstanbul heyetiyle görüşeceğini bildirmişti (Alemdar, 14 Şubat 1921, s.1). Bu gelişme, gazetenin Londra Konferansı'na yönelik beklentilerini yükseltmiş görünmektedir. Refi' Cevad, Tefik Paşa'yı konu alan köşe yazısında Osmanlı sadrazamını överek sorumlu bir devlet adamı gibi davrandığını ima etmişti. Yazar, ikiliği yok sayarak tek heyet bulunduğunu ve o heyetin başkanının Tefik Paşa olduğunu belirtmişti (Refi' Cevad, 14 Şubat 1921, s.1)²³. Benzer tutumla gazetede Reuter Ajansı'na dayanan "*Düvel-i Müttefika Türkiye'de yalnız İstanbul hükümetini tanırlar*" yaklaşımı ön plana çıkarılmıştı (Alemdar, 15 Şubat 1921, s.1). İlerleyen günlerde *Tan* ve *Daily Telegraph* gibi dış kaynaklarca

²⁰ İstanbul heyeti ve yetkilerine yönelik bir irade-i seniye çıkarılmıştı (*Payitaht*, 14 Şubat 1337, s.2).

²¹ Bu sayıda Osmanlı heyetinin tümü sıralanmış ve Ankara heyetinin kimlerden oluştuğu yine yanlış olarak aktarılmıştı (s.2). Ankara heyetinin seçilme süreci ve Büyük Millet Meclisi'nde yaşanan tartışmalar hakkında 23 Şubat sayısında bir haber çıkmıştı (Alemdar, 23 Şubat 1921, s.1).

²² 13 Şubat sayısında İstanbul heyeti üyeleri tekrar sıralanmış ve bunun yanında Tefik Paşa'nın süreçten ümitli olduğu yönündeki demeci yayımlanmıştı.

²³ Türk tarafının Londra Konferansı'na davet edilmesine neden olan gelişme ya da başarıdan kendisi ile İstanbul hükümetine pay çıkarmaya çalışmıştı (Ayışığı, 1994: 17).

beslenen Ankara heyetinin İstanbul heyetine katılacağı haberleri sıklaşmıştı. “Hiç de bedbin olmamalıyız” başlıklı başyazıda da heyetlerin birleşmesi konusu ve İngilizlerin Şark Meselesi’ni çözmeye azminde olduklarının altı çizilmişti (Alemdar, 18 Şubat 1921, s.1).

Gazetede Şubat ortalarıyla birlikte toplanacak konferansın içeriğine/programına dönük yazı ya da haberler yoğunlaşmıştı. Bu bağlamda Şark Meselesi’nin kesin olarak çözüleceğine dair manşetlere başvurulmuştu. Bununla birlikte yabancı ajanslara dayanılarak Yunan işgalinin son bulmasına odaklanmış olan Anadolu’nun bakış açısı da sayfalara yansıtılmıştı (Alemdar, 15 Şubat 1921, s.1; 16 Şubat 1921, s.1; 17 Şubat 1921, s.1; 20 Şubat 1921, s.1). İstanbul heyeti yanında Anadolu heyetinin Londra’ya uzanan rotası ve yolculukları hakkındaki gelişmeler yadsınmamıştı (Alemdar, 17 Şubat 1921, s.1; 18 Şubat 1921, s.1; 19 Şubat 1921, s.1-2; 20 Şubat 1921, s.1-2).

Ayrıca Yunan tarafının Anadolu’ya yeniden saldırmak için hazırlık yaptığı haberlerinin yalanlandığından bahsedilmişti (Alemdar, 18 Şubat 1921, s.1). Hatta böyle iddiaların aksine Anadolu’da saldırı hazırlıkları olduğu iddia edilmişti (Alemdar, 20 Şubat 1921, s.1). Bir süre sonra da Büyük Millet Meclisi’nin beyanname yayınladığı ve Yunanlıların konferans nedeniyle büyük bir saldırı düzenleme ihtimalleri olduğu gazetenin birinci sayfasına taşınmıştı. Gereken tedbirlerin alındığının Ankara tarafından bildirildiği de birinci sayfa haberlerindendi (Alemdar, 21 Şubat 1921, s.1). Ardından da “Yine taarruz şayiası” başlıklı manşet ön plana çıkarılmıştı (Alemdar, 22 Şubat 1921, s.2).

Konferans Günleri

Anadolu’da Yeni Gün

Konferansın başladığı sıralarda 22 Şubat tarihli *Anadolu’da Yeni Gün*’deki “Muhadenet siyaseti” başlıklı yazıda, Büyük Millet Meclisi hükümetinin Batı’daki “sulh tuzağının mana ve mahiyetini pekiyi” takdir ettiği vurgulanmıştı (Anadolu’da Yeni Gün, 22 Şubat 1920 [1921], s.1). Gazetenin bir sonraki sayısında Londra Konferansı’nın Avrupa’nın geniş çaplı geri çekilişini ifade ettiği, cephe saldırısıyla yenemediği Doğu’yu hızlı çekilişten sonra cephe gerisinde masabaşı çalışmalarının ardından gerçekleştirilecek saldırıyla yenmeyi istediği/planladığı yorumu ön plana alınmıştı. Bu günlerde konferans hakkında Avrupa basınından haberler de aktarılmaya başlanmıştı (Anadolu’da Yeni Gün, 23 Şubat 1920 [1921], s.1).

“Anlaşabilir miyiz?” başlığı altındaysa Avrupa’nın samimiyeti sorgulanmış; Avrupa ile o günün şartları ve dolayısıyla Avrupa’nın Sevr’e dayalı zihniyeti değişmeden uzlaşmanın imkansız olduğu saptamasına gidilmişti. Bunun yanında tam bağımsızlık olmadan, Yunanlılar ülkeden savaşılarak kovulmadan ve kapitülasyonlar kalkmadan güçlü bir barış yapılamayacağını altı kalın çizgilerle çizilmişti. Buna karşılık Doğu’da kısa sürede Türkiye’nin lehine istikrar sağlanacağı öngörülmüştü (Anadolu’da Yeni Gün, 25 Şubat 1920 [1921], s.1). Ayrıca İstanbul basın düzleminden iki konuya odaklanılmıştı. Bunlar; Ali Kemal’in Londra Konferansı’nda Avrupa’nın dediklerinin yapılması tavsiyesiyle Anadolu’nun Londra’ya silah gücüyle gittiği düşüncesiydi. Oysa *Anadolu’da Yeni Gün*’de Londra Konferansı’na katılma konusunda İnönü Zaferi’nin etkisi olmakla birlikte “biliyoruz ki fikir kuvveti, yenilmez, yıkılmaz, parçalanamaz bir fikir ve aşk kuvvetidir” yaklaşımı içinde Anadolu’nun bağımsızlık mücadelesinin gerçek dinamiklerine ısrarla işaret ediliyordu (Anadolu’da Yeni Gün, 27 Şubat 1920 [1921], s.1).

Konferansın etkinliklerinin sürdüğü günlerde kuşkusuz gazetenin en önemli vurgusu “Türkiye mesailinde salahiyet sahibi ancak Anadolu murahhaslarıdır” manşetlerinde ortaya çıkıyordu. Nitekim 20 Şubat Roma kaynaklı haberde Anadolu’nun temsilcilerinin İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından “salahiyetdar murahhas” olarak davet edildikleri geçmişti. Aynı yazıda Sırrı Bey’in 22 Şubat tarihli Meclis’te okunan telgrafi de aktarılmıştı. Telgraf manşet açısından açıklayıcı nitelikteydi: “Tevfik Paşa konferans huzurunda millet namına idare-i kelam etmişdir” (Anadolu’da Yeni

Gün, 25 Şubat 1920 [1921], s.1)²⁴. Şubat sonlarından itibaren Bekir Sami Bey'in konferanstaki çalışmaları ve kamuoyu demeçleri (Anadolu'da Yeni Gün, 27 Şubat 1920 [1921], s.1) -İstanbul basınından da yararlanılarak- aktarılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 28 Şubat 1920 [1921], s.1).

Gazetenin Mart ortalarına uzanan günlerdeki yayınlarına göre Türk heyetlerinin uzlaşmalarının ardından konferansta Bekir Sami Bey'in söz alarak ortaya koyduğu talepler, yapılacak anlaşmanın ertesinde işgalcilerin bütün ülkeyi boşaltmalarına dayanmaktaydı. Konferans sırasında Doktor Nihat Reşat Bey (Belger), nüfus hakkında bilgi vererek Aydın vilayetinin Türk olduğunu anlatmaya çalışmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 11 Mart 1920 [1921], s.1). Birkaç gün sonra, Tevfik Paşa'nın Ankara heyeti ile hareket etmesinden Sultan Vahdettin'in rahatsızlığı, bunları hilafet ve saltanat hukukuna uygun bulmadığı, İzmir ve Trakya'daki incelemere yönelik maddeler dışında Sevr kapsamındaki içeriğin kabul edilmesi yönünde harekete geçtiği haberleri gazetenin gündemini işgal etmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 14 Mart 1920 [1921], s.1; 15 Mart 1920 [1921], s.1)²⁵.

Şubat'ın son bir iki günüyle birlikte Londra'dan ulaşan haberler doğrultusunda gazetenin değerlendirmeleri keskinleşmişti. Mart başında ise Londra'da hiçbir sorun yokmuş ve her şey Türk-Yunan çekişmesiymiş şeklinde bir atmosferin hakim olduğu aktarılmıştı. Gazetede "Londra'ya giden murahhaslarımız yolda iken biz Londra Konferansı'nın vereceği netayic hakkında hiç de ümid ve hülyaya kapılmadığımız halde işin böyle bir mudhike ile başlayacağını da asla hatırımıza getirmemiştik" ifadeleriyle konferansta sorunların ele alınış biçimi eleştirilmişti. Ayrıca konferansın sonuçlarına yönelik duyulan güvensizlik tekrarlanmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 1 Mart 1920 [1921], s.1)²⁶. Ardından Avrupa'nın Türkleri anlamadığı, bir süre daha mücadelenin süreceği ancak bu mücadeleden sonra Avrupa'nın belki Türkleri tanıyabileceği öngörüsünde bulunulacaktı (Anadolu'da Yeni Gün, 2 Mart 1920 [1921], s.1).

Anadolu'da Yeni Gün, Mart sayılarında da Bekir Sami Bey başta olmak üzere Türk tarafının demeçlerini (Anadolu'da Yeni Gün, 10 Mart 1920 [1921], s.2)²⁷ -yine zaman zaman İstanbul basınına kaynak kullanarak- sayfalarına taşımıştı ki bunlardan anlaşılabilen üzere Türk tarafının Londra'da Misak-ı Milli çerçevesindeki talepleri, doğal olarak Sevr'i hükümsüz kılmaya yönelikti (Anadolu'da Yeni Gün, 7 Mart 1920 [1921], s.1-2). Öte yandan 10 Mart örneğinde olduğu gibi ayın ortalarına doğru bazen Londra'dan haber alınmadığından yakınılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 10 Mart 1920 [1921], s.1; 13 Mart 1920 [1921], s.1). Bu günlerde *Anadolu'da Yeni Gün*'de konferansın bir tuzak olduğu, hatta Fransa ve İtalya'da dahil olmak üzere tüm dünya açısından da aynı niteliği taşıdığı savunulmuştu. Yunanistan'ın prestij kaybederek İngiltere'ye daha fazla bağlandığı ve -daha önce de gazetede belirtildiği gibi- bir Türk-Yunan savaşının kaçınılmaz görüldüğü yorumu yapılmıştı. Böylece konferansa yönelik bir beklentinin söz konusu olmadığı/olamayacağı ortaya konulmuştu (Anadolu'da Yeni Gün, 11 Mart 1920 [1921], s.1)²⁸.

²⁴ Geyve, İstanbul'dan sonra Anadolu telgraf hatlarının santralini oluşturuyordu ve Anadolu ile haberleşme Geyve üzerinden sağlanmaktaydı. Kocaeli Yarımadası'nın Kuşçalı köyü, Ankara'nın buraki kulağı durumundaydı. Sırrı Bey'in Tevfik Paşa'nın konferans huzurunda millet adına konuşma hakkının Büyük Millet Meclisi temsilcilerine ait olduğunu söylediğine dair telgrafi Ankara'ya Adapazarı üzerinden ulaştırılmıştı. Bu konuda Ada Kaymakamı Ethem Şevki imzasıyla "Londra'dan gelen telgrafnameyi aynen arz" edildiğine dair Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekilmişti (Özel, 2009a: 21).

²⁵ Sultan Vahdettin'in yaklaşımı hakkında bkz.: (İnan, 1997: 40). Konferansın gün gün oturum içerikleri hakkında belge ve tutanaklara dayanan bir çalışma için bkz.: (Sofuoğlu-Yıldırım, 2018: 189-372).

²⁶ Yunan heyetinin konferans sürecindeki konumu ve tezleri hakkında bkz.: (Tağmat, 2013: 29-54).

²⁷ Bekir Sami Bey'in *Daily Express* gazetesine verdiği bir demeç Nisan ayında gazetede yayımlanmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 25 Nisan 1921, s.1).

²⁸ Bolşevik elçi Mdivani (Polikarp Gurgenoviç) de *Hakimiyet-i Milliye*'ye verdiği 21 Şubat 1921 tarihli demecinde Londra Konferansı'nı emperyalistlerin yeni bir oyunu olarak nitelendirmişti (Özel-Hacıibrahimoğlu, 2010: 305-306).

Mart ortalarında konferans hakkında ulaşılan bir takım kesin olmayan haberler²⁹, Ankara kamuoyuna aktarılmıştı. Konferansla ilgili haberler yoğunlaşmış; 4, 10 ve 11 Mart tarihli Londra'dan gelen haberler ancak işlenmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 13 Mart 1920 [1921], s.1). Sevr'in tadilatına gidildiği (Anadolu'da Yeni Gün, 15 Mart 1920 [1921], s.2), Boğazlar yönetimine bir Türk'ün dahil olması ve İzmir'in yönetimi gibi konuların görüşüldüğü haberleri gazete sayfalarına yansımıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 17 Mart 1920 [1921], s.1). Yine aynı dönemde, önce 16 Mart kaynaklı bilgilere dayanılarak konferansın bittiği ve Türk heyetinin Londra'dan ayrılacağı (Anadolu'da Yeni Gün, 18 Mart 1920 [1921], s.2); daha sonra Anadolu Ajansı kanalıyla konferansa geçici olarak ara verildiği ve Türk heyetinin talimat almak üzere ülkeye döneceği haberleri çıkmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 20 Mart 1920 [1921], s.1). Gazetenin bu günlerdeki yayınlarına göre, 6 Şubat akşamı gelen davetle başlayan konferans süreci, 12 Mart günü tamamlanmış ve Türk heyeti, 17 Mart'ta Paris üzerinden Ankara'ya dönmek üzere hareket etmişti. Benzer haberler dışında Bekir Sami Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafa yer verilmişti ki bu telgraf, Türkiye'ye teklif edilen 14 maddeyi içermekteydi (Anadolu'da Yeni Gün, 21 Mart 1920 [1921], s.1). İstanbul Hükümeti de Londra Konferansı görüşmeleri hakkında resmi tebliğ yayınlamıştı ki bu tebliğ, *Anadolu'da Yeni Gün*'ün 27 Mart sayısı aracılığıyla Ankara/Anadolu kamuoyuna ulaştırılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 27 Mart 1920 [1921], s.1).

Muhittin Bey'in 20 Mart tarihli "*Londra Siyaseti*" başlıklı yazısında konferansın çözüm arayışında olmadığı aksine İtilaf Devletleri'nin politikalarını gerçekleştirme rolü üstlendiği işlenmişti. Türkleri kendi aralarında parçalamak ve "*Sulh kurdu*" ile zehirlemek istediklerini, özetle *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinin sürecin başından itibaren yaptığı yayın ve değerlendirmelerin doğrulamasının yapıldığını vurgulamıştı. Öte yandan ülkenin bu sınavdan başarıyla çıktığına ve İtilaf tuzağına düşmediğine değinmeyi ihmal etmemişti. Bununla birlikte "*Anadolu Türk'ünün konferansda görülecek bir işi yoktur, konferans Yunanlıları Anadolu topraklarından attıktan sonra ictima edebilir*" gibi anlamlı/gerçekçi bir yaklaşımla yazıyı sonlandırmıştı (Muhittin, 20 Mart 1920 [1921], s.1; Gülmez, 1999, s.543).

Anadolu'da Yeni Gün, Ankara'nın dış politikası doğrultusunda Batı kadar Doğu'yu özellikle Sovyet Rusya'yı dikkate alarak analizler yapmıştı. Gazetede savunulan görüşe göre, Avrupa barışçıl üslup ve yöntemlerle Sovyet Rusya ile Türkiye'nin arasını açarak, onları kendi silahlarıyla vurmaya planlıyordu (Anadolu'da Yeni Gün, 23 Şubat 1920 [1921], s.1; Gülmez, 1999, s.542). Buna karşın gazetede Şubat sonları itibarıyla Türkiye'nin doğu sınırlarının kısa sürede barışçıl anlayışa dayalı şekilde istikrara kavuşturulacağı öngörülmüştü (Anadolu'da Yeni Gün, 25 Şubat 1920 [1921], s.1). Böylece gazetede, Londra'daki konferansla Moskova'daki görüşmeler yan yana konulmuş olunuyordu. Zaten Mart ayının ilk yarısında gazetenin gündemini oluşturan konular arasında Moskova Konferansı'nın önemli yer işgal ettiği izlenebilmektedir (Anadolu'da Yeni Gün, 8 Mart 1920 [1921], s.1). Bu bağlamda Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Bey'in her iki konferans hakkındaki değerlendirmelerine yer verilmesi şaşırtıcı değildir. Ahmet Muhtar, Londra'da Trakya ve İzmir'de nüfus oranlarına yönelik inceleme yapmak üzere uluslararası komisyon kurulması girişiminin detaylarını aktarmış ve nihayet Ankara tarafından reddedildiğini, Yunanlıların da kabul etmediğini belirtmişti. Diğer yandan ekonomik açıdan tam bağımsızlık konusunun tartışmaya açık olmadığını altını çizmişti. Moskova Konferansı hakkında iletişim sıkıntısından bahsetmiş; Lenin'in açıklamalarına değinerek Rus cephesinin bu konferansa verdiği önemi hatırlatmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 11 Mart 1920 [1921], s.1)³⁰.

Konferans sırasında Türk tarafı Misak-ı Milli çizgisinde değerlendirmeler yaparken Yunanlıların hareketliliği ve Fransızların Toroslar'daki saldırıları gerçekleşmişti (Gülmez, 1999: 542-543).

²⁹ Bazı temsilcilerin geriye dönmeye başladığı, Türk-Yunan silahlanması ve tazminat meselesi gibi konulardaki haberler.

³⁰ Uluslararası inceleme komisyonu konusunda Muhittin Bey de bir yazı kaleme almıştı (Muhittin, 14 Mart 1920 [1921], s.1).

Anadolu'da Yeni Gün'ün yaklaşımının “Londra Konferansı müzakeratını ne kadar ümitsizlikle takip ediyorsak Moskova Konferansı'nı da o kadar büyük ümitlerle takip etmekteyiz” sözleriyle açığa kavuşturulduğu görülmektedir. Hatta Muhittin Bey, Londra Konferansı'ndan hiç ümidi olmadığını gayet belirgin şekilde ifade etmişti (Muhittin, 13 Mart 1920 [1921], s.1). Nitekim beklentiler doğrultusunda Doğu'daki anlaşma yani Moskova Anlaşması'nın 16 Mart itibariyle imzalandığı Rus kaynaklara dayanılarak kamuoyuna yansıtılmıştı (Anadolu'da Yeni Gün, 22 Mart 1920 [1921], s.1; 23 Mart 1920 [1921], s.1; 25 Mart 1920 [1921], s.1-2). Birkaç gün sonra da Afganistan ile yapılan anlaşma gazete sütunlarında yerini bulacaktı (Anadolu'da Yeni Gün, 24 Mart 1920 [1921], s.2).

Alemdar

Konferansın açılışı Alemdar'da “Mukadderatımızın en mühim günü: Londra Konferansı bugün (21 Şubat-Pazartesi) miad-ı muayyeninde inikad ediyor” şeklinde manşetlendirilmişti (Alemdar, 21 Şubat 1921, s.1). Öte yandan “Birliğe mecburuz” başlığından da rahatlıkla anlaşılacağı üzere birlik olma zorunluluğu temasıyla çerçevesi çizilen yazıda Anadolu'nun kuvvete, İstanbul'un ise mantığa dayandığı; İstanbul'un politikasının haklı çıktığı savunulmuştu. Hatta Londra'nın toplanma sebebi, başkent politikalarına bağlanmaya çalışılmıştı. Daha da önemlisi Anadolu'nun yaptığı tüm hataları, İstanbul ve Ankara delegelerinin birleşmesiyle bir derece telafi etme fırsatına sahip olacağı; Anadolu'nun ancak İstanbul kanalıyla temsil edilebileceği iddia edilmişti (SN, 21 Şubat 1921, s.1).

Ertesi gün Saint James Sarayı'nda “Türk davası”nın görüşüldüğü yönünde manşet atan gazetede, Anadolu heyetinin Roma'daki faaliyetleri ve Londra'dan aldığı davetle şehre ulaştığı, iki heyetin de Savoy Otel'i'ne yerleştikleri üzerinde durulmuştu. Ayrıca konferansta devletin “hudud-ı milliyesi dahilinde siyasi ve iktisadi istiklalini[n] taleb” edileceği seslendirilmişti (Alemdar, 22 Şubat 1921, s.1). Alemdar, 23 Şubat sayısında Bekir Sami Bey'in Türk milliyetçilerinin “yalnız hakk-ı hayat taleb” ettiği vurgusuna dayanan 21 Şubat tarihli demecini (Alemdar, 23 Şubat 1921, s.1); 24 Şubat baskısında ise Şark Meselesinin görüşmelerine başlandığı bilgisini aktarmıştı. Ayrıca Tevfik Paşa'nın Anadolu heyetiyle anlaşabilmek için girişimlerde bulunduğu haberine yer verilmişti (Alemdar, 24 Şubat 1921, s.1)³¹.

Toplantıların başlamasıyla birlikte gazetede Tevfik Paşa'nın demeceleri ve konferanstan talepleri³² ağırlık kazanmıştı. 26 Şubat tarihinde “Murahhaslarımızın konferansda arz ettikleri nukat-ı nazar” başlığı altında Misak-ı Milli maddeleri sıralanmıştı. Bu arada Sevr Anlaşması'nın tadil edileceği konular hakkındaki değerlendirmeler kamuoyuna yansıtılmıştı.

Aynı sayıda Bekir Sami Bey'in Paris'teki “İstanbul heyet-i murahhasını tanımıyoruz” demecine değinilmişti. Bu hatırlatmanın çatısı altında BMM Hükümeti'nin, Ankara'nın/Anadolu'nun konferansa katılımı resmîyet kazanıncaya kadar heyetin Roma'da kalmasını istediği, buna rağmen şartları gözetken Ankara heyetinin Londra'ya geçmeyi tercih ettiği kaydedilmişti. Gazetenin açıklamalarına göre aynı sıralarda Düvel-i Muazzama, Ankara heyetinin Londra'ya gelişini bekliyordu ki şehre ulaşan Anadolu temsilcileri bizzat buna şahit olmuşlardı. Ayrıca İstanbul ve Ankara heyetlerinin nasıl buluştukları ve nasıl uzlaşarak hareket ettikleri anlatılmıştı (Alemdar, 25 Şubat 1921, s.1; 26 Şubat 1921, s.1). Hatta bir sonraki nüshada Mustafa Kemal Paşa'nın Bekir Sami Bey'e “milletin selameti”nin her şeyin önünde geldiği yönünde telgraf çektiği aktarılmıştı (Alemdar, 27 Şubat 1921, s.1).

³¹ Şark Meselesi hakkında görüşmeler, 22 Şubat'ta başlamıştı. Konferans sürecinde Tevfik Paşa'nın faaliyetleri için bkz.: (Okday, 1994: 399-403; Çetin, 2015: 435-456; Çetin, 2012: 107-127).

³² Türklerle meskun bölgede siyasi ve iktisadi bağımsızlık, Boğazlar meselesinin Osmanlı ile diğer devletler arasında ortak çözümlenmesi ve azınlıklar konusunda mütakabiliyetin sağlanması gibi.

İzmir ve Doğu Trakya'da bir uluslararası komisyonun inceleme yapacağı (Alemdar, 27 Şubat 1921, s.1)³³, bunun Yunanlılarca kabul edilmediği ve Bekir Sami Bey'in açıklamaları üzerine Sevr Anlaşması'nın iktisadi ve mali açılardan değiştirilmesi kararına varıldığı Şubat'ın son Mart'ın ilk günlerinde manşetlere taşınmıştı. Aynı dönemde Ankara ile Rusya'nın yakınlaşması, hatta bu ilişkinin Anadolu heyetine zarar verebileceği yönündeki dış basın değerlendirmeleri gazetenin gündemine girmişti (Alemdar, 28 Şubat 1921, s.1; 1 Mart 1921, s.1; 2 Mart 1921, s.1; 3 Mart 1921, s.1)³⁴. Herşeye rağmen *Alemdar*, 3 Mart'ta yayınlanmasına ara verilmeye kadar konferanstan beklentisini azaltmamıştı (Alemdar, 3 Mart 1921, s.1)³⁵.

Konferans Sonrası

Anadolu'da Yeni Gün

Muhittin Bey, konferans sonrası değerlendirmelerinde İngiltere'nin istediği sonuca ulaştığını ileri sürmüştü. Daha da önemlisi konferansın sonuçsuzluğu sayesinde İngilizlerin Yunanlıları bir kez daha kullanacağını öngörmüştü. Ona göre bu stratejinin tutması halinde Sevr'e hayat kazandırılmış olunacaktı. İngiltere'nin Rusya ile temas kurduğunu da hatırlatmayı ihmal etmemişti. Öncelikle İngiltere'nin Türkiye'ye silah bıraktırmaya çalışacağını, sonrasında diploması, masabaşı çalışmaları ve propagandayla getirileceğini düşünüyordu (Muhittin, 21 Mart 1920 [1921], s.1)³⁶.

Türkiye'yi yoketmek için savaş ve barış silahlarının kullanıldığı, Türklerin birincinin aksine barış/diplomasi silahını iyi kullanamadığı çıkarımını yapmıştı. Savaş için nasıl Erkan-ı Harbiye Teşkilatı varsa diploması ihtiyacı doğrultusunda da örgütlenmek gerektiğini ısrarcı bir üslupla seslendirmişti. Özellikle barış düzlemine geçişe hazırlıksız yakalanmamak ve felakete karşılaşmamak için gereken ekip, plan ve program hazırlıklarının yürütülmesi uyarısında bulunmuştu (Muhittin, 22 Mart 1920 [1921], s.1). Aynı bağlamdaki diğer yazısında yine Londra Konferansı'ndan sonuç çıkma ihtimalinin en baştan bulunmadığını tekrarlamıştı. Önceki gün başvurduğu değerlendirmesini tamamlar nitelikte barış/diplomasi düzleminde etkin olmak için ekonomik açıdan güçlenmek gerektiğini yazısına eklemişti. Türkiye'nin kendi kendine kalkınma çabası sergilemesi zorunluluğunu da dile getirmişti. En önemlisi bu hedeflere ulaşmak için Yunanlıların yenilerek ülkeden çıkartılmasının öncelik teşkil ettiğini hatırlatmıştı. Yazısını "*Bundan sonra düşmanlarla yapılacak sulh onların yapmak istedikleri sulh değil, bizim istediğimiz sulh olacaktır. Bu sulh da yavaş yavaş, bizim istediğimiz şart dahilinde sulh mücadelesi için hazırlıklarımızı ikmal ede ede yapılacak bir sulhtur. Öyle bir sulh ki ancak onu düşünmeliyiz.*"³⁷ *Ve onu düşünmek için de evvela Yunanistan'ı düşünmek mecburiyetindeyiz*" cümleleriyle noktalamıştı (Muhittin, 23 Mart 1920 [1921], s.1).

Muhittin Bey'in konferans sonrası yazılarından bir kısmı Ankara'ya bildirilen Sevr'in tadiliyle ilgili tekliflerin analizi üzerineydi. Bunların Sevr'den farklı olmadığını savunan Muhittin Bey, tekliflerin kabul edilebilir yanı olmadığını vurgulamıştı (Muhittin, 24 Mart 1920 [1921], s.1; Muhittin, 27 Mart 1920 [1921], s.1; Gülmez, 1999, s.544).

³³ Gazetede konuya yönelik Sat Nun imzalı "*Hakikatin Galebesi*" başlıklı sansürlü bir başyazı 1 Mart, "*Kabul etmemişler!..*" başlığını taşıyan ise 2 Mart günü çıkmıştı (SN, 1 Mart 1921, s.1; Alemdar, 2 Mart 1921, s.1).

³⁴ Ankara-Moskova ilişkileri ilerleyen tarihlerde de gazete tarafından izlenmişti (Alemdar, 29 Mart 1921, s.2; 30 Mart 1921, s.2; 31 Mart 1921, s.2; 5 Nisan 1921, s.2). Bir Sovyet yetkilinin imzalanan anlaşmayla iki ülke arasındaki düşmanlığa son verildiği açıklamasına da yer verilmişti (Alemdar, 16 Nisan 1921, s.1).

³⁵ 3 Mart tarihli ana manşet (*Yunanistan'ın tedkikatı kabul etmemesine rağmen Şark Meselesi hallolunacaktır*) ve başyazı (*İhkak-ı hak*) bu açıdan bir gösterge olarak değerlendirilebilir. 3 Mart sayısı yoğun sansürlenmiş gazete yayınına tekrar 28 Mart'ta başlamıştı.

³⁶ *Sebilürreşad*'da da "*Konferans hitam buldu. Fakat hiçbir hayra yaramadı*" denilmekteydi (Sebilürreşad, 21 Mart 1337, s.38).

³⁷ Bekir Sami Bey de 27 Nisan 1921'de *Hakimiyet-i Milliye*'ye verdiği demeçte konferansa barışı sağlayamayacaklarından emin olarak gittiklerini söylemişti. Özel-Hacıbrahimioğlu, *Türk Devrimi Mülakatları*, s.182

Mart'ın ikinci yarısında konferans sonrası değerlendirmelerin yanında gazete tarafından Anadolu temsilcilerinin dönüş rotası gündeme getirilmiş; heyetin Roma'da olduğu ve Ankara'ya hareket edeceği haberleri verilmişti (Anadolu'da Yeni Gün, 22 Mart 1920 [1921], s.1; 1 Nisan 1921, s.1)³⁸. İstanbul heyeti ise 21 Mart akşamı dönmüştü³⁹. Mart'ın son günlerinde gazetenin gündemi, Yunanlıların cephedeki hazırlıkları ve saldırılarıyla birlikte yoğunlaşacaktı (Anadolu'da Yeni Gün, 25 Mart 1920 [1921], s.1-2; 27 Mart 1920 [1921], s.1; 28 Mart 1920 [1921], s.1; 30 Mart 1921, s.1; 31 Mart 1921, s.1-2; 1 Nisan 1921, s.1; 2 Nisan 1921/S. 573-193, s.1; vd). Bu noktada Muhittin Bey, “*En büyük hakikat*” başlığı altında konferansın yalan ve riyakarlık üzerine oturduğunu, savaşın gerçek olduğunu (Muhittin, 28 Mart 1920 [1921], s.1); dolayısıyla haklılığını; gerek kendisinin gerek gazetenin yaklaşımlarının doğruluğunu ilan etmişti.

Nisan başlarından itibaren gazetede Ankara delegelerinin dönüş rotası yeniden ön plana çıkmış; ayın ortalarında İstanbul'dan tezahüratla geçen Ankara heyeti⁴⁰ Samsun üzerinden (Anadolu'da Yeni Gün, 19 Nisan 1921, s.1) ayın 25'inde Ankara'ya dönmüştü (Anadolu'da Yeni Gün, 24 Nisan 1921, s.1; 25 Nisan 1921, s.1; 26 Nisan 1921, s.1). İnönü'deki ikinci Türk zaferinden sonra yeniden konferans toplanacağı haberlerinin basına yansıdığı dönemde Londra'dan dönmüş olan ve yazılarında yer yer konferanstaki izlenimlerine yer vermeye başlayan Yunus Nadi, İngiltere'nin politikasını “*İflasa mahkum bir siyaset*” başlığı ile tanımlamıştı (Yunus Nadi, 4 Mayıs 1921, s.1; Yunus Nadi, 10 Mayıs 1921, s.1; Yunus Nadi, 3 Haziran 1921, s.1).

Alemdar

28 Mart tarihinde tekrar çıkmaya başlayan gazetede Bekir Sami Bey'in Fransızlarla yaptığı anlaşma gibi konferans sürecinin ürünü bazı gelişmeler ele alınmıştı. Gündemi asıl belirleyen konu ise Yunan saldırısıydı (Alemdar, 28 Mart 1921, s.1-2; 29 Mart 1921, s.1; 30 Mart 1921, s.1-2; 31 Mart 1921, s.1). Nitekim 1 Nisan'da “*Kuva-yı Milliye'nin muzafferane müdafaaası inkişaf ediyor*” manşeti atılmış; ardından benzer manşetlerin kullanımı sürdürülmüştü. Nihayet 4 Nisan'da “*İkinci İnönü Zaferi-Ordu Türk namusunu yine kurtardı*” manşeti altında savaşın sonuçları değerlendirilmişti (Alemdar, 1 Nisan 1921, s.1 - 4 Nisan 1921, s.1).

Nisan ortalarında *Alemdar*'da Ankara heyetinden ülkeye dönenleri konu alan bir yazı yayınlanmıştı. Yazıyı kaleme alan Mahir Sait, Bekir Sami, -heyet üyesi olduğunu o günlere kadar bilmediğini kaydettiği- Rauf Ahmet, -Avrupa'da kalan- Cami ve Nihat Reşat beyleri tanıdığını ifade ederek haklarında genelde olumlu bir görüş ortaya koymuştu. Ardından “*Anadolu'dakiler, Almanlar gibi adede fazla ehemmiyet vermeselerdi yalnız şu zatlar pek ala iş görürlerdi. Galiba daha iyi de olurdu*” cümleleriyle başlayarak Ankara heyetinin Avrupa'daki demeçlerini eleştirmişti. Bekir Sami Bey'in “*Anadolu hareket-i milliyesi bidayette şekavet tarzında telakki edilmekte idi. Ve bu da düşmanlarımızdan ziyade İstanbul'da bir takım yaranın telkinatı neticesi olmuştu. Fakat bugün bütün Garb alemi Anadolu hareket-i milliyesinin meşru ve mecburi bir*

³⁸ Heyetlerin dönüşü hakkında bkz.: Sofuoğlu-Yıldırım, 2018, s.404-415.

³⁹ Bu dönemde konferanstaki temasların sonucunda Malta'daki 64 tutuklunun tahliyesi için İngilizlerin 16 Mart'ta emir verdikleri yönünde haberler gazete sayfalarına yansımıştı. Malta tutuklarının kurtarılması yönündeki adımlar, -kısmen de olsa- gazeteye göre diplomatik başarı göstergesiydi (Anadolu'da Yeni Gün, 23 Mart 1920 [1921], s.1; 24 Mart 1920 [1921], s.1; 17 Nisan 1921, s.1). Öte yandan konferans sürecinde Ankara'da tutuklu olan Mustafa Sagir'in sorgulaması sürüyordu. Üstelik Meclis temsilcilerinin Londra Konferansı'na çağrılmaları üzerine Sagir ümitlenerek itiraf açıklamalarını kesmişti. İngilizlerin kendisini geri isteyeceklerini düşünmüştü. Ancak Sagir'in düşüncelerinin aksine Malta'daki sürgün Türklerin tahliyesi görüşmelerinde İngilizler bu konuyu gündeme getirmemişlerdi. Bu arada Sagir'in konferansı izleyebilmek için gazete okumaya özen gösterdiğini farkedene Adnan Bey, konferansın dağıldığına, Ankara temsilcilerinin kovulduğuna ve Mustafa Sagir'in tutuklandığına yer veren özel bir gazete nüshasının basılmasını sağlamıştı. Kendisi için özel hazırlanan aslında gerçekte alakası olmayan bu nüshayı okuyan Sagir, konferanstan ümidini keserek itiraflarını sürdürecekti (Özel, 2009b: 206,411).

⁴⁰ Gazetenin anlatımıyla her taraf bayraklarla donanmış ve “... *Türk İstanbul sevinç içinde kalmış, murahhaslarımız giderlerken 'yaşasın Kuva-yı Milliye' diye bağırışlardı*” (Anadolu'da Yeni Gün, 17 Nisan 1921, s.1; Malkoç, 2014: s. 23).

hareket olduğunu teslim etmiştir” açıklaması üzerinde durmuştu. Bu açıklamadan sonra kendisini alkışlayan bir hamala yönelik “*İstanbul’un Anadolu parasıyla yaşadığı*” ifadesine ise anlam veremediğini belirtmiş, gösteriş amaçlı olduğunu ileri sürmüştü.

Mahir Sait, Anadolu’yu basın, Meclis görüşmeleri gibi kanallarla izlediğini açığa vurarak “... *kabadayılık, atıp tutmak Ankara’da bugünün yegane programını teşkil etmektedir*” yorumunu öne çıkarmıştı. Buna karşın asıl yapılması gerekenin “*yedi düvele meydan okumak olmayıp*” hak ve adalete dayanarak Türkiye’nin geleceğini ağır başlılıkla medeni dünyaya anlatmak olduğunu savunmuştu. Bu bağlamda “*Anadolu çok sert bir çehre aldı*” eleştirisini getirmişti. Aslında “*Vaktiyle Rumeli’de çıkan Silah, Top, Tüfek... namlı gazeteler edebiyatı son senelerin edebiyat-ı siyasiyesini teşkil etmişti*” cümlesinden de anlaşılabilceği üzere Anadolu’nun İttihatçı kimlik taşıdığını ima etmişti. Bu arada Avrupa’nın Türkleri Yunanlılarla başbaşa bıraktığı sırada Anadolu’nun devletleşme çabası/çalışması sergilediğini örnekleyerek böyle uygulama ve politikaların terk edilmesini istemişti. İşlerin akılla çözümlenmesi önerisini, milletin savaş istemediği, ülkenin sonsuz savaş meydanına dönüşmesi korkusuyla temellendirmeye çalışmıştı (Mahir Sait, 16 Nisan 1921, s.1).

Aynı dönemde gazetede Tevfik Paşa’nın bir demeci yayınlanmıştı. Paşa, Londra Konferansı ve Avrupa’daki temaslarının sonucunu burada olumlu değerlendirmişti. Ayrıca ülkenin kurtuluşuyla ilgili ümidini “*Sevr Muahedesi’nin tadilinden sonra Anadolu vatanperverleri Zat-ı Şahane’nin hükümetine tamamen inkıyad lüzumunu takdir edecektir*” sözleriyle pekiştirmişti (Alemdar, 16 Nisan 1921, s.2). Alemdar’ın bir sonraki sayısında gelecek konferanslarda gözetilmesi açısından geçmişte kalan Londra Konferansı’na yönelik bir analiz yayımlanmıştı. Burada Londra Konferansı’nın toplanma nedenlerini herkesin kendine göre yorumladığı, galip devletlerin Yakın Doğu’da istikrar istediği ve bu yönde hareket ederek Londra’ya Ankara’dan katılım olmasını istedikleri hatırlatılmıştı. Bu noktada “*Anadolu’daki vatandaşlarımız o mantıksız ve münasebetsiz telgraflarla memleketimizin ortasına imlası nakabil gibi görünen bir hendek açarak konferansı daha başlamadan işkal ettiler*” suçlaması getirilmişti. Bununla da yetinilmemiş Ankara’nın süreçteki bütün adımları eleştirilmiş; üstelik İnönü’deki ikinci Yunan saldırısını hazırlamakla suçlanmıştı (Alemdar, 17 Nisan 1921, s.1).

SONUÇ

Anadolu’da Yeni Gün ve Alemdar gazetelerinin kurucu ya da sahiplerinin Türk basın tarihi açısından bilinen konum ve yerleriyle belirgin farklılıkları bir yana bırakılarak ilk aşamada gazetelerin süreç içindeki ortak yönlerinden hareket edilebilir. Zaten iki gazete yan yana konulduklarında çok bariz farklılıkları kadar ortak noktaları da kendini göstermektedir. Öncelikle her ikisinde de Londra Konferansı’na sürecin en başından itibaren geniş yer ayrılmıştı. Sürece biçimsel açıdan da benzer şekilde yaklaşıklarını belirtmek gerekir. Nitekim heyetlerin konferansa gidiş-dönüş rotalarının izlenmesi, konferansın işleyişi, burada ele alınan konular ve bunların gazetelerin sayfalarına yansıtılma şekli gibi benzer/ortak yönleri rahatlıkla değerlendirilebilmektedir. Yine İkinci İnönü Zaferi’nin kamuoyuna aktarımında askeri başarıyı öne çıkartan yayın politikası, ortak bir özelliği gösteriyordu.

Anadolu’da Yeni Gün adına sürecin başlarında Yunus Nadi ön plana çıkmıştı. Daha sonra doğrudan konferansa katılacak Büyük Millet Meclisi heyetine dahil olduğundan onun yerine gazetenin sözcülüğünü Muhittin Bey üstlenmişti. Bundan sonra gazetede onun yorumları ön plana çıkmıştı. Gazetede öncelikle 1921 Ocak sonlarından itibaren Ankara’nın konferansa davet şekli işlenmiş ve İstanbul, zihniyetiyle birlikte ağır sayılabilecek düzeyde eleştirilmişti. *Anadolu’da Yeni Gün*’de Londra Konferansı’na yönelik sistematik bir anlayış sergilenmiş; adeta sıralı ve birbirini tamamlayan yazılar yayımlanmıştı. İçerik açınsansa herşeyden önce ve *Alemdar*’ın tam aksine Sevr’in tadilatı anlayışına keskin şekilde karşı çıkılmıştı. Zaman geçtikçe giderek koyulaşan şekilde konferanstan sonuç çıkmayacağı ve bunun bir tuzak olduğu vurgulanmıştı. Hatta çok açık bir anlatımla Yunanlıların harekete geçirileceği öngörülerek seslendirilmişti.

Tarihsel gelişmeler gözetildiğinde *Anadolu'da Yeni Gün*'de sürecin başından itibaren tutarlı, doğruluk düzeyi yüksek değerlendirme ve yorumlarla karşılaşmaktadır. Gazetede Avrupa'ya karşı Rusya dengesine sürekli işaret edilerek aslında geniş bir bakış açısı ortaya konmaya çalışılmıştı.

Zaman zaman sansürlenene *Alemdar*'da ilk aşamada İstanbul-Ankara temaslarına odaklanılmıştı. Sonra konferans sürecinde tarafların heyetlerinin yolculukları izlenmişti. Gazetede İstanbul basın düzleminde genellikle karşılaşılan dış basın kaynaklı değerlendirme ve aktarımlara, *Anadolu'da Yeni Gün*'e göre çok daha fazla başvurulmuştu. Bu biraz, İstanbul gazetelerinin daha fazla kaynağa ulaşabilmelerine karşın *Anadolu'da Yeni Gün* gibi Anadolu gazetelerinin Avrupa ile iletişim-ulaşım sorunlarına bağlı olarak buradan bilgi açısından yüksek oranda ve gereken hızda beslenememelerinin bir ürünüydü. *Alemdar*'da diğer bazı İstanbul gazeteleriyle birlikte Ankara ile İstanbul'un anlaşma ihtimaline çok benzer ifadelerle yaklaşılıyordu. Hatta bunun da ötesinde böyle bir sonuç/gelişme istenen/beklenen bir durum olarak ortaya konulmuştu. Doğal olarak burada kastedilen Ankara heyetinin İstanbul heyetine katılmasıydı.

Ayrıca Ankara temsilcilerinin Londra'da sergilediği sağduyu ile Anadolu'nun İnönü'deki başarısının *Alemdar*'ın yayın politikasını az bile olsa bir ölçüde etkilediği ileri sürülebilir. Zaten Bekir Sami Bey, gazetenin sayfalarında bir şekilde haber olmuştu. Tüm bunlara rağmen gerçekte *Alemdar*, *Anadolu'da Yeni Gün*'e göre yayın politikasında içerik açısından daha istikrarsız ve sorunlu bir tablo ortaya koymuştu. Londra Konferansı sürecinde özellikle Ankara ile İstanbul heyetinin temasları, Londra'daki faaliyetler ve Yunanlıların askeri hazırlıkları gibi konularda tutarsız (adeta zikzak oluşturan) çizgi takip etmişti ki bu tutarsızlık başyazılara da yansyacaktı. "Sat Nun" imzalı yazılarda İstanbul taraftarı olan ama bir ölçüde dengeli içeriklerle karşılaşılan Refi' Cevad imzalı yazılar keskin bir Kuva-yı Milliye, Ankara ve Mustafa Kemal karşıtlığı üzerine kurulmuştu. Bu istikrarsızlık biraz da İstanbul'daki yetkililerin yer yer Anadolu'yu idare etme (istenilen sonuca ulaşıncaya kadar oyalama) politikasının *Alemdar*'a yansımalarının/yansıtılmasının sonucu olmalıdır.

Alemdar, istikrarsız çizgisi gözardı edilirse süreç boyunca genellikle İstanbul'un üstünlüğünü vurgulamaya çalışmış; Kuva-yı Milliye, Ankara ve dolayısıyla Anadolu'yu küçük ve hor gören bir anlayışı sürdürmüştü. Gazetede Londra Konferansı'nın toplanma nedeni, *Anadolu'da Yeni Gün*'ün tam tersine daha çok İstanbul hükümeti ile ilişkilendirilmişti. Ankara hem konferansın başarısızlığının sebebi hem de İkinci İnönü Savaşı'nın hazırlayıcısı olarak kamuoyuna sunulmuştu. Hatta Yunan saldırı hazırlıklarının neredeyse reddedilmesi; aksine Anadolu'nun Yunanlılara saldırı hazırlığında olduğu yönündeki yayınlar gazetenin yaklaşımını herhangi bir karşılaştırmaya gerek kalmadan açığa çıkarmaktadır. Daha da önemlisi süreç boyunca gazetede Ankara, temelde İttihatçılık ya da bu yöndeki politikaları uygulamakla suçlanmıştı.

Alemdar'da konferans açısından Sevr'in tadilatı üzerinde durulduğu gibi Avrupa'nın bu ihtiyacı duyması ya da bunun farkına varması önemli bir gelişme, aşama ya da başarı olarak nitelendirilmişti. Hatta Sevr'in tadil düşüncesinin doğmasını bile -Ankara'yla özenle ilişkilendirmeden- yeterli görerek Ankara-İstanbul ikiliğine son verilmesini; konferansa birlikte katılımı savunmuştu ki bunlar *Alemdar* cephesinde sürecin ne kadar yanlış okunduğunu, dayanaksız yorum ve yetersiz dinamiklerden hareket edildiğinin örneğiydi. Belirtmek gerekir ki genel hatlarıyla *Anadolu'da Yeni Gün* (ve Anadolu), Sevr'i hükümsüz kılmak noktasında dururken *Alemdar* (ve İstanbul) Sevr'i tadil etmek gibi farklı bir yaklaşım sergilemişti. Sonuçta *Alemdar*'ın konferansa yönelik İstanbul Hükümeti ile İtilaf Devletleri'nden beklentisi yüksek yayın politikası ya da değerlendirmeleri ilerleyen süreçte doğrulanmayacaktı.

Anadolu'da Yeni Gün ve *Alemdar* gazetelerinin Londra Konferansı sürecinde takip ettikleri yayın politikası ve tutumları birlikte ele alınarak incelendiğinde özellikle farklılıkların baskınlığına bağlı olarak Milli Mücadele yıllarında basın düzlemindeki kutuplaşma ve bölünmenin somut bir örneklemesine ulaşabilmektedir. Öte yandan iki gazetenin bağımsızlık mücadelesinin tarihsel

bir gelişmesi ya da kesiti olarak nitelendirilebilecek Londra Konferansı'na yönelik yazı ya da haberleri, içerde olsun dışarda olsun farklı kesimlerin sürece nasıl yaklaştıklarını ve kamuoyunda sürece yönelik nasıl bir algı olduğunu (ya da oluşturulduğunu) anlamak bakımından da dikkate değerdir. Ayrıca konferans hakkındaki algının farklı kesimlerce şekillendirilme ya da yönlendirilme çabalarını değerlendirebilmek açısından da önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Anı, Kitap ve Tezler

- AYIŞIĞI, M. (1994). *Refi' Cevad Ulunay'ın Milli Mücadele Devri Makaleleri*, Balıkesir: İnce Ofset.
- BÖKE, P. (1994). "Yeni Gün"den "Cumhuriyet"e Yunus Nadi (Basılmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
- ÇETİN, N. (2015). *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÇIKIN, C. (2007). *Yeni Gün Gazetesi (1918-1923) (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- DUMAN, H. (2000). *Osmanlı-Türk Süreli Yayınları ve Gazeteleri (1828-1928)*, C.1, Ankara: Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı.
- ERSAYDI, A. (2007). *Alemdar Gazetesine Göre Mütareke Dönemi Başında İttihatçılar ve İttihatçılık (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gazi Mustafa Kemal (1927). *Nutuk*, Ankara.
- GÜLMEZ, N. (1999). *Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- GÜZ, N. (2008). *Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927)*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- İNAN, A. (1997). *Tarihe Tanıklık Edenler*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- MALKOÇ, E. (2014). *Cumhuriyet'ten Büyük Söylev'e Ankara-İstanbul İkilemi (1923-1927)*, İstanbul: Derin Yayınları.
- OKDAY, İ. H. (1994). *Yanya'dan Ankara'ya*, İstanbul: Sebil Yayınları.
- ÖZEL, S. (2009b). *Casustur Casus, Milli Mücadelede Mustafa Kemal Paşa'ya Karşı İngiliz Ajanları ve İşbirlikçileri*, İstanbul: Derlem Yayınları.
- ÖZEL, S. (2009a). *Milli Mücadele'de İzmit-Adapazarı ve Atatürk*, 2.bs., İstanbul: Derin Yayınları.
- ÖZEL, S. & HACIIBRAHIMOĞLU, I. Ç. (2010). *Osmanlı'dan Milli Mücadele'ye Seçilmiş Mülakatlar*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- ÖZEL, S. & HACIIBRAHIMOĞLU, I. Ç. (2011). *Türk Devrimi Mülakatları*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ÖZKAYA, Y. (2007). *Millî Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- SOFUOĞLU, A. & YILDIRIM, S. (2018). *Arşiv Vesikalarına Göre 1921 Londra Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TURAN, Ş. (1998). *Türk Devrim Tarihi II, Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyeti’ne*, 2.bs., Ankara: Bilgi Yayınevi.

Bildiri ve Makaleler

- ACEHAN, A. (2010). Refii Cevat Ulunay ve Alemdar Gazetesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.188, s.119-138.
- ÇETİN, N. (2012). Londra Konferansı’nda Ahmet Tevfik Paşa. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.2/S. 4, s.107-127.
- GÜÇLÜ, M. (2016). Antalya’da Anadolu Gazetesine Göre Londra Konferansı’na Katılan Ankara Heyeti’nin Avrupa’ya Yolculuğu (6-22 Şubat 1921). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, c.XVI/S. 33, s.71-91.
- KOCABAŞOĞLU, U. (1981). Milli Mücadelenin Sözcülerinden: Anadolu’da Yenigün. *SBF Dergisi-Atatürk Özel Sayısı*, c.36/S. 1-4, s.179-204.
- OYMAK, A. (2014). Refi Cevat Ulunay’ın Eleştirilenliği. *Turkish Studies*, c.9/S. 6, s.827-841.
- TAĞMAT, Ç. D. (2013). 1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S. 9/18, s.29-54.

Meclis Zabıtları

TBMM ZC, C.18, İ:3, 6.3.1338.

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları (1999). C.III, İ:3, 6.3.1338, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sürelî Yayınlar

Alemdar:

- “Anadolu meselesi suret-i kat’iyede halolunacak”, *Alemdar*, 6 Kanun-ı Sani 1921/sy.738-3038, s.1.
- “Hilafet ve Saltanat meselesi”, *Alemdar*, 12 Şubat 1921/sy.772-3072, s.2.
- “Kabul etmemişler!..”, *Alemdar*, 1 Mart 1921/sy.789-3089, s.1.
- “Londra Konferansı’na bir nazar”, *Alemdar*, 17 Nisan 1921/sy.21, s.1.

“Müttefikin konferansı Londra’da toplanıyor?”, *Alemdar*, 5 Kanun-ı Sani 1921/sy.737-3037, s.1.

“Paris Konferansı ne vakit toplanabilir”, *Alemdar*, 9 Kanun-ı Sani 1921/sy.741-3041, s.1.

“Paris Konferansı’nda Şark meselesi”, *Alemdar*, 27 Kanun-ı Sani 1921/sy.759-3059, s.1.

“Paris’te Anadolu meselesinin tedkiki”, *Alemdar*, 8 Kanun-ı Sani 1921/sy.740-3040, s.1.

“Sadrazam Paşa’nın Ankara’ya son cevapları”, *Alemdar*, 10 Şubat 1921/sy.770-3070, s.1

“Sevr Muahedesi”, *Alemdar*, 26 Kanun-ı Sani 1921/sy.758-3058, s.1

Alemdar, 1 Mart 1921/sy.789-3089, s.1

Alemdar, 1 Nisan 1921/sy.5, s.1

Alemdar, 1 Şubat 1921/sy.764-3064, s.1.

Alemdar, 11 Kanun-ı Sani 1921/sy.743-3043, s.1

Alemdar, 12 Kanun-ı Sani 1921/sy.744-3044, s.1

Alemdar, 11 Şubat 1921/sy.771-3071, s.1

Alemdar, 12 Şubat 1921/sy.772-3072, s.1.

Alemdar, 13 Kanun-ı Sani 1921/sy.745-3045, s.1

Alemdar, 13 Şubat 1921/sy.773-3073, s.1.

Alemdar, 14 Kanun-ı Sani 1921/sy.746-3046, s.1

Alemdar, 14 Şubat 1921/sy.774-3074, s.1.

Alemdar, 15 Kanun-ı Sani 1921/sy.747-3047, s.1

Alemdar, 15 Şubat 1921/sy.775-3075, s.1

Alemdar, 16 Kanun-ı Sani 1921/sy.748-3048, s.1.

Alemdar, 16 Nisan 1921/sy.20, s.1-2.

Alemdar, 16 Şubat 1921/sy.776-3076, s.1

Alemdar, 17 Kanun-ı Sani 1921/sy.749-3049, s.1.

Alemdar, 17 Şubat 1921/sy.777-3077, s.1

Alemdar, 18 Kanun-ı Sani 1921/sy.750-3050, s.1.

Alemdar, 18 Şubat 1921/sy.778-3078, s.1

Alemdar, 19 Şubat 1921/sy.779-3079, s.1-2

Alemdar, 2 Mart 1921/sy.790-3090, s.1

Alemdar, 2 Nisan 1921/sy.6, s.1

Alemdar, 2 Şubat 1921/sy.765-3065, s.1.

Alemdar, 20 Şubat 1921/sy.780-3080, s.1-2.

- Alemdar*, 21 Şubat 1921/sy.781-3081, s.1.
- Alemdar*, 22 Şubat 1921/sy.782-3082, s.1-2.
- Alemdar*, 23 Şubat 1921/sy.783-3083, s.1.
- Alemdar*, 24 Kanun-ı Sani 1921/sy.756-3056, s.1.
- Alemdar*, 24 Şubat 1921/sy.784-3084, s.1.
- Alemdar*, 25 Şubat 1921/sy.785-3085, s.1
- Alemdar*, 26 Şubat 1921/sy.786-3086, s.1.
- Alemdar*, 27 Şubat 1921/sy.787-3087, s.1.
- Alemdar*, 28 Kanun-ı Sani 1921/sy.760-3060, s.1.
- Alemdar*, 28 Mart 1921/sy.1, s.1-2
- Alemdar*, 28 Şubat 1921/sy.788-3088, s.1
- Alemdar*, 29 Kanun-ı Sani 1921/sy.761-3061, s.1.
- Alemdar*, 29 Mart 1921/sy.2, s.1-2
- Alemdar*, 3 Mart 1921/sy.791-3091, s.1.
- Alemdar*, 3 Nisan 1921/sy.7, s.1
- Alemdar*, 30 Kanun-ı Sani 1921/sy.762-3062, s.1.
- Alemdar*, 30 Mart 1921/sy.3, s.1-2
- Alemdar*, 31 Mart 1921/sy.4, s.1-2
- Alemdar*, 4 Nisan 1921/sy.8, s.1.
- Alemdar*, 5 Nisan 1921/sy.9, s.2
- Alemdar*, 7 Kanun-ı Sani 1921/sy.739-3039, s.1.
- Alemdar*, 7 Şubat 1921/sy.767-3067, s.1.
- Mahir Sait, “Anadolu hayat-ı murahhasası”, *Alemdar*, 16 Nisan 1921/sy.20, s.1.
- Mustafa Sabri, “Makam-ı Hilafet ve Ankara meclisi”, *Alemdar*, 10 Şubat 1921/sy.770-3070, s.1.
- Refi’ Cevad, “Anadolu İstanbul”, *Alemdar*, 8 Şubat 1921/sy.768-3068, s.1.
- Refi’ Cevad, “Anadolu’nun telgrafi”, *Alemdar*, 9 Şubat 1921/sy.769-3069, s.1.
- Refi’ Cevad, “Biraz söyleyelim”, *Alemdar*, 7 Şubat 1921/sy.767-3067, s.1.
- Refi’ Cevad, “Dünki haber”, *Alemdar*, 28 Kanun-ı Sani 1921/sy.760-3060, s.1.
- Refi’ Cevad, “Tevfik Paşa’nın”, *Alemdar*, 14 Şubat 1921/sy.774-3074, s.1.
- Sat Nun, “Akıl ve metin olalım”, *Alemdar*, 13 Şubat 1921/sy.773-3073, s.1.
- Sat Nun, “Amanın gözümüzü açalım”, *Alemdar*, 2 Şubat 1921/sy.765-3065, s.1.

Sat Nun, "Avrupa konferansı da birleşmemizi bekliyor", *Alemdar*, 19 Kanun-ı Sani 1921/sy.751-3051, s.1.

Sat Nun, "Birliğe mecburuz", *Alemdar*, 21 Şubat 1921/sy.781-3081, s.1.

Sat Nun, "Diplomatların vazifesi", *Alemdar*, 31 Kanun-ı Sani 1921/sy.763-3063, s.1.

Sat Nun, "Hakikate alışmalıyız", *Alemdar*, 10 Şubat 1921/sy.770-3070, s.1.

Sat Nun, "Hakikatin galebesi", *Alemdar*, 1 Mart 1921/sy.789-3089, s.1

Sat Nun, "Londra Konferansı'ndan ümidvar olalım", *Alemdar*, 6 Şubat 1921/sy.766-3066, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün:

"Afganistan'la ittifak muahedenamemiz", *Anadolu'da Yeni Gün*, 24 Mart 1920 [1921]/sy.565-185, s.2.

"Ali Kemal'in propagandası", *Anadolu'da Yeni Gün*, 27 Şubat 1920 [1921]/sy.543-163, s.1.

"Anadolu ile anlaşma meselesi etrafında"- "Tan gazetesi Türklerle uyuşmaktan bahsediyor", *Anadolu'da Yeni Gün*, 5 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.497-117, s.1-2.

"Anlaşabilir miyiz?", *Anadolu'da Yeni Gün*, 25 Şubat 1920 [1921]/sy.542-162, s.1.

"Bizi tanımak", *Anadolu'da Yeni Gün*, 2 Mart 1920 [1921]/sy.546-166, s.1.

"Büyük Millet Meclisi'nin sulh murahhasları", *Anadolu'da Yeni Gün*, 6 Şubat 1920 [1921]/sy.525-145, s.1

"Garb cephesinde muharebat devam ediyor", *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.502-122, s.1.

"Hazin hakikat", *Anadolu'da Yeni Gün*, 17 Şubat 1920 [1921]/sy.535-155, s.1.

"Heyet-i murahhasamıza aid tafsilat", *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Mart 1920 [1921]/sy.554-174, s.1.

"Kardeşlerimiz geliyor", *Anadolu'da Yeni Gün*, 23 Mart 1920 [1921]/sy.564-184, s.1

"Karıştırıcı konferans", *Anadolu'da Yeni Gün*, 11 Mart 1920 [1921]/sy.554-174, s.1.

"Kıssadan hisse", *Anadolu'da Yeni Gün*, 9 Şubat 1920 [1921]/sy.528-148, s.1.

"Konferans esnasında", *Anadolu'da Yeni Gün*, 23 Şubat 1920 [1921]/sy.540-160, s.1

"Londra Konferansı ve Avrupa matbuatı", *Anadolu'da Yeni Gün*, 23 Şubat 1920 [1921]/sy.540-160, s.1.

"Kuvvetimizi tanıyalım", *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Şubat 1920 [1921]/sy.529-149, s.1.

"Londra Konferansı'na davet meselesi"- "Londra'ya davetimiz ve Atina'da tesirleri", *Anadolu'da Yeni Gün*, 2 Şubat 1920 [1921]/sy.522-142, s.1-2.

"Londra Konferansı'nda ne var ne yok", *Anadolu'da Yeni Gün*, 10 Mart 1920 [1921]/sy.553-173, s.1

"Londra Konferansı'nda", *Anadolu'da Yeni Gün*, 16 Şubat 1920 [1921]/sy.534-154, s.2

- “Londra Konferansı’nın teklifatı neler imiş”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 21 Mart 1920 [1921]/sy.562-182, s.1.
- “Londra siyaseti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 20 Mart 1920 [1921]/sy.561-181, s.1.
- “Londra ve Moskova müzakeratı ve Batum’un işgali”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 11 Mart 1920 [1921]/sy.554-174, s.1
- “Londra yolunda-İstanbul murahhasları Londra yolunda”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 16 Şubat 1920 [1921]/sy.534-154, s.1-2.
- “Mesele yokmuş”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 1 Mart 1920 [1921]/sy.545-165, s.1.
- “Meydandaki eser”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 13 Şubat 1920 [1921]/sy.531-151, s.1.
- “Moskova Konferansı”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 8 Mart 1920 [1921]/sy.551-171, s.1.
- “Muahedenin tadili hakkında”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 13 Şubat 1920 [1921]/sy.531-151, s.1.
- “Muhadenet siyaseti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 22 Şubat 1920 [1921]/sy.539-159, s.1.
- “Muhadenet ve uhuvvet ahdnamesi”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 25 Mart 1920 [1921]/sy.566-186, s.1-2.
- “Murahhaslarımız dün gece gitti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 7 Şubat 1920 [1921]/sy.526-146, s.1
- “Murahhaslarımız Tezahürat Arasında İstanbul’dan Geçerek Samsun’a Geldiler”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 17 Nisan 1921/sy.585-205, s.1
- “Padişahın yaptıkları”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 14 Mart 1920 [1921]/sy.556-176, s.1
- “Sevr Muahedesi etrafında”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 4 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.496-116, s.1-2.
- “Sevr Muahedesi ve Fransız matbuatı”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 10 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.501-121, s.1
- “Sevr Muahedesi ve Fransız matbuatı”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.503-123, s.2
- “Sevr Muahedesi ve Fransız matbuatı-1 [?]”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 9 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.500-120, s.1
- “Sevr Muahedesi ve Fransız matbuatı-1 [2]”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 6 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.498-118, s.1
- “Sevr Muahedesi ve Fransız matbuatı-1”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 5 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.497-117, s.1
- “Sevr Muahedesi ve Matin gazetesi”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 19 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.509-129, s.2
- “Sevr’i unutmayınız”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 8 Şubat 1920 [1921]/sy.527-147, s.1.
- “Sulh ve muhadenet ahdnamesi mevad-ı esasiyesi”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 23 Mart 1920 [1921]/sy.564-184, s.1
- “Sulh ve muhadenet ahdnamesi”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 22 Mart 1920 [1921]/sy.563-183, s.1

“Tevfik Paşa-Padişah”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 15 Mart 1920 [1921]/sy.557-177, s.1.

“Yeni bir Paris Konferansı daha!”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 26 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.516-136, s.1.

“Yunan işleri”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 22 Şubat 1920 [1921]/sy.539-159, s.1.

“Yusuf Kemal Beyle Padişah Arasındaki Mülakat”, *Anadolu'da Yeni Gün*, 7 Mart 1922, sy.821-434, s.1,2.

Anadolu'da Yeni Gün, 1 Nisan 1921/sy.572-192, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 10 Mart 1920 [1921]/sy.553-173, s.2.

Anadolu'da Yeni Gün, 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.503-123, s.2.

Anadolu'da Yeni Gün, 13 Mart 1920 [1921]/sy.555-175, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 15 Mart 1920 [1921]/sy.557-177, s.2.

Anadolu'da Yeni Gün, 15 Şubat 1920 [1921]/sy.533-153, s.2

Anadolu'da Yeni Gün, 17 Mart 1920 [1921]/sy.559-179, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 17 Nisan 1921/sy.585-205, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 18 Mart 1920 [1921]/sy.560-180, s.2.

Anadolu'da Yeni Gün, 19 Nisan 1921/sy.587-207, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 2 Nisan 1921/sy.573-193, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 20 Şubat 1920 [1921]/sy.537-157, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 22 Mart 1920 [1921]/sy.563-183, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 24 Mart 1920 [1921]/sy.565-185, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 24 Nisan 1921/sy.591-211, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 25 Mart 1920 [1921]/sy.566-186, s.1-2

Anadolu'da Yeni Gün, 25 Nisan 1921/sy.592-212, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 25 Şubat 1920 [1921]/sy.542-162, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 26 Nisan 1921/sy.593-213, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 27 Mart 1920 [1921]/sy.567-187, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 27 Şubat 1920 [1921]/sy.543-163, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 28 Mart 1920 [1921]/sy.568-188, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 28 Şubat 1920 [1921]/sy.544-164, s.1.

Anadolu'da Yeni Gün, 30 Mart 1921/sy.570-190, s.1

Anadolu'da Yeni Gün, 31 Mart 1921/sy.571-191, s.1-2

Anadolu'da Yeni Gün, 7 Mart 1920 [1921]/sy.550-170, s.1-2.

- Muhittin, “En büyük hakikat”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 28 Mart 1920 [1921]/sy.568-188, s.1.
- Muhittin, “Konferansın teklifleri”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 24 Mart 1920 [1921]/sy.565-185, s.1
- Muhittin, “Konferansın teklifleri”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 27 Mart 1920 [1921]/sy.567-187, s.1
- Muhittin, “Konferanstan sonra harp silahı, sulh silahı”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 22 Mart 1920 [1921]/sy.563-183, s.1.
- Muhittin, “Konferanstan sonra neyi düşünmeliyiz?”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 23 Mart 1920 [1921]/sy.564-184, s.1.
- Muhittin, “Konferanstan sonra”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 21 Mart 1920 [1921]/sy.562-182, s.1.
- Muhittin, “Londra siyaseti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 20 Mart 1920 [1921]/sy.561-181, s.1
- Muhittin, “Moskova Konferansı”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 13 Mart 1920 [1921]/sy.555-175, s.1.
- Muhittin, “Tadil bir siyaset olabilir mi?”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 28 Teşrin-i Sani 1920/sy.466-86, s.1
- Muhittin, “Yunan cinneti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 14 Mart 1920 [1921]/sy.556-176, s.1.
- Yunus Nadi, “İflasa mahkum bir siyaset”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 4 Mayıs 1921/sy.600-220, s.1
- Yunus Nadi, “İngiliz siyaseti ve biz”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 10 Mayıs 1921/sy.605-225, s.1
- Yunus Nadi, “İstanbul’da Bizans zihniyeti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 3 Şubat 1920 [1921]/sy.523-143, s.1.
- Yunus Nadi, “İstanbul’un son ihaneti”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 4 Şubat 1920 [1921]/sy.524-144, s.1
- Yunus Nadi, “Mesele veya tehlike-i sulh”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 2 Şubat 1920 [1921]/sy.522-142, s.1.
- Yunus Nadi, “Şark Meselesi”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 3 Haziran 1921/sy.626-246, s.1.
- Yunus Nadi, “Siyasi vaziyetimize umumi bir nazar”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 23 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.513-133, s.1
- Yunus Nadi, “Son Taarruz”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 12 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.503-123, s.1.
- Yunus Nadi, “Tehlike Garb’dadır”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 25 Kanun-ı Sani 1920 [1921]/sy.515-135, s.1.
- Hukuk-ı Beşer:
- “İttihad ve Terakki zihniyeti”, *Hukuk-ı Beşer*, 4 Şubat 1919, sy.7, s.1
- “İttihad’ın gazetelerine”, *Hukuk-ı Beşer*, 1 Mart 1335-1919, sy.34, s.1
- “İttihad’ın gazetelerine-1-Yenigün İstiklal”, *Hukuk-ı Beşer*, 2 Mart 1335-1919, sy.35, s.1
- “İttihad’ın gazetelerine-2-Zaman-Memleket”, *Hukuk-ı Beşer*, 3 Mart 1335-1919, sy.36, s.1
- “İttihad’ın gazetelerine-3-Ati-İleri-Tercüman-ı Hakikat”, *Hukuk-ı Beşer*, 5 Mart 1335-1919, sy.38, s.1

“Gazetelerin tevzii meselesi-İttihad’ın yeni bir dolabı”, *Hukuk-ı Beşer*, 4 Mart 1335-1919, sy.37, s.2

Payitaht :

Payitaht, 14 Şubat 1337/S. 12-20, s.2

Sebilürreşad :

Sebilürreşad, 21 Mart 1337, c.19, sy.472, s.38.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 23.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 12.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1120127

BAŞKUMANDANLIK KANUNU HAKKINDA TBMM'DE YAŞANAN TARTIŞMALAR

Discussions in the TGNA on The Law of The Command in Director

Şaban ORTAK

Prof. Dr.

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Eğitim Fakóltesi

ORCID ID: 0000-0001-9180-0158

sortak@aku.edu.tr

Atıf/Citation: Şaban Ortak (2022), "Başkumandanlık Kanunu Hakkında TBMM'de Yaşanan Tartışmalar", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.27-59.

Öz: TBMM, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve savaşın yönetilmesi için 5 Ağustos 1921 tarihinde "Başkumandanlık Kanunu"nu kabul etmiştir. TBMM bu kanunla yetkilerinin bir kısmını üç aylık bir süre için Mustafa Kemal Paşa'ya vermiştir. Bu yetkiye dayanarak "Tekalif-i Milliye Emirleri"ni yayınlayan Mustafa Kemal Paşa orduyu savaşa hazırlamıştır. Bu sayede Sakarya Savaşı kazanılmıő ve Yunan taarruzunu geri püskürtülmüőtür. Bu zaferin de etkisi ile Başkumandanlık Kanunu'nun ilk iki süre uzatılması TBMM'nde fazla tartışma olmadan kabul edilmiştir. Ancak TBMM'nde gruplaşmaların belirginleşmesi neticesinde Başkumandanlık süresinin üçüncü kez uzatılması konusu Mecliste uzun süren tartışmalara neden olmuştur. 4-6 Mayıs 1922 tarihlerinde yapılan oylamada sürenin uzatılması güçlükle kabul edilebilmiştir. Sürenin dördüncü uzatılması konusu, Meclisin 20 Temmuz 1922 tarihli toplantısında gündeme gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa ordunun durumunun iyi olduğunu belirterek Başkumandanlığa verilen olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını belirtmiştir. Yapılan görüşmelerde TBMM'nin "geçici" kaydıyla ve süre belirtmeksizin Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandanlıkla görevlendirmesi kabul edilmiştir. Başkumandanlığın idaresinde Kurtuluş Savaşı başarıyla sonuçlandırılmıőtır. Makalede, Başkumandanlık Kanunu'nun kabulünü gerektiren sebepler, kanunun kabulü ve sonrasındaki süre uzatımı konuları ayrıntılı olarak ele alınacaktır. TBMM Zabıt Ceridesi, TBMM Gizli Celse Zabıtları, arşiv belgeleri, hatıralar ve diğer araştırma eserlerden yararlanılacaktır. Araştırma, betimsel bir tarama modeline dayanmaktadır. Bu çalışmada doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıőtır.

Anahtar Kelimeler : Başkumandanlık, TBMM, Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele.

Abstract: In order to meet the needs of the army and to lead the war, the Turkish Grand National Assembly (TGNA) adopted the "Law of the Commander-in-Chief" on 5 August 1921. With this law, the TGNA gave some of its powers to Mustafa Kemal Pasha for a period of three months. Mustafa Kemal Pasha, who published the "Tekalif-i Milliye Emirleri: National obligation orders" based on this authority, prepared the army for war. In this way, the Battle of Sakarya was won and the Greek attack was repelled. With the effect of this victory, the first two extensions of the Commander-in-Chief Law were accepted without any discussion in the TGNA. However, as a result of the grouping in the TGNA, the issue of extending the term of the Commander-in-Chief for the third time caused long discussions in

the Assembly. In the voting held on 4-6 May 1922, the extension of the deadline was accepted with difficulty. The issue of the fourth extension of the period was brought to the agenda at the meeting of the Assembly on 20 July 1922. Mustafa Kemal Pasha stated that the army was in good condition and stated that there was no need for the extraordinary authorizations given to the Commander-in-Chief. In the negotiations, it was accepted that the TGNA would assign Mustafa Kemal Pasha as the Commander-in-Chief, with a "temporary" condition and without specifying the time period. The War of Independence ended with the victory of the administration of the Commander-in-Chief. In the article, the reasons for the adoption of the Law on the Commander-in-Chief, the adoption of the law and the subsequent time extension will be discussed in detail. TGNA Parliamentary Minutes, TGNA Secret Session Minutes, archive documents, memoirs and other research works will be used. The research is based on a descriptive survey model. In this study, document analysis method was used.

Keywords : Commander-in-chief, the Turkish Grand National Assembly, Mustafa Kemal Pasha, the National Liberation War.

GİRİŞ

Milli Mücadeleyi, Kuva-yı Milliye ve Düzenli Ordu dönemleri olmak üzere iki safhaya ayırmak mümkündür. Yerel kurtuluş çabası olarak bilinen ilk aşamada yabancı işgalleri ve azınlıkların saldırılarına karşı mahalli imkânlarla mücadele yürütülmüştür. Aynı dönemde toplanan kongrelerle teşkilatlanma süreci de gerçekleştirilmiş ve 23 Nisan 1920'de TBMM açılmıştır. Bu olay Milli Mücadelenin tek merkezden ve yeni bir hükümet eliyle yürütülmesi anlamına gelmekteydi. Yani Türk Milletinin geleceği, kendi seçtiği mebusların oluşturduğu TBMM ve onun Hükümeti tarafından yönetilecekti. TBMM Hükümetinin aldığı önemli kararlardan birisi de düzenli orduya geçiş kararı olmuştur.

Düzenli ordu ile yürütülen mücadeleler çerçevesinde I. ve II. İnönü Savaşlarında elde edilen başarı Türk Milleti'nin moralini düzeltmiş ve TBMM'ye olan güveni arttırmıştır. Ancak sayı ve donanım bakımından üstün Yunan kuvvetlerinin 8 Temmuz 1921'de başlattığı genel taarruzla meydana gelen Kütahya-Eskişehir Savaşları Türk Ordusunun önemli kayıplar vermesine sebep olmuştur. Çeşitli güzergahlardan (Bursa-İnönü, Bursa-Tavşanlı, Gediz-Kütahya, Altıntaş-Seyitgazi, Afyon-Uşak) yapılan saldırılar karşısında Türk birlikleri, buldukları bölgeleri savunmaya çalışsalar da üstün kuvvetler karşısında geri çekilmek zorunda kalmaktaydı. Bu çerçevede; 10 Temmuz'da İnegöl, Yenişehir, Orhaneli, 13 Temmuz'da Afyon, Bilecik, Altıntaş, 17 Temmuz'da Kütahya, Seyitgazi, 19 Temmuz'da Eskişehir düşman eline geçmiştir. Batı Cephesi Kumandanlığı, 22 Temmuz'da Türk birliklerinin Pomaklar-Alpu-Mahmudiye-Çifteler hattına çekilmesini önermiş ve Erkân-ı Harbiye Riyaseti de bunu tasdik etmiştir. Bu karar TBMM Başkanı Mustafa Kemal'in bilgisi ve onayı ile alınmıştır. Çünkü cephedeki gelişmeleri yakından takip eden ve zaman zaman da cephe hattına gelen Mustafa Kemal Paşa; Batı Cephesi Kumandanlığı Karargâhının bulunduğu Karacahisar'da İsmet Paşa ile 18 Temmuz'da yaptığı görüşmede Türk Ordusunun toparlanabilmesi için düşman ordusu ile arada mesafe bırakarak Sakarya Nehrinin doğusuna çekilmenin doğru olacağını belirtmişti. Bu çekilme harekâtı 25 Temmuz'da tamamlanmıştır (Türk İstiklâl Harbi, II/4, 1974, s. 180-545; Atatürk, 1994, s. 413).

Türk Kurtuluş Savaşı'nın her aşamasında yaşanan bütün gelişmeler gibi Türk Ordusunun Sakarya Nehri'nin doğusunu çekilmesi de TBMM'de yankı bulmuştur. Kendisine vatanın kurtuluşu ve bağımsızlığın korunmasını tek amaç olarak kabul eden TBMM, bu amacı gerçekleştirmek için tarihimizde hiç olmadığı kadar askeri işlerle yakından ilgilenmiş ve bir bakıma mücadelenin en küçük ayrıntısında bile "bizzat ve bilfiil" yer almıştır.

Zabıt Cerideleri incelendiğinde; I. TBMM'nin milletten kendisine verdiği vatanın kurtuluşu ile ilgili sorumluluğu yerine getirmede takdire şayan bir çalışma ve gayret sergilediği görülmektedir. Askeri konularda yasal düzenleme desteğinin yanında, gerektiğinde de mücadelenin çeşitli safhalarında da aktif bir rol üstlenmiştir. Yine aynı Meclis, gerektiğinde askeri işlerle ilgili yetkisini Başkomutanlık Kanunu ile kendi başkanına vererek mücadelenin daha kolay ve daha

sağlıklı yürütülmesini sağlamıştır. Bu çalışmada, Başkumandanlık Kanununun kabulü ve süresinin uzatılmasıyla ilgili olarak TBMM'de yaşana tartışmalar ele alınmıştır.

1. Başkumandanlık Kanunu'nun Kabulü (5 Ağustos 1921) Sürecinde Yaşanan Gelişmeler

Cephede yaşanan olumlu veya olumsuz gelişmeler TBMM'de yankı bulmaktaydı. Hele; askeri açıdan makul gerekçelere dayanmakla birlikte, ordunun Sakarya'nın doğusuna çekilmesi ve böylece Afyon, Eskişehir, Kütahya ve Bilecik'in düşman eline geçmiş olmasının Meclisin gündemine gelmemesi düşünülemezdi. Meclisin gizli ve açık toplantılarında mebuslar arasında çok sert tartışmalar yaşanacaktır.

Meclisini gizli oturumunda kürsüye çıkan Müdafaa-ı Milliye Vekili ve Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa cephedeki gelişmeler hakkında mebuslara ayrıntılı bilgi vermiştir. Yunan ordusunun Bursa üzerinden Eskişehir ve Uşak üzerinden Afyon'a yönelik iki ana koldan saldırdığını, güneyden ve kuzeyden ilerleyen Yunan birliklerinin Eskişehir-Kütahya bölgesinde direnmekte olan birliklerimizin arkadan kuşatması tehlikesi nedeniyle geri çekilmek durumunda kaldığını anlatan Fevzi Paşa; Seyitgazi civarında ciddi bir savunma savaşı yapıldığını, lojistik üslerinden uzaklaşan ve yorulan Yunan ordusunu geriden gelen birliklerimizle güçlenen Türk ordusunun bir meydan savaşında yenebileceğini vurgulamıştır. Her iki tarafın da ciddi kayıplar verdiğini belirten Fevzi Paşa; Meclisin ve Hükümetin Ankara'da olmasının ordumuzu öncelikle burayı koruma hassasiyetine sürüklediğini, üstelik düşmanın da burayı hedef alarak saldırılarını Ankara'ya yöneltmesinin Türkler açısından sakıncalarını anlatmış ve ordunun serbest manevra yapabilmesi için Heyet-i Vekile toplantısında Hükümet merkezinin Kayseri'ye naklinin uygun bulunduğunu belirtmiştir. Hükümet merkezinin Kayseri'ye taşınmasına karşı çıkan Erzurum Mebusu Mustafa Durak Bey, böyle bir kararın halkın ve ordunun moralini ve Meclise güvenini sarsacağını, tam tersine ailelerin iç bölgelere gitmesine izin verilse de mebuslar da dâhil erkeklerin Ankara'yı savunmaya devam etmesini istemiştir. Fevzi Paşa'nın izahatından ordunun çevrilmek veya ezilmek ihtimalinin bulunduğu sonucunu çıkaran Abdullah Azmi Bey, önemli olan ordunun muhafaza edilmesi olduğunu ve ordunun da Ankara önlerinde istediği manevrayı yapabileceğini vurgulamıştır. Ailelerin gitmesine izin verilmeyle birlikte Meclisin Ankara'da kalmasını savunan Hakkı Hami Bey (Sinop) ise; bu durumda milletin Meclise güveninin sarsılmayacağını ve dolayısıyla da milletin de şehri terk etmeyip Meclisin arkasında duracağını iddia ettikten sonra ordunun ihtiyaçlarının bir an önce giderilmesi hususunu dile getirmiştir. Ali Şükrü Bey (Trabzon)'in ordunun eksikliklerinin giderilmesi konusunda Meclisin ve Fevzi Paşa'nın yeterli gayret göstermediğini söylemesi üzerine eleştirilere cevap vermek üzere tekrar kürsüye gelen Fevzi Paşa, imkânlar ölçüsünde silah, cephane, çarık, ekmek vs. ihtiyaçlarının karşılanmaya çalışıldığını, iki kez zafer kazanan ordunun bu kez başarısız olduğunu, ancak ordunun sağlam bir şekilde bulunduğunu ve gerektiği kadar takviye edileceğini ifade etmiştir. Ordunun ihtiyaçlarının temini ve cepheye sevki hususlarında aksaklıkların yaşandığı, suiistimallerin olduğu şeklindeki iddialar üzerine bu hususları araştırmak ve düzenli bir sevkiyat için Meclisten bir komisyon kurulması, Başkumandanlık Vekâleti veya bir müfettişlik kurulması gibi öneriler de gündeme gelmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 98-114).

Meclisin aynı gün yapılan açık oturumunda tekrar kürsüye gelen Fevzi Paşa, cephede yaşananları bir kez daha anlattıktan sonra "*Türk Ordusunu ve Türk Milletini yenecek bir kolu Allah yaratmamıştır*" diyerek zaferin inancını ifade etmiştir. Zaferin sadece cephede ordu ile kazanılmayacağını savunan Fevzi Paşa, cephede ve cephe gerisinde artan bozguncu faaliyetlerin önlenmesi için Kastamonu ile Konya'da iki İstiklâl Mahkemesi kurulmasını teklif etmiş ve bu teklif kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/11, s. 349-354) *

* Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Dönem: I, c. 11, s. 349-354. (Bu eser bundan sonra "TBMM. ZC. Dönem/Cilt No" şeklinde kısaltılarak verilecektir. Ayrıca bu eserin dijital ortamda yayımlandığı TBMM Kütüphane Yönetiminin "Yapılacak bilimsel çalışma ve yayınlarda TBMM Genel Kurul tutanaklarının web sayfamızdaki

Eskişehir'in de tahliyesinden sonra hem Mustafa Kemal Paşa ve hem de Fevzi Paşa cepheye gitmişlerdi. Fevzi Paşa cepheden döndükten sonra 30 Temmuz 1921 tarihli gizli celsede yaşanan gelişmeler hakkında mebuslara etraflıca izahatta bulunmuş ve gelen eleştirileri cevaplandırmıştır. Bu toplantıda ordunun geri çekilmesi ve yaşanan yenilgi ile ilgili olarak hata veya yanlışlar dile getirilmeye başlanmıştır. Tutanaklarda "Bir Mebus" olarak kaydedilen birisi "*sevkülceş hatası var mıdır?*" şeklinde bir soru sorarken, Kastamonu Mebusu Suat Bey'in "tedbirsizlikten" ve "sorumluluk duygusundan" bahsetmesi üzerine Basri Bey (Karesi) eleştirilerin savaşın sonuna bırakılmasını savunmuştur. Tunalı Hilmi Bey (Bolu) ise, yaşananlardan ibret alınmış olmasına dair temennisini dile getirmiştir. Tenkitlerin içeriğine ve muhataplarına göre ayrılması gerektiğini savunan Ali Şükrü Bey (Trabzon); cephede görev başında savaşan bir kumandanı ve Heyet-i Vekileyi tenkit etmenin doğru olmadığını, ancak geri hizmetlere dair işlerde ve kaynakların kullanımında yaşanan aksaklıkların tenkit edilebileceğini ve Hükümetin dikkatinin çekilebileceğini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 116-127).

Cepheye giden Meclis heyetinin (Rıza Nur (Sinop), Vehbi (Karesi) ve Mahmud Esat (İzmir)) yaşanan askeri gelişmelere dair hazırladıkları rapor, Meclisin 2 Ağustos 1921 tarihli gizli celse toplantısında görüşülmüştür. Raporu sunan Rıza Nur, gerek askere alma, gerek ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve gerekse ordunun sevk ve idaresinde eksikliklerden bahsetmiş ve özellikle de Erkân-ı Harbiye Vekili ile Müdafaa-ı Milliye Vekili'nin sorumluluklarını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Müdâfa'a-ı Milliye uyumuştur.....vazifesini bihakkın yapmamıştır. Ne iâşesini ve ne levazımını yolunda yapmamıştır.....Erkân-ı Harbiye-i Umumiye de bu asara göre adem-i kifaye (yetersizlik) göstermiştir. Heyet-i Vekileyi zikredeceğim. Bendenizce onlar da batî (ağır, yavaş) davranmışlardır*". Müdâfa'a-ı Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın, kendi bakanlığının yanında İsmet Paşa cephede olduğu için onun yerine Erkân-ı Harbiye Vekâletine de baktığını ve ayrıca Hey'et-i Vekile Reisliğini de yürüttüğünü belirten Rıza Nur, üç görev dolayısıyla Paşanın işlere yetişemediğini ifade etmiştir. Cephede subay eksikliği hissedilirken Vekâlette çok sayıda genç subayın bulunduğunu belirten Rıza Nur, ordunun ihtiyaçlarının temini konusunda organizasyon hataları yaşandığını, bazı birliklere ekmek yetiştirilemezken bazılarında gönderilen ekmeklerin tüketilmediği için israf olduğunu savunmuştur. Meclisin Hükümet ve orduyla ilgili işler konusunda daha aktif olmasını, cephe ve cephe gerisi işlerin denetlenmesi için mebuslar görevlendirilmesini öneren Rıza Nur; firar ve suiistimaller için İstiklâl Mahkemelerinin devreye girmesi, Fevzi Paşa'nın Erkân-ı Harbiye'ye geçmesi ve Refet Paşa'nın da Müdâfa'a-ı Milliye Vekâletine getirilmesinin bir çözüm yolu olabileceğini belirtmiştir. Vehbi Bey de konuşmasında; çadır, elbise, yiyecek, maaş gibi hususlardaki aksaklıkları dile getirmiştir. Bu yapılan konuşmalar konuyu yeni bir çözüm önerisine doğru götürmekteydi ki bunu Gizli Celse Zabıtlarında "Bir Mebus" diye kaydedilen şu konuşma somut hale getirecektir: "*Paşa Hazretleri, yani Meclis-i Âlînin tevdi buyurduğu vazifeyi, Meclis-i Âlînin tasavvur buyurduğu şekilde ifa edebilmesi için, kendisine hakikaten bir çok salahiyet verilmelidir*". Bunun üzerine oturumu yöneten Mustafa Kemal Paşa; kendisine yetki verildikten sonra yine mecliste sabahtan akşama kadar tartışmalara devam edilirse Meclisin kendisine olan güveninden nasıl emin olacağını sormuştur. Bunun kâbil olmadığını savunan M. Şeref Bey (Edirne), Meclisin vereceği yetki ile askeri gereklilik dolayısıyla ordunun ileri/geri sevk edilebileceğini, yetkiyi veren Meclisin bu kararı gerekirse kaldırabileceğini izah ettikten sonra hazırlanacak kanunun metninde; "Meclisin masûniyeti masûundur", "Ordunun sevk ve idaresini bir kat daha tarsin (güçlendirme) hususunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salâhiyetini Meclis namına fiilen istimâle" ifadelerinin yer almasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 132-141).

Ordunun sevk, idare ve savaşa hazırlanması için Başkomandanlık yetkisinin bir kişiye verilmesine dair tartışmalar 4 Ağustos 1921 tarihindeki gizli celsede de devam etmiştir. Ahmet

---

Osmanlıca orijinal metinleri esas alınmalıdır" uyarısı gereği Zabıt Ceridelerinin Osmanlıca metni kaynak olarak verilecektir.)

Ferit Bey (İstanbul) ordu kumandanının Hükümetten 20.000 kişilik asker talebinde bulunduğunu belirttikten sonra bu konunun Mecliste günlerdir tartışılmasını ve Hükümetin hareketlerini kontrol için komisyon kurulması gibi önerileri eleştirerek bir an önce karar alınması ve uygulanmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Kütahya Mebusu Cemil Bey'in Başkumandana verilecek yetkinin derecesini sorması üzerine Mersin Mebusu Salâhattin Bey; vatanın kurtuluşu için milletin bütün gücünü bir noktada toplamak ve bir kişinin hiçbir engel olmaksızın bu gücü yönetmesini doğru bulmakla birlikte kayıtsız şartsız yetkiler vermenin tehlikelerinden bahsetmiştir. Çözüm olarak ya "Başkumandanlık Vekâleti"nin kurulması veyahut "vaziyet-i harbiyeye Meclisin vaz'-ı yed etmesi ve Reis Vekili sıfatıyla tevkiil ettiği zatın, ki Meclisin Reisi'dir, kumandayı idare etmesini" öneren Salâhattin Bey; tehlikelerine rağmen "kimsenin işine karışmayacağı geniş bir yetki ile Başkumandanlık" konusunun bir an önce halledilmesi şu sözlerle vurgulamıştır: *"Mümkün merteye milletin kuvvetini bir araya toplamak üzere bütün kuvvetimizi Hükümetin başında bulunan zata salâhiyet-i namahdude (sınırsız yetki) ile verelim. Hükümetin başında bulunan zat kim ise onun arkasından millet yürüsün. Sual cevap yok, bilâhare neticeye göre bunu mülâhaza ederiz"* (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 157-162). Muhalif isimlerin önde gelenlerinden olan Salâhattin Bey'in konuşmasında iki kez isim zikretmeksizin (birinde "Meclisin Reisi" diğesinde de "Hükümetin başında bulunan zat") Mustafa Kemal Paşa'yı işaret etmesi, (tutanaklarda yazım hatası yok ise) sınırsız yetki verilmesi, işlerle ilgili soru sorulmaması, ancak sonuca göre hesap sorulması yönündeki önerileri dikkat çekicidir.

Bir an önce karar alınmasını destekleyen Dr. Mazhar Bey (Aydın); ordunun kumandası konusunda; mevkiinden, isminden, şöhretinden istifade edilecek bir kişiyi mesela Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı Başkumandan mevkiine getirmeyi ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için "tekâlif-i harbiye kanununun" uygulanmasını önermiştir. Salâhattin Bey'in aksine Mustafa Kemal Paşa'nın ismini açıktan telaffuz eden Dr. Mazhar Bey; Yunan işgali başladığında ortada hiçbir şey yokken Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanan halkın bu kez "haysiyeti, mevkii, şöhreti itibari ile Mustafa Kemal Paşa her şeyi eline almıştır" diyerek ona güveneceğini vurgulamıştır. Bağımsızlık için milletin her türlü fedakârlığa katlanacağını savunan Ahmet Ferit Bey (İstanbul); bu anlamda ya Meclisin "tekâlif-i harbiye: savaş vergisi" hakkında kanun çıkarmasını veya Hükümete bu konuda geniş yetki verip sonrasında hesap sormasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 162).

Meclisin açık/gizli toplantı tutanaklarında aynen geçmemekle birlikte, ordunun Sakarya Nehri gerisine çekilmesi üzerine o günlerde Meclisteki havayı Mustafa Kemal Paşa Nutuk'ta şu cümlelerle ifade etmektedir: *"Ordu nereye gidiyor; millet nereye götürülüyor? Bu gidişin elbette bir sorumlusu vardır; o nerededir? Onu göremiyoruz. Bugünkü acıklı ve korkunç durumun asıl sorumlusunu ordunun başında görmek isterdik."* (Atatürk, 1994, s. 414).

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili tartışmalar Meclisin 5 Ağustos 1921 tarihli gizli celse toplantısında da devam etmiş ve karara dönüşmüştür. Bir gün önceki toplantıda ortamın uygun hale gelmesi üzerine Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa 4 Ağustos 1921 tarihli önergesini Meclise sunmuştur. Konuşmasına Başkumandanlık konusunda kendisine gösterilen teveccühe teşekkür ederek başlayan Mustafa Kemal Paşa kürsüden okuduğu teklifinde şu ifadelere yer vermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 164):

"Meclis aza-yı kiraminin umumî surette tezahür eden arzu ve talebi üzerine Başkumandanlığı kabul ediyorum..... Ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve ikmâl ve sevk-ü idaresini bir kat daha tarsin için TBMM'nin haiz olduğu salâhiyet-i meşrû'ayı fiilen isti'mâl etmek şartıyla bu vazifeyi deruhte ediyorum. Müddet-i ömrümde Hâkimiyet-i Milliyenin ve meşrû'iyetin en sâdik bir hizmetkârı olduğumu nazar-ı millete bir defa daha teyit için bu salâhiyetin üç ay gibi kısa bir müddetle takyid (kayıt altına alma) edilmesini ayrıca talep ederim"

Meclis adına kullanılacak bu yetkilerin üç aylık bir süre ile sınırlandırılmasını istemekle Mustafa Kemal Paşa, hem milli hakimiyet ilkesine bağlılığını göstermiş ve hem de bir gün önce Mecliste yaşanan tartışmalarda bazı mebusların dile getirdiği endişeleri bertaraf etmiş oluyordu.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra ilk sözü alan Salâhattin Bey (Mersin), Başkumandanlık yetkisinin Mecliste olması nedeniyle teklifte geçen "Başkumandan" unvanı yerine "Başkumandan Vekili" ifadesinin kullanılmasını talep etmiştir. Buna karşı çıkan ve "Başkumandan Vekili" ifadesinin Osmanlı Devleti'nde Padişah tarafından atanan Kumandanı ifade etmek için kullanıldığını hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; "Başkumandan Vekili" ifadesinin bu makamın etkisini azaltacağını, eskiden kullanılmış ve hoş görülmemiş bir unvan ile böyle bir vazifeyi kabul edemeyeceğini belirtmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın fikrini destekleyen Hakkı Hâmî Bey (Sinop), Başkumandanın kullanacağı yetkilerin neler olduğu ve sınırları hakkında izahat istemiştir. Bunun üzerine söz alan Mustafa Kemal Paşa, kendisinin kullanacağı yetkinin ordunun gücünü artırarak sevk ve idaresiyle ve üç aylık bir süre ile sınırlı olduğunu, yoksa Meclisin kanun koymak da dahil yetkilerine hâlel getirecek bir durumun söz konusu olmadığını izah etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 164-166).

Dr. Âbidin Bey (Lazistan)'in de aynı yöndeki konuşmasından sonra söz alan Şeref Bey (Edirne); vatanın kurtuluşu için Millet'in ve Meclis'in yek vücut olduğu gibi ordusunun da tek elde yönetilmesi için bir serdara ihtiyacı olduğunu ve bu kişinin de "bu davayı yaratan Paşa Hazretleri ordunun başına geliyor" diye nitelendirdiği Mustafa Kemal Paşa olduğunu ifade etmiştir. Fransız İhtilâli döneminin Konvansiyon Meclisi'nden Napolyon'un imparator olarak çıkması gibi TBMM'nin Başkumandanlık yetkisi vermesinden bir "diktatör" çıkmayacağını savunan Şeref Bey, çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın milli hakimiyetin taraftarı olduğunu defalarca ifade ettiğini, ordunun asıl kumandanının Meclis olduğunu ve Meclis'in Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirdiğini izah etmiştir. İstiklâl Mahkemelerinin yetkilerini sınırlandırmayan Meclis'in Başkumandanlık yetkilerini kısıtlamasının doğru olmadığını belirten Şeref Bey konuşmasının devamında, Başkumandan seçilmesi halinde Mustafa Kemal Paşa'nın üç ay içinde başarılı olacağına olan inancını dile getirmiştir. Konuyla ilgili olarak söz alan mebuslardan Hulusi Bey (Karahisar), Başkumandanın yetkisine dayanarak bazı mebuslara görev vermesini doğru bulmadığını ve böyle bir görevlendirmeyi Meclis'in yapması gerektiğini savunurken, Tâkî Efendi (Sivas) Başkumandanlığa gerek olmadığını, Mustafa Kemal Paşa'nın eskiden olduğu gibi gayr-i resmi olarak orduyu idareye devam edebileceğini iddia etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 166-168).

Ordunun zaten fiilen komutanı olan Mustafa Kemal Paşa'ya resmen Başkumandanlık vermenin ordunun idaresine dair yürütme yetkisi olduğunu savunan Veliddin Bey (Burdur); böyle bir yetki vermenin Meclis'in yetkilerine zarar vermeyeceğini, gerektiğinde Meclis'in Müdafaa-ı Milliye Vekilinden izahat isteyebileceğini ve ayrıca üç ayın sonunda Başkumandanı da sorumlu tutabileceğini belirtmiştir. Önceki konuşmasında sınırsız yetki verilmesinin bir çözüm yolu olabileceğini belirten Salâhattin Bey; tekrar söz alarak Meclis'in olan yetkilerinin bir kısmının verilmesine karşı çıkarak Mustafa Kemal Paşa'nın gerek Meclis Başkanı ve gerekse kumandan sıfatıyla orduyu yönetebileceğini, unvanının da ya "Başkumandan Vekili" veya "Reis Vekili" olmasını istemiştir. Bazı mebusların itirazları üzerine Salâhattin Bey; kelime ısrarının sebebini "hakimiyeti milliyeyi, kudreti milliyeyi efradı millette saklamak istiyorum. Onun Başkumandanlığı altında millet işini gördürmek istiyorum. Nasıl ki bir hat komiseri biri gibi..." şeklinde izah ederek çekincelerini dile getirmiştir. Salâhattin Bey'e cevap vermek üzere kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; kanundan maksadın Meclis'in yetkilerini almak değil harekâtın sorumluluğunu üstlenip harekâtı sevk ve idare etmek olduğunu, Başkumandanlığın zaten Mecliste olduğunun birinci maddede yer aldığını, kendisinin Meclis adına Başkumandanlık yapacağını ve dolayısıyla da muhalif mebusların bu anlamda heyecana düşmelerine gerek olmadığını vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 168-174).

Tartışmalardan sonra Sinop Mebusu Rıza Nur ve arkadaşları tarafından hazırlanan; Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık görevi verilmesine dair kanun teklifi Meclis Başkanlığına sunulmuş ve teklifin acilen görüşülmesi ve oylamaya sunulması talep edilmiştir. Teklifte; TBMM'nin kendisine ait bir yetki olan Başkumandanlık için bazı şartlarla Mustafa Kemal Paşa'yı görevlendirdiği, ordunun güçlendirilmesi, sevk ve idaresi için Meclisin bu alandaki yetkilerini Meclis adına kullanabileceği, bu görev ve yetkilerin üç ayla sınırlı olduğu ve Meclisin gerekli gördüğü takdirde bu yetkiyi kaldırabileceği belirtilmekteydi. Teklif üzerinde de tartışmalar devam etmiş ve bazı mebuslarca değişiklik önerileri verilmişse de bu öneriler kabul görmemiştir. Teklifin maddeleri tek tek okunmuş ve oylanarak kabul edildikten sonra teklifin tümü isim okunarak oylamaya sunulmuş ve oturuma ara verilmiştir. Tekrar başlayan gizli celsede de teklifle ilgili tartışmalar devam etmiştir. Konuşmalardaki eleştiriler cevap vermek ve tereddütleri gidermek üzere kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; teklifte Meclisin yetkilerine bir müdahalenin söz konusu olmadığını, mebus olması nedeniyle kendisinin de böyle bir duruma karşı çıkacağını ve milletin de buna müsaade etmeyeceğini belirttikten sonra kendi teklifinin birinci maddesini tekrar okumuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 174-177).

O zamana kadar pek sık telaffuz edilmeyen "diktatör" kelimesini de kullanan Eskişehir Mebusu Emin Bey; Meclisin yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya vermekte bir sakınca görmediğini, hatta vatanın işgalden kurtarılması için *"belirli bir süre diktatör olarak icra-yı faaliyet ederse, ben bunda memleket için fayda mülâhaza ederim ve hatta Padişahlıktan daha yüksek bir makam olsa dahi veririm"* diyerek şartlar gereği Meclisin bazı yetkilerinin Başkumandana verilmesini savunmuştur. Başkumandanlıkla ilgili tartışmaların uzatılmaması ve bir an önce karara varılmasına dair isteklere karşı çıkan Mustafa Durak Bey (Erzurum), gerekirse üç gün bile tartışılabilirliğini söyleyince *"zamanın müsaadesi yoktur"* şeklinde tepki ile karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasında *"gerektiğinde bazı mebusları İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirebileceği"* sözünü hatırlatan Mustafa Durak Bey, bu göreve gitmeyen mebus hakkında ne işlem yapılacağını sormuştur. Teklifin Meclisin yetkilerinin devredilmesi olmadığını savunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin verdiği görevi layıkıyla yaparak zaferi kazanacağına inancını belirten Şeref Bey (Edirne); *"Kanunu Esasi ve kavanin-i mevzua ahkâmına muvafık olmak şartıyla"* ifadesinin teklife eklenmesiyle teklife itiraz eden mebusların endişelerinin giderileceğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 177-179).

İsmi tespit edilemediği için kayıtlara *"Bir Mebus Bey"* olarak geçen ve teklife itiraz edenlere karşı çıkan bir mebus; hayattaki yegane varlığı olan kızının 16 aydır Yunanlılar tarafında hapiste tutulduğunu belirttikten sonra *"fecayii biliyorum, Papulas başımda çorba pişireceğine Paşa Hazretlerinin ayağı altında kalmaya razıyım ..... bu Meclise rehber olan ve toplayan kendileridir..... Paşa da kuvveti bizzat Meclisten alıyor. Milli ordu Meclisin ordusudur. Meclis kendi reisini başına kumandan yapıyor. Onu her hususta takyid etmek (sınırlandırmak) doğru değildir"* diyerek görüşlerini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 179).

Milletin, Meclise emanet verdiği yasama yetkisinin bir kişiye verilmesini *"Padişah seçmek"* olarak nitelendiren Rıza Nur (Sinop); orduyu yönetmek için Başkumandana geniş yetkiler verilebileceğini, hatta buna dayanarak millettten savaş yükümlülükleri talep edebileceğini belirtmiş ancak Meclisin yasama yetkisinin alanına girilmemesi gerektiğini savunmuştur. Başkumandanın mebusları İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirmesine de karşı çıkan Rıza Nur; Meclisin yasama yetkisine, mebusların dokunulmazlığına müdahale ve Meclisin fesih veya tatil edilmesini önleyecek şekilde teklifin yeniden düzenlenmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 179-180).

Müzakerelerin bu aşamasında Meclis Başkanı, teklifin tümü üzerindeki oylama sonucunu duyurarak 183 mebusun oylamaya katıldığını, 169 kabul ve 13 ret oyunun kullanıldığını belirttikten sonra bu 13 mebusun açık oturumda yapılacak oylamada da ret oyu vererek milli heyecana zarar vermemeleri temennisini dile getirmiştir. Teklifin kabulü üzerine teşekkür konuşması için kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; Meclisin itimadına layık olmak için gayret

göstereceğini ve en kısa zamanda muvaffak olacağını belirttiikten sonra, ordunun yönetilmesiyle ilgili ilk önerisini yapmış ve Dahiliye Vekili Re'fet Paşa'nın Müdafaa-ı Milliye Vekili, Fevzi Paşa'nın da Erkân-ı Harbiye Vekili olmasını önermiştir. Bu öneri mebuslarca kabul görmüştür. Gizli celsenin bu aşamasında kürsüye gelen Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa bu tartışmaların bir ayağını oluşturan "Meclisin Kayseri'ye nakli" konusunun şimdilik gerekli olmadığını, gelişmelere bağlı olarak ileride ele alınabileceğini ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 180-182). Böylece Başkomandanlık Kanunu'nun gizli celsede süreci tamamlanmış ve açık oturumda kabulüne sıra gelmiş oluyordu.

Meclisin gizli celse toplantısından sonra açık toplantıya geçilmiştir. Bu toplantıda ilk olarak Dr. Rıza Nur ve sekiz arkadaşının "acilen ve isim okunarak oylanması" önerisiyle verdikleri "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Başkomandanlık Tevcihi Hakkında Kanun" teklifi görüşülmeye başlanmıştır. Teklifin metni gizli celsede benimsenmiş olan ifadelerle şekillenmiştir. Teklif metninin okunmasından sonra Edirne Mebusu Şeref Bey "Vatanın istihlâsı ve milletin istiklâlini istihdaf eden bu kanunun bilâ-münâkaşa kabulünü arkadaşlardan rica ederim" şeklindeki konuşması üzerine oturumu yöneten Meclis İkinci Reisi Dr. Adnan Bey bu öneriyi oylamaya sunmuştur. Bu önerinin kabulü sonrasında kanunun metni hiç tartışma olmaksızın isim okunarak oylamaya sunulmuştur. Oylamaya katılan 184 mebusun tamamının oyu ile alkışlar arasında Başkomandanlık Kanunu kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 17-18).

Kanunun kabulünden sonra teşekkür konuşması için kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; Meclisin kendisine olan güvenin bir delili olan bu göreve seçilmesinin hayatının pek kıymetli bir mükâfatı olduğunu, buna lâyık olabilmek için var gücüyle çalışacağını, zaferin kazanılmasına yönelik hiçbir tereddüdünün olmadığını belirtmiş ve başarı için Meclisin ve milletin desteğine güvendiğini ifade etmiştir. Mebuslar tarafından "Allah muvaffak etsin, Allah zafer versin" sözleriyle karşılanan bu konuşmadan sonra söz alan Şeref Bey (Edirne); "*Sen Büyük Milletin Büyük Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri; milletin senin omuzlarına yüklettiği bu muazzam yükü, bu zafer alemini, bu milletin al bayrağını, zafer merasimini ta ilerilere götüreceksin*" diyerek ona olan güven ve desteği vurgularken Muhiddin Baha Bey (Bursa), Namık Kemal'in "Vatanın bağına düşman dayasın hançerini, Bulunur kurtaracak baht-ı kara mâderini" beytini hatırlatmış ve Çanakkale'deki gibi bu savaşta da zaferi kazanacağına dair ümidini dile getirmiştir. Bu konuşmalardan sonra Şer'iye ve Evkaf Vekili Mustafa Fehmi Efendi tarafından başarı için Meclis kürsüsünden dua edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 18-21).

TBMM Başkanı Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomandanlık yetkisi verilmesine dair kanun şu hükümleri içermektedir: Millet ve ülkenin yazgısına doğrudan el koyan tek yüce güç olan ve üyelerinden her birinin Kanunu Esasi ve Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile hakları ve yasama dokunulmazlığı doğal olarak korunmak kaydıyla, Başkomutanlığı manevi kişiliğinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi, aşağıdaki kayıtlarla Başkomutanlık görevini kendi Başkanı Mustafa Kemal Paşaya vermiştir (madde 1). Başkomutan, ordunun maddi ve manevi gücünü artırma ve yönetimini bir kat daha kuvvetlendirme konusunda Türkiye Büyük Millet Meclisinin buna ait yetkilerini, Meclis adına fiilen kullanmaya yetkilidir (madde 2). Bu unvan ve yetki üç ay müddetle sınırlıdır. Meclis, gerek gördüğü takdirde bu süre dolmadan da bu unvan ve yetkiyi kaldırabilir (madde 3). (TBMM.Z.C. I/12, s. 11-18; Düstür, Üçüncü Tertip, 2, s. 133).

Aslında yukarıda da özetlendiği üzere; aynı gün gizli celse şeklinde yapılan birinci ve ikinci oturumlarda konuyla ilgili sert tartışmalar yaşanmıştı. O toplantılarda konu üzerinde eleştiriler dile getirildiği ve karşılık verildiği için Meclisin açık toplantısında hiç tartışma ve müzakere yapılmamıştır. Bu hususta; millete ve dış dünyaya birlik mesajı verilmek istenmesinin de etkisini göz ardı etmemek gerekiyor. Cephede yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle Mecliste ve Ankara'da karamsar bir havanın oluşması sonrasında Meclisin olan Başkomandanlık yetkilerinin belirli şartlar dahilinde ve üç aylık bir süre için Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi bir çözüm yolu olarak benimsenmiş oluyordu. Kanun metninden de anlaşılacağı üzere, Başkomandanlık

yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa'ya devri söz konusu olmayıp bu yetkileri kullanmakla görevlendirilme vardır.

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili yapılan görüşme ve tartışmalar; yönetim sistemi olarak “kuvvetler birliği” ilkesinin benimsendiği, yani yasama ve yürütme yetkilerinin Mecliste toplandığı ve hatta İstiklâl Mahkemeleri ile yargı yetkisinin de Meclis tarafından kullanıldığı bir dönemde bu yetkilerin kullanımı konusunda oldukça titiz ve kıskanç tutumların sergilendiği örneklerinden birisi olmuştur. Bu görüşmelerde hem yaşanan başarısızlığın sorumlusu/sorumluları aranırken hem de savaşın devamı için çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Başkumandanlık Kanunu ile ilgili görüşmeler ve oylamalar sürerken, gizli celse toplantılarında Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun idaresiyle ilgili değişiklik önerileri dile getirmiş ve mebuslarca olumlu karşılanmıştır. Bu çerçevede Mustafa Kemal Paşa'nın tavsiyesiyle; Erkân-ı Harbiye Vekili İsmet Paşa ile Müdafaa-ı Milliye Vekili görevlerinden istifa etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa; Erkân-ı Harbiye Vekilliğine Fevzi Paşa veya Yusuf İzzet Paşaları, Müdafaa-ı Milliye Vekâleti için Refet Paşa veya Miralay Fahrettin Bey'i aday göstermiştir. Yapılan oylamada Fevzi Paşa Erkân-ı Harbiye Vekili ve Refet Paşa da Müdâfa'a-ı Milliye Vekili seçilmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 17-20). Böylelikle; Mustafa Kemal Paşa'nın oybirliği ile Başkumandan ve her iki Vekâlet için önerilen isimlerin yüksek oyla seçilmiş olması, bu kritik ortamda birlik ve beraberlik açısından ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan güven açısından önemlidir.

Ordunun ve cephe gerisinin üst yönetimi şekillendikten sonra Mustafa Kemal Paşa, Başkumandan sıfatı ile 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde on tane “Tekalif-i Milliye Emirleri”ni yayınlarak, Türk Ordusu'nu Sakarya Savaşı'na hazırlamıştır (Atatürk, 1994, s. 417-420; Sürmeli, 1998, s. 60-74). Yunan ordusunun 23 Ağustos 1921 tarihinde Mangal Dağı'na yaptığı taarruzla başlayan ve bütün cephe hattına yayılan savaşlar 13 Eylül 1921 günü Türk Ordusunun zaferi sonuçlanmış ve düşman birlikleri Sakarya Nehri'nin batısına çekilmek zorunda kalmışlardır. Böylece bu tarihe kadar savunmada olan Türk Ordusunun karşı saldırısı ve takip harekâtı başlamıştır. Taarruz için daha fazla kuvvet gerektiği için Başkumandan Mustafa Kemal Paşa 14/15 Eylül 1921 tarihi itibarıyla bütün ülke çapında Seferberlik ilan etmiş ve konuyla ilgili olarak Müdâfa'a-ı Milliye Vekili Refet Paşa'nın Meclisin gizli toplantısında bilgi vermesini istemiştir (Türk İstiklâl Harbi, II/5-2, 1973, s. 277). Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın bu zaferle ilgili 14 Eylül 1921 tarihli beyannamesi Meclis'in 15 Eylül tarihli toplantısında okunduktan sonra Meclis adına Başkumandana ve orduya bir teşekkürname yazılması kararlaştırılmıştır (TBMM.Z.C, I/12, s. 209-211, 218).

Başkumandanlık makamının kurulması üzerine kurumsal teşkilatlanma için Başkumandanlık Kalemi oluşturulmuştu. Sakarya Zaferi sonrasında bu yapılanmanın işleri yavaşlattığı gerekçesiyle Mustafa Kemal Paşa TBMM'ye gönderdiği 13 Eylül 1921 tarihli telgrafla; teşkilatın kaldırıldığını ve Müdafaa-ı Milliye ve Erkân-ı Harbiye ile doğrudan temasta bulunarak çalışılacağını bildirmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 233-234).

Zaferden sonra Ankara'ya dönen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, 19 Eylül'de uzun bir konuşma yaparak Sakarya Savaşı'nın gidişatını anlatmış ve mebuslar alkış ve tezahüratlarla karşılık vermişlerdir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuşmasının Türkçe ve Fransızca olarak yayınlanmasını istemiş ve bu öneri oybirliği ile kabul edilmiştir. Hemen arkasından Erkân-ı Harbiye Reisi ve Kozan Mebusu Fevzi Paşa ile Garp Cephesi Kumandanı ve Edirne Mebusu İsmet Paşa'nın “Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine Müşirlik Rütbesi ve Gazilik Unvanı Tevcihi'ne Dair Takriri” okunmuştur. Daha sonra Saruhan Mebusu İbrahim Süreyya (Yiğit) ve almış iki arkadaşının aynı konudaki kanun teklifi oylanmış ve alkışlar arasında kabul edilmiştir. Kısa bir konuşma yapan Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in kendisine gösterdiği bu sevgi ve saygıya teşekkür etmiştir (TBMM. ZC. I/12, s. 250-260).

2. Başkomandanlık Kanunu Süresinin Birinci Defa Uzatılması (31 Ekim 1921)

Sakarya Zaferi'nin kazanılması, hem Mecliste ve hem de halkta moralleri düzeltilmiş ve yapılacak hazırlıklardan sonra düşmanın tamamen yurttan atılmasına olan ümit daha da kuvvetlenmiştir. Bu zaferin dış politikada da sonuçları olmuş ve TBMM Hükümetinin diplomasi alanında da eli güçlenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin kuzeydoğu sınırlarının belirlenmesini sağlayacak olan Kars Antlaşması TBMM Hükümeti ile Ermenistan, Gürcistan, Azerbaycan ve Sovyet Rusya delegeleri arasında 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır (Karabekir, 1993, s. 280-299). Diğer taraftan Fransa ile bir süredir gizli/açık görüşmeler devam etmekteydi. Sakarya Zaferi'nin kazanılması Fransızların TBMM Hükümetine olan tavrını etkilemiş ve son pürüzler de giderildikten sonra Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile Franklin Bouillon arasında Ankara Antlaşması 20 Ekim 1921 tarihinde imzalanmıştır (TBMM. GCZ. II, s. 290-372; Düstur, Üçüncü Tertip, 2, s. 152-154). Ayrıca Milli Mücadeleyi engelleyebilmek için elinden gelen çabayı gösteren, Damat Ferit Hükümetine ve Anadolu'yu işgal eden Yunanistan'a her türlü desteği sağlayan İngiltere de Sakarya Zaferi sonrasında küçük çaplı bir değişikliğe gitmek zorunda kalacaktır. Malta'da esir tutulan Türklerle Anadolu'da tutuklanan İngiliz subayların değişimi için bir anlaşma 23 Ekim 1921 tarihinde Esir Değişimi Antlaşması imzalanacaktır (TBMM. GCZ. II, s. 242-245; Atatürk, 1994, s. 427; Zeki Sarıhan, 1996, s. 114). Yapılan bu antlaşmalar Sakarya Zaferinin dış politikada elde edilen olumlu sonuçlarındandır.

Başkomandanlık yetkisinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, onun yönetiminde Sakarya Zaferinin kazanılması ve bu zaferin içeride ve dışarıda estirdiği olumlu havada Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin ilk uzatmasına gidilmiştir. Üç aylık bir süreyi kapsayan Başkomandanlık Kanunu'nun süresi 5 Kasım'da biteceğinden, Mustafa Kemal Paşa bu durumu TBMM Başkanlığı'na ve orduya tebliğ etmişti. Kırşehir Mebusu Müfid Efendi, bu kanunun süresinin 3 ay daha uzatılmasına dair bir teklif vermiş ve bu teklif TBMM'nin 31.10.1921 tarihli gizli toplantısında görüşülmüştür. Teklifini anlatmak üzere kürsüye gelen Müfid Bey; Meclisin verdiği yetkiyle Allah'ın yardımı ve milletin desteğiyle Sakarya Zaferinin kazanıldığını belirtmiş ve aynı şartlarla kanunun süresinin üç ay daha uzatılmasını önermiştir. Başkomandanlık Kanunu'nun kabulü sırasındaki görüşmelerde bulunmayan muhalif kesimin lider ismi Hüseyin Avni Bey (Erzurum), Mustafa Kemal Paşa'nın Sakarya Savaşı'nda başarılı olduğunu, ancak bundan sonra bir başarısızlık yaşanırsa bundan sorumlu olarak yıpranacağını ileri sürerek, Mustafa Kemal Paşa'nın TBMM Reisi olarak kalmasını ve Başkomandanlığı bırakmasını istemiştir. Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde alınanların iyi idare edilemediği, hayvanların telef olduğunu ve bu konuda Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerinin yeterince başarılı olamadığını iddia eden Hüseyin Avni Bey; Meclis Başkanlığının yanında ülkenin askeri ve iç güvenlik işlerinin Mustafa Kemal Paşa'ya yüklenmesinin doğru olmadığını belirtmiş ve ayrıca Paşanın bir görevinin sorumlu diğer görevinin sorumsuz olmasını da eleştirmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 413-415).

Başkomandanlık Kanunu'nun gündeme geldiği dönemi hatırlatarak konuşmasına başlayan Cavid Bey (Kars); Meclisin Mustafa Kemal Paşa'ya verdiği görevin daha tamamlanmadığını ve bu görevin tamamlanarak düşmanın yurttan atılması için Paşanın Başkomandanlığa devam etmesinin gerektiğini ifade etmiştir. Aksi takdirde Başkomandanlık geri alınırsa düşmanların Türklerin amaçlarına ulaştıkları ve daha ileriye gidemeyecekleri intibasının uyanacağını savunan Cavid Bey; verilen yetkiler kısıtlansa bile Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandanlıkta kalması gerektiğini izah etmiştir. Başkomandanın idaresinde Sakarya'da düşmanın taarruz gücünün kırılıp geri püskürtüldüğünü belirten Hüsrev Bey (Trabzon); savunmaya çekilen düşmanın vatandan atılması için orduyu bu seviyeye getiren Başkomandanın yetkisini tartışmanın gereksiz olduğunu ileri sürmüştür. Bu görüşü destekleyen Tunalı Hilmi Bey (Bolu); Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olmasının halkta meydana getirdiği heyecanı anlattıktan sonra, ülkenin karşı karşıya olduğu tehlikelerin devam ettiği bir ortamda çok fazla tartışmadan kanunun süresinin uzatılmasını önermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 415-417).

Başkumandanlık Kanunu'nun kabul edildiği dönemin şartlarını hatırlatan mebuslardan Mustafa Durak Bey (Erzurum), cephede ve cephe gerisindeki aksaklıklar ve eksikler nedeniyle ordunun idaresini tek elde toplamak için Başkumandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verildiğini ve zaferin kazanıldığını anlattıktan sonra başlanan işin tamamlanması için kanunun süresinin uzatılmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın kanunun ilk kabulüyle ilgili görüşmelerde "söylediği yetkilerin tek bir kişide toplanmasındaki sakıncalara" atıf yapan Ertuğrul Mebusu Necip Bey ise, milletin Meclisi iş yapsın diye gönderdiğini, dolayısıyla da görevi birine verip kenara çekilmenin doğru olmadığını savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 417–418).

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa devamıyla yıpranacağı eleştirilerine itiraz eden Abdullah Azmi Efendi (Eskişehir); Paşanın milli dava için değil yıpranmayı canını feda etmekten bile kaçınmayacağını, düşmanın askeri coşturmak için kralını ordunu başına getirdiğini, Meclis Başkanının ordunun başında olmasının da aynı gayeye hizmet edeceğini ve dolayısıyla da kesin zafere kadar yetkinin süresinin uzatılmasını önermiştir. Ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve Tekâlif-i Milliye için bazı mebusların eleştirilere değinen Malatya Mebusu Lütfü Bey; böyle suiistimaller olursa en başta Mustafa Kemal Paşa'nın sorumlu olacağını, zaten O'nun da bunun bilincinde olarak görevi kabul ettiğini belirttiikten sonra "biz bu salâhiyeti ve sıfatı Paşaya tevdi ettiğimiz zaman düşmanı ta İzmir'den denize dökmek için vermişizdir" diyerek sürenin uzatılmasını desteklemiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 418–419).

Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Hasan Fehmi Bey, Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair teklifin tek bir mebus tarafından verildiğini ifade ederek, Mustafa Kemal Paşa'nın ve Hükümetin bu konudaki görüşünün açıklanmasını istemiştir. Kürsüye gelen Salâhattin Bey (Mersin) de, teklifin tek bir mebus tarafından verildiğini, Başkumandanın da sadece sürenin bitmekte olduğunu bildirdiğini, sürenin uzatılıp uzatılmamasıyla ilgili açık bir ifadeye bulunmadığını belirtmiştir. Başkumandanlığın zamanında bir gereklilik olarak kurulduğunu, fakat ordunun taarruzu sürdürmemesinin nedenin sorulmadığını iddia eden Salâhattin Bey, ordunun taarruzunun kaç ayda veya yılda gerçekleşeceğini açıklanmasını istemiştir. Meclise ait olan ordunun savaşa hazırlanması görevinin herhangi bir kişiye vermesinin doğru olmadığını belirten Salâhattin Bey; bir yetkinin uzun süre kullanılmasının yıpranmaya neden olacağını ve Meclisin hukukuna zarar verdiğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 419–422).

Kanun teklifinin uzun uzadıya tartışılmasını gereksiz bulan Lazistan Mebusu Osman Bey, Başkumandanlık yetkisinin verildiği tarihte taşrada olduğunu, halkın Mustafa Kemal Paşa'ya olan güveni ve zafer beklentisini gördüğünü, ordunun taarruzu öncesinde Başkumandanın görevine son vermenin doğru olmadığını belirtmiş ve süre uzatımına karşı çıkan Hüseyin Avni Bey'in daha önce "Mustafa Kemal Paşa'nın orduda neferlere kadar nüfuz ettiğini" söylerken şimdi sürenin uzatılmasına itiraz etmesini eleştirmiştir. Sakarya Savaşında cephede görev alan Bolu Mebusu Yusuf İzzet Paşa; Başkumandanlığın ihdas edildiği şartların büyük ölçüde devam ettiğini ve dolayısıyla da Başkumandanlığın devam ettirilmesini isterken İzmit Mebusu Sırrı Bey ise Paşanın yıpranmasından bahsedenleri eleştirerek böyle bir durum olsa Mustafa Kemal Paşa'nın kendisinin görevi ret edeceğini iddia etmiştir. Başkumandanlık süresinin uzatılmamasının Mustafa Kemal Paşa'ya güvensizlik olarak algılanacağı ve bunun da içeride ve dışarıda olumsuz algılara neden olacağını savunan Sırrı Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın orduyu bir kat daha güçlendirdiğini, Salâhattin Bey'in "millet bütün iyi işleri kendisinden beklemeli, bir şahıstan değil" sözünün gerçeği yansıtmadığını, çünkü ordunun ve Başkumandanın başarısının kaynağının yine millet olduğunu izah etmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 422–424).

Meclis Başkanvekili ve bazı mebusların da dile getirdikleri "Hükümetin Başkumandanlıkla ilgili görüşünü" açıklamak için kürsüye gelen Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa; Başkumandanlığın idaresinde Sakarya'da elde edilen zaferi hatırlattıktan sonra savunmadan taarruza geçmekte olan bir ordunun Başkumandanının yetkilerinin alınmasının doğru olmayacağını ifade etmiştir. Yakalanan casusların üzerinde elde edilen belgelerde yer alan "Meclisle ordunun ve Meclisle

kumandanları arası nasıldır, kumandanların Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tavırları nasıldır, bu tavırları hangi mebuslar gündeme getiriyor?" gibi soruların yer aldığını belirten Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey; bu sorulara aranan cevaplara dayanak teşkil edecek tartışmalardan kaçınılmasını, barışa ulaşabilmek için zaferin kazanılması ve bunun için de Başkumandanlığın devamının gerekli olduğunu izah etmiştir. Meclisle Başkumandanlığın birbirinden ayrılması veya ayrıştırılmasının düşmanlar tarafından aleyhimize kullanılacağını savunan Yusuf Kemal Bey şu ifadelerle muhalif mebusların eleştirilerine cevap vermiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 424–426):

"Düşmanlar bundan türlü türlü manalar çıkaracaktır...Cenab-ı Hakk bu milletin mukadderatına Mustafa Kemal namını yazmıştır. Bu işte Mustafa Kemal namı bâkidir, nâfizdir..... âlemin nazarında, lisanında Mustafa Kemal, Büyük Millet Meclisi yekdiğerinden ayrılmaz şeylerdir... suiistimalleri tetkik edelim... (ancak) maksadımız istihlal edinceye kadar Türk Milletinin idaresi (adına) Mustafa Kemal Paşa da, Türkiye Büyük Millet Meclisi de bu idarenin vesait-i icraiyesinden başka bir şey değildir. Buradaki vahdeti gösterelim. Yoksa hakk-ı murakabemizi (zayı etmiş değiliz). Mustafa Kemal Paşa ifa-yı vazifede kusur ediyorsa, bir gün gelir ondan sorarız...Fakat o gün gelinceye kadar cepheye müttehit davranmağa mecburuz."

Meclis Başkanvekili, verilen önergelerin çoğunun Müfid Efendi'nin teklifinin lehinde olduğunu, bir önergenin ise Başkumandanlık Kanunu ile verilen yetkilere dayanılarak ülke ekonomisinin üzerine yük getirildiğine dair olduğunu söylemiş ve önergeleri oylamaya sunmuştur. Müfid Efendi'nin teklifinin gündeme alınarak acilen görüşülmesine dair isim okunarak oylama önerilmişse de Eskişehir Mebusu Abdullah Azmi Efendi buna itiraz etmiş ve Yusuf Kemal Bey'in konuşmasında yakalanan casusluk belgelerinde "Mustafa Kemal Paşa'ya bazı mebusların muhalefet ettikleri" şeklindeki sorulara malzeme olmaması için isim okunarak oylamanın doğru olmayacağını savunmuştur. Kanunu Esaside Padişaha verilen Başkumandanlığı TBMM'nin kendi üzerine aldığını iddia eden Haydar Bey (Sivas) ise, bu konunun anayasa ile ilgili olması nedeniyle üçte iki çoğunlukla kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur. Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabul edilmesinde Mustafa Kemal Paşa'nın talebi ile gizli celsede isim okunarak oylama yapıldığını hatırlatan İstanbul Mebusu Adnan Bey, aynı şekilde Müfid Efendi'nin teklifinin gizli celsede isim okunarak oylanması ve daha sonra açık celsede el kaldırma yöntemiyle oya sunulmasını önermiştir. Muhalefetin ülke içinde ve dışında olumsuz yankıları olacağını savunan Kütahya Mebusu Besim Atalay; mebusların Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına ve memleketin menfaatine muhalif olmadıklarını, üç aylık süre ile yetki vermenin anayasal bir işlem olmayıp milletin olağanüstü zamanlarda olağanüstü aldığı kararlardan birisi olduğunu vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 426–427).

Kanun ilk kabul edilirken gizli celsede 40-50 mebusla birlikte Başkumandanlığın aleyhinde olduğunu anlatan Trabzon Mebusu Hüsrev Bey, açık celsede kabul oyu verdiklerini belirtmiş ve aynı usulün uygulanmasını istemiştir. Ortam gerginleşince -tutanaklarda geçmemekle birlikte- kanun teklifinin aleyhinde olan Hüseyin Avni Bey hakkında olumsuz sözler söylenmiş olmalı ki, Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey* kürsüye gelerek; farklı görüşte olanların "muhalif",

* Milli Mücadele Döneminin önemli yayın organlarından olan ve Erzurum'da çıkan Albayrak Gazetesi'nin kurucularından olan Süleyman Necati Bey, mebus seçildikten sonra gazetenin idaresini kardeşi Mithat Bey'le Cevat (Dursunoğlu) ve onun kardeşi Sıtkı Beylere bırakmıştır. I. TBMM'nde mebuslar arasında yaşanan görüş ayrılıklarının neticesi olarak oluşan gruplardan olup Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in öncülüğünde kurulan "İkinci Grup" içinde yer alan Süleyman Necati Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya karşı tutumu gittikçe keskinleşmiş ve iş 2 Aralık 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'nın mebus seçilmesini engellemeye yönelik "İntihab-ı Mebusan Kanunu'nun Tadiline Dair Kanun Teklifi"ne öncülük etmeye kadar varılmıştır. Bu teklifte; mebus seçilebilme şartları arasına "Türkiye'nin mevcut sınırları içinde doğmuş olmak veya bir seçim çevresinde 5 yıl ikamet etme" şartlarının eklenmesini önerilmiştir. Necati Bey yaptığı konuşmada teklifin Mustafa Kemal Paşa'yı hedef almadığını "ben böyle namussuz bir adam değilim" diyerek teklifini açıklamaya çalışmışsa da ikna edici olamamıştır. I. Grup ve II. Grup arasında bir hesaplaşmaya dönüşen bu teklif Kanunu Esasi Encümene gönderilmiş ve sonrasında bu haliyle Meclis gündemine gelip yasalaşamamıştır. Diğer taraftan Süleyman Necati Bey'in kurucularından olduğu Albayrak Gazetesi de zararlı yayın

"mürteci" diye suçlanmasına "Daha Mustafa Kemal Paşa meydanda yokken Hüseyin Avni vardı.... Bunu kimse inkâr edemez..." şeklinde karşı çıkmıştır. Bu tartışmalardan sonra gizli celsede isim okunarak kapalı zarfla yapılan oylamada; Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması, 3 çekimser, 12 ret oyuna karşın 152 oyla kabul edilmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 427-428).

Gizli celse tutanaklarına eklenen belgeler incelendiğinde; verilen önergelerin çoğunluğu Müfid Efendi'nin kanun teklifinin kabul edilerek Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin süresinin uzatılmasına dairedir. Sadece Erzurum Mebusu Süleyman Necati Bey'in önergesinde; Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesiyle verilen yetkilere dayanarak yapılanların (Tekalif-i Milliye Emirleri) ülke ekonomisine zarar verdiği savunulmakta ve Başkumandanlığın kaldırılması istenilmekteydi. Yine tutanağa eklenen belgede yer alan ve isim okunarak oylama yapılırken bir mebusun kabul anlamına gelen oy pusulasına "*Allah yardımcın olsun. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Başkumandan olmak üzere re'yimi veriyorum. 31.10.1337*" yazması, konuyla ilgili olarak mebuslar arasındaki görüş farklarını yansıtan ilginç olaylardandır (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 428-431).

Yukarıda görüşmeleri özetlenen gizli celse sonrasında aynı gün (31 Ekim 1921) yapılan TBMM'nin açık celse toplantısında bir bakıma usul yerine getirilmiş ve tutanaklara geçirilmiştir. Şöyle ki; Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına gönderdiği 5 Kasım'da görev ve yetkilerinin süresinin dolacağına dair tezkeresi ve ardından Kırşehir Mebusu Müfid Efendi'nin "Başkumandanlık müddetinin 5 Teşrinisaniden itibaren üç mah daha temdidine dair kanun" teklifi okunmuştur. Teklifin müstaceliyetle gündeme alınması oylanmış ve sonrasında teklifin maddeleri el kaldırma yöntemiyle oylamaya sunulmuştur. Başkumandanlık müddetinin üç ay uzatılmasına dair kanun teklifi oy çokluğu ile alkışlar ve "Allah muvaffakiyet ihsan etsin" sözleriyle kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/14, s. 6).

Başkumandanlığın süresi uzatıldıktan sonra Başkumandanlık ile Meclis arasındaki iletişimi daha sağlıklı yürütülmesi amacıyla Başkumandanlıkça bir "Harb Encümeni" kurulmasına karar verilmiştir. Başkumandanlıktan Meclis'e gönderilen 16.1.1922 tarihli tezkerede; Başkumandan başkanlığında, Meclis Reis-i Sanisi, Maliye ve Müdafaa-i Milliye (Milli Savunma) Vekilleri, Erkân-ı Umumiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) ile Müdafaa-ı Milliye ve Muvazene-i Maliye (Bütçe) Encümenleri Reislerinden oluşan bir komisyon kurulduğu ve ilk toplantısını 22.1.1922 tarihinde yapacağı kaydedilmektedir (TBMM. ZC. I/16, s. 66).

3. Başkumandanlık Kanunu Süresinin İkinci Defa Uzatılması (4 Şubat 1922)

TBMM'nde askeri işlerle ilgili tartışmaların en hararetli olduğu zamanlardan birisi, hiç şüphesiz Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasıyla ilgili görüşmelerin yapıldığı günlerdir. Bu çerçevede Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin ikinci kez uzatılmasıyla ilgili görüşmelerde de benzer tartışmalar yaşanmıştır. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, sürenin 5 Şubat'ta biteceğini bildiren bir tezkere göndermiştir. Konuyla ilgili olarak Çorum Mebusu Ferid Bey ve kırk üç arkadaşı Meclis Başkanlığı'na Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılması için bir kanun teklifi vermişlerdir (31.1.1922). Meclisin 2 Şubat 1922 tarihli gizli celsesinde okunan teklifin gerekçesinde; Başkumandanlık ihdası ve bu vazifenin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesini gerektiren sebepler ortadan tamamen kalkmadığından sürenin tekrar uzatılması ve teklifin müstaceliyetle gündeme alınarak görüşülmesi istenilmiştir (TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

---

politikası nedeniyle kapatılmış ve kardeşi Mithat Bey yargılanmıştır. Bakınız: TBMM. ZC. I/25, s. 157-163; Dursun Ali Akbulut, Albayrak Olayı, Temel Yay., İstanbul, 2006, s. 18-19, 106-131; Ahmet Demirel, Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup, İletişim Yay., İstanbul, 1995, s. 126-127.

Teklif üzerinde ilk sözü muhalif grubun lideri Hüseyin Avni Bey (Erzurum) almış ve olağanüstü şartların gereği olarak Mustafa Kemal Paşa'ya verilen Başkomandanlık görevinin artık devamına gerek kalmadığını ve bu yetkinin kaldırılmasının Paşaya güvensizlik olarak algılanmaması gerektiğini söylemiştir. Ülkede Paşanın değil Milletin arzusunun hükümler olduğunu belirten Hüseyin Avni Bey; milletin istediği zaman yükseltip istediği zaman yere vurabileceğini dolayısıyla da Meclisin bir kimseyi Başkomandan, müşir veya nefer yapabileceğini savunmuştur. Süre uzatımı ile ilgili daha önceki görüşmelerde de bahsettiği "Paşanın yıpratılmaması" gerekçesini tekrarlayan Hüseyin Avni Bey; Meclis Başkanı sıfatıyla sorumsuz olan Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olarak sorumlu olduğunu ve bu sıfatıyla Müdafaa-ı Milliye ve Erkân-ı Harbiye'nin de eksikliklerini/hatalarını savunmak durumunda kaldığını ve böylece yıpratıldığını söylemiştir. Bundan sonra kürsüye gelen Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey'in "muhalif" olan birinin tekrarlanan bu ifadelerine cevap vermeye gerek olmadığını söylemesi üzerine Hüseyin Avni Bey, kendisinin "muhalif" olmadığını belirtme gereğini duymuştur. Konuşması sırasında, bir önceki görüşmede Hariciye Vekilinin Başkomandanlık yetkisinin kaldırılmasının olumsuz yorumlanacağına dair konuşmasını hatırlatan Tunalı Hilmi Bey ise; bu kanunun ilk kabulü ve birinci süre uzatımı sırasında yaşanan tartışmaları eleştirerek "zararın neresinden dönülürse kâr olacağı" sözü gereğince teklifin tartışma olmaksızın kabulünü istemiştir. Bundan sonra sürenin üç ay daha uzatılmasına dair teklifin birinci maddesi oylamaya sunulmuş ve kabul edilmiştir. Meclis Başkanı maddenin kabul edildiğini söyleyince bazı mebuslar "ret" şeklinde ifadelerle duruma itiraz etmişlerdir. Teklifin diğer maddeleri de kabul edildikten sonra gizli celseye son verilmiştir (TBMM. GCZ. 2, 1985, s. 675-677; TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

Gizli celsede görüşülüp kabul edilen Başkomandanlık süresinin üç ay daha uzatılmasına dair teklif TBMM'nin 4 Şubat 1922 tarihli açık celsesinde tekrar ele alınmıştır. Bu toplantıda hem Çorum Mebusu Ferid Bey ve arkadaşlarının verdikleri teklifin yanında benzer içerikli bir kanun teklifi de Karahisar-ı Şarkî (Şebinkarahisar) Mebusu Mustafa Bey tarafından verilmiştir. Ferit Bey ve arkadaşlarının verdiği teklifte; Mustafa Kemal Paşa'ya 5 Ağustos 1921 tarihli kanunla verilen görev ve yetkilerin süresinin üç ay daha uzatılması önerilirken Mustafa Bey'in teklifinde ise; Meclis adına ordunun idaresi Mustafa Kemal Paşa'ya verilmekte, ancak ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Tekâlif-i Milliye Emirleri yayınlamak, seferberlik ilanı gibi yetkilerin elinden alınmasının amaçlandığı anlaşılmaktadır. Mustafa Bey'in "Büyük Millet Meclisi Ordusunun Emr-i Kumandasına Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Memur Edilmesine Dair Kanun Teklifi"nin ne başlığında ve ne de metninde "Başkomandan" ifadesi geçmemektedir. Teklifin gerekçesinde; *"Büyük Millet Meclisi ordusunun Başkomandanlığını deruhte akabinde düşmanı makhûr (kahrolmuş) ve ric'ate mecbur eden Reis-i Zî-şerefimiz Müşir Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin düşmana tertip ve ihzar buyurdıkları son darbeyi vurmak ve milleti gaye-i mukaddesesine doğru ilerletmek üzere inkızâ-yı müddeti takarrüb eden (belirli süresinin bitmesi yaklaşan) Başkomandanlığı 5 Şubat 1338 tarihinden itibaren üç mah müddetle ifaya devam buyurması....."* ibare ve süslü iltifat ifadelerine ve "Başkomandan" kelimesine yer verilirken birinci maddede aynı ifadeye yer verilmemiştir (TBMM. ZC. I/16, s. 171-172).

5 Ağustos 1921 tarihinde kabul edilen kanunda yer alan "Başkomandanlık" ve "ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami surette tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha tarsîn hususunda Büyük Millet Meclisinin buna müteallik salahiyetini Meclis namına fiilen istimale" ifadeleri ile cephedeki ordunun idaresi ile cephe gerisinde yapılacak hizmetlere dair karar alma yetkisi verilirken, Mustafa Bey'in teklifinde -biraz da kelime oyunu ile- görev sadece ordunun cephe kumandasına indirgenmekte ve "kumandan" ifadesi ile konumu zayıflatılmaktadır.

Oturumu yöneten Meclis Başkanvekilinin iki kanun teklifini de okutmasından sonra Karahisar-ı Şarkî Mebusu Ali Sururî Bey'in içeriği aynı olan bu iki teklifin birleştirilmesini önermiş ise de Mustafa Bey içeriğin farklı olduğunu belirtmiş ve teklifinin farklarını anlatmak üzere kürsüye gelmiştir. "*Paşa'nın kumandanlığına (Başkumandanlık değil) hiçbir muhalefet eden yoktur ve bendeniz onu hepimizden ziyade arzu ederim*" diyerek konuşmasına başlayan Mustafa Bey, yukarıda bahsedilen yetkilerin daraltılmasını şu sözlerle savunmuştur (TBMM. ZC. I/16, s. 172-173):

"Yalnız bütün ordunun kuvvetini tezyid emrinde (işinde) bütün Meclis namına filen Paşa Hazretlerine mezuniyet verilmesi hiçbir kanuna, hiçbir hukuka müstenid olamaz. Muvafık değildir.... Kendisinden de istirham ederim. Bu yoldaki taahhüdü doğru olamaz. Ama harbe ait tedabiri derekap Meclise emrederler. Meclis onu infaza mecburdur. Fakat bütün Meclisin re'yini Riyasete vermek kaideye, usule, hakka muvafık değildir."

Mustafa Bey'den sonra söz alan Salâhattin Bey (Mersin); bu teklifin amaca tamamen uygun olduğunu, Meclisin haklarına zarar veren evvelki kanunun yerine bu teklif kabul edilecek olursa, hem amaca ulaşılacağını ve hem de Meclisin hak ve yetkilerinin korunacağını savunmuştur. Olağanüstü yetkileri gerektirecek bir durumun bulunmadığını iddia eden Salâhattin Bey, bir kişiye geniş yetkiler veren Başkumandanlık Kanunu yerine bu teklifin yasalaşmasını önermiştir. Başka söz isteyen olmadığı için toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili, Ferid Bey ve arkadaşlarının Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay uzatılmasına yönelik teklifini oylamaya sunmuştur. Her iki teklif okunduğu için bazı mebuslar, hangi teklifin oylandığını sormuşlardır. Meclis Başkanvekili, Ferid Bey ve arkadaşların teklifinin var olan bir kanunun süre uzatılmasına yönelik olduğunu, Mustafa Bey'in teklifinin ise yeni bir kanun teklifi olduğunu belirtmiş ve bu nedenle ilgili encüme (Layiha Encümeni) gönderildiğini ifade etmiştir. Buna itiraz eden Salâhattin Bey; her iki teklife aynı muamele yapılmadığını ileri sürerek, oy kullanmayacağını söylemiştir. Mebuslardaki kafa karışıklığını gidermek ve neyin oylandığını netleştirmek için Meclis Başkanvekili, Ferid Bey'in teklifinin birinci maddesini tekrar okutmuştur (TBMM. ZC. I/16, s. 173).

Oylanmakta olan birinci maddenin tekrar okutulmasına rağmen ısrarla muhalefetini sürdüren Salâhattin Bey (Mersin); Mustafa Kemal Paşa'nın da birçok kez belirttiği üzere, Meclisin haklarına saygı gösterilmesini ve dolayısıyla da Mustafa Bey'in teklifinin oylamaya sunulmasını istemiştir. Bazı mebusların, Mustafa Bey'in teklifinin Meclis gündemine alınmadığı ve dolayısıyla da görüşülemeyeceğine dair itirazları arasında söz alan Hakkı Hâmî Bey; Meclis Dâhilî Nizamnamesi (İçtüzük) gereğinde her iki teklife aynı muamele yapılmasını, yani iki tekliften birisi gündeme alınıp görüşülürken diğeri Encüme gönderilmemesini istemiştir. Tartışma ve sataşmalar devam ederken Meclis Başkanvekili, Ferid Bey'in teklifinin maddelerini oylamaya sunmuş ve kabul edilmiştir. Canik Mebusu Nâfiz Bey "cebren kabul edilmiştir" sözleriyle itirazını dile getirirken, Siverek Mebusu Lutfi Bey ise "Riyasetin istibdadı" diyerek oylamaya olan tepki göstermiştir. Salâhattin Bey, anayasal bir husus olduğu için el kaldırma yöntemiyle oylama yerine isim okunarak kapalı zarf içinde oy kullanılması gerektiğini söylerken Nusret Efendi (Erzurum) de onu desteklemiş ve Mustafa Kemal Bey (Ertuğrul) ise bu kadar önemli bir kararın azınlık oyuyla değil oybirliği ile alınması gerektiğini savunmuştur. Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi; isim okunarak oylamaya dair bir önerge verilmediği için teamül gereği el kaldırma yöntemiyle oylama yaptırıldığını söyleyerek mebusların eleştirilerini cevaplandırmıştır. Böylece Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üç aylığına tekrar uzatılmasına dair teklif oy çokluğu ile kabul edilerek yasalaşmıştır (4 Şubat 1922) (TBMM. ZC. I/16, s. 173-174).

Başkomandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi ve belirli şartlar dâhilinde Meclisin bazı yetkilerin kullanılmasına izin verilmesine dair kanunun kabulü ve süre uzatımıyla ilgili süreç incelendiğinde, Meclisteki görüş ayrılıklarının giderek derinleştiği ve Mustafa Kemal Paşa'ya olan itirazların her aşamada daha da arttığı göze çarpmaktadır. Burada; Meclis'in yetkilerinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kullanılmasına önceleri çok fazla itiraz etmeyen milletvekillerinin süre uzatımında itirazlarını yükseltmesinin, Meclis'teki muhalefetin gittikçe güçlenmeye başladığını göstermektedir. Kanunun ilk halindeki gibi geniş yetkilerle donatılmış Başkomandanlık yerine sadece cephede ordunun idaresini yürütecek bir kumandanlık öneren Mustafa Bey'in I. TBMM döneminde kurulan II. Müdafaa-ı Hukuk (İkinci Grup) Grubuna mensup olması (Demirel, 1995, s. 126-127) ve yine bu grubun öncülerinden Mersin Mebusu Salâhattin Bey tarafından hararetle savunulması dikkat çekicidir. Ancak, muhalefetin bu girişimi, oy çokluğu ile engellenmiş ve Başkomandanlık Kanunu'nun süresi üç aylığına uzatılmıştır.

4. Başkomandanlık Kanunu Süresinin Üçüncü Defa Uzatılması (6 Mayıs 1922)

Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü defa uzatılması TBMM'nin 4 Mayıs 1922 tarihli gizli oturumunda tartışılmıştır. Meclisin o günkü açık celse toplantısında Sivas Mebusu Hüseyin Rauf Bey ile Eskişehir Mebusu Abdullah Efendi ve 13 mebus tarafından Başkomandanlık Kanunu'nun gizli celsede görüşülmesine dair önerge verilmiş ve kabul edilerek gizli celseye geçilmiştir. İlk sözü alan İkinci Grubun lideri Hüseyin Avni Bey; açık bir kanun için gizli toplantı yapılmasına itiraz ederek teklifin gizli celsede konuşulmasını "oyuncak" diye nitelendirmiş ve bir mebus olarak yetkilerini Başkomandana vermeyeceğini şu sözlerle dile getirmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 310):

"...Başkomandan tayin edilirken ben haykırarak diyeceğim ki efendiler, bu şerait dairesinde benim hakk-ı teşri'iyeme (yasama hakkı) taalluk eden, hukuk-ı icramiyemin (yürütme hakkı) şu kısmını vermeyeceğim diyeceğim.....Milletin bütün hukukunun sahibi bulunan bir Mebus sıfatıyla burada çıkıp diyeceğim ki; efendiler ben şu hakkımı vereceğim, hakkımın şu kısmını vermeyeceğim; şu yapılacaktır, şu yapılmayacaktır. Bunları hafî celsede oyuncak şeklinde müzakere etmenin manası nedir?....Millet de bilsin ki batağa giderken de hesap soracaklar..... Hafî celseler mühim mesailde olur. Eşhas hakkında şunun bunun hakkında sözler burada serbest ve açık söylenir."

Gizli celse yapılmasının gereksiz olduğunu savunan İkinci grubun önemli isimlerinden Ziya Hurşit de konuşmasında İctüzüğe göre; bir teklifin öncelikle ilgili Encümene gönderilmesi ve orada kabul edildikten sonra genel kurul gündemine alınmasını ve bundan sonra gizli/açık celse kararının alınması gerektiğini iddia etmiştir. Kütahya Mebusu Cemil Bey; düşmana karşı kararlığı yansıtacağı için sürenin üç ay değil, altı ay olmasını önerirken Ali Şükrü Bey, Başkomandanlık görevinin ilk verildiği dönemin şartlarını hatırlatmış ve o zaman haklı sebeplere dayanan bu yetkilerin devamına artık gerek kalmadığını iddia etmiştir. Kanunun ilk kabulü sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmasına atıf yaparken "o zaman Başkomandan olan zat demişti ki...." ifadesini kullanarak muhalif tavrını yansıtan Ali Şükrü Bey; Başkomandanın cephede orduya kumanda etme dışındaki yetkilerinin (tekalif-i milliye yayınlamak gibi) kaldırılmasını ve görüşmenin açık celse olarak yapılmasını istemiştir. Konuşmalarıyla gizli celse yapılmasına karşı çıkanlar arasına Tahsin (Aydın), Hulusi (Karahisar-ı Sahip), Mehmet Şükrü (Karahisar-ı Sahip) Beyler de eklenmiştir. Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin bitmesine birkaç saat kaldığını, o günün bitmesiyle kanunun da hükümsüz kalacağını iddia eden Mehmet Şükrü Bey; Başkomandanlığa gerek olup olmadığı, olacaksa kimin başkomandan olacağı, yetkilerinin ne olacağını Meclis tarafından kararlaştırılması ve teklifin gizli celsede görüşülerek gerçeklerin Milletten gizlenmemesi gerektiğini savunmuş ve yaşananları "komedyaya" olarak nitelendirmiştir. Yukarıda konuşmaları özetlenen mebusların tamamının İkinci Gruba mensup olduğu ve teklifin

içeriği değil gizli celsede görüşülmesine karşı yapılan eleştirilerin bile dozajının yüksekliği (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 310-312; Demirel, 1995, s. 126-128) dikkatlerden kaçmamaktadır.

Muhafif mebusların bu konuşmaları arasında söz alan Yunus Nadi Bey, öncelikle gizli celse veya açık celse yapılacağına dair oylama yapılmasını istemiş ve daha önce olduğu gibi konunun ilkönce gizli celsede tartışılması ve sonra açık celseye geçilmesini önermiştir. Bunun üzerine Hüseyin Avni Bey *"bizde mukaddes şahıslar yok, lehinde de söyleriz, aleyhinde de söyleriz"* diye çıkışırken yine aynı gruptan Erzurum Mebusu Hoca Salih Efendi ise; "gafil Hükümetin" Fransızlarla yapılan anlaşma sonrasında çeşitli kisveler altında Fransız casuslarının ülkede gezdiği bir ortamda gizli celse yapılmasının anlamsız olduğunu iddia etmiştir. Öncelikle Hükümetin genel politikalarıyla ilgili gizli celse yapılmasını ve sonrasında Başkumandanlık Kanunu'nun görüşülmesini isteyen Salih Efendi, Mustafa Kemal Paşa'nın şahsını da hedef alarak sözlerini şu şekilde tamamlamıştır: *"Bizden hak gasp etmek ise, Mustafa Kemal Paşa bizden o hakkı gasp etmek istiyorsa kendisini küçültür, biz de hakk-ı sarihimizi vermeyecek iken verirsek aptalız...."*. Hükümet hakkında "gafil" ifadesi kullanılması üzerine Dâhiliye Vekili Ali Fethi Bey ve Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, hakaret içeren bu sözün düzeltilmesini istemişlerse de Salih Efendi; yanlış anlaşıldığını, amacının hakaret değil, Hükümetin bazı gelişmeler karşısında "uyuduğunu" anlatmak için o kelimeyi kullandığını söylemiştir. Ali Fethi Bey'in "siz de uyuyorsunuz" cevabı üzerine Salih Efendi, kendisinin de gaflette olduğunu, gafletin hakaret olmadığını iddia ederken "Gaflet Peygamberlerde de olur" diyerek yeni bir hataya düşmüştür (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 312-313).

Tartışmaların başka mecralara kayması üzerine toplantıyı yöneten Başkanvekili Musa Kâzım Efendi, kanun teklifiyle ilgili olarak üç yöntemden (görüşmenin gizli celsede yapılması, görüşmenin açık celsede yapılması, teklifin Encümene gönderilmesi) birisine karar verileceğini belirtmiştir. Görüşmelerin yeterli olduğuna dair önerge oylanıp kabul edildikten sonra Kayseri Mebusları Rifat ve Osman Beylerin teklifin açık celsede görüşülmesine dair önergeleri ile daha önce verilmiş olan onbeş imzalı gizli celseye dair önergelere geçilmiştir. Muhalefetin itirazlarına rağmen görüşmelerin gizli yapılmasına dair önerge oylamaya sunulmuş ve oyçokluğu ile kabul edilmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 314-315). Yukarıda da özetlendiği üzere Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair teklifin açık celsede mi, kapalı celsede mi görüşüleceğine dair tartışmaların bu kadar sert geçmesi, teklifin içeriğiyle ilgili görüşmelerin de ne kadar çetin geçeceğinin işareti gibiydi.

Verilen aranın ardından tekrar açılan gizli celsede Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Mayıs 1922 tarihinden itibaren üç ay daha uzatılmasına dair kanun teklifinin görüşmelerine geçilmiştir. Teklifin birinci maddesinde; Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık verilmesine dair olup daha önce iki kez üçer aylık uzatılan kanunun yürürlüğünün tekrar uzatılması önerilmekteydi. Kanun metninin okunmasından sonra ilk sözü Mersin Mebusu Salâhattin Bey almış ve teklifin Encümene gönderilmeden doğrudan genel kurul gündemine alınmasını "milletten mal kaçırmak" olarak değerlendirecek Meclise ait olması gereken bir hakkın bir kişiye verilmesine karşı çıkmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın ismini anmaksızın "Başkumandan olan zat" ifadesini kullanarak tepkisini açığa vuran Salâhattin Bey; daha önceki süre uzatmalarında "taarruz edeceğiz" denilmesine rağmen o tarihe kadar ordunun taarruz etmediğini, ayrıca Türk ordusunun taarruz edecek güce erişmiş olması nedeniyle olağanüstü dönemin bir gereği olan Başkumandanlığa ihtiyaç kalmadığını, ordudaki komutanların bu taarruzu idare edebileceklerini, dolayısıyla Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına dönmesini istemiştir. Bu konuşmadan, Salâhattin Bey'in üstü kapalı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın ordunun idaresinden uzaklaşmasını istediği sonucuna varmak mümkündür. Daha sonra söz alan muhalif kesimin lideri Hüseyin Avni Bey'in bir kişiye yetkilerini devredenleri "bî-çare" olarak nitelendirmesi üzerine bazı mebuslar onu "fikirlere saygı göstermemekle" eleştirmişlerdir. "Tekâlif-i milliye diye Büyük Millet Meclisinin salâhiyetini istimal edecek bir şahsı dünyada görmek istemem" diyerek kanun teklifine muhalefetini dile getiren Hüseyin Avni Bey; Meclise ve mebuslara ait olan bu yetkinin bir kişiye verilmesini bir mebusun "benim kudretim kâfi gelmiyor, benim aklım kâfi gelmiyor, ben kanun

yapamam sen benim için yap" demesi şeklinde yorumlamıştır. Amasya Mebusu Ragıp Bey ve diğer mebusların "yetkilerin devri" değil "yetkilerin vekâleten kullanılması" olduğuna dair düzeltmelerine rağmen "tekalif-i milliyeyi" yetkilerin suistimali olarak nitelendiren Hüseyin Avni Bey; bütün dünyada şahıslara hürmetin değil topyekun millete hürmetin esas olduğunu, şahısları yüceltmenin ilkçağlarda kaldığını, yetkileri devretmenin "milleti zincirlere vurmak" olduğunu savunmuş, bununla birlikte Başkomandanlık görevinde boşluk yaşanmaması gerektiğini vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 315-317).

Bazı mebusların süre uzatma ile ilgili kanun teklifinin oylamaya sunulmadan Meclis Genel Kurulu gündemine alındığına dair eleştirilere cevap vermek üzere kürsüye gelen Sivas Mebusu ve Heyet-i Vekile Reisi Hüseyin Rauf Bey; bu teklifin yeni bir kanun teklifi olmadığını, yürürlükte olan bir kanunun süresinin uzatılmasına yönelik bir teklif olduğunu ve daha önceki süre uzatmalarında da teklifin Encümene gönderilmediğini savunmuştur. Başkomandanlığın süresinin bitmekte olduğuna dair konuşmalara cevaben Başkomandanlık makamında bir fasıla yaşanmasının milletin zararına olduğunu ifade eden Rauf Bey; Başkomandanlık görevinin Mustafa Kemal Paşa'ya verildiği dönemdeki olağanüstü şartların hâlâ devam etmesi nedeniyle bu kanun teklifinin kabul edilerek sürenin üç aylığına tekrar uzatılmasından yana olduğunu belirtmiştir. Meclis adına bazı yetkilerin Başkomandan tarafından kullanılmasını içeren ikinci maddesinin kaldırılmasına yönelik Bazı mebusların taleplerine karşı çıkan Rauf Bey; bu durumun Başkomandana yarı güvensizlik olarak algılanacağını, şartların da buna müsait olmadığını savunmuştur. Muhalif İkinci Gruptan Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Meclis İçtüzüğüne aykırı olarak teklifin gizli celsede görüşülmeye başlandığını savunurken, Afyon Mebusu Mehmet Şükrü Bey ise Başkomandanlığın ilk kabul edildiği dönemdeki olağanüstü şartların bulunmaması nedeniyle artık kanunun süresinin uzatılmaması gerektiğini vurgulamış ve tekalif-i milliyeye dolayısıyla halkın kendisine şikayetlerde bulunduğunu anlatmıştır. Teklifile ilgili olarak tekrar söz alan Ali Şükrü Bey; Başkomandanlığın kaldırılmaması ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu göreve devam etmesinden yana olduğunu, ancak ikinci maddedeki yetkilerin kaldırılmasını ve bunun kaldırılmasının Başkomandana güvensizlik anlamına gelmeyeceğini savunmuştur (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 317-320).

Kanun teklifi üzerindeki görüşmelerde o vakte kadar söz alanlar (Yunus Nadi ve Cemil Beyler hariç) aleyhte görüş belirtmiş ve aynı yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandanlık görevinde devamına karşı çıkmışlardı. Bu konuşmalardan sonra teklifin lehinde söz alan mebuslar kürsüye gelerek teklifin neden kabul edilmesi gerektiğini savunacaklardır. Başkomandanlığı mevcut hali ile savunan mebusları "yasama yetkilerini başkalarına devreden acizler" olarak nitelendiren Hüseyin Avni Bey'i eleştiren Bursa Mebusu Muhittin Baha Bey; bir mebus olarak milletin menfaatine olacak şekilde bir yetkiyi/görevi daha iyi yapacak birisine devretmenin bir acizlik olmadığını vurgulamıştır. Meclis ve mebus olarak murakabe yani denetim yetkisini elinde bulundurduğu sürece bu hususta endişeye gerek olmadığını izah etmiştir. Denetim yetkisi elinde olduğu halde, ona güvenmeyerek Başkomandanlığa karşı çıkanları acizlikle itham eden Muhittin Baha Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın yasamayla ilgili yetkileri sadece Tekâlif-i Milliye Emirlerinin yayınlandığı 15 gün kullandığını, bu emirlerin uygulanışıyla ilgili olarak ciddi bir suiistimal iddiasının Meclis gündemine getirilmediğini belirtmiştir. Başkomandanlığın yetkilerin azaltılması veya kısıtlanmasının ülke içinde ve dışında olumsuz etkilerinin olacağını savunan Muhittin Baha Bey, yapılan konuşmaların içeriği dolayısıyla da teklifin gizli celsede görüşülmesini haklı çıkardığını vurgulamıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 320-321).

Muhalif kesimin gizli celseye olan itirazlarına cevap vermek üzere kürsüye gelen Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Başkomandanlık yetkilerinin azaltılması/kısıtlanmasının iç ve dış yansımalarına örnek teşkil edecek iki telgraftan bahsederek, birisinde Yunanistan'ın ani bir saldırı yapacağına ve İngiltere'nin desteğiyle İzmir'de özerk bir idare kuracağına dair istihbarat bilgilerinin yer aldığını anlatmıştır. Meclis Başkanlığına müzakerelerin yeterli olduğuna ve kanunun maddelerine geçilmesine dair önergeler verilmesine rağmen Hüseyin Avni Bey, son bir hamle ile askeri konularda uzman olan mebusların Meclise bilgi vermeleri için görüşmelerin

devam ettirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu itiraza rağmen görüşmelerin yeterli olduğuna dair önergeler kabul edilmiş ve teklifin maddelerine geçilmiştir. Daha önce olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin üç ay daha uzatılmasıyla ilgili birinci madde üzerinde söz alan Mersin Mebusu Salâhattin Bey; ordunun masraflarını Hükümet tarafından nasıl karşılandığına dair bilgi almak istediklerinde "Başkumandanlık yetkisi" diye cevap verilmediğini, dolayısıyla denetim görevini yapamadıklarını, mali durumun ordunun masraflarını karşılamaya yeterli gelmediği ve bundan dolayı halktan istenilen yükümlülüklerin "angarya" olduğunu iddia etmiştir. Kanunun ikinci maddesi kaldırılmak şartıyla Başkumandanlığın devamını savunan Salâhattin Bey; Meclis üzerindeki baskı nedeniyle kanun teklifinin etraflıca tartışılmadığını, çünkü sorumsuz bir şahsa karşı böyle bir tartışmanın yapılamadığını belirterek teklifin lehinde olan mebusları şu sözlerle suçlamıştır: "*Angarya vesaire ile umuru maliyeye müdahale vardır, yoktur. Bütün bunlara Başkumandanlık kanunu tearuz edince (ters düşmek) ellerinizi bağlıyorsunuz, susuyorsunuz. Her ne olursa olsun haysiyeti teşriye (yasama onuru) itibariyle de muzır (zararlı) görüyorum.*" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 321-325).

Salâhattin Bey'in ordunun masraflarının karşılanmasıyla ilgili iddiaları üzerine söz alan Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa; bütçenin hazırlanmakta olduğunu ve Meclise sunulacağını, bütçeyle ilgili olarak Başkumandanın herhangi bir müdahalesinin olmadığını, bütçe konusunda kendisinin Meclise karşı sorumlu olduğunu söylemiştir. Teklifin gizli celsede görüşülmesini teklif edenlerden Edirne Mebusu Şeref Bey; Türkiye'nin karşısında en büyük düşman İngiltere ve onun desteklediği Yunanistan varken Başkumandanlığın tartışılmasını veya yetkilerinin kısıtlanmasını konuşmanın doğru olmadığını belirtmiş ve kanun teklifinin aynen kabul edilerek sürenin üç ay daha uzatılmasını savunmuştur. Meclisin kendisine verdiği görev çerçevesinde araştırma yaparken, ordu için Tekalif-i Milliye ile toplanan hayvanlardan bir kısmının yem, saman ve sair ihtiyaçlarının yetersizliği nedeniyle telef olduğunu iddia eden Abidin Bey (Lâzistan); yetkililere konuyu sorduğunda Başkumandanın emri ile hayvanların toplandığı, ancak hayvanları beslemek için yiyecek tedarikinin yapılamadığı cevabını aldığını söylemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 324-325).

Sakarya Savaşı öncesindeki şartlar dolayısıyla çıkarılmış olan Başkumandanlık Kanunu'nun mevcut haliyle süresinin uzatılmasına gerek olmadığını anlatan İkinci Grup üyelerinden Vasıf Bey (Sivas), Başkumandanın ordunun geri hizmetlerine karışmaması açısından ikinci maddenin kaldırılmasını savunduktan sonra ordunun yedi aydır Sakarya kıyılarında hareketsiz bir şekilde beklediğini ve böyle giderse uzun süre de yerinden kıpırdamayacağını söyleyince bazı mebuslar tarafından "bravo" sesleri ve alkışlarla karşılanmıştır. Asker kökenli birisi olarak Vasıf Bey'in görüşlerini destekleyen Ali Şükrü Bey; teklifin lehinde konuşma yapan Muhittin Baha Bey'in sözlerine atıf yaparak, ikinci maddedeki yetkiler uzun süredir kullanılmıyor veya ihtiyaç kalmamışsa Başkumandanın bu yetkileri Meclise iade etmesini önermiştir. İkinci maddenin kanundan çıkarılması veya Başkumandanın yetkileri Meclise iade etmesiyle iki taraf arasında bir uzlaşmanın olabileceğini savunan Ali Şükrü Bey; böylece her iki tarafın oylarıyla Başkumandana güven tazelenmiş olacağını, aksi takdirde obstrüksiyon (Mecliste işleyişin tıkanması) yaşanacağını ve bunun ise ülke için zararlı neticeler vereceğini iddia etmiştir. Bu görüşten hareketle Meclis Başkanlığına bir önerge veren Mersin Mebusu Salâhattin Bey; kanunun ikinci maddesinin kaldırılmış halinin isim okunarak oylamaya sunulmasını teklif etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 326-327).

Teklif muhalefetin devam etmesi nedeniyle kürsüye gelen Heyet-i Vekile Reisi ve Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa; Sakarya Savaşı öncesinde orduyu her yönden güçlendirmek için Başkumandanlık Kanunu'nun kabul edildiğini, aynı şartlar devam ettiği ve ayrıca Yunanlıların savaş için hazırlandığı bir ortamda Başkumandanlık Kanunu'nun süresini yetkileri kısıtlamadan uzatarak dışa karşı birlik mesajı verilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır. Buna "kuvvet Başkumandanlık Kanunu'nda değildir, milletin azim ve imanda, süngüsündedir, kuvvet milletin isbatı vücut etmesindedir" diyerek karşı çıkan Hüseyin Avni Bey; Fevzi Paşa'yı kastederek, Meclisin kendisini Erkân-ı Harbiye Reisi ve Vekil yaparak ordunun başına geçirdiğini,

dolayısıyla da orduyu idare etmesini ve Başkomandanlık Kanunu'na bel bağlamamasını istemiştir. Fevzi Paşa'yı eleştiren İkinci Grubun diğer etkili isimlerinden Salâhattin Bey; Başkomandanlık Kanunu'nun dokuz aydır yürürlükte olduğunu, ancak cephedeki durumda önemli bir değişiklik olmadığını belirtmiş ve sürenin uzatılmamasını savunmuştur. Bu eleştiriye önceki şartların devam etmesi nedeniyle sürenin uzatılması gerektiğini anlatarak cevaplandıran Fevzi Paşa, Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerini birleştiren ve ikisinin üzerinde güçlü yetkilerle donatılmış bir Başkomandanın bulunmasının faydalı olduğunu, Sakarya kıyılarında kıyıdamadan durduğu iddia edilen ordunun hem nitelik ve hem de nicelik olarak oldukça iyi durumda bulunduğunu ve gerektiğinde taarruz için hazırlıklarını sürdürdüğünü ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 327-328).

Süre uzatılmasıyla ilgili teklif hakkında söz alan başka mebus olmadığı için müzakerelerin yeterli olup olmadığı oylanmış ve yeterli olduğu kabul edilmiştir. Oturumu yöneten Meclis Başkanvekili bundan sonra Mersin Mebusu Salâhattin ve 14 arkadaşının verdiği önergeyi okutmuştur. Süre uzatılması teklif olunan Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin Meclisin yasama yetkilerini kısıtladığı ve eksilttiği gerekçesiyle kaldırılmasını isteyen önerge okunduktan sonra İkinci Gruptan Salâhattin Bey ve Mehmet Şükrü Bey (Karahisar-ı Sahip) bu önerge kabul edilirse Başkomandanlık Kanunu'nun oybirliği ile kabul edileceğini söylemişlerdir. Bu durum bir bakıma muhalefetin, yetkileri azaltılan bir Başkomandanın süresinin uzatılmasını kabul edecekleri yönünde bir pazarlık girişimi ve manevraları olarak yorumlanabilir. Salâhattin Bey ve arkadaşlarının önergeleri okunduktan sonra Meclis Başkanvekili eski haliyle Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılmasını oylamaya sunmuş ve oyçokluğu ile kabul edilmiştir. Bunun üzerine, muhalif mebuslar usul hatası yapıldığını, mevcut haliyle süre uzatılmasının kabul edilmesinin kendi tekliflerini yok saymak olduğunu ileri sürerek isim okunarak önergelerinin oylanmasını istemişlerdir. İkinci maddenin çıkarılmasına yönelik önerge isim okunarak oylamaya sunulmuştur. İsmi okunan mebus, teklife olumlu oy verecekse beyaz, olumsuz oy verecekse kırmızı oy pusulasını zarfa koyarak oyunu kullanmış ve 73 kabul, 12 çekimsere karşı 91 oyla Başkomandanın yetkilerini düzenleyen ikinci maddenin kaldırılmasını öneren muhalefetin teklifi reddedilmiştir. Bu değişiklik teklifinin reddinden sonra Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üç ay daha uzatılmasına yönelik kanun teklifi oylanarak oy çokluğu ile kabul edilmiş ve açık celseye geçilmiştir¹. Salâhattin Bey ve arkadaşlarının vermiş oldukları Başkomandanlığın yetkilerini azaltan/kısıtlayan teklifin reddi, tam tersine Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına yönelik tekliflerinin kabulü İkinci Grubun, Başkomandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü kez uzatılması hususundaki ilk hamlelerinin başarısızlıkla sonuçlanması olarak yorumlanabilir. Ancak bu işin tamamlandığı anlamına gelmemekteydi, çünkü sıra konunun Meclisin açık toplantısında görüşülmesine gelmişti (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 328-331).

Trabzon Mebusu Hüsrev Bey ve 15 arkadaşınca 1 Mayıs 1922 tarihiyle Meclis Başkanlığı'na verilmiş olan ve Mustafa Kemal Paşa'ya Başkomandanlık verilmesine dair olup daha önce iki kez üçer aylık sürelerle uzatılan kanunun yürürlüğünün üç ay daha uzatılmasını içeren kanun teklifi Meclisin 4 Mayıs 1922 tarihli toplantısının dördüncü celsesinde görüşülmeye başlanmıştır. Aynı gün yapılan ve gizli celse olarak gerçekleşen ikinci ve üçüncü celselerde teklifle ilgili tartışmalar yukarıda özetlenmişti. Başkomandanlık Kanunu'nun kabul edildiği dönemdeki şartlar değişmediği için sürenin tekrar uzatılması teklifin gerekçesinde dile getirilmekteydi. Teklifin

¹ Gizli Celse Zabıtlarında yer alan Salâhattin Bey ve arkadaşlarının verdikleri "Başkomandanın yetkilerini içeren Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasına" dair oylama sonuçları incelendiğinde; teklifin kabulü için oy veren 73 mebusun 32'si İkinci Gruba mensup, 11'i bu gruptan olmamakla bu grupla birlikte hareket edenler, 4'ü her iki grupla da ilişkisi olmayan mebuslar olduğu anlaşılmaktadır. Dikkati çeken bir başka husus ise Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubuna mensup olup genelde de bu grupla birlikte hareket eden 15 mebusun İkinci Gruba mensup olan mebusların vermiş oldukları bu önergeye kabul oyu vermiş olmalarıdır. Diğer mebusların ise I. TBMM dönemindeki gruplara ait yapılan listelerde hangi gruba dâhil oldukları tespit edilemeyen mebuslar olduğu düşünülebilir. Bakınız: TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 328-329; Ahmet Demirel, 1995, s. 120-133.

metni okunduktan sonra kanunun tümü üzerinde söz isteyen olmadığı için maddelerine geçilmesi kabul edilmiş ve sürenin üç aylığına uzatılmasını içeren birinci maddesinin görüşülmesine başlanmıştır. Maddeyle ilgili ilk sözü alan Hüseyin Avni Bey; düşmanın Sakarya kıyılarına geldiği bir dönemde Başkumandanlık Kanunu'na ihtiyaç duyulduğunu ve askeri yetenekleri herkesçe bilinen Mustafa Kemal Paşa'ya bu görevin verildiğini, bu kararın olumlu sonucu olarak zaferin de kazanıldığını, ancak artık olağanüstü yetkilerin kullanılmasına gerek olmadığını iddia etmiştir. Mustafa Kemal Paşa eğer Mecliste olsaydı kendisine açıkça bu görevin devamının gerekli olup olmadığını sormak istediğini belirten Hüseyin Avni Bey; ordunun ihtiyaçlarının karşılanması konusunda Meclisin her türlü kararı almakta olması nedeniyle kanunun devamına gerek kalmadığını ve artık barış dönemine girilmekte olduğunu savunmuştur. Bazı mebusların "barış için düşmanın çok da istekli olmadığı ve topraklarımızı hâlâ boşaltmadığı" şeklindeki itirazlarına karşı Allah'ın yardımı ve Mehmetçiğin süngüsü ile bunun da gerçekleşeceğini belirten Hüseyin Avni Bey; teklif sahibi Hüsrev Bey'in "Başkumandanlık Kanunu'nun her görüşmesinde muhaliflerin suistimal iddialarını" tekrarladıkları ithamına karşı Meclisin çoğunluğunun kararına uyacağı cevabını vermiştir. Tartışmaların bu aşamasında Hüsrev Bey'in "sizin ne olduğunuz malumdur" sözü üzerine ikili arasında söz düellosu yaşanmıştır. Teklif üzerinde başka söz isteyen olmayınca maddeler oylanmış ve kabul edilmiştir. Hüseyin Avni ve Salâhattin Beylerin de içinde bulunduğu muhalif kesimden 18 imza ile kanun teklifinin isim okunarak oy pusulası ile oylanmasına dair önerge verilmiştir. Toplantıyı yöneten Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi, Meclis Başkanlığı olarak önergeyi kabul ettiğini belirtmiş ve isim okunarak oylamaya geçilmiştir. Yapılan oylamada Nisab-ı Müzakere Kanunu'na göre toplantı yeter sayısı olan 161'e ulaşamadığı için teklif yasalaşamamıştır (TBMM. ZC. I/19, s. 535-538)².

Toplantı yeter sayısına ulaşamaması ve teklifin kabul edilmemiş olması Meclisteki gruplaşmaların veya diğer bir ifadeyle muhalif İkinci Grup ve o gruptan olmamakla birlikte onlarla birlikte hareket edenlerin gücünü hissettirmeleri açısından önemlidir. İkinci Grup ve birlikte hareket edenler teklifin yasalaşmasını engellemekle kalmamışlar, aynı zamanda gizli celse toplantısında bu grubun önde gelenlerinden Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in "gruplar arasında uzlaşma olmazsa obstrüksiyon (Meclis çalışmalarının tıkanması) olur" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 326) uyarısını da gerçekleştirmiş oluyordular. Geline bu noktada; İkinci Grubun bu çabaları karşısında Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Müdafaa-ı Grup üyelerinin ki, üye sayısı 202 olduğu göz önüne alınırsa (Demirel, 1995, s. 120-133), Mecliste bulunup oylamalarda yeterli oyu sağlayamamalarının da etkisinin olduğunu kabul etmek gerekir.

Mustafa Kemal Paşa rahatsızlığı nedeniyle Meclisteki görüşmelerde bulunamamıştı. Başkumandanlık Kanunu'nun süresi uzatılmadığı için 5-6 Mayıs 1922'de ordu başkumandansız kalmıştı. İcra Vekilleri Heyeti üyeleri 5 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret etmişler ve Mecliste yaşananları anlatmışlardır. Hatta Nutuk'ta; Mustafa Kemal Paşa'dan sonra eleştirilere en çok muhatap olan Erkân-ı Harbiye Vekili Fevzi Paşa ve Müdafaa-ı Milliye Vekili Refet Paşa'nın Meclisin güvensizliği nedeniyle istifa etmek istedikleri ifade edilmektedir. Ordunun Başkumandansız kalması bir kriz olarak zaten üzücü bir durum iken vekillerin istifa etme niyetleri

² Oylamaya 144 milletvekili katılmıştır ki bu karar yeter sayısından az olduğu için teklif kabul edilmemiş sayılarak bir sonraki toplantıda tekrar oylanması kararlaştırılmıştır. Çünkü TBMM tarafından 5 Eylül 1920 tarihinde kabul edilen "Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 5 maddesinde; TBMM'ne her seçim çevresinden 5 mebus seçildiği esas alınmış ve toplam mebus sayısının yarısından bir fazlası "nisab-ı müzakere: toplantı yeter sayısı" olarak kararlaştırılmıştır. Buna göre; 64 seçim çevresinden beşer mebus seçildiği kabul edildiği için TBMM üye tamsayısı 320 (Meclis-i Mebusan'a seçilip de TBMM'ye katılanlar ve İngilizler tarafından tutuklanıp Malta'ya sürgün edilenler bu hesabın dışında tutulmuştur) olmakta ve bu rakamın yarısından bir fazlası 161 etmektedir. Bu durumda, kanunun kabulü için öncelikle en az 161 mebus toplantıya katılacak ve katılanların yarısından bir fazlası kabul oyu vermesi gerekmektedir. Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun kabulünden sonraki ilk toplantısını (6 Eylül 1920) yöneten Meclis Başkanvekili Hasan Fehmi Bey, Refet Bey'in Dahiliye Vekili seçimine dair oylamada nisab-ı müzakere 161 olduğunu belirtmiştir. TBMM. ZC. I/3, s. 608-610, 618, 648; Düstur, Üçüncü Tertip. I, s. 42; TBMM. ZC. I/19, TBMM Matbaası, Ankara, 1959, s. 526; Şeref İba, Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 2010, s. 493-495; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkları ve İdare, İletişim Yay., İstanbul, 2014, s. 70-72.

ile bir de hükümet krizi eklenmesi tehlikesi baş göstermişti (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 344; Atatürk, 1994, s. 442-443).

6 Mayıs 1922 Cumartesi Günü Mecliste ilk oturum gizli yapılmış ve bu toplantıda Mustafa Kemal Paşa askeri durumla ilgili uzun bir konuşma yaparak milletvekillerinin sorularını cevaplandırmıştır. Konuşmasının başında Başkumandanlık Kanunu'nun geçirdiği aşamaları özetleyen ve baştan beri böyle bir makama ve yetkiye muhalif olan milletvekillerinin bulunduğunu hatırlatan Mustafa Kemal Paşa, sorumsuz bir makamın varlığına kendisinin de karşı olduğunu, Başkumandanlığa da talip olmadığını ifade etmiştir. Konuşmasının ilerleyen bölümünde, isim vererek, Erzurum Mebusu Salih Efendi'nin "Meclisin yetkilerinin gasp edilmek istenmesi" sözünü hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; olağanüstü yetkilere sahip bu Meclis'in toplanmasına emek veren birisi olarak Meclisin yetkilerini gasp etmek istemekle suçlanmasını reddetmiştir. Bunun üzerine Hoca Salih Efendi bulunduğu yerden "daha büyük bir mevkiiniz var" diye cevap vermiştir. Kanun teklifinin ilk günkü görüşmesinin gizli celsede yapılmasına itiraz edenlerden Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey'in "hakikati milletten gizlemek" suçlamasına değinen Mustafa Kemal Paşa; TBMM'nin yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde topladığını, dolayısıyla da yürütmeye ilgili kararların açık toplantılarda alınması gibi bir usulün dünyanın hiçbir yerinde olmadığını anlatmıştır. Başkumandanın kumanda ettiği ordu üzerinde ve düşman nezdinde otorite ve prestijinin güçlü olması gerektiğini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; düşman karşısındaki bir orduyu idare eden kumandan hakkında şunları yapar-yapamaz şeklinde sözler sarf edilmesinin doğru olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 334-336):

"Fılan adam şu, şu noktalarda şöyledir, böyledir, yapar, yapamaz, eder, edemez dersiniz ve bu suretle görürseniz tabii oradaki hüküm ve tesiri az çok mütezelzil (düşer) olur. Nerede kaldı ki, bir dava takip eden, bir ihtilal yapan, bir inkılap geçiren bir millet düşman karşısındaki ordulara Başkumandan tayin ederken düşmanlara karşı bizim Başkumandan yapar yapamaz, yaptı yapamadı diye münakaşa eder."

TBMM'nin dünyanın en demokratik Meclisi olduğunu kaydeden Mustafa Kemal Paşa; mebusların bir konuyla ilgili görüşlerini dile getirmelerini doğal olduğunu, bu serbestliğin de ancak gizli celsede sağlanabileceğini, her şeyi açık toplantıda tartışalım demenin bu serbestliği engelleyeceğini ifade etmiş ve gizli celse toplantılarını komedi olarak nitelendiren Mehmet Şükrü Bey'i eleştirmiştir. Türk Milletinin Mehmet Şükrü Bey gibi düşünmediğini iddia eden Mustafa Kemal Paşa; "oyynamak ve oynatmak istediği komedi neticesinde kapıldığı (serüvenden) kanun pençesinden ne kadar tezelzil (alçalma) ile kurtulduğunu unutabilecek kadar çok zaman geçmemiştir" diyerek Mehmet Şükrü Bey'in komünizm propagandasından dolayı İstiklâl Mahkemesinde yargılanmasını hatırlatmıştır. Yine Mehmet Şükrü Bey'in "Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanmasında suiistimaller olduğuna ve Başkumandanlık görevi verildikten sonra ordunun durumu hakkında Meclise malumat verilmediğine" dair eleştirilerine cevap veren Mustafa Kemal Paşa, emirlerin uygulanmasında hataları veya suiistimalleri olanlar varsa bunları yargılamak ve cezalandırmanın Hükümete ve Meclise ait olduğunu, ordunun durumu hakkında sık sık Meclise bilgi verildiğini belirtmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 336-337; Güneş, 2009, s. 169-171).

Dr. Abidin Bey'in Tekalif-i Milliye Emirleri çerçevesinde toplanan hayvanların bakımsızlıktan öldüğü ve bu konuda araştırma yapmasının askerler tarafından engellendiği iddialarına cevap veren Mustafa Kemal Paşa, böyle bir engellenmenin olmadığını, böyle bir engelleme olduysa bunu Meclise bildirmek için neden bu kadar beklenildiğini sormuş ve ölen hayvanların bakımsızlıktan değil o dönemde belirli bölgelerde yaygın olan salgın hastalıktan kaynaklandığını ifade etmiştir. Hüseyin Avni Bey'in şahıslar değil milletlere ümit bağlanması gerektiğine dair sözlerini hatırlatan Mustafa Kemal Paşa; milletlerin şahıslardan oluştuğunu, idarenin şahıslara verildiğini, Lloyd George, Henri Poincare ve Lenin örneklerinin bulunduğunu, dolayısıyla fertlerin varlığının inkâr

edilemeyeceğini söylemiştir. Tartışmanın bu aşamasında sözlerine açıklık getirmek için Hüseyin Avni Bey'in söz istemesi üzerine ikili arasında "zır zır etme", "mahalle kahvesi-Milletin Kâbesi" şeklinde söz düellosu yaşanmıştır. Salâhattin Bey'in ordunun taarruz edemediği iddialarına cevap veren Mustafa Kemal Paşa; Sakarya Savaşı sonrasında ordunun taarruz edecek gücünün bulunmadığını, hazırlıklar yapılırken kış mevsiminin girdiğini ve bu nedenle de taarruzun geciktiğini, hazırlıklar tamamlanmasının ardından en uygun zamanda ordunun taarruz edeceğini ifade etmiştir. Mebusların asıl görevinin siyaset yapmak olduğuna dair sözlere "en büyük görevin düşmanı vatandan kovmak olduğu" cevabını veren Mustafa Kemal Paşa, Başkumandanlık Kanunu'nun siyaset yapmaya engel olmadığını, ordunun masraflarının karşılanmasına yönelik araştırmalar için engel çıkarıldığı iddialarının gerçeklerle bağdaşmadığını ve yapılan işlerin Meclisin denetimine açık olduğunu ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 337-339).

Vasıf Bey'in eleştirilerine cevap verirken, her ülkede Başkumandanlığın bulunduğu ve olağanüstü dönemlerde geniş yetkiler kullandığı cevabını veren Mustafa Kemal Paşa; bir kanun olmadan Başkumandanlığı üstlenen birisi olursa ona "diktatör" denileceğini, Türkiye'de ise bu görevin Meclis tarafından kendisine verildiğini belirtmiştir. Vasıf Bey'in ordunun Sakarya Zaferi sonrasında kıpırdayamadığı şeklindeki sözlerinin bazı milletvekillerince alkışlanmasını garip ve utanılacak bir durum olarak nitelendiren Mustafa Kemal Paşa, durumun Sakarya Savaşı öncesinden daha tehlikeli olduğunu anlatmıştır. Meclisteki tartışmaların uzaması nedeniyle iki gündür ordunun Başkumandansız bulunduğunu, bu durumu Milli Müdafaa ve Erkân-ı Harbiye Vekâletlerine bildirdiğini ve onların da kendi görevlerini bitmiş saydıklarını söylediklerini belirten Mustafa Kemal Paşa bu konudaki kararlılığını şu sözlerle ifade etmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 339-342):

"Binaenaleyh bırakamam, bırakmayacağım. Fakat tezahürat-ı muhalefet beni gayr-i kanuni Başkumandanlık yapmaya sevk etmiştir..... Birçok zamandan beri ben herhangi bir Vekâlet için namzet gösteriyorum, yetmiş iki müstenkif (çekimser)..... Ben Heyet-i Celilenizin bahşettiği salâhiyeti kullanıyorum. Siz o kanunu (Vekil aday göstermeye dair) tanımıyorsunuz. Bu halde bana emniyetiniz yok..... sen namzet gösterdin benim hoşuma gitmedi. Efendiler ya bana itimat vardır, yahut yoktur.....Neden reyinizi vermekten çekiniyorsunuz? Menfi izhar ediniz..... İzhar olunmayınca müspet veya menfi bir netice hâsıl olmaz. Halbuki netice lâzımdır. Bir memleket, bir ordu, bir millet duramaz..... Rey vermemek yüzünden Hükümet âtil hale gelmiştir... (Böyle) Hükümet idare edilemez, Devlet idare edilemez, ordu sevk edilemez, atalete mahkum olur..... Çocuk oynacağı yapacak zamanda değiliz... Sakarya (Savaşı) arefesinden daha tehlikeli bir zamanda bulunuyoruz..... Bu keşmekeşe, bu anarşiye behemehal nihayet vermek lâzımdır, böyle yürüyemeyiz, millet böyle yürümek için sizi buraya göndermemiştir, millet buna razı değildir."

Mustafa Kemal Paşa'nın oldukça sert ve özellikle de muhalif İkinci Grubu hedef alan konuşmaları uyarıcı mesajlar içermektedir. Bu eleştirilerin sebebi sadece Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmaması değil, aynı zamanda iki grup arasında ciddi çekişmelere neden olan İcra Vekilleri Heyetine yapılacak vekil seçimiyle ilgilidir. Çünkü 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen İcra Vekillerinin seçimine dair kanunla her Vekâlet için Mecliste aday olan mebuslar arasından seçim yapılması usulü benimsenmişken bazı seçimlerde bir aday üzerinde uzlaşılabilmesi nedeniyle bu usulden vazgeçilerek Meclis Başkanının göstereceği üç mebus arasından seçim yapılması kararlaştırılmıştı. Buna tepki gösteren İkinci Grup ve onlarla birlikte hareket eden bazı mebuslar blok halinde çekimser oy kullanarak seçimleri bloke etmeye başlamışlardı. Gerçekten de vekil seçimlerindeki çekimser oyların sayısı ile Başkumandanlığın süresinin uzatılmasına dair oylamadaki hayır oylarının 70-80 civarında olması birlikte hareket edildiği (Web 1) izlenimi uyandırdığı için Mustafa Kemal Paşa bu sert uyarılarda bulunmak durumunda kalmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra Hükümet adına söz alan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa; Başkumandanlık Kanunu hakkında aleyhte verilecek oyların, ülkenin dışı karşı birliğini

gösterilmesi açısından olumsuz algıya neden olacağını, son oylamada bazı mebusların "obstrüksiyon" yapmaları nedeniyle kanunun kabul edilemediğini ve bu durumun memleket için zararlı olduğunu vurgulamıştır. Başkumandanlık Kanunu'nun gerekliliğine inanan birisi olarak "Başkumandan çekilir çekilmez ben de çekilmek mecburiyetindeyim" diyerek bir bakıma rest çeken Fevzi Paşa; Meclisin toplanma nedeninin vatan kurtuluşu olduğunu, bunu gerçekleştirmek için çalışırken "obstrüksiyon" yaparak Hükümeti iş yapamaz hale getirmenin ve orduyu maddi ve manevi açıdan zayıflatmanın tehlikelerine dikkat çekmiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 342).

İlmiye kökenli Bolu Mebusu Ubeydullah Efendi, İslam tarihinden örneklerle ve dini mesajlarla dolu bir konuşma yaparak; içinde bulunulan zamanın birlik-beraberlik zamanı olduğunu vurgulamış ve başarı dileklerini dile getirmiştir. Hüseyin Rauf Bey ise; kanun teklifi üzerinde görüşmelerin daha önce yapıldığını, o gün rahatsız olan Mustafa Kemal Paşa'nın mebuslardan gelen eleştirilere cevap vermiş olduğunu belirttiikten sonra ya görüşmelerin tamamlanarak oylamaya geçilmesini veya yeni bir müzakere açılarak görüşmelere devam edilmesini önermiştir. Bunun üzerine söz alan Salâhattin Bey; görüşmelere devam edilmesini, çünkü Mustafa Kemal Paşa'nın eleştirdiği çekimsiz oy kullanılmasından amacın, konunun etraflıca Mecliste ele alınması olduğunu ve dolayısıyla da konunun tartışılmaya devam edilmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 342-344).

Şüphesiz ki Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin üçüncü kez uzatılmasıyla ilgili görüşmelerde en sert tartışmalar Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubu Başkanı Mustafa Kemal Paşa ile İkinci Müdafaa-ı Hukuk Grubu Başkanı Hüseyin Avni Bey arasında yaşanmıştır. Hüseyin Avni Bey'in 4 Mayıs'taki konuşması sırasında Başkumandana yetki verilmesini eleştirirken "siz zorla kafese, pençelere girmek istiyorsunuz, siz milleti rezil edeceksiniz" ifadesini kullanması ve Mustafa Kemal Paşa'nın da 6 Mayıs'ta bunu dile getirmesi üzerine ikili arasında sert sözler sarf edilmiştir. Hüseyin Avni Bey o ifadeleri kullanmadığını iddia ederken, Mustafa Kemal Paşa tutanaklarda bu sözlerin kayıtlı olduğu cevabını vermiştir. Kürsüde bulunan Mustafa Kemal Paşa'ya karşı Hüseyin Avni Bey'in o kelimeleri kullanmadığı konusunda ısrar etmesi üzerine, Paşa da onu susturmak için "zızzır yapıyorsun" diyerek çıkmıştır. Daha sonra söz alan Hüseyin Avni Bey, ortada yanlış anlaşılmalarda bulunduğunu, kendisinin o tür sözler sarf etmediğini, vatanın kurtuluşu konusunda bütün Meclisin görüş birliği içinde olduğunu anlatmıştır. Erzurum Mebusu Salih Efendi de, kendisi de dahil olmak üzere konuşmalardaki bazı ifadelerin yanlış anlaşıldığını veya tutanaklara yanlış kaydedildiğini ifade etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa da yanlış anlaşılmanın mümkün olduğunu ve bu konuşmalarla bahsi geçen olumsuzlukların ortadan kalktığını belirtmiştir. Hüseyin Avni Bey'in kendisine karşı kullanılan "zızzır yapıyorsun" sözünün geri alınmasını ve bir daha hakaret edilmemesini istemesi üzerine Mustafa Kemal Paşa da sözlerinin hakaret maksadı taşımadığını ifade etmiştir. Meclis Başkanlığı kararı ile Hüseyin Avni Bey'in konuşmasına dair tutanaklardan o ifadeler çıkarılmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 317, 336-337, 344-345).

Mecliste ortam böylece yumuşarken; Erzurum Mebusu Salih Efendi Milli Mücadelenin başından beri Mustafa Kemal Paşa'nın kendisine 300 civarında telgraf çektiğini belirten, Hüseyin Avni Bey ise Mustafa Kemal Paşa ile Erzurum Kongresi günlerindeki işbirliğini ve Mustafa Kemal Paşa'nın mücadeledeki rolünü hatırlatan konuşmalar yapmışlardır. Oldukça nezaketli ve hatta Mustafa Kemal Paşa'yı takdir edici ifadelerle konuşmasını sürdüren Hüseyin Avni Bey; daha önceki önerilerini tekrar etmiş, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanı olarak kalmasını, Başkumandanlığı da üstlenecek olursa yıpranacağını belirttikten sonra Mustafa Kemal Paşa'nın kendilerini dışlayarak Birinci Müdafaa-ı Hukuk Grubunu kurmasını eleştirmiştir. Grup olarak kendilerinin "herkese yutabileceği kadar lokma, yapabileceği kadar görev vermekten" yana olduklarını anlatan Hüseyin Avni Bey; Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık adaylığından çekilmesi, vekil seçiminde aday göstermekten vazgeçmesini ve ayrıca ikinci maddedeki yetkileri iade etmesinde ısrar etmiştir. Başkumandanlık görevine gerek bulunduğunu ancak yasama ve yürütme yetkilerini kapsayacak şekilde bir makam oluşturulmasına karşı çıkan Salâhattin Bey;

her konunun Mecliste etraflıca konuşulmamasından dert yanmış ve vekil seçiminde aday gösterme usulünden vazgeçilmesini istemiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 344-349).

Hüseyin Avni ve Salâhattin Beylerin eleştirilerine cevap vermek üzere tekrar kürsüye gelen Mustafa Kemal Paşa; kanunun ikinci maddesindeki yetkinin sadece ordunun güçlendirilmesiyle ilgili olduğunu, I. Dünya Savaşı sırasında Fransa'da harbin idaresi için böyle bir yetkiyi tamamen ve kontrolsüz olarak verdiğini, aynı şekilde İngiltere'de de Meclisin beş bakandan oluşan bir kurulu yetkilendirdiğini, Türkiye'de ise TBMM'nin denetiminde ve sorumlu bir Başkumandanlık bulunduğunu anlatmıştır. Başkumandanın sadece cephedeki savaşı idare etmesini, cephe gerisini Müdafaa-ı Milliye Vekâletinin Meclise karşı sorumlu olarak yürütmesini savunan Kara Vasıf Bey'e cevap veren Mustafa Kemal Paşa; Başkumandanlık Kanunu varken bile Meclisin ordu ile ilgili yasa çıkarabileceğini, Erkân-ı Harbiye ve Müdafaa-ı Milliye Vekâletlerinin Başkumandanlık emrinde değil onunla işbirliği halinde ve Meclise karşı sorumlu olarak görev yaptıklarını anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa ile Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey arasında "asabiyetle cevap verme", "aleyhte bulunma" ve "gizli celse-açık celse" konularında atışmaların yaşandığı görüşmelerde Dr. Abidin Bey'le Mustafa Kemal arasında Tekalif-i Milliye kapsamında toplanan hayvanların telef olmasıyla ilgili de polemik yaşanmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 349-353).

Müzakerelerin yeterli olduğuna dair verilen takririn mebuslar tarafından kabulü ile görüşmeler tamamlanmıştır. Bu aşamada söz alan Ragıp Bey (Kütahya); bir önceki oylamada 144 mebusun oy kullandığını, 20 mebusun ise ismi okunduğunda "mevcut" deyip oy kullanmadıklarını dolayısıyla aslında toplantı yeter sayısı olan 161'in sağlanmış olduğunu belirtmiştir. Toplantı salonunda bulunduğu halde oy kullanmayan mebuslar dolayısıyla teklifin tekrar oylamaya sunulması gerektiğini söyleyen Ragıp Bey, bunun alışkanlık haline gelmesiyle farzımuhal herhangi bir toplantıda 160 kişinin kabul ettiği bir teklifin sırf oy kullanmayan mebuslar yüzünden tekrar oya sunulmak zorunda olunmasını "çirkin bir gayret" olarak nitelendirmiş ve bu davranışın yaygınlaşmaması için Meclisin karar almasını istemiştir. Toplantı salonunda oldukları halde oy kullanmayan mebusların oylarının "müstenkif: çekimser" sayılmasını destekleyen Abdullah Azmi Bey, bir önceki oylamada Mecliste toplantı yeter sayısı bulunduğu halde Meclis Başkanvekilinin tebliğde hata yaptığını belirtmiştir. Elaziz Mebusu Hüseyin Bey'in, Başkumandanlık Kanunu'nun süre uzatılmasıyla ilgili tartışmaların ve oylamanın yapıldığı "4 Mayıs 1922 tarihli açık celse toplantısının tutanaklarının yayınlanmamasına dair" önergesi kabul görmemiştir. Konuyla ilgili konuşmaların tamamlanmasından sonra açık celseye geçilmesine dair önerge kabul edilerek teklifin oylaması açık celseye bırakılmıştır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 353-354).

6 Mayıs 1922 tarihindeki gizli celse olarak yapılan birinci oturumdan sonra açık celse olarak yapılan ikinci oturumda "Başkumandanlık Müddetinin 5 Mayıs 1338 Tarihinden İtibaren Üç Mah Temdidine Dair Kanun" ikinci defa oylamaya sunulmuştur. Meclis Başkanvekili Musa Kâzım Efendi'nin "tayin-i esami suretiyle ret ve kabul suretinde" diyerek teklifin oylamasını başlatmıştır. İsim okunarak yapılan oylamaya 203 kişi katılmış ve 11 ret, 15 çekimsere karşılık 177 oyla Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Mayıs 1922'ten geçerli olmak üzere üç ay daha uzatılması kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/19, s. 541-543). Böylece aynı yetkilerle Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlık görevinin süresi üç aylık bir süre için tekrar uzatılmış oluyordu.

Açık ve gizli celse toplantılarında kanun teklifini eleştiren mebusların oylamada da ret veya çekimser kaldığı görülürken bazı mebusların ise teklifin lehinde oy kullandıkları tutanaklardaki listelerden anlaşılmaktadır. İkinci Grubun önde gelenlerinden Hüseyin Avni, Salâhattin, Ziya Hurşit, Vasıf Beyler ret oyu verirken, Ali Şükrü, Mehmet Akif Beyler ve Hoca Salih Efendi çekimser oy kullanmışlardır (TBMM. ZC. I/19, s. 544). 4 Mayıs'ta yapılan birinci oylamada 144 olan kabul oyunun 6 Mayıs'ta yapılan ikinci oylamada 177'ye çıkması Meclisteki atmosferi yansıtmaya açısından önemlidir. İlk oylamada sonuç alınmaması ikinci grubun başarısı olarak görülürse, ikinci oylamada oldukça yüksek bir oyla teklifin kabul edilmesi Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Grubun başarısı olarak değerlendirilebilir. Bu sonucun alınmasında;

ikinci grubun desteklediği Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesinin kaldırılmasını öneren teklifin reddedilmiş olması, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat Meclise gelerek eleştirilere cevap vermesi ve birinci grubun toparlanarak oylamaya katılımının artırılmasının etkili olduğu düşünülebilir.

5. Üç Aylık Süreli Başkomandanlık Kanunu'nun Kaldırılarak Mustafa Kemal Paşa'nın Geçici Kaydıyla Başkomandanlıkla Görevlendirilmesi (20 Temmuz 1922)

Başkomandanlık Kanunu'nun süresi 5 Ağustos 1922'de dolmaktaydı. Bu sürenin yeniden üç aylığına uzatılıp-uzatılmaması konusu Meclisteki birinci ve ikinci grup arasında tabiri caiz ise bilek güreşine dönüşmüştü. İki grup arasında şu dört konuda ciddi tartışmalar ve çekişmeler yaşanmaktaydı: a) Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesindeki yetkiler, b) İcra Vekilleri Heyeti üyelerinin yani bakanları Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa'nın gösterdiği üç aday arasından seçilmesi, c) İstiklâl Mahkemelerinin verdikleri idam kararlarının Meclisin onayından sonra infazı, d) Millî Müdâfa'a Vekâleti Bütçesi.

İki grup arasında bu dönemdeki ilk mücadele Vekil seçimi konusunda yaşanmıştır. 2 Mayıs 1920 tarihinde kabul edilen İcra Vekilleri Heyetinin Seçilmesine dair kanuna göre ülkeyi TBMM'ne Vekâleten yönetecek olan vekiller (bakanlar) Meclis tarafından doğrudan seçilecekti. Bu usulde vekil seçimi ilerleyen dönemlerde krize dönüşmüş, bazı Vekâletlere seçim yapılamamış veya bazen uyumlu çalışmayacak kişiler (Tokat Mebusu Nazım Bey'in Dâhiliye Vekili seçilmesi ve istifa ettirilmesi gibi) vekil seçilmiştir. Hükümet işlerinde uyum ve hızlı icraat için vekillerin, TBMM Başkanının önerdiği üç adaydan birisinin seçilmesi usulüne geçilmesi kabul edilmiştir (4 Kasım 1920). Ancak bu durum, zamanla Meclisteki mebuslar arasında belirginleşen gruplaşmalar ve neticede Birinci Grup, İkinci Grup vs. oluşmasından sonra bu aday gösterme usulü gruplar arasında en çok tartışılan konulardan birisi olmuştur. Muhalif grup, gösterilen adaylara oy vermeyip çekimser kalarak vekil seçimlerine karşı direnç göstermişlerdir. Hatta ilgili bölümde de belirtildiği üzere 4-6 Mayıs 1922 tarihinde Başkomandanlık Kanunu'nun süre uzatımıyla ilgili görüşmelerde de Mustafa Kemal Paşa bu konudaki tepkisini dile getirmişti. Buna rağmen İkinci Grubun Meclisteki artan etkisinin bir sonucu olarak, 8 Temmuz 1922 tarihinde kabul edilen kanunla Vekillerin Meclis Başkanının gösterdiği adaylar arasından değil de Meclis tarafından doğrudan seçilmesi usulü kabul edilmiştir³. İkinci Grubun önemli isimlerinden Salâhattin Bey bu değişikliği "*Meclis, tarihinde bir dönüm günü yaşadı ve vekiller intihabında ve bir icra reisi tayininde hürriyetini eline aldı*" diye nitelendirerek kendileri açısından elde edilen başarıyı vurgulamıştır (Demirel, 2017, s. 260).

Bu değişikliğini kendi otoritesine karşı büyük bir darbe olarak gören Mustafa Kemal Paşa, bazı mebusların Başkomandanlığın yetkilerine dair sözlerini de dikkate alarak Meclisin bu konudaki kesin görüşünü ortaya koymasına imkân vermek için Başkomandanlık ve Meclis Reisliğinden istifa etmeyi gündeme getirmiştir. Paşa bu düşüncesini 10 Temmuz 1922 tarihinde Kâzım Karabekir Paşa'ya yazdığı telgrafta da ifade etmiştir. Kâzım Karabekir Paşa ertesi gün yazdığı telgrafta Başkomandanlıktan istifanın üzüntü verici olduğunu belirtmiş ve muhalif mebusların ısrar ettikleri Başkomandanlık yetkileri ve yeni seçilecek İcra Vekilleri hakkında ayrıntılı bilgi istemiştir. Sınırlandırılması istenilen yetkilerin söz konusu olmadığı cevabını veren Mustafa Kemal Paşa; yeni seçilecek vekillerin uyumlu olacağını belirttikten sonra istifayı gündeme getirmesinin sebebini, "*hasıs maksatlarla bazı mebusların meclisteki ahengi bozmak hususundaki olumsuz gayretlerinin ülke yönetimine yansımalarının zararlı sonuçlarını görmek*" şeklinde açıklamıştır. Kâzım Karabekir Paşa, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ile Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Fevzi Paşa'ya gönderdiği telgraflarla yaşananlar hakkında onların da görüşleri

³ TBMM. ZC. I/1, s. 213–215; TBMM. ZC. I/3, s. 559–563; TBMM. ZC. I/5, s. 292; TBMM. ZC. I/21, s. 326–348; Kemal Atatürk, Nutuk (1919-1927), s. 341-342; Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), 2014, s. 126-127; İhsan Güneş, Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923), s. 169-174. İcra Vekilleri Heyetinin kurulması, vekil seçimleri, seçim yöntemleri ve bu hususlara dair Birinci ve İkinci Grup arasındaki mücadelelere dair ayrıntılı bilgi için bakınız: Rıdvan Akın, TBMM Devleti (1920-1923), s. 102-149.

sormuştur. Fevzi ve İsmet Paşalar, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı bırakmaması yönünde kendisine telkinlerde buldukları cevabını vermişlerdir. Bu cevaplardan sonra Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlıkta kalması gerektiği düşüncesini ifade eden Kâzım Karabekir Paşa; Başkumandanlık ve Meclis Başkanlığının ayrılabilmesi, Meclisin iradesine göre Mustafa Kemal Paşa'nın görevlerden birisini bırakabileceği kanaatini belirtmektedir. Başkumandanlık Kanunu'nun yeni şekli kabul edildikten sonra 21 Temmuz'da Kâzım Karabekir Paşa'ya gelişmeler hakkında telgraf gönderen Mustafa Kemal Paşa; kendisinin gelinen noktada geniş yetkilere ihtiyaç kalmadığını açıklamasından sonra geçici ve süresiz Başkumandanlığı getiren yeni kanunun kabul edildiğini, böylece Meclisteki olumsuz cereyanlara engel olduğunu, gizli ve hasis maksatları olan az sayıdaki mebusa karşı Meclisin çoğunluğun doğru karar verdiğini vurgulamıştır (Karabekir, 2017, s. 802; Karabekir, 1993, s. 418-423, 430-433).

Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Grup istifaya manevrasını yaparken İkinci Grup ise, Vekillerin seçimi konusundaki başarılarından da güç alarak bir nevi pazarlık yolunu tercih etmiştir. Yeni kanuna göre İcra Vekilleri Heyeti Başkanlığına seçilmiş olan Rauf Bey'le Kara Vasıf Bey'in evinde görüşen İkinci Grup yöneticileri, Başkumandanlık Kanunu'nun mevcut haliyle tasdikinin mümkün olmadığını ve ikinci maddedeki yetkilerden vazgeçilmesi gerektiğini anlatmışlardır. Bunun üzerine; Rauf Bey, Mustafa Kemal Paşa ve Ali Fuat Paşa 19-20 Temmuz gecesi Refet Paşa'nın Keçiören'deki evinde toplanmışlar ve durum değerlendirmesinde bulunmuşlardır (Demirel, 2017, s. 260-261; Orbay, 1993, s. 74). Bu toplantıdan çıkan en önemli sonuç, aşağıda anlatıldığı üzere; Birinci Grup üyelerinden Refik ve Emin Beylerin mevcut Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılmasına dair önerileri okunduktan sonra Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'nın muhalif grubun eleştirdiği olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını açıklaması ve neticede yetkileri azaltılan Başkumandanlığa seçilmesi olmuştur.

Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin Kurban Bayramında dolacak olması nedeniyle Dr. Refik (Bayezit) ve Operatör Emin (Bursa) Beyler bir kanun teklifi vererek, 5 Ağustos 1921'de kabul edilen ve geniş yetkileri içeren Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin 5 Ağustos 1922 tarihinden itibaren 3 ay daha uzatılmasını önermişlerdir (19.7.1922). Kanun teklifinin öncelikle görüşülmesi kabul edilince, kürsüye gelen Başkumandan Mustafa Kemal Paşa; bir yıl önce askeri durumun gereği olarak Meclisin bu kanunu kabul ettiğini ve yetkilerinin bir kısmını kendisine verdiğini belirtmiştir. Bir Meclisin böyle geniş yetkileri bir kişiye vermesi için, olağanüstü istisnai durumların yaşanması ve o kişiye son derece güveniyor olması gerektiğini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; Başkumandanlık Kanunu'nun ittifakla kabul edilmesi ve kendisine duyulan güven için Meclise teşekkürlerini ifade etmiştir. Meclisin verdiği bu görevin yerine getirilmesi anlamında ordunun moral bakımından en yüksek derecede, maddi ihtiyaçlar açısından da milli amaçları gerçekleştirecek derecede güçlenmiş olduğunu anlatan Mustafa Kemal Paşa; bu nedenle de olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını, Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na göre Başkumandanlığın TBMM'nde bulunduğunu ve kendisine verilen Başkumandanlık görevinin de zaten geçici bir durum olduğunu kaydetmiştir. İzmir, Bursa, İstanbul ve Trakya başta olmak üzere bütün vatanın işgalden kurtarılacağı günün yakın olduğunu belirten Mustafa Kemal Paşa; Mecliste oluşan havanın etkisiyle mi veya mebusları etkileyebilmek için mi söylenildiği anlaşılamamakla beraber, "zafer kazanıldıktan sonra milli mücadeleye başladığı yere, yani sinei millette bir nefer olmaya dönebilmek bahtiyarlığına erişeceğini" ifade etme gereğini duymuştur. Meclisin başkanı olmanın onurunu yaşadığını vurgulayan Mustafa Kemal Paşa; görüşülecek teklifteki yetkinin kaldırılmasını istemiş, alkışlar ve dualar eşliğinde konuşmasını tamamlamıştır (TBMM. ZC. I/21, s. 438-440).

İkinci maddesindeki yetkiler kalmak üzere mevcut Başkumandanlık Kanunu'nun süresinin uzatılması için teklif veren Operatör Emin Bey'in gruptan bağımsız hareket eden bir mebus olması, Dr. Refik (Saydam) Bey'in ise Mustafa Kemal Paşa'nın lideri olduğu Birinci Gruba mensup olması (Demirel, 1995, s. 120-130) dikkate alındığında, bu teklifin Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında verildiği ihtimali düşüktür. Hem bu teklifin içeriği ve hem de teklif

üzerinde ilk sözü alan Mustafa Kemal Paşa'nın olağanüstü yetkilere ihtiyaç kalmadığını belirtmesi, siyasi bir manevra yapıldığı yorumunu akla getirmektedir.

Mustafa Kemal Paşa'dan sonra söz alan Ali Rıza Bey (İstanbul), ordunun durumuyla ilgili Başkumandanın beyanatından ve artık olağanüstü yetkiye ihtiyaç kalmadığının bizzat Başkumandan tarafından söylenmesinden duyduğu memnuniyeti dile getirdikten sonra, Başkumandanlığa ihtiyaç bulunduğunu ve bu makama en layık kişinin Mustafa Kemal Paşa olduğu konusunda bütün milletvekillerinin de görüş birliği içinde olduğuna inandığını belirtmiştir. Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın da belirttiği üzere Başkumandanlık Kanunu'nun ikinci maddesine gerek kalmaması nedeniyle yeni bir kanun teklifi vermiştir. Bu teklifte; Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesi, geniş yetkilerle donatılmayan böyle bir Başkumandanlık görevinin hududunun zaferin kazanılmasına kadar olduğu için süre ile sınırlandırılmaması ve gerekli görüldüğü takdirde bu yetki ve sıfatın Meclis tarafından kaldırılması önerilmektedir. Daha sonra söz alan Durak Bey (Erzurum), Başkumandanlığa gerek olup-olmadığının tartışılmasının anlamsız olduğunu ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu görevi zafere kadar devam ettirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Müfid Efendi (Kırşehir) de başarılarından dolayı Mustafa Kemal Paşa'ya teşekkür ettikten sonra Ali Rıza Bey'in önerisini destekleyerek, Paşanın da belirttiği üzere geniş yetkilerden arındırılmış ve zaferin kazanılmasına kadar devam edecek Başkumandanlığı öneren teklifin görüşülmesini istemiştir (TBMM. ZC. I/21, s. 440-443).

İki kanun teklifi birleştirilerek görüşülmüştür. Yapılan görüşmelerden sonra Ali Rıza Bey'in kanun teklifinin "Meclisin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevinin geçici olarak fiilen Mustafa Kemal Paşa'ya verilmesine" dair birinci ve gerekli görüldüğü takdirde bu yetkinin Meclis tarafından geri alınması ikinci maddeleri okunmuş ve üzerinde tartışma olmaksızın oy birliği ile kabul edilmiştir. Trabzon Mebusu Ali Şükrü ve Saruhan Mebusu Refik Şevket Beyler tarafından verilen iki ayrı önergede ise 5 Ağustos 1921 tarihli Başkumandanlık Kanunu'nun yürürlükten kaldırılması istenilmiştir. Asıl teklif sahibi Ali Rıza Bey; süre ile sınırlı olan önceki kanunun süresi bittikten sonra zaten hükümsüz kalacağı için bu önergelerin dikkate alınmamasını yani kendi teklifinin aynen kabulünü savunmuştur. Yeni önerge sahibi Refik Şevket Bey ise; önceki kanunun süresinin henüz bitmediğini, ayrıca mevcut kanunla yeni teklifin içeriğinin farklı olduğunu ve dolayısıyla da konunun açıklığa kavuşturulması için böyle bir maddenin kanuna ilave edilmesini istemiştir. Meclis Başkanvekili, Refik Şevket Bey'in önergesinin kanunun üçüncü maddesi olarak kabulünü oylamaya sunmuş ve kabul edilmiştir. Bu maddenin ilavesi ile hem süresi bitmeden önceki kanun yürürlükten kaldırılmış ve hem de ikinci maddedeki yetkilerin kaldırıldığı açıkça belirtilmiş oluyordu. Bundan sonra; kanunun yayını tarihinden itibaren geçerli olacağına dair dördüncü ve kanunun TBMM tarafından yürütüleceğine dair beşinci maddeleri de oylanarak kabul edilmiştir. Kanunun maddeleri gibi ve kanunun tamamı yapılan açık oylamada oybirliği ile kabul edilmiştir (20.7.1922) (TBMM. ZC. I/21, s. 443-444; Düstur, Üçüncü Tertip, 3, s. 100).

Başkumandanlıkla ilgili kabul edilen yeni kanunla; TBMM'nin manevi şahsiyetinde bulunan Başkumandanlık görevi geçici olarak yani zafer kazanılıncaya kadar Mustafa Kemal Paşa'ya verilmekte, önceki kanunda olduğu gibi Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis adına yasama ve yürütme yetkilerini (tekalif-i milliye emirleri yayınlamak gibi) kullanması kaldırılmakta ve Meclis gerek gördüğü takdirde Başkumandanlık görevini geri alabileceği kararlaştırılmakta idi. Yeni kabul edilen kanunun içeriği, ilgili bölümde de bahsedildiği üzere, 4 Mayıs 1922 tarihinde İkinci Gruba mensup mebuslar tarafından verilen kanun teklifi ile çok benzemektedir. Hatta o zaman Ali Şükrü Bey, önceki kanunun Meclis adına yetkilerin kullanılmasına imkân veren ikinci maddesi kaldırılırsa olumlu oy kullanacaklarını söylemişti (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 326-329). 20 Temmuz 1922'de olağanüstü yetkileri içermeyen yeni kanunun oybirliği ile kabul edilmesi, Ali Şükrü Bey'in bu sözünün hatıra getirmektedir. Bu açıdan bakıldığında; Başkumandanlık Kanununun yeni hali, muhaliflerin TBMM'de bir nevi başarı elde ettikleri şeklinde yorumlanabilir. Mücadelenin başlarında Meclisteki görüş birliği, ilerleyen süreçte yavaş yavaş

zayıflamış ve milletvekillerinin olaylara yaklaşımını etkilemiştir. Savaş ve yaşanan sıkıntılar milletvekillerini belli noktalarda uzlaşmaya yaklaştırırken, çözüm önerilerindeki görüş ayrılıkları zaman ilerledikçe derinleşecektir. Özellikle de muhaliflerin TBMM'nin yetkilerinin devredilmesinde/kullanılmasında sergiledikleri kıskançlık bu tartışmaların yaşanmasında en önemli etkenlerdendir.

4-6 Mayıs 1922 tarihli toplantılarda Mustafa Kemal Paşa ile karşılıklı atışmalar yaşamış olan Erzurum Mebusu Hoca Salih Efendi, Başkumandanlıkla ilgili yeni kanunun kabulünden hemen sonra söz alarak önceki kanuna dayanarak Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen İstiklâl Mahkemelerinin durumunun da karara bağlanmasını istemiştir. Meclis Başkanvekili bu durumun yeni bir önerge konusu olduğunu belirtmesine rağmen Hoca Salih Efendi, önceki kanuna göre görevlendirilen bu mahkemelerin verecekleri hükümlerin geçersiz olması gerektiğini savunmaya devam etmiştir. Her ne kadar Meclis Başkanvekili Hoca Salih Efendi'nin gündeme getirdiği bu konuyu ötelemiş olsa da, hukuki açıdan dikkate alınması gereken bir husustu. Çünkü bazı mebusların İstiklâl Mahkemelerinde görevlendirilmelerine dayanak teşkil eden Başkumandanlık Kanun yürürlükte olmadığı için bu konuda bir karar alınması gerekli idi. Bundan dolayıdır ki TBMM'nin aynı gün yapılan ikinci celsesinde bu konu gündeme alınmış ve "Başkumandanlıkça bazı İstiklâl mahkemelerine tayin edilmiş olan mebusların Başkumandanlık Kanunu'nun aldığı son şekle göre salâhiyet-i hukukiyeleri kalmadığından avdetleri" için bir karar teklif edilmiştir. Meclis Başkanvekili; Başkumandan Mustafa Kemal Paşa tarafından Kastamonu İstiklal Mahkemesine Trabzon Mebusu Nebizade Hamdi Bey, Konya İstiklâl Mahkemesine İçel Mebusu Hacı Ali Efendi, Yozgat İstiklâl Mahkemesine Mardin Mebusu Necib, Konya Mebusu Refik, Hakkâri Mebusu Mazhar Müfid ve Edhem Fehmi Beylerin görevlendirilmiş olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine Mazhar Müfid Bey kendisinin daha önce istifa ettiğini söylemiştir. Meclis Başkanvekili, görevlendirilen bu mebusların Başkumandanlık Kanunu'nun yeni şekline göre yargı yetkisinin kalmaması nedeniyle geri çağrılmaları için Mecliste bir karar alınmasını oylamaya sunmuştur. Yapılan oylamada bu mebusların İstiklâl Mahkemelerindeki görevlerinin bittiği ve Meclisteki görevlerine geri dönmeleri oy çokluğu ile kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/21, s. 444, 466). Bu kararla yukarıda belirtilen İstiklâl Mahkemeleri görevlerine devam edecek ancak Başkumandanlık Kanunu'na göre Mustafa Kemal Paşa tarafından sonradan görevlendirilen mebusların mahkeme üyelikleri sona ermiş olacaktır.

Başkumandanlık Kanunu muhaliflerin istedikleri yönde değiştikten sonra, Heyet-i Vekile'nin Amasya'da yeni bir İstiklâl Mahkemesi kurulmasına dair teklifi dolayısıyla İkinci Gruba mensup mebuslar bu kez İstiklâl Mahkemeleri konusunu Meclis gündemine getirmişlerdir. Meclisin 26 Temmuz 1922 tarihlerindeki gizli celse toplantılarında konuyla ilgili sert tartışmalar yaşanmış ve Amasya'ya yeni bir İstiklâl Mahkemesi görevlendirilmesine dair Hükümet teklifi Meclisten geçirilememiştir (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 606-637). Aynı tartışmalar İstiklâl Mahakimi Kanunu'nun 29 ve 31 Temmuz 1922 tarihlerinde Mecliste görüşülmesi sırasında da devam etmiştir. 31 Temmuz'da kabul edilen kanuna göre; Hükümetin önerisi ve Meclis kararı ile kurulacak İstiklâl Mahkemelerinin üyeleri Mecliste gizli oylama ve salt çoğunlukla seçilecek, vereceği idam kararları TBMM'nin onayına tabi olacaktır (TBMM. ZC. I/22, s. 33-68, 78-108; Düstur, Üçüncü Tertip, 3, s. 108-109). Burada, daha önceki kanuna göre Meclis onayı alınmadan gerçekleştirilebilen idam kararlarının Meclisin tasdikine bağlanması, muhaliflerin bu konudaki başarısı olarak yorumlanabilir. İstiklâl Mahkemeleri Kanununun kabulünün ardından, daha önce kurulmuş olan İstiklâl Mahkemelerinin faaliyetlerine TBMM tarafından son verilmiştir (1 Ağustos 1922) (Web 2; Düstur, Üçüncü Tertip, C. 3, s. 110). Pontus meselesi ve eşkiyalığın önlenmesi için Hükümetin istediği Amasya'ya İstiklâl Mahkemesi gönderilmesi, ancak İstiklâl Mahkemeleri Kanunu değiştikten sonra 14-16 Ağustos 1922 tarihli Meclis toplantılarında kabul edilmiştir (TBMM. ZC. I/22, s. 120-121, 194-195; Demirel, 2017, s. 263).

Başkumandanlık konusunu ilgilendiren bir başka konu ise özellikle orduyu ilgilendiren Vekâletlerin bütçelerinin görüşülmesidir. Örneğin, üç kez süresi uzatılan Başkumandanlık Kanunu'nun yürürlüğünün bitmesine (5 Ağustos 1922) yakın Mecliste, Başkumandanlığı da

dolaylı olarak ilgilendiren Müdafaa-ı Milliye Vekâleti bütçesi görüşülmekteydi (19 ve 24 Temmuz 1922). Mebusların bütçe ve ordunun durumuyla ilgili eleştirilerine Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa cevaplandırmıştır. Konuşmaların hedefi bazen Müdafaa-ı Milliye Vekâleti'nden Başkomandanlığa yönelmiştir. Örneğin Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey, milletin fedakârlıklarının ve askerlerin gayretinin iyi yönetilemediğini, komutanların hatalı kararları ile vatan topraklarının önemli bir kısmının düşman işgaline düştüğünü ve düşman ilerleyişinin Meclisin azmi sayesinde ancak Sakarya'da durdurulabildiğini iddia etmiştir. Sakarya Zaferinden bahsederken Başkomandanlık hiç bahsetmeyen Ziya Hurşit Bey, "Meclisin kendisine başkomandanlık verdiği zat" diye nitelendirdiği Başkomandanın -Mustafa Kemal Paşa'nın ismini anmaksızın- "düşmanı iki taraftan sıkıştırıyoruz, neredeyse (vatandan) atacağız" dediğini, bunu radyolarla ve gazetelerle dünyaya ilan ettiğini anlatmıştır. On aydır ordunun yerinden kıpırdamamasına rağmen milyonlarca para harcanmakta olduğunu, yaz mevsimi geçiyor olduğu halde taarruzun yapılmadığını ve milletin bu mali yükü kaldıracak takatinin kalmadığını savunan Ziya Hurşit, Başkomandanlık Kanunu'nun süre uzatılma zamanı geldiğinde Mecliste oyalayıcı konuşmalar yapıldığını belirttikten sonra bütçe hakkındaki tavrını şu sert sözlerle dile getirmiştir: "Bu vaziyet-i askeriye hakkında Müdafaa-ı Milliye Vekili ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi ve Başkomandan Paşa Hazretleri bizi tatmin etmedikten sonra ben vekâletini deruhte ettiğim milletimin beş parasını veremem, ne olursa olsun". Meclisin 19 ve 24 Temmuz'da yapılan gizli celselerinde mebusların bütçe ve ordunun durumuyla ilgili eleştirilerinin ardı arkası kesilmeyince Müdafaa-ı Milliye Vekili Kâzım Paşa şu sözlerle ordu hakkında konuşurken hassas davranılmasını rica etmek durumunda kalmıştır: "Arkadaşlarımızın umumundan hassaten rica ederim. İnsanlar her şeyden mütehassis olurlar. Bu gün düşman karşısında bulunan ordunun hissiyatını rencide edecek beyanattan tevakki edilsin (kaçınılsın)" (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 516-546, 576-596). Müdafaa-ı Milliye Vekâleti Bütçesinin ancak Başkomandanlık Kanunu değiştirildikten sonra kabul edilebildiği, dikkat çekici bir durumdur.

6. Zaferin Kazanılması Sonrasında Başkomandanlığın Durumu

Yeni Başkomandanlık Kanunu yürürlükte iken hazırlıkların tamamlanmasından sonra 26 Ağustos 1922 günü başlayan Türk Ordusunun taarruzu, 30 Ağustos'ta yapılan Başkomandanlık Meydan Muharebesi'nin kazanılması ile zafere dönüşmüş ve vatan toprakları işgalden kurtarılmıştır. Düşmanın siperlerden atıldığı ve Afyonkarahisar'ın kurtarıldığını 27 Ağustos'ta Meclise bildiren Başkomandan Mustafa Kemal Paşa, 5 sayfalık bir telgrafla 26-31 Ağustos arasındaki harekâtı ve Başkomandanlık Meydan Muharebesinin kazanıldığını İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e bildirmiş, ancak haberin yayınlanmamasını istemiştir. Askeri harekâtın gidişatı hattında cepheden gelen telgraflar Meclisin gizli celselerinde okunmuş ve mebuslara bilgi verilmiştir. Ayrıca Başkomandan Mustafa Kemal Paşa tarafından 1 Eylül 1922 tarihinde yayınlanan bir beyannameyle zafer ilan edilmiştir. Zaferin kazanılması ülke içinde ve dışında büyük etki uyandırmış ve zafer kutlamaları yapılmıştır. İşgalden kurtarılan her yer önemliydi ancak İzmir ve Bursa'nın kurtarılması daha büyük sevince neden olmuştur. Bunun bir sonucu olarak Saruhan Mebusu Refik Şevket Bey ve arkadaşlarınca Meclis Başkanlığına bir önerge verilerek, İzmir ve Bursa'nın kurtarılması dolayısıyla orduya ve Başkomandana Millet'in ebedi şükran ve minnetlerinin bildirilmesi istenilmiş ve ittifakla kabul edilmiştir (11 Eylül 1922). Zaferin kazanılmasından sonra Başkomandan Mustafa Kemal Paşa'nın Ankara'ya dönüşü için ciddi hazırlıklar yapılmıştır. Bu çerçevede Meclis adına Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamak mebuslardan oluşan on kişilik bir heyetin seçilmesi için Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey tarafından 27 Eylül 1922 tarihinde Meclis Başkanlığına bir önerge verilmiştir. Önerge okunurken bazı "mebuslar hepimiz gideceğiz" diye tezahüratta bulunmuşlardır. Önergesini izah etmek üzere kürsüye gelen Yahya Galip Bey, tren garındaki karşılamaya bütün mebusların gideceğini, ancak Başkomandanı karşılamak üzere bir heyetin dahi ileride karşılamasının daha uygun olacağını anlatmıştır. Kura yöntemi ile on mebusun seçilmesi kabul edilmiş ve heyet oluşturulmuştur (TBMM. ZC. I/22, s. 371, 630; BCA. 030.10.00.00/54.354.35; TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 746, 784-798, 824-828; TBMM. ZC. I/23, s. 189-190; ATTB. IV, 1991, s. 474). 29-30 Eylül 1922 gece

yarısı İzmir'den trenle Ankara'ya hareket eden Başkumandan Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler 2 Ekim'de Ankara'ya gelmişler ve görkemli törenlerle karşılanmışlardır (TBMM. GCZ. 3, 1985, s. 840; BCA. 030.10.00.00/2.9.1; Sarıhan, 1996, s. 724).

Zafer kazanıldıktan sonra Ankara'ya dönen Mustafa Kemal Paşa, TBMM'nin 4 Ekim 1922 tarihli toplantısında Büyük Taarruz sonrasında yaşanan askeri gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir. Alkışlar ve tezahüratlar eşliğinde konuşmasını sürdüren Mustafa Kemal Paşa; ordunun Meclisin ve milletin güvenini boşa çıkarmadığını, Başkumandan olduğu ilk gün söylediği "Yunan Ordusunu harim-i ismetimizde boğacağız" sözünün gerçekleştirildiğini, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'yla yapılan hazırlıklar gözden geçirildikten sonra en uygun zamanda taarruza geçildiğini anlatmıştır. Taarruzun ve takip harekâtının ayrıntılarını anlatan Mustafa Kemal Paşa, zamanında ordunun yerinden kımıldayamayacağını iddia edenlerin bulunduğunu, bu sözlerin söylenmesinin düşmanı ümitlendirmesi gibi bir faydasının da olduğunu, milletin müşterek himmet ve gayretiyle mukaddes gayeye ulaşıldığını ve milletin arzusunun Misak-ı Milli sınırları içinde hür ve müreffeh yaşamak olduğunu ifade etmiştir. Şeref Bey'in (Edirne) övgü ve tebrik ifadelerini içeren konuşmasından sonra söz alan Hüseyin Avni Bey; kısa sürede bu başarıları elde eden Başkumandana samimi hürmetlerini takdim ettiğini, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandanlığı kabul ettiği gün Türk milli mefkuresinin rehberliğini de kabul etmiş olduğunu ve bunun bir gereği olarak artık sıranın cefakâr Türk halkını kalkındırmaya geldiğini belirtmiştir (TBMM. ZC. I/23, s. 259-276).

Mustafa Kemal Paşa'nın Başkumandan olarak zaferin kazanıldığına dair gerek Meclise ve İcra Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey'e gönderdiği telgraflar ve gerekse Millete yayınlamış olduğu beyanname ile zaferin kazanıldığı ilan edilmiş oluyordu. Ayrıca mecliste 4 Ekim'de yaptığı konuşmasıyla zaferin kazanıldığını ifade etmiş olması, Başkumandanlık Kanunu'nun yeni hali görüşülürken belirtilen "zaferin kazanılması" şartının yerine gelmiş olduğu şeklinde değerlendirilebilir. Gerçekten de bu tarihten sonra yapılan resmi yazışmalar ve hitaplarda Başkumandanlık makamından bahsedilmemesi dikkat çekmektedir. Bu durum, her ne kadar kanun metninde geçmemekle beraber, kanun kabul edilirken belirtilen "zaferin kazanılması" şartının sağlanmış olduğu ve görev olarak verilen Başkumandanlığın asıl sahibi olan TBMM'ne rücu ettiği şeklinde yorumlamak mümkündür. Bu fiili durum, 20 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 40. maddesinde şu şekilde açıklığa kavuşturulmuştur: *"Başkumandanlık Türkiye Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i maneviyesinde mündemiç olup Reiscumhur tarafından temsil olunur."*⁴

SONUÇ

Türk Milleti'nin bağımsızlığını korumak için başlattığı mücadelenin merkezi olan TBMM, bu mücadeleyi başarıyla tamamlayarak kendisine duyulan güveni boşa çıkarmamıştır. Kendisine yüklenen sorumluluğun bilincinde olarak kahramanca bir yönetim sergileyen I.TBMM, cephede yaşananları yakından takip etmiştir.

Meclis, savaşın yönetimini yakından izlemiş, hatta bazı mebuslar zaman zaman cephede askerlerle birlikte savaşmıştır. Ordunun savaşa hazırlanması konusunda her türlü kararın alınmasında üzerine düşeni fazlasıyla yapan TBMM, savaşın yönetilmesi için de bazı düzenlemeler yapmıştır. Bu çerçevede kabul edilen Başkumandanlık Kanunu'nun metninden de anlaşılacağı üzere, Başkumandanlık yetkilerini Mustafa Kemal Paşa'ya devretmemiş, Paşayı bu yetkileri kullanmakla görevlendirmiştir. Başkumandanlık Kanunu'nun ilk kabul edilmesinde ortaya çıkan görüş birliği, üç ayda bir yapılan süre uzatımı konusu gündeme geldiğinde giderek ortadan kalkmış ve tartışmalar artmıştır. Siyasi partilerin yer almadığı I.TBMM'nde gruplaşmaların

⁴ TBMM. ZC. II/8, s. 430-438; Web 3; Mecliste bu maddenin görüşüldüğü 7 Nisan 1924 tarihli toplantıda, Başkumandanın seçilip-seçilmemesi ve yetkileri mebuslar arasında yine tartışmalara sebep olmuştur. Bakınız: TBMM. ZC. II/8, s. 430-438.

oluşmasında Başkomandanlık Kanunu en önemli etkenlerden birisi olmuştur. Çünkü yetkiler konusunda oldukça kıskanç davranan mebuslar Hükümete ve Başkomandana son derece sert eleştiriler yöneltmişlerdir. Bunun sonucunda, ordu zaman zaman başkomandansız kalmış, hatta Hükümetin istifası bile gündeme gelmiştir.

Başkomandanlık Kanunu ile ilgili yapılan görüşme ve tartışmalar; yönetim sistemi olarak "kuvvetler birliği" ilkesinin benimsendiği, yani yasama ve yürütme yetkilerinin ve hatta İstiklâl Mahkemeleri ile yargı yetkilerinin Mecliste toplandığı bir dönemde bu yetkilerin kullanımı konusunda oldukça titiz ve kıskanç tutumların sergilendiği örneklerinden birisi olmuştur. Bu görüşmelerde hem yaşanan başarısızlığın sorumlusu/sorumluları aranırken hem de savaşın devamı için çözüm önerileri dile getirilmiştir.

Salâhattin Bey (Mersin) ve bazı mebuslar (Başkomandanlık için ima yoluyla Mustafa Kemal Paşa'yı işaret ederken Dr. Mazhar Bey(Aydın); ordunun kumandası konusunda; mevkiinden, isminden, şöhretinden istifade edilecek bir kişiyi mesela Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'yı Başkomandan mevkiine getirmeyi ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için "tekâlif-i harbiye kanununun" uygulanmasını önermiştir.

Başkomandanlık Kanunu'nun 5 Ağustos 1921 tarihinde ilk kabulü esnasında Birinci Gruba mensup mebuslar ordunun hem ihtiyaçlarının karşılanması ve hem de daha iyi yönetilmesi için Başkomandanlığı bir çare olarak gündeme getirmişlerdir. İkinci Gruba mensup mebusların bir kısmı ise Sakarya'ya çekilme kararında gayri resmi olarak etkili olduğunu düşündükleri Mustafa Kemal Paşa'ya resmi görev verip sonrasında sorumlu tutmayı hedeflemişlerdir. Yukarıda ilgili kısımlarda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere İkinci Gruba mensup mebuslar arasında da zaman zaman yaklaşım farkları sergilenmiştir. Örneğin Salâhattin Bey (eğer Gizli Celse Zabıtlarında baskı hatası yoksa) önce sınırsız yetkilerle donatılmış bir Başkomandanlığı önerirken sonrasında Başkomandanlık Kanunu'nun ikinci maddesindeki yetkilere en çok karşı çıkanlardan birisi olmuştur. Ali Şükrü Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Başkomandan olmasını desteklerken Başkomandanlığın yetkilerine karşı çıkmıştır. İkinci Grubunu lideri Hüseyin Avni Bey ise "Meclisin yetkilerini koruma" ve "Mustafa Kemal Paşa'nın yıpranmaması" görüşlerine temellendirdiği tavrı ile Mustafa Kemal Paşa'ya sert eleştiriler yöneltmiş ve ciddi polemikler yaşamıştır. Muhalif mebusların Mustafa Kemal Paşa'ya olan tavırları hitap ifadelerine de yansımıştır. Birinci Gruba mensup mebusların "Başkomandan Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri" gibi yükseltici ifadelerine karşın İkinci Grup mebuslarından bazıları böyle ifadeleri veya nezaketen "Paşa Hazretleri" gibi hitaplar bir tarafa, Mustafa Kemal Paşa'nın ismini bile anmaktan çekinerek "Başkomandan olan zat" benzeri hitapları tercih etmeleri dikkati çekmektedir.

Başkomandanlık Kanunu'nun ilk kabulü sırasındaki görüş birliği, kanunun üç aylık süresinin uzatılmasıyla ilgili süreçte kaybolmuştur. 4-6 Mayıs 1922 tarihlerindeki üçüncü uzatmada, İkinci Grup "obstrüksiyon" uygulayarak Başkomandanlık konusunda güçlerini hissettirmişler ve bir ölçüde başarı elde etmişlerdir. Bu olay ve yine Temmuz 1922'de Meclis gündemine gelen üç konuda (Vekil seçiminde aday gösterme usulünden vazgeçilmesi, İstiklâl Mahkemelerinin idam kararlarının Meclisin onayına bağlanması ve askeri işlerle ilgili vekaletlerin bütçelerinin görüşmelerinin uzaması) İkinci Grup, Mecliste gücünü ispat etmiştir. Bundan dolayı "Başkomandanlıktan ve Meclis Başkanlığından istifa" restini çeken Mustafa Kemal Paşa, tavrını değiştirmiş ve olağanüstü yetkilere gerek kalmadığını ifade etmek durumunda kalmıştır. Bu durum Mustafa Kemal Paşa ve Birinci Grubun zamanla geri adım atması olarak değerlendirilebilir. Neticede olağanüstü yetkilerden arındırılmış, geçici süreli bir Başkomandanlığa geçilmesi kabul edilmiştir. Böyle de olsa Başkomandanlık görevi, vatanın düşman istilasından kurtarılmasının en önemli bir aracı olmuş ve Başkomandan Mustafa Kemal Paşa da bu görevi başarıyla tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, D. A. (2006). Albayrak Olayı. İstanbul: Temel Yayınları.
- AKIN, R. (2014). TBMM Devleti (1920-1923) Birinci Meclis Döneminde Devlet Erkleri ve İdare. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ATATÜRK, K. (1994). Nutuk 1919-1927, Zeynep Korkmaz (Sadeleştiren), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV, (1991). Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- DEMİREL, A. (1995). Birinci Meclis'te Muhalefet İkinci Grup. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMİREL, A. (2017). İkinci Grup'un Kurucularından Salâhattin Köseoğlu'nun Milli Mücadele Hatıraları. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi.
Düstür.
- GÜNEŞ, İ. (2009). Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı (1920-1923). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- İBA, Ş. (2010). Anayasa ve Parlamento Üzerine İncelemeler. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- KARABEKİR, K. (1993). İstiklâl Harbimiz C. II. İstanbul: Emre Yayınları.
- KARABEKİR, K. (2017). Günlükler 1906-1948 C. II. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ORBAY, R. (1993). Cehennem Değirmeni Siyasî Hatıralarım C. II. İstanbul: Emre Yayınları.
- SARIHAN, Z. (1996). Kurtuluş Savaşı Günlüğü 4. Ankara: TTK Yayınları.
- SÜRMEİLİ, S. (1998). Millî Mücadele'de Tekâlif-i Milliye Emirleri. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985). III, Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (1985). Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt Batı Cephesi 4. Kısım Kütahya, Eskişehir Muharebeleri: (15 Mayıs 1921-25 Temmuz 1921) (1974). Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Türk İstiklâl Harbi, II. Cilt Batı Cephesi 5'inci Kısım 2'nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesi: (23 Ağustos - 13 Eylül 1921 ve Sonraki Harekât (14 Eylül - 10 Ekim 1921) (1973). Ankara: Genelkurmay Atase Yayınları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi.
<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/icra-vekilleri-heyeti>. (Erişim Tarihi: 20.04.2002)
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100274.pdf. (Erişim Tarihi: 20.04.2002)
https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc002/kanuntbmmc002/kanuntbmmc00200491.pdf (Erişim Tarihi: 20.04.2002)

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 29.06.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 08.08.2022

DOI: 10.30692/sisad.1137775

BÜYÜK TAARRUZ ÖNCESİNDE YUNANİSTAN'IN ANADOLU'DA TUTUNMA ÇABALARI: İSTANBUL'UN İŞGALİ PROJESİ VE ANADOLU'DA MUHTARİYET İLANLARI

*Greece's Efforts to Maintaining in Anatolia Before The Great Attack: The Invasion of
Istanbul Project and Announcements of Authority in Anatolia*

Gül ÇAKIR

Öğr. Gör. Dr.

Dokuz Eylül Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

ORCID ID: 0000-0003-0041-9293

gul.karacaer@deu.edu.tr

Atf/Citation: Gül Çakır (2022), “Büyük Taarruz Öncesinde Yunanistan’ın Anadolu’da Tutunma Çabaları: İstanbul’un İşgali Projesi ve Anadolu’da Muhtariyet İlanları”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.61-82.

Öz: Büyük Taarruz öncesinde Anadolu’daki Yunan ordusu Türklerin bir saldırı yapamayacağını düşünmüş, Eskişehir’deki birliklerinin bir kısmını Çatalca’ya göndermişti. Savaşacak gücü kalmayan ve bir an önce barışın yapılmasını umut eden Yunanlılar, Müttefik Devletlere baskı yapmak, Türklere son darbeyi vurmak için İstanbul’u işgal etme projelerini devreye soktular. Yunanlılar 29 Temmuz 1922’de Müttefiklere bu konudaki niyetlerini belli ettiler. Yunanlıların İstanbul’u işgal projesi Müttefikler, Ankara Hükümeti ve Osmanlı makamları tarafından kabul görmedi. Bu projenin gündeme gelmesi Müttefikler ile Yunanlıların arasını iyice açtı. Yunanlıların bu proje için Anadolu’daki askerlerini Çatalca’ya yığması da ileride Türk ordusunun başlatacağı Büyük Taarruz’da işini kolaylaştırdı. Büyük Taarruz’da kazanılan Türk başarısı ile Yunanlıların bu projesine son verildi. Anadolu’da tutunamayacaklarını anlayan Yunanlıların ikinci projesi ise Anadolu’da muhtar yönetimler kurmaktı. 30 Temmuz 1922’de İzmir’de Yunan Hükümeti’nin koruyuculuğu altında muhtar yönetim ilan edildi. Yunanlılar, projeyi Anadolu’da barışı korumak adına yaptıklarını söylerken dış dünya bunu farklı şekilde algıladı. Yunanlıların, Anadolu halkını askere alacağı, kendi maliyelerini düzeltmek için bölge halkından vergi alınacağı gibi algılamalar söz konusu oldu. Bu yönetimler hiçbir otorite tarafından kabul görmedi. Müttefiklerin itirazları ile karşılaşan Yunanlılar bu projelerinden de çekilmek zorunda kaldılar.

Çalışmanın amacı Yunanlıların Anadolu’da kalabilmek için geliştirdiği iki planın uygulanma şekli ve uluslararası kamuoyu tarafından nasıl karşılandığına ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler : Büyük Taarruz, İstanbul’un İşgal Projesi, Muhtariyet, İzmir, Yunanistan, Türkiye.

Abstract: Before Great Offensive Greek Army in Anatolia thought that Turks could not make an attack and sent some of its troops in Eskişehir to Çatalca. Having no strength to fight and hoping for peace as soon as possible, Greeks put into action plans to occupy Istanbul in order to put pressure on Allied Powers and to deal a final fight to Turks. The Greeks' project wasn't accepted by Allies, Ankara Government and the Ottoman authorities. The fact that this project came to the agenda caused a great tension between Allies and Greeks. Greeks gathered their soldiers from Anatolia to Çatalca for this project and this made it easier to launch the Great Offensive in future. The second project of Greeks, who realized that they couldn't hold on in Anatolia, was to establish autonomous administrations. On 30 July 1922, under the protection of Greek government, an autonomous government was declared in Izmir. While Greeks suggest that the project preserves peace in Anatolia, world perceived it differently. There were perceptions that Greeks would enlist Anatolian people and taxes would be taken from people of this region in order to improve their own finances. Faced with the objections of Allies, Greeks had to withdraw from these projects as well.

The aim of the study is to shed light on the implementation of the two plans developed by the Greeks to stay in Anatolia and how they were received by the international public.

Keywords : Great Offensive, Istanbul occupation project, Autonomy, İzmir, Greece, Turkey.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nda 1914-1918 yılları arasında iki blokun (İtilaf-İttifak) amansız mücadelesine sahne olundu. Osmanlı Devleti bu mücadelede yenik düştü ve İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzaladı (30 Ekim 1918). Son derece ağır şartlar içeren ve yirmi beş maddeden oluşan anlaşma bir ateşkes antlaşmasından daha ziyade Türklerin teslimiyet belgesi gibiydi. Antlaşma Anadolu topraklarının düşmanın eline geçmesi için fırsat yarattığı gibi Osmanlı Devleti'nin hâkimiyet gücünü bitirmeye ve Anadolu halkının başka milletlerin boyunduruğu altına girmesine sebebiyet verecek bir nitelikteydi. Mustafa Kemal Paşa da bu konuda Osmanlı'nın ilgili makamlarına uyarılarda bulunmuştu (Çetin, 2019, s.313-328; Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri, 1981, s. 112-113; Atay, 1965 ; Mehmetefendioğlu, İnceburun, 2021, s.681, 682).

Ateşkesin hemen akabinde Anadolu toprakları İtilaf Devletleri'nin işgaline uğradı. Bu işgaller karşısında Osmanlı Devleti'nin yönetenleri herhangi bir direniş göstermeyerek işgallere karşı bir direnişin destekçisi de olmamışlardı. Bu nedenle Anadolu halkı kendilerince kurtuluş çareleri aramış ve çeşitli sivil kuruluşlar meydana getirmişlerdi. Anadolu'nun birçok bölgesinde "Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri" kurulmuş, sömürgeci devletlere karşı var olma mücadelesini propaganda yoluyla tüm yurda ve dünya kamuoyuna iletmek için çaba göstermişlerdi. Sömürgeci devletlerin işgal sürecinde en önemli kırılma noktasını İzmir'in işgali oluşturmuştu. 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı'nda Yunanlılar, İzmir'i işgal etme hakkını büyük devletlerin özellikle de İngilizlerin desteğini alarak elde etmişlerdi. 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunan askerî gücü tarafından kanlı bir biçimde işgale uğramıştı (Akşin, 2009, s.118-125). İzmir'in işgaline değinmeden önce Yunanistan'ın bağımsız bir devlet haline gelişi ile birlikte ne gibi ülkelere sahip olduğuna bakmak gerekir.

Yunanistan, Osmanlı Devleti ile 1829 yılında imzaladığı Edirne Antlaşması ile fiilen ve hukuki açıdan bağımsızlığını kazanmıştı. Bu tarihten itibaren Osmanlı'dan ayrılan Yunanlılar, sadece Edirne Antlaşması ile belirlenen sınırlar içinde yaşamaktan memnun olmamışlardı. Yunanlılar, kendi ülke sınırlarının dışında kalan Rumların bulunduğu bölgeleri de hâkimiyetleri altına almak ve meşhur "megali idea"yı gerçekleştirmek adına yine Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli planlar yaptılar. 1910 yılında Yunanistan başbakanlığına seçilen Venizelos söz konusu ülküyü gerçekleştirmek adına diğer siyasetçilerden bir adım daha önde oldu ve bu ülküyü şiddetle destekledi. 1911 yılında Osmanlı ile İtalya arasında yapılan Trablusgarp Savaşı sırasında Rodos ve On iki adanın İtalya'nın eline geçmesi, Doğu Ege adalarının İtalyanlar tarafından baskı altına alınması bu bölge için Yunan ve İtalyan çekişmesini gündeme getirdi. Büyük ülkü adına Batı Anadolu'yu ele geçirmek isteyen Yunan devleti bir Balkan ittifakı kurarak, Osmanlı'nın bu zayıf zamanında Balkanlar'da önemli bir savaşın başlamasına öncülük etti. Dünya, 1912-1913 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Balkan devletlerinin savaşlarına tanıklık etti. Balkan Savaşları'nın

sonunda Osmanlı Devleti ile Londra, Atina, Bükreş Antlaşmaları imzalandı. Bu antlaşmalar ile Osmanlı Devleti sadece Balkanlar'da toprak kaybetmemiş aynı zamanda Ege Adaları'ndaki egemenliğini yitirmişti (Özlu, 2012, s. 9-32).

Gelinen noktada Girit adası Osmanlı'dan çıkmış artık Yunanistan'ın bir toprağı olmuştu. 1897 Türk-Yunan savaşında Osmanlı devleti galip geldiği halde büyük devletler (Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya) 2 Mart 1897 tarihli notaları ile Girit'in idari bir muhtariyetinin ilanını sağladılar. Artık Osmanlı egemenliğinde tarafsız muhtar bir vilayet olan Girit, Yunanlıların büyük ülkülerini gerçekleştirmeleri adına önemli bir konuma sahipti. Muhtariyetin ilanından sonra Yunanlılar, adayı ilhak için bir dizi girişimlerde bulundular. Büyük devletlerin onayını almasalar dahi bu amaçlarından hiç vazgeçmediler. Balkan Savaşı'ndan sonra imzalanan 30 Mayıs 1913 tarihli Londra ve 10 Ağustos 1913 Bükreş Antlaşmaları ile Girit, Osmanlı İmparatorluğu'nun elinden çıktı (Tukin, 1996, s.85-93). Bozcaada ve Gökçeada ise 1912 yılında Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Yunanlıların buradaki hâkimiyeti 1923 yılına değin devam etti (Çapa, 2017, s. 91-108). 1914 yılında ise Büyükelçiler konferansında bu iki ada Osmanlı hâkimiyetine bırakılsa da I. Dünya Savaşı'nı fırsat bilen Yunanlılar bu adaları bırakmadılar. İngilizler bu adaları I. Dünya Savaşı'nda askerî üs olarak kullanmışlardı. 10 Ağustos 1920 Sevr Antlaşması ile de Osmanlı Devleti bu iki ada üzerindeki haklarından feragat etti. Bu durum Yunanlıların lehinde gibi görünse de Anadolu'da başlayan Milli Mücadele'nin başarılı seyri sonucunda söz konusu adaların geleceği konusunda Türklerin lehine durum gelişmişti (Macar, 2014, s.369-370). Görüldüğü üzere Yunanlılar, büyük ülküleri için sadece Anadolu'yu değil Ege adalarını da hâkimiyetleri altına almak için çaba harcıyorlardı.

1910 yılında iktidara gelen Başbakan Venizelos, bu ülküyü gerçekleştirmek için oldukça gayret göstermişti. Megali İdea'yı gerçekleştirmek için yaptığı faaliyetler onun ülkede belli bir kesim tarafından sevilmesine ve destek görmesine sebep olmuştu. Özellikle Megali İdea'yı gerçekleştirmek ve Batı Anadolu'ya sahip olmak için Doğu Ege Adaları bir atlama taşı gibi görülmekte, bu yöndeki arzu Venizelos ve taraftarları tarafından açık kendini belli etmekteydi. Venizelos bu süreçte Osmanlı'ya karşı hem bir Balkan ittifakı kurma hem de I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girme çabalarının öncüsü olmuştu. Bu çabaların en önemli gayesi Osmanlı topraklarından daha fazla pay alabilmek ve tarihi ülküsünü gerçekleştirmektir. Sonunda Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa girmesinin mükâfatı savaş bitiminde İzmir'i almak olacaktı. Yunanlılara götürülen İzmir teklifi Venizelos tarafından kabul edilse de Kral Konstantin buna razı gelmedi. Bu süreçte tüm dünya Yunanistan'daki "milli bölünmeye" tanıklık etti (Yellice, 2016, s. 205-242). 1917 yılında Kral Konstantin'i devirmeyi başaran Venizelos, Yunanistan'ın I. Dünya Savaşı'na girmesini sağladı ve mükâfat olarak vadedilen İzmir'i işgal etme hakkını elde etti (Yellice, 2018, s.504-506).

I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler arasında birçok konuda anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bu nedenle savaş sonrası anlaşmaların imzalanması için devletlerin uluslararası bir platformda sorunlarını çözmesi gerekli idi. Bu nedenle 18 Ocak 1919 tarihinde 32 devletin katıldığı Paris Barış Konferansı toplandı (Uçarol, 2000, s.511-512). Bu konferansta Yunan temsilcisi kendilerine göre ortaya koydukları dayanaklarla İzmir ve çevresini istedi.

"Yunanistan Başbakanı Venizelos, Batı ve Doğu Trakya ile İstanbul'un Yunanistan'a verilmesini; Boğazların Milletler Cemiyeti'nin yönetimine bırakılmasını; Marmara kıyısından başlayıp Antalya körfezine kadar uzanan çizginin batısında kalan toprakların Yunanistan'a bağlanmasını; Fransız işgalinde bulunan Meis, İtalya'nın işgalindeki Rodos ve Oniki Ada ile Türklerin egemenliğindeki İmroz ve Bozcaada'nın kendilerine verilmesini; Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan alanın, yine Yunanistan'a bağlanmasını içeren bir memorandum vermişti" (Ertan, Aysal, Bakacak, Dinçer, Unat, 2011, s.83).

Paris Barış Konferansı'nda İtalyanların tüm boykotlarına rağmen İzmir'i işgal etme hakkı Yunanlılara verildi. İngiltere Başbakanı Lloyd George, bu kararın verilmesinde en etkili olan kişiydi. Lloyd George 4 Ağustos 1922'de İngiliz parlamentosunda yaptığı konuşmada Yunanlılara İzmir'i verme kararının sadece kendisine ve İngiltere'ye mal edilemeyeceğini söylese de... (Erişim 15 Haziran 2022, <https://hansard.parliament.uk/Commons/1922-08-04/debates/e8c2fe25-f736-4f36-bd19-4375874f4b5b/NearEast>). Bu kararın gerekçesi olarak Türklerin Batı Anadolu Rum halkına eziyet ettikleri şeklindeki asılsız bir beyandı. İngiliz Amiral Caltrope, İzmir'e gelerek İzmir Valisi İzzet Bey'e bir nota vermişti. Bu notada İtilaf kuvvetleri tarafınca İzmir tabyalarının işgal edileceği yazılıydı. Bu nota karşısında vali tarafından herhangi olumsuz bir tepki verilmezken hemen akabinde verilen ikinci nota yani Yunanlıların İzmir'i işgal edeceğine dair bildirim onu hayli tedirgin etmişti. 15 Mayıs 1919'da ise Yunan donanması İzmir Limanı'na gelmişti (Budak, 2011, s.311-316).

Konak'a gelen Yunan birliğine karşı Hasan Tahsin (Osman Nevres) kurşun sıktı ve kendisi de orada şehit edildi. 17. Kolordu Komutanı olan Ali Nadir Paşa ise askerleri herhangi bir direnişe sevk etmemiş, askerleri kışlaya toplamıştı. Buna rağmen Yunan askerleri teslim bayrağı çeken Türk askerlerine ateş açtılar. İşgalin ilk günlerinde yaklaşık iki bin kadar Türk'ün öldürüldüğü iddia edilmektedir. Yunan askerleri, Türk subaylarına "yaşasın Venizelos" sloganları attırmaya zorlayarak onur kırıcı davranışlarda bulundular. İzmir'in işgali kanlı bir şekilde başladı. İşgal alanı İzmir ile kalmayarak Batı Anadolu'nun birçok bölgesine kadar genişledi (Akşin, 2009, s.122-125).

Yunan Başbakanı Venizelos için İzmir'in işgali Megali İdea'yı gerçekleştirmek için önemli bir aşamayıydı. Tabii ki Yunanlılar burası ile yetinmeyecek ileriki zamanlarda İstanbul'un işgali planı ile de dikkat çekmeye çalışacaklardı. Esasen bu tarihe gelinceye kadar Megali İdea adına Osmanlı'nın Ege'deki adalarını hukuka aykırı bir biçimde ele geçirmişlerdi. Şimdi sıra Batı Anadolu'ya gelmişti. Venizelos, Anadolu'ya çıkmak ve burada yayılmak için dünya kamuoyunu asılsız beyanlarla yanıltmakta ve Ege'nin içlerine kadar girmek için fırsat yaratmaya çalışmaktaydı. Sözde Anadolu Rumları Türk hâkimiyeti altında ezilmekte idi. Kendilerini Rum halkının hamisi olarak görmekte, bu misyonu yerine getirmek için Anadolu'ya hâkim olmaya çalışmaktaydılar. Bu konuda en başta İngiliz ve Fransızların desteğini alan Yunanlılar daha sonra Anadolu'da yaşanan bir takım gelişmelerden sonra Fransız ve İtalyan desteğinden yoksun kalmışlardı. Bu nedenle de dış desteği arttırma adına ilginç girişimlerde bulunacaklardı. Bu ilginç girişimler İzmir ve çevresinde muhtar bir devlet kurma ve İstanbul'u işgal etme projesini gündeme getirme şeklinde olacaktı (Sofuoğlu, 2011, s. 453-469 ; Aybars, 2000, s.98, 99; Bakar, 2010).

1. İzmir'in İşgalinden Sonra Batı Cephesindeki Gelişmelere Genel Bir Bakış

İzmir'in işgalinden birkaç gün sonra Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a gitmiş, Anadolu'nun içlerine giderek sivil ve askerî güçlerle temasa geçmiş, bir dizi genelgeler yayınlamış, kongreler düzenlemişti. Amasya, Erzurum ve Sivas'taki bu girişimleri ile halkı psikolojik açıdan savaşa hazır hale getirmeye çalışan Mustafa Kemal Paşa'nın yolu daha sonra Ankara'ya düşmüştü. Ankara'da TBMM'ni açan Mustafa Kemal Paşa hem İstanbul Hükümeti'ne karşı bir ihtilal yapmış hem de Milli Mücadele'nin merkezini Anadolu olarak belirlemişti. Yeni kurulan düzenli ordu, Kuva-yı Milliye'nin bölgesel olarak verdiği savaşı Batı Cephesi'nde sürdürmüş ve başarılarıyla Türkleri mutlak galibiyete götürmüşlerdi. Yunanlıların amacı Türklere Sevr Antlaşması'nı kabul ettirmek ve TBMM'nin otoritesini yok etmektir. Bu süreçte Türk ordusu ile Yunan ordusu arasında çetin muharebeler yaşandı. Bu arada Yunanistan'da Megali İdea fikrinin ateşli savunucularından olan Venizelos, Kasım 1920'de ülkedeki seçimleri kaybederek iktidardan düşmüştü (Erdem, 2014, s.105). Tahta geçen Kral Konstantin, İtilaf Devletleri'ne yaranmak için Sevr Antlaşması'nı Türklere dikte etmek adına Türklere karşı taarruza geçmişti. Bunun sonucu olarak Batı Cephesi'ndeki meşhur İnönü Savaşları ve Sakarya Savaşı yaşanmıştı (Akşin, 2009, s.159 ; Karagülmez, 2019, s.498-507 ; Elmacı, 2021, s.151-159).

6 Ocak 1921 ile 10 Ocak 1921 arasında iki ordu yani Türk ve Yunan ordusu Eskişehir’de karşı karşıya gelerek I. İnönü Savaşı’nı vermişlerdi. Bu savaşta Türk ordusu başarılı olurken Yunan ordusu geri çekilmek zorunda kalmıştı. Türklerin bu başarısından sonra Büyük güçler Londra’daki konferansa hem TBMM’yi hem de İstanbul Hükümeti’ni davet etmişlerdi. Sözde barış adına yapılan bu konferansta Türklerin önüne kısmen yumuşatılmış bir Sevr Antlaşması çıkarılmıştı. Büyük devletlerin sözde barış girişimleri başarısız kalınca Yunanlılar 31 Mart 1921’de tekrar saldırıya geçmişti. Amaçları Eskişehir’i alarak Ankara’ya girmektir. Böylece II. İnönü Savaşı yapıldı. 1 Nisan 1921’e kadar yapılan mücadelede yine Türk ordusu başarılı oldu. Bu başarıların meyvesi kendini siyasal anlamda verdi. İtalyanlar Anadolu’daki işgal alanlarından çekilmeye başladılar. Fransızlar ise artık Yunanlıların güç gösterebileceğine şüphe ile bakmaya başladılar ve Zonguldak’ı boşalttılar. Amaçlarında ısrarlı olan Yunan ordusu ise 10 Temmuz 1921’de tekrar saldırıya geçti. Türk ordusu bu defa yenilgiye uğradı. Yunan ordusu Kütahya, Eskişehir ve Afyon’u ele geçirdi. Türk ordusu tedbir amaçlı Sakarya Nehri’nin doğusuna çekilmişti. 5 Ağustos 1921’de Başkumandan olan Mustafa Kemal Paşa, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için Tekalif-i Milliye’yi yayınladı. Bir nebze Türk ordusunun ihtiyaçları giderilmek istendi (Erikan, 2008, s.151-273).

Türkler, 23 Ağustos 1921 yılında son savunma savaşını verdiler. Yunan taarruzuna karşı Türk ordusu tüm gücü ile direniş gösterdi. Yunanlılar, bu güçlü savunmanın ardından 13 Eylül 1921’de püskürtüldü. Türkler “Sakarya Meydan Muharebesi” adı verilen savaşta önemli bir başarı kazanmışken Yunan tarafı bu savaş ve Türk başarısını önemsiz göstermeye çalıştı. Yunan ordusunun askerî başarısızlıkları Yunan kamuoyundan gizlendi. Yunanistan, İngiltere hariç diğer devletlerden destek görmemekteydi. Zira Batı cephesinde gerçekleşen savaşlardan sonra Anadolu, Fransız ve İtalyan askerlerinden arınmakta ve söz konusu devletlerle Ankara Hükümeti arasında iyi ilişkiler kurulmaktaydı (Çelebi, 1998, s.174-177 ; Özalp, 2020, s. 171-225). Sakarya Meydan Muharebesi’nde Türklerin başarı kazanması TBMM’ye yeni diplomatik kazanımlar yarattı. Fransa ile 20 Ekim 1921 Ankara Antlaşması imzalandı. Böylece Hatay hariç Türkiye’nin güney sınırı çizildi. Fransızlar, işgal alanlarından çekilerek, Türkiye’ye silah yardımı yaptılar. Artık Yunanlılar, Fransa’nın desteğinden yoksun kalmıştı. Diğer taraftan da Fransa ile İngiltere arasındaki Anadolu harekâtı konusundaki uzlaşma unsurları zarar gördü. Sakarya Meydan Muharebesi’nden sonra yaklaşık bir yıl süren sessizlik dönemi oldu. İki taraf da herhangi bir saldırıya kalkışmadı (Çakır, 2021, s.247-281). Hatta barış ve iyi niyet girişimlerine sahne olundu. Ankara Hükümeti bu tarihten sonra Anadolu’nun işgalden kurtarılması ve Türk Misak-ı Milli’sini gerçekleştirmek için bir dizi diplomatik girişimde bulundu.

Bu meyanda TBMM Hükümeti’nde Hariciye Vekilliği yapan Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey, meclis adına Avrupa’ya gönderildi. Yusuf Kemal Bey, Roma, Paris ve Londra’ya giderek çeşitli ziyaretler yaptı. İtilaf Devletleri 22 Mart 1922’de Türkiye ile Yunanistan arasında bir ateşkes teklifinde bulundular. Söz konusu ateşkes şu koşulları içeriyordu:

“Türk ve Yunan orduları arasında askerden arındırılmış bir alan bırakılması, her iki tarafın ordu durumunun Bağlaşıkla’ın komisyonunca denetlenmesi, düşmanın üç ay süre ile durdurulması, Barış koşulları saptanıncaya kadar ateşkes süresinin uzatılabilmesi öngörülmüştür. Yunanistan koşulları, başlangıçta bunlardan haberi bulunduğu ve bu aşamada yararına olduğu için kabul etmiş, fakat Gazi Mustafa Kemal ve Ankara Hükümeti, ordusunun düşman devletlerden oluşturulacak bir komisyonca denetlenmesi önerisinin dışındaki koşulları görüşülebilir bulunduğunu belirtmiş, buna karşı bir koşul olarak da Anadolu’nun işgal ordularınca boşaltılmasını ileri sürmüştür” (Kili, 2008, s.135).

26 Mart 1922 yılında İtilaf Devletleri barış koşullarını açıklamışlardı (BOA, 612-60, 28-03-1922). Buna göre; İzmir Türklere verilecekti. Trakya’da ise Tekirdağ Türklere verilirken Kırklareli, Babaeski ve Edirne Yunanlılara kalacaktı. Doğu Anadolu’da bir Ermeni devleti kurulacaktı. Türkiye’de askerlik mecburi olmaktan çıkarılıyordu. Ordu mevcudu elli beş binden seksen beş

bine yükseltiyordu. Sevr Antlaşması'nın mali, adli hükümlerinin bazılarında Türkiye lehine değişiklik yapılacak, antlaşma yapıldıktan sonra İtilaf kuvvetleri İstanbul'u boşaltacaktı (İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922, 2011, s.30-41. Aybars, 2000, s.311).

TBMM Hükümeti kendilerine tebliğ edilen şartları uygun bulmadı. TBMM'de yapılan toplantıda bu maddelerin harbin yeniden başlamasına engel olamayacağı mebuslar tarafından dile getirildi. Özellikle ordu üzerindeki kontrolün olası bir mücadelede Türkiye'nin kendini savunmasına büyük bir engel yaratacağı dile getirildi. Hükümet Türk topraklarının tahliyesini prensip olarak onaylamaktaydı. Hükümetin verdiği cevabi notada mütarekenin imzalanmasından itibaren ilk on beş gün içinde Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar hattını ve dört ay zarfında da İzmir'in dahi dahil olduğu arazi-i meşgulenin tamamen tahliye edilmiş olmasını zaruri görmekteydi (TBMM ZC, 4 Nisan 1338, D.I, C.18, 20. İçtima, s.518). Mustafa Kemal Paşa TBMM'de yaptığı bir konuşmada söz konusu mütareke şartlarının kendi davalarına uygun olmadığını ifade etmişti (TBMM ZC, 18 Nisan 1338, D.I, C.19, Otuzuncu İnikat, s.296, 297). İtilaf Devletleri 15 Nisan 1922 tarihli nota ile mütarekenin hemen akabinde tahliyenin mümkün olmayacağını belirtmiş, TBMM ise verdiği yeni bir cevabi nota ile Türk- İslâm halkının Yunanlılar tarafından gördüğü zulme dikkat çekmişti (TBMM ZC, 22 Nisan 1338, D.I, C.19, Otuz İkinci İçtima, s.348-349):

“Böylece İtilaf Devletleri'nin başlattığı barış saldırısı veya aldatmacası sonuçsuz kaldı. Mustafa Kemal gerçek ve adil bir barışın İtilaf Devletleri aracılığı ile değil ancak kesin bir Türk zaferi ile kazanılacağını 4 Mart'ta meclise ve ulusa açıklamıştı” (Aybars, 2000, s.311).

Türk-Yunan ateşkesi konusunda herhangi bir anlaşmaya varılamayınca Yunanlılar Türklere baskı yapmak için yeni bir plana başvuracaktı. Bu süreçte Türk ordusu gizlilik içinde büyük bir taarruz planı yapmaktaydı. Türk ordusunun Afyon'da yaptığı hazırlıklardan habersiz olan Yunanlılar, Türklerin bir saldırı gücüne sahip olmadığını düşünmekteydiler (Şimşir, 1989, s.329. Vakit, 29 Ağustos 1922, s.1). Yunanlılar, hem İtilaf Devletleri'ni hem de Ankara Hükümeti'ni şaşırtacak bir eylem planı çerçevesinde İstanbul'u işgal etme niyetinde idi. Hâlbuki İstanbul zaten işgal altındaydı ve büyük devletlerin kontrolündeydi. Yunanlılar, 29 Temmuz 1922 tarihinde resmi olarak İtilaf Devletleri'ne başvurudular. Fakat bu girişim İtilaf Devletleri, Ankara Hükümeti ve İstanbul Hükümeti'nin tepkisine neden oldu. Yunanlıların amacı İstanbul'a girmek ve Türklere baskı yaparak barışa zorlamaktı. Bu konuda red cevabı alan Yunanlılar bu sefer başka bir proje ile dikkat çekmeye çalıştılar. O da İzmir ve havalisinde İyonya devleti kurmaktı. 30 Temmuz 1922 tarihinde İzmir Yüksek Komiseri Stergiadis, İzmir'in muhtariyetini ilan etti (Akşin, 2009, s.167).

2. Yunanlıların İstanbul'u İşgal Planı

Batı Cephesi'nde Türklere savaşan Yunan ordusu 1922 yılında artık yorgun bir durumdaydı. Müttefiklerden de yeteri kadar destek alamamaktaydı. Esasen bu dönemde Fransa ve İtalya, İngilizlerin Anadolu'da güttüğü siyasete mesafeli bakıyordu. Yunanlılar yalnız kaldıklarını anlamışlardı. Onlara göre; Avrupalı devletler artık yeteri kadar mali yardım yapmıyordu. En önemlisi de onlara göre; Türklere dize getirilememişti. Her ne kadar Batı Cephesindeki başarısızlıklarını dünya ve kendi kamuoyundan saklasalar da gerçekler apaçık ortada idi (Çakır, 2021, s. 247-281). Ne Türklere karşı kesin bir başarı elde edilebilmiş ne de bir ateşkes imzalanabilmişti. Yunan halkı ise savaşmak istemiyordu. Zira Yunanistan'da ekonomik sıkıntılar yaşanmaktaydı. Diğer taraftan ise Yunanistan'da siyasal çekişmenin tansiyonu giderek artmakta Kral taraftarları ile Venizelos taraftarları birbirlerine karşı gardlarını almaktaydılar. 1922 yılı boyunca Türklerin bir taarruza yeltenemeyeceklerini düşünen Yunanlılar hep bir barış anlaşmasının imzalanması, Türklere Sevr'in kabul ettirilmesi umuduyla beklediler. Şark Meselesinin çözümü için büyük devletler tarafından bir konferansın düzenlenmesini umut ettiler. Büyük devletler ise Yunanlıları bu konuda oyalamaktan başka bir şey yapmadı. İşte bu durumda artık büyük devletlerden umudunu kesen Yunanlılar, İstanbul'u işgal etme fikrini gündeme

getirdiler. Yunan başkomutan Yeoryos Hacıanestis, göreve geldiğinde bu fikri hayata geçirmek için Trakya'da bulunan askerleri kullanacaktı.

“Bu amaçla Temmuz 1922 başında 55’inci ve 56’ncı Alayları, Temmuz sonunda 28’inci Alay ile iki Efqon taburunu ve dört topçu taburunu Trakya’ya göndererek kesin sonuç yerinden uzaklaştırdı. Böylece savaş, Türk ordusu üzerinden çok siyasal bir manevra üzerinde odaklanmış oluyordu” (Erikan, 2008, 313,315)

Yunanlıların amacı Türklerin Milli Mücadele yapmasına engel olmak, Doğu Trakya’yı ilhak etmek ve Türkleri barışa zorlamaktı. Zira Yunan Başbakanı Stratos ileriki zamanlarda bu konu ile ilgili yaptığı bir açıklamada şu ifadeleri kullanmıştı:

“Şark meselesinin suret-i halini devletlere bildirerek geçen sene hareketi askerîye icrasıyla meseleyi bitirmek istemiş idik. Düşmanımız İstanbul’dan mücehhez olduğu için muvaffak olamadık. Onun için düşmanı kalbinden vurmak istedik. Devletler müsaade etmediler. Mamefih hükümetimiz son sözünü söylememiştir” (Hâkimiyet-i Milliye, 20 Ağustos 1922, s.1).

Yunanlılar, İstanbul’u ele geçirmek için sürekli olarak Trakya’daki birliklerini takviye etti. Eskişehir’deki bölüklerini Trakya’ya taşıyan Yunanlılar bu tür hareketleri ile Anadolu’da savunma durumunda kalmışlardı. Sürekli Trakya’ya asker yığan ve buradaki askerî gücünü arttırmak isteyen Yunanlıların amacı buradan bir saldırı başlatmaktı. Buradan da İstanbul’a girmek ikinci aşamayı oluşturacaktı. Bu durum büyük güçler arasında özellikle Fransızların dikkatini çekti. Fransız İşgal Ordusu Komutanı General Charpy, bu konuda İtilaf Devletleri adına İstanbul İşgal Orduları Başkomutanı olan Charles Harington’u uyarmıştı. Bu konuda yapılan görüşmede Charles Harington, Yunanlıların böyle bir girişiminin desteklenemeyeceğini söz konusu hareketliliğin Yunanlıların, Trakya’daki Türk çeteleri ile çarpışmak için meydana geldiğini ve tarafsız bölgeyi her iki gücün de geçemeyeceğini açıklamıştı (Bozkurt, 2010, s. 138-140).

Türk basını Yunanlıların Çatalca’da tâhşidât yaptığını sık sık dile getirmekteydi. Gazeteler, Yunanlıların bölgeye asker yığdığını, 1904 sınıfına ait askerlerin terhisinin iptal edildiğini yazmaktaydı (Tercüman-ı Hakikat, 19 Ağustos 1922, s.1). Peyam-ı Sabah gazetesi, Yunanlıların Çatalca hattının ileri kısmında tâhşidât yani yığınak yaptığını yazmaktaydı (Peyam-ı Sabah, 29 Ağustos 1922, s.1).

İtilaf Devletleri, Yunanlıların İstanbul’u işgal edeceği iddiasına inanmasalar da onların askerî hareketliliklerini yakından takip etmeyi de ihmal etmemişlerdi. Bu iddianın doğruluğu büyük güçler tarafından Yunan yetkili makamlarına sorulduğunda samimi cevaplar alınmasa da aslında gerçek amaçları İstanbul’a girmektir. Hatta Yunan resmi makamları Trakya’daki hareketliliğin sebebinin Sevr ile ilişkilendirerek kendi sınırlarını muhafaza etmek amacıyla böyle bir durumun olduğu, bölgedeki müttefik birliklerine hücum edilmeyeceğini, onların bu konuda müsterih olmaları gerektiğini bildirmişti. Yunanlılar, müttefiklere bir takım güvenceler vermekten çekinmemişti.

“23 Temmuz (10 Temmuz)’da Başkomutan Hacıanestis büyük bir gizlilik içinde Pire’nin Keraçini mevkiine gelmiş ve orada Averof Zırhlısı’nın içinde Başbakan ve Harbiye Bakanı’yla bir araya gelerek, İstanbul’a doğru yapılması düşünülen harekâtın detaylarını görüşmüşlerdir. Görüşmeler neticesinde harekâtın başlama tarihi olarak 29 Temmuz (16 Temmuz) belirlenmiştir. Başkomutan buradan Tekirdağ’a hareket etmiştir” (Erdem, 2010, s.456).

İstanbul İşgal Orduları Başkomutanı olan Charles Harington, gerekli olduğu takdirde İtalyan ve İngiliz askerî birliklerini Fransız İşgal Ordusu Komutanı General Charpy’nin komutası altına vereceğini söylemişti. Yunanlıların bitaraf bölgeyi aşmaları durumunda İtilaf Devletleri yetkilileri onlara karşı koymak için gerekli olan önlemleri almışlardı. Birbirleriyle bu konuda sürekli fikir

alışverişinde bulunmuşlardı. Yunanlıların, Müttefiklere güvence vermesinden kısa bir süre sonra Yunan Hükümeti yayınladığı bir bildiri ile niyetini açıkça belli etmişti.

“Yunan Hükümeti de 28 Temmuz 1922 tarihinde yayınladığı bir bildiri de Anadolu'da savaşın uzamasından sorumlu tutulamayacaklarını vurgulayarak Yunanistan'ın bu duruma tahammül edecek sabrı kalmadığından gereken en etkili tedbirlerin alınmasının kaçınılmaz olduğunu ilan etti. Birkaç gün önce tarafsız bölgeyi ihlal etmeyeceğine dair teminat veren Yunan Hükümeti tarafsız bölgeyi ihlal edebileceğini ima ediyordu. İngiltere bu açıklamalara anında karşılık vererek; Yunan birliklerinin tarafsız bölgeye girmelerinin çılgınlık olacağını ve buna izin vermeyeceklerini bildirdi” (Bozkurt, 2010, s.142).

İngiliz Yüksek Komiser Vekili Nevile Meyrick Henderson, Yunan maslahatgüzarını defalarca uyararak tarafsız bölgeye girişleri durumunda müttefiklerle karşı karşıya geleceklerini ve buna izin vermeyeceklerini bildirmişti. İngiliz, Fransız ve İtalyanlar, Yunanistan'ın İstanbul'a girmesi durumunda atacakları adımı belirlerken Yunanlılar, müttefiklerin Yunan askerlerinin İstanbul'a girmelerine izin vermeleri için İngilizlere başvurular. Bu talep üç büyük devlet tarafından reddedildi (Babalık, 13 Ağustos 1922, s.1). Böyle bir hareket karşısında müttefik devletlerin kuvvet kullanacağı yönünde yetkili makamlara emir verilmişti. 2 Ağustos 1922 yılında Yunanlılar tekrar bir başvuruda bulunarak İstanbul'a girmek için izin istediler. Bunun Anadolu'daki Türk-Yunan savaşını bitirmek için yapılacağını öne sürdüler.

“Yunan Dışişleri Bakanı 3 Ağustos 1922 tarihinde Atina'da bulunan müttefik temsilcilerine birer nota vererek İstanbul'u işgal kararının Türk direnişini yok etme, moral kazanma ve askerî bir etki yaratma arzusunun bir sonucu olduğunu ileri sürdü. Notada, müttefiklerin Yunanistan'ın böyle bir adım atmasına karşı olmalarının, Yakınoğlu'daki vahim vaziyeti devam ettireceği ve aynı şekilde barış ihtimalini azaltacağı da iddia edilmişti” (Bozkurt, 2010, s.144,145).

Yunan tarafı 3 Ağustos'ta Atina'da bulunan üç büyük devletin maslahatgüzarlarına bir bildirimde bulunarak İstanbul'un işgaline dönük harekât planının iptal edildiğini açıkladı (Erdem, 2010, 457). Ancak Hacıanestis, İstanbul'a harekât planını hayata geçirmek için durmak istemiyor ve bunun için fırsat kolluyordu. Bu sürede ise Mustafa Kemal Paşa, Yunanlılara karşı Afyon'dan bir taarruz başlatmak için ciddi bir hazırlık sürecini tamamlamış bulunuyordu (Atatürk, 2020, s.447-455). Hacıanestis'in İstanbul'u işgal planı için İç Anadolu'daki Yunan askerlerini Trakya'ya göndererek, diğer bölgeyi askerî açıdan zayıflatması Yunan kamuoyu açısından büyük bir hata idi. Yunan tarihçileri de bunu “ölümcül bir hata” olarak değerlendirmekteydi (Erdem, 2010, 455). Müttefik devletlerin aldığı tedbirler sayesinde Yunanlılar 1922 yılı Ağustos ayının ikinci haftasında bu girişimden vazgeçmek zorunda kaldılar. Peki Türk kamuoyu bu gelişmeler karşısında ne tür bir tepki vermişti? Meseleyi nasıl ele almıştı?

Türk Basını Yunanlıların İstanbul'u işgal planı ile ilgili gelişmeleri sütunlarına aktarmaktan geri kalmamıştı. Yabancı basından da alıntılar yapılarak söz konusu planın Yunanlıların aleyhine işleyeceği anlatılmıştı. Gazetelerde Müttefikler ile Yunan yetkili makamları arasında karşılıklı olarak gidip gelen notalara yer verilmişti. 7 Ağustos 1922 tarihli Akşam gazetesi “Muhtariyet ve İşgal Meselesi” başlığı ile şu haber okuyuculara sunulmuştu:

“Hükümetin istihbaratına göre; Müttefikler İstanbul meselesine dair dün Yunan Hükümeti tarafından verilen mukabil cevaba cevap vermeyeceklerdir. Yalnız İngiliz mümessili siyaseti Trakya hudutlarında bitaraf bir muntikanın tayini hususunda bazı tedbirin ittihazına dair dün öğleden sonra Hariciye Nazırı Baltacis'e bir nota vermiştir. Bu mesele hakkında General Viachopulos bugün düveli müttefike ile her hususlarıyla görüşmüştür” (Akşam, 7 Ağustos 1922, s.2).

Aynı gazetenin bir sonraki günkü neşriyatında; İsviçre’de yayınlanan bir gazetenin haberi yer almıştı. İsviçre’deki gazetenin 28 Temmuz tarihli nüshasında şu ifadeler yer alıyordu:

“Kral Konstantin hükümeti müşkülâtı hazıradan nasıl kurtulacağını bilmediği için nihayet İstanbul’a hücum etmek gibi ümitsiz bir sergüzeşte atılmaya karar verdi. Başvekil Anadolu’nun bazı vilayetlerinde muhtariyeti idareyi temin edecek tedbir ittihaz edildiğini söyledi”(Akşam, 8 Ağustos 1922, s.2).

Görülen o ki İstanbul’un işgal planı uluslararası basında da pek akıllıca bulunmamıştı. Akşam, Bulgaristan Sofya’da neşredilen Nezavisimost’ta yayınlanan makalelerden alıntılar yaparak okuyucularına şu satırları sunmuştu:

“Yunanistan arazi fethi tarikiyle büyük bir millet olmak istedi, bu muazzam iştahının ecnebi telkininden ileri gelmesi haiz ehemmiyet değildir. Dünyada hiçbir şey bir insanı intihara mecbur edemez. Eğer Yunanistan intihara gidemiyorsa bu kendi eseri hatasıdır. Yunanlıların ilk hezimetini Odesa civarında Sovyetlerle olan müsademenin husule gelmiştir... Trakya’yı işgal hakkı kazanmak için Yunanlılar, Rusya’da iki fırka kurban ettiler. Orada en iyi ve zengin tebaası imha edildi. Bu Yunanistan için büyük zayıftandır. Yunanistan ikinci darbeyi Anadolu’da yedi. Bugün Yunanistan Anadolu’dan kurtulabilse kendisini mesut edecektir... Bu felaket onu Trakya’dan da edecektir”(Akşam, 8 Ağustos 1922, s.2).

Nezavisimost gazetesi fikrini şöyle özetliyordu: “İktisaden harap olan yorulan Yunan milleti ancak bir şey istiyor: bu işleri bitirmek ve mümkün merteye süratle bitirmek!”. Nezavisimost gazetesinde ayrıca şu satırlara yer verilmişti:

“Yunanistan münferit kalmıştır. Artık kimse kendisini tutmuyor. Hiçbir devlet ona muavenet için rahatsız olmak niyetinde değildir. Sırbistan bile seferberlik ilan etse bu, başkalarının işlerini görmek için değil sırf kendi mutâlebe için olacaktır. Çünkü Sırbistan’ın Selanik’te gözü olduğu kimse için bir sır değildir” (Akşam, 8 Ağustos 1922, s.2).

Söz konusu gazete Yunanistan’ın siyaseten yalnız kaldığına dikkat çekmişti. Yunanlıların İstanbul’u işgal projesinde de hiçbir devletin Yunanistan adına bir sorumluluk almayacağı mesajı verilmişti.

Gazetede ayrıca “Yunan Tehlikesi” başlığı ile şu satırlara yer vermişti:

“Yunanistan’ın epey zaman zamandır Trakya’da tâhşidât yaptığı herkesçe malumdu. Hâlihazırda İtilaf Devletlerinin elinde bir rehine olan İstanbul’u tehdit edecek bir Yunan tehlikesi ilk nazarda gayrı muntazır olduğu kadar fevkalade idi. Bu yeni hadise epey zamandan beri uzayan ve uzayacak görünen Anadolu ihtilafından mütevellit vaziyete bir nihayet vermek isteyen Yunanistan’ın kararıyla tebiller(?) etti. Son günlerde Atina havasında elle tutulacak kadar keşif bir sabırsızlık görünüyor. Yunan Baş Kumandanı Anadolu harbini mümkün merteye süratle bitirmek lazım geldiğine dair olan raporunu verdikten sonra Yunan efkârı umumisinin hiddet ve tehevürü derece-i kusvâsına vasil oldu. Bilhassa hükümet nim-resmi gazetesi olan “Kathimerini” şöyle yazıyordu: “İstanbul’un Yunan kıtaatı tarafından işgali şaiyaları epey zamandan beri Avrupa’da dolaşıyor. Eğer devletler Yunanistan’ın İstanbul üzerine yürümeğe karar verdiğine kani bulunuyorlarsa Yunan menafîini temin etmeden onu bu tasavvurdan nasıl vazgeçirecekler? Yeni bir konferans sulhe takrip etmemekle beraber Yunan planını alt üst edebilir. Bu konferansın memleketimiz için bir tuzak olmamasına son derece dikkat etmeli ve basiretkâr olmamalıyız. Yunanistan sonbahardan evvel harbe nihayet vermeğe sureti katiyete karar vermiştir”. Kathimerini gazetesinin yayınladığı bu söylemleri ise Akşam gazetesi şu şekilde yorumluyordu: Bu lisan Yunan maksadı hakkında

hiçbir şüphe bırakmıyor. Yunan Hükümeti şimdiye kadar beyhude yere Sakarya havzasında aradığı çareyi hali Boğaziçi sahillerinde bulmağa gayret ediyor. Müttefiklerin rehinesine tevciye edilen bu tehdit iyi tespit edilmiş bir plan üzerinde icra edilecek ciddi ciddi bir harekete benziyor” (Akşam, 8 Ağustos 1922, s.2).

Kathimerini aslında müttefiklere bir mesaj veriyordu. Anadolu'da yapılacak sulhun Yunanlılar açısından tatmin edici olması gerekliydi. Yunan menfaatleri göz ardı edilmemeliydi. Bunu gerçekleştirmekteki sorumluluk ise müttefiklere düşmekteydi. Yunan tarafının düşüncesine göre; Yunanlılar Anadolu'ya büyük emek vermişti, askerlerini ve parasını feda etmişti. Özellikle de Anadolu'daki Hıristiyan unsurları kurtarmak ve korumak gibi de önemli bir misyonu da taşıdıklarını düşünmekteydiler. Bütün bunların bir nevi somut bir karşılığının kendilerine verilmesi gerektiği fikrindeydiler. Ancak beklentilerinin müttefikler tarafından karşılanmadığını düşünmekteydiler. Özellikle Fransa ve İtalya'nın TBMM ile olan münasebetleri Yunanlıları çok rahatsız etmişti. Bu durumda Yunanlıların müttefiklerin onlara tam bir destek vereceğini nasıl düşündüler? Burada en büyük rolü İngiltere'nin oynamasını bekliyorlardı. İngilizlerin diğer devletleri bu konuda dize getireceğini zannettiler. Yunan taleplerini karşılama noktasında İngilizlerin kilit bir role sahip olduğunu düşünseler de aslında uluslararası kamuoyu halihazırda Yunanlıları İstanbul'u işgal projesinde desteklemiyordu.

Uluslararası kamuoyu Yunanistan'ın Trakya'daki hareketlerinden ve işgal projesinden rahatsızdı (Peyam-ı Sabah, 21 Ağustos 1922, s.1). Romanya'da bile gazeteler Yunanlıların Trakya'dan daha ileri gitmesinin Yunanistan iyi bir netice vermeyeceğini yazıyordu (Akşam, 9 Ağustos 1922, s.2).

“İngilizce Nivastetismen (New Statesman) gazetesine göre; Yunanistan'ın İstanbul üzerine yürümesinin sebebi mali sıkıntıları nedeniyle savaşı daha uzun süre devam ettiremeyeceği gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Yunanistan İstanbul üzerine yürüyerek İtilaf Devletlerini Yakın Doğu meselesini çözmeye net bir tavır takınmaya zorlamak istemiştir” (Sarısaman, 2008, s.32).

Akşam gazetesi İstanbul işgal planı ile ilgili Yenigün gazetesinden aldığı şu alıntıları okuyucularına sunmuştu:

“Böyle bir hareket bardağı taşıran son damlayı teşkil eder. Bununla beraber İstanbul'un bir de Yunanlılar tarafından işgali bizim nazarımızda şimdiki vaziyeti idameden başka bir mahiyeti haiz olamaz. Vaziyeti kurtarmak için bizi sulhe muvafakat etmezsek İstanbul'un dahi Yunanlılar tarafından işgal olunabilmesi ihtimalini gözlerimiz önünde gösteriyorlar. Biz yalnız İstanbul'u değil bütün vatanımızı bütün varlığımız hürriyet ve istiklalimizi hülasa bütün hudut ve hukukumuzu müdafaa ediyoruz bunu yaparken biliyoruz ki zaten İstanbul dahi behemehâl kurtarmağa mecbur olduğumuz bir mukaddes yurdumuzdur” (Akşam, 9 Ağustos 1922, s.2).

Yenigün gazetesi bu planın bir tehdit mahiyetinde olduğunu vurgulamakta halkın bu tehditler karşısında korkmayacağını gerektiğinde tüm gücüyle mücadele edeceğini anlatmıştı.

Akşam gazetesine göre; Venizelist gazeteler iki yüz milyon drahmiye mal olan sahte İstanbul hareketinden dolayı hükümete ilanı hüsumet ediyorlardı. Gazetede şu satırlara yer verilmişti:

“Kral taraftarı Embros gazetesi de baş makalesinde Anadolu'da ilan edilen sahte muhtariyetin ve İstanbul'a doğru sahte hareketin Anadolu tahliyesini teshil(kolaylaştırma) için yapıldığını yazmakta ve sahte muhtariyetle Mart mukarreratının ref' ve izale edilmemekte olduğu bu suretle Anadolu'nun tahliyesi ihzar olunacağını ve Anadolu'nun artık sureti katiyede Türk hâkimiyetine avdet edeceğini ilave etmektedir. Mezkûr gazete Anadolu'da ilan olunan yeni usulü idarenin Yunanistan'ı Anadolu'dan ve hatta İzmir'den uzaklaştırmakta olduğu ve

Yunanlı olmayan müstakil bir muhtariyetin temelleri vasi olunmuş olduğu fikrindedir” (Akşam, 9 Ağustos 1922, s.2).

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, “İstanbul Meselesi” başlığı ile İngiliz gazetesi olan The Daily News’in İstanbul muhabirinin aktardığı haberi şu şekilde yayınlamıştı:

“İstanbul’un işgali projesi Yunanistan’da son derece müşevveş bir vaziyet ihdas etmiştir. Ne diplomatlar, ne askerler, gayri kabili hesap netayic siyasiye tevlihd edebilecek herhangi bir harekete ön ayak olamamaktadırlar. Atina Hükümeti İstanbul işgalini kararlaştırdıktan ve bu münasebetle kuvvayı kafiye tahşid ettikten sonra Düvel-i Muazzama’nın noktai nazarına göre hareket etmeye mecbur olmuştur. Yunan kıtaatı ilerleyip gerilemeden buldukları mevkiilerde kalmışlardır. Bununla beraber Türk payitahtının işgali teşebbüsünü saha-i faale vaazı için her şey hazır bulunuyordu. Eğer Yunan ordusu arzu edilen zamanda hududu geçerek bitaraf muntkada ilerleseydi şimdi İstanbul’a hâkim olmuş bulunacak idi. Fakat bu gün vaziyet değişmiş ve bir harekete askerîye icrası için vakit geçmiştir. Şimdi Yunan ordusunun müttefikin kıtaatının mukavemetine çarpmadan ilerlemesi mümkün değildir”(Tercüman-ı Hakikat, 21 Ağustos 1922, s.2).

Türk Basını yayınladığı haberlerle Yunanistan’ın İstanbul’u işgali planının gerçekçi olmadığını göstermekte, Yunanlıların askerî hareketliliğini yakından takip etmekte ve bu konuda uluslararası kamuoyunun nabzını da tutmaktaydı. Nihayetinde 26 Ağustos 1922’de Afyon’dan Türk taarruzunun başlaması ile ister sahte olsun ya da olmasın Yunanlıların bu planını suya düştü. İstanbul hayali için İç Anadolu’daki askerî gücünü hafifleten Yunanistan bu projenin bedelini büyük bir başarısızlıkla ödedi.

3. İzmir ve Havalisi Muhtariyet İlanı

Yunanlıların İstanbul’u işgal etme projesinin güncelliğini sürdürdüğü bir dönemde Yunan Hükümeti başka dikkat çekici bir mesele ile gündeme oturmayı başardı. Bu mesele ise Yunanlıların Anadolu’nun çeşitli yerlerinde muhtariyet ilan edeceği iddiasından ibaretti. 1922 yılının Temmuz ayının ilk haftasından itibaren Türk basınına düşen haberlerden Yunan Hükümeti’nin Anadolu hakkında çeşitli kararlar aldıkları ve Anadolu hakkındaki mukarrerâtın kral tarafından da onaylandığını, yaklaşık 20 Temmuz’dan itibaren bu kararların uygulanacağını öğrenilmektedir. 5 Temmuz 1922 tarihli Yeni Şark gazetesi, Yunanlıların resmi bir tebliği olmamasına rağmen Yunan kaynaklarından alınan bilgiyi aktarmıştı. Buna göre; İzmir’de Nikola’nın prensliği (İyonya) tahtında muhtariyet ilan olunacaktı. Gazete, Yunanlıların bu meselede kendi kendilerine gelin güvey olduklarını yazarak aslında bu projeyi hiçbir devletin desteklemeyeceği mesajını gizliden gizliye vermişti (Yeni Şark, Temmuz 1922, s.1).

Yunan kaynaklı haberler mukarrerât projesinde Steryadis’in memur olarak İzmir’e hareket edeceğini yazmaktaydı (Akşam, 7-8-9-10 Temmuz 1922, s.1. Yeni Şark, 6 Temmuz 1922, s.1). 24 Temmuz 1922’de Türk basınında yer alan haberlerde ise Yunanlıların muhtariyet projesinde tadilat yapmaya karar verdikleri bu projenin ertelenme sebebinin harici telkinler olduğu, harici valilerin muhtariyet ilanına mani olduğu yazılmaktaydı (Akşam, 22-23 Temmuz 1922, s.1). Görüldüğü üzere hem Yunan hem de Türk kamuoyu Temmuzun ilk haftasından itibaren Anadolu’da belli bölgelerde muhtariyetin ilan edileceği ile ilgili haberlerle meşgul olmuştu. Hatta bazen asılsız haberlere de rastlamak mümkündür. Yunanistan’da hükümet taraftarı gazetelerin 24 Temmuz’dan itibaren mukarrerâtın tatbiki başladığı yazılmıştı. Özellikle Kathimerini gazetesi bu konuya oldukça yer vermişti. Ancak İstanbul’da yayınlanan Rum gazeteleri bu haberleri duymaktan usanmışlardı. Türk basını ise Fransa kaynaklı haberlere yer vererek, Fransızların bu konu hakkındaki düşüncelerini Türk kamuoyuna yansıtmıştı. Fransız kamuoyu, Yunan ordusu tarafından işgalde tutulan Anadolu arazisinde Yunanlıların muhtariyet ilanı hakkındaki kararları gerçekçi bulmuyordu. Fransa, Yunanlıların muhtariyet planını büyük devletlere karşı hazırlanmış bir tuzak niteliğinde görmüştü (Yeni Şark, 24 Temmuz 1922, s.1). Bu kararların uygun bir

nitelikte olmadığı, Anadolu'daki durumu daha da müşkül bir hale getireceği ve yeni tehlikeler yaratacağı düşünülmekteydi (Akşam, 26 Temmuz 1922, s.1).

Kathimerini gazetesine göre; yeni idareye yerli ahali idareten ve siyaseten iştirak edecekti. Gazeteye göre; cins ve mezhep ayrımı yapmaksızın bütün ahali mülki idareye katılacak ve bir "muhtariyet musarefatı milliyesi" kurulacaktı. Yunanistan bu yeni devletin vasisi olacaktı. Bu yeni idare beynelmilel güçler ve Türkler tarafından tasdik edilinceye kadar bölgedeki askerî işgal idame ettirilecekti. Gazeteye göre; muhtariyet çok yakında ilan edilecekti.

Akşam gazetesi, 26 Temmuz 1922 günündeki neşriyatında "Yunanistan ve Anadolu" başlığı atarak, Rum basının, ilhak ve muhtariyet şayialarının faraziyeden ibaret olduğu yönünde ki iddiasına yer vermişti. Atina kaynaklı bir haber ise şu şekilde neşredilmişti:

"Hükümet on beş günden beri Anadolu meselesini tetkik ediyor. Nazırlar, müttahiz mukarrerât hakkında kati bir sükût-u muhafaza etmektedir. İşgal edilen havalinin ilhak veya muhtariyeti şayiaları faraziyattan ibarettir. Hükümet gazeteleri ittihaz olunan tedabirin hafta sonunda mevkii tatbiki vaz edileceğini söylüyorlar. Muhalif matbuat ahz olunacak mukarrerat hakkında kabinede ihtilaf-ı nazar mevcut olduğunu temin etmiştir"(Akşam, 26 Temmuz 1922, s.1).

Yunan meclisi Anadolu meselesi konusunu görüşmek için sık sık toplanıyordu. Basında yer alan haberlere göre Yunan Hükümeti harici duyular neticesinde mukarrerâta değişiklikler yapacaktı. Yeni Şark gazetesinin 22 Temmuz 1922 günündeki neşriyatında "menatıkı meşgulede" başlığı altında Atina kaynaklı haberlerden aldığı bilgiyi şu şekilde yayınlamıştı: "*Muhtariyet tasavvurlarına karşı hariçten bir hayli itirazat serdedilmektedir. Hükümet bu hususta bir suret-i itilaf bulmaya çalışıyor*". Gazete muhtariyet ilanın gecikmesini harici baskılara dayandırmaktaydı (Yeni Şark, 22 Temmuz 1922, s.1).

29 Temmuz 1922 cumartesi günü mukarreratın tatbiki ve icrasına başlanacaktı. Onlara göre; bu mukarrerât, Yunan politikasına yepyeni bir istikamet kazandıracaktı. Diğer taraftan Türk basını "İntibahı milli fırkasının" bir tebliğine yer vermişti. Bu fırka meşhur mukarreratın tatbiki ve icrası hususunda hükümetin dikkatini çekmeye çalışıyor, müttahizlere karşı her türlü itilafтан çekinmelerini tavsiye ediyordu (Akşam, 28 Temmuz 1922, s.1). 29 Temmuz'da ilan edilmesi beklenen muhtariyet o gün ilan edilmedi. Türk basını bu durumu şöyle değerlendirmişti: "*Bugün mukarreratın tatbik olacağından bahseden Yunan gazeteleri susmuşlardır*". Diğer taraftan ise kral ve hükümet taraftarı olan Embros gazetesinin mukarreratın hemen bugün tatbik emrini verdiğini, hükümetin Steryadis ve Hacıanestis'e talimat verdiğini yazmıştı. Anadolu ahalisine hitaben bir beyannamenin neşredileceği söylenmekteydi. Gittikçe uzayan bu meseleden Rum basını sıkılmış olmalı ki, Proodos gazetesi hükümetin halkı bu konuda oyaladığını iddia etmekten kaçınmamıştı (Akşam, 29 Temmuz 1922, s.1).

29 Temmuz'da Yunan kaynaklı haberlerden alınan ve Türk basınında da yer alan ilginç bir konu ise Baltacis'in üç büyük devlet nezdinde yaptığı girişim idi. "*Baltacis kapı kapı müttahikin sefarethanelelerini dolaşarak mukarreratın tatbikine müsaade dileniyor*" başlığı altında Yunan Hariciye Nazırının İtalya, Fransa ve İngiltere sefaretlerine birer nota verdiği ifade edilmişti. Notada Yunan Hükümeti aldığı kararların sulh ve sükûneti sağlamak amacıyla olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca bu kararların uygulanması için bu devletlerden yetki de istenmişti (Yeni Şark, 30 Temmuz 1922, s.1).

31 Temmuz 1922 tarihli gazetelerden 30 Temmuz 1922 günü Yunanlıların Anadolu'nun bazı bölgelerinde muhtariyet ilan ettikleri öğrenilmektedir. Akşam gazetesi okuyucularına haberi şu şekilde aktarmıştı:

"Dün Anadolu'da muhtariyet ilan ettiler. Yunan mümessili dün akşam saat beş te ahaliye bu kararı tebliğ etmiştir. Ahali bu kararı büyük bir hoşnutsuzlukla karşılamış fakat zulüm korkusuyla her türlü nümayişten içtinap etmiştir. Bandırma'dan bu

sabah aldığımız mevsuk malumata göre; çünkü Pazar sabahı Bandırma'da davullar vasıtasıyla dükkânların kapanmasını ve ba'de-z-zevâl saat beşte daireyi hükümet binasında toplanması ilan edilmiştir. Bandırma'da akşamüstü saat beşte muhtariyet idare ilan kılındığı Yunan mümessilinden ahaliye tebliğ olunmuştur. Aynı saatte Anadolu'da diğer Yunan menatik-ı meşgulesinde de muhtariyet idare tebligatı ifa kılınmıştır. Aldığımız malumata göre muhtariyet idare ilanı menatik-ı meşgule İslamları arasında büyük bir hoşnutsuzluğu mucip olmuş fakat yeni mezalimden korkan zavallı vatandaşlarımız her türlü nümayişlerden şiddetle içtinap etmişlerdir” (Akşam, 31 Temmuz 1922, s.1).

Aynı haberler Yunan basınında da yer almıştı. Aynı gün Yunanistan'da mecliste müzakereler yapılırken İngiliz maslahatgüzarı, Yunan dışişleri bakanı Baltacis'i çağırması ve onunla bir görüşme yapmıştı. Yapılan bu görüşmeden sonra meclis tekrar toplanmış ve mecliste mukarrerât ile ilgili bazı değişiklikler gündeme gelmişti. Muhtariyetin ilanı büyük devletlerde yankı uyandırdığı görülmektedir. Fransız basını İzmir'de ilan edilen muhtariyet ile ilgili şu açıklamayı yapmıştı:

“İzmir'den alınan son haberlere göre mösyö Steryadis neşrettiği bir beyannamede Yunanlıları tarafından işgal edilen havalinin harp esnasında Müttefikler tarafından tasdik edilen esasat dahilinde ve Yunanistan'ın vesayeti altında muhtariyetini ilan etmiştir. Mumaileyhe ahaliyi mahalli meclisler teşkiline dahili asayişini temin etmek üzere milli muhafaza kıtaatı ihdasına davet etmekte ve düşmana karşı müdafaa vazifesinin Yunan ordusu tarafından ifa edileceğini beyan etmektedir. Bu beyannamede bir parlamento teşkilinden hiç bahsedilmemektedir” (Akşam, 31 Temmuz 1922, s.1).

İzmir ve Bandırma'da muhtariyetin ne suretle ilan edildiğini dönemin gazetelerinden öğrenmek mümkündür. Gazeteler bu bilgileri bölgede yaşayan bazı tanıkların izlenimlerine dayalı olarak aktarmaktadır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 22 Ağustos 1922 günü neşrinde; “İzmir'de muhtariyet nasıl ilan edildi”, “ilhak yerine muhtariyet” başlıkları atılmış ve gazetede Yunanlıların İzmir'in ilhakının mümkün olmadığını anlayınca muhtariyet fikrini ortaya attıklarını bunun için İslâmlarla arayış bulmak gerektiğini düşündüklerini iddia etmişti. Muhtariyetin ilanı ise gazetede şu şekilde anlatılmıştı:

“İzmir Rumları Steryadis ile beraber Prens Nikola'yı da İzmir'e gelecek zannediyorlardı. Atina'nın kararı da böyleydi. Nikola gelecek muhtariyeti ilan edecek ve İzmir'in prensi olacaktı. Düveli müttefike buna razı olmayınca prens gelemedi. Steryadis Atina'dan geldi. Herkes alacağı şekle intizar etmeye başladı. Deniyordu ki Steryadis gelir gelmez muhtariyet ilan edilecek hâlbuki aradan günler geçiyor hiçbir ilan olmuyordu. Aslında ortam sesiz gibi görünürken gizli gizli çeşitli planlar yapılıyordu. Temmuzun yirmi sekizinci Cuma günü İzmir'in eşrafi, Belediye Reisi Hasan Paşa tarafından belediyeye davet edilmişti. Eşraf kendilerini mahud Tayyipzâde Alinin huzurunda bulurlar. Bu herif muhtariyetin ilan edileceğinden ve bu muhtariyetin adil Yunan Hükümeti'nin İzmirililere bir lütfu olduğunu söylemiş, bu eşrafi yapılacak merasime davet etmiştir. Huzurundaki Niyazi Bey isminde biri Ali Bey'e bu tebligatın gazeteler aracılığıyla halka ilan edilmesini, halkın kendilerini dinlemeyeceğini söylemişti. Vakit darlığı sebebiyle gazetelere tebligat yapılamayacağını söylemiş Pazar günü hükümet karşısında yapılacağını belirtmiş Müslümanların katılımını tebliğ etmiştir. Cumartesi günü Eşrefpaşa Mahallesi'nde bir kahvehaneye gelip oturan Belediye Reisi, mahallenin ileri gelenlerine ertesi gün muhtariyetin ilan edileceğini hükümet kapısına Osmanlı bayrağı asılacağı, Hükümet-i Osmaniye'nin İzmir ve havalisi üzerinde teyit olunacağı söylenerek o gün umumu ahalinin hükümet önüne toplanmasını ve mağazaların kâmilen kapatılarak Osmanlı bayraklarıyla bezenmesini istemişti. Bunun üzerine bir Müslüman şunları

söylemişti: Paşa yarınki tezahürata iştirak edeceğimizi zannetmiyorum. Mademki muhtariyet ilan edilecek o halde halk tezahürat yapıp yapmamakta serbest bırakılması icap eder. Mağaza ve evlerini de bayraklarla süslemeyeceğini söylemişti. Zira Pazar günü ne dini ne de milli bir günümüzdür şeklinde bir açıklamada da yapmıştı. Bu kişi Hasan Paşa'ya "geçen seneden beri hapis ve işkence edilen dindaşlarımız eylevm zindanlarda çürümektedirler. Mademki muhtariyet ilanı ile herkese hürriyet ve müsavat bahşedilecek buyuruyorsunuz o halde evvel emirde mahpuslar da ölüme mahkûm edilen binlerce Müslimleri tahliye ettiriniz" şeklinde cevap vermişti. "Eğer bu işe delalet eder ve muvaffak olursanız milletin şükran duyduğu bir kişi olursunuz. Ve o zaman halk da anlar ki muhtariyet sözü yeni bir vesile, zulüm ve imhadan başka bir şeydir" şeklinde telkinde bulunmuştu. Hasan Paşa'nın onların da icabatına bakarız diyerek homurdana homurdana arabasına binip, gittiği iddia edilmişti". Ayrıca gazete Hasan Paşa'nın yaptığı ihanetlerden dolayı İzmir halkının ona Hasan papa lakabı taktığı bilgisine de yer vermişti. "Akşamüzeri beyannameler neşredildi. Beyannamelerin münderecatında ne Osmanlı kelimesi ne de Osmanlı hâkimiyeti diye bir kelime yok. İki gündür yapılan propagandalarda bu suretle suya düşmüş nice propagandacılar birbirlerine girdiler. Meşhur ıslahatçı Emin Paşa, Hasan Papa ile belediye dairesinde kavgaya tutuşmuşlar. Tayyipzâde Ali, Hasan Papa ile Emin Paşa'nın arasına girerek böyle mübarek günde bu şekil de kavga etmek günahdır demiş bunları barıştırmıştır. Ertesi Pazar günü hükümet dairesi Yunan bayraklarıyla donatıldı. Jandarmalar etraf ve civardan adam toplayıp meydanlığa sevke başladılar. Bu kadar tazyik ve propagandaya rağmen meydanlığa birkaç yüz kopuk? palikaryadan başka kimse toplanmadı. Yalnız gümrük ve belediye memurları amirlerinin tehdidi neticesi olarak zorla meydanlığa gelmişlerdi. Meydanda Tayyipzâde Ali, Belediye Reisi Hasan Papa, Damadı Emin, Hulusi Hoca, Karşıyaka Belediye Reisi Ahmet Şükrü, Çerkezlerden İbrahim Hakkı, Said ve İsmail Hakkı'dan ibaret bu zümre hükümet kapısına indiler. Steryadis de balkonda oturarak ahaliye karşı bir takım saçma sapan hezeyanlarda bulunmuş ve müteakiben Belediye Reisi Hasan «Papa» (Taros) gazetesinden aynen tercüme eylediğim nutku aynıyı irad eylemiştir: "Asya-yı Suğra vatanımızdaki bütün sınıfı halka her noktadan bahşı terakki olacak olan ilan edilen yeni şekil idareden mütevellid takiriratu halk namına takdim etmekle şerefyab oluyorum". Hasan Paşa'dan sonra Ermeniler namına Boyacıyan teşekküt mahiyetinde bir konuşma yapmış. Bundan sonra Müslüman ve Çerkezler namına nutuklar söylenerek tezahürata hitam verilmiştir. Muhtariyetin ilanından sonraki gün belediye reisinin hareketlerinden müteessir ve mahcup olan İslâm belediye azaları istifa ederek Hasan papadan ayrılmışlardır" (Hâkimiyet-i Milliye, 22 Ağustos 1922, s.1).

Akşam gazetesi de İzmir'den gelen bir yolcudan İzmir'de muhtariyetin ne şekilde ilan edildiğine dair bilgileri şu şekilde aktarmıştı:

"Yunanlıların muhtariyet ilan ettikleri ve bu muhtariyet beyannamesini neşr ve Steryadis'in de bunu İzmir ve havali-i sairede ahaliye tebliğ ettiği malumdur. Bu beyanname ve muhtariyet ilanı gerek İslam gerekse Hristiyan ahali arasında nazarı lakaydı ile karşılanmıştır. Muhtariyet ilanından sonra herkese bir şaşkınlık arz olmuş ve vaziyetten sersemlemiş bir halde bulunmaktadır. Hiç kimse ne olduğunu bilmiyor. Ayak takımı kişilerden başka kimse iştirak etmiyor. Nihayet Rumlarda bu muhtariyet müessesinin Anadolu'nun Yunan işgali altında bulunan mahallerinin Türkiye'ye iade için bir merhale olduğuna kani olmağa başladılar. Yazılan davetiyelerde Anadolu'nun Türkiye'nin himayesi altında muhtariyeti ilan edileceği ve hukuku hilafının muhafaza edileceğini zikredilmekte idi hatta Tayyipzâde Ali Bey tarafından da Ahal-i Müslimeye o suretle beyanatta bulunmuştu. Böyle olmasına

rağmen yine ahaliyi İslâm iştirak etmemiştir. Kendi adamları olmak üzere istihdam ettikleri ancak beş on kişi içtimada hazır bulunmuşlardır. İçtima esnasında fevkalade komiseri muhtariyet beyannamesini okumuştur. Hâlbuki beyanname açıkça anlatıyordu ki muhtariyetin Türkiye hâkimiyeti altında ilanı katiyen yalandır. Ve tamamıyla Anadolu'da bir Yunan idaresi teşkil ediyor. Bu kadar açık ve hainine vaziyet karşısında kendi adamları olarak istihdam ettikleri Emin Bey bile dayanamayarak Steryadis'e hitaben "hani gönderdiğiniz davetiyede Osmanlı hâkimiyeti altında idare-i muhtariye teşkil edileceğini vadediyordunuz. Hâlbuki beyanname buna tamamen zıt" demiş. Emin Bey'in bu beyanını üzerine içtima derhal karışmış ve İslam memurlardan iştirak edenler savuşmaya başlamışlar. Jandarmalar ve Yunan memurları Emin Bey'in fazla söz söylemesine meydan vermeden etrafını sarmışlardır. Nihayet tadı kaçan bu içtima nihayet bulduktan sonra Rum ve Yunanlılar dağılmış ve birkaç gün sonra birer bahane ile Emin Bey, Gümrük Müdürü Ağah ve Niyazi isminde üç şahıs ahaliyi muhtariyet idaresi aleyhine tahrik ettikleri beyanıyla tevkif ve haps etmişlerdir. Aynı suretle diğer şehirlerde muhtariyet idariye ilanına iştirak etmedikleri beyanıyla Müslüman eşraf ve ahaliiden 150 kişi tevkif edilerek İzmir'e getirilmiştir. Bunların Atina'ya sevk edilecekleri söyleniyor. Muhtariyet idariye İzmir'de ahali tarafından evvela şaşkınlıkla sonra lakaytla karşılandı" (Akşam, 16 Ağustos 1922, s.2).

Akşam gazetesi yine bir yolcudan aldıkları bilgi ile Bursa'da Yunanlıların muhtariyeti ne şekilde ilan ettiklerini okuyucularına aktarmıştı. Gazeteye göre; İsmail Hakkı Bey İslâm halkı adına hareket etmiş, Bursa'da Türk memurları idare-i milliyeye ve askeriyeden çıkarılmış ve göçe zorlanmışlardı. Bursa'dan gelen yolcu Bursa'nın durumu hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Cuma günü Bursa'dan adliye, nâfia, küttab ve müdiranı iki yüz elli müteccaviz memur aileleri ile birlikte İstanbul'a hicrete mecbur edildiler. Memuriyetlerine nihayet verilen bu zevâta işgal sahası haricine çıkmaya mecbursunuz dediler. Gemlik, Mudanya memurları da buna dahildir. Memurlara on iki aydır maaş vermiyorlardı. Yalnız hareket için yol parası olarak nısfı maaş verdiler. 1 Ağustos'ta ahali-i Hıristiyana ve İslamlardan iki üç kişi metropolithane kilisesinde bir nutuk söyledi. Evkâf Müdürü İsmail Hakkı, Aziz Nuri, Cemal Kudret, Kemal gibiler hazır bulunmuşlar. Kiliseden belediyeye avdet olundu. İsmail Hakkı belediye dairesinde bir nutuk irat etti. Nutkunda muhtariyet idaresinden bahsetti ve o esnada yağın yağmurların da bu idareye karşı semavi bir takdis olduğunu söyledi. İçtimada İslâm kıyafetinde görünmek için gayri Müslimlere fes giydirdiler. Askerî tevkifhanelerinde bine yakın mevkuf var. Haklarında henüz tahkikat bile yapılmamıştır. Hâsıla memleket münevverlerini bilasebep tevkif ediyorlar. İslam tüccarlarına elden gelen fenalığı yapıyorlar. Hıristiyan tüccarları serbest... Hissiyat-ı İslamiye hiç nazarı itibara alınmıyor. Merkez Kadısı Kemal Efendi, Hayretin Bey, Doktor Şefik, Hidayet Bey, Kâzım İsmet Beyler ve kırk kişi kadar münevveran şüpheli eşhas diye tevkif olunmuşlar ve Atina'ya sevk edilmek üzere bulunmuşlardır. Muhtariyet ilan edildikten sonra Türk polisini vazifeden men ettiler. Şimdi muhtariyet idariye için teşkilat yapılıyor. Heyeti temsile diye bir heyet teşkil ettiler. Bunlar belediye dairesinde içtima ediyorlar. Bu muhtariyet-i idariyeye ait henüz bir tatbikatta bulunulmadı. Ahal-i İslâmiye bu muhtariyet idareye karşı gayri memnundurlar. Yalnız ikrah ve cebirle bazı Musevi ve gayri Müslümanlar iştirak ettiriyorlar. Ahal-i İslâmiye namına hareket eden Evkâf Müdürü İsmail Hakkı, evkâfa merbut bazı ilmiyeyi tesir tahtında işgal ile bu tezahürata iştirak ve muhtariyet idareyi kabule mecbur etmektedir. Bu meyanda Bursa ile alakası olmayan Yunanlılarla sureti muhtariyede temas eden Cemal Kudret, Kemal Bey, Hüdevendigâr Valisi namına imza eden Aziz Yorgi namıyla maruf Aziz Nuri Bey icrayı faaliyet etmektedirler. Evkâf Müdürü belediye de idare ettiği nutkunda erkânı ittihadın Ermeni

kardeşlerimizi diri diri kurşuna dizdiklerini söyleyerek bu felaketlerin vukuuna meydan verdiklerini ilave ve Yunan himayesinde muhtariyet idariye itası üzerine ba'd-evin emin bir hayat geçirileceğini beyan etmiştir. İdarei askerîye kumandanı General Steryadis'dir. Asıl Bursa polis müdürü vazifesini gören mülazım Paparkiri derki bütün tevkifat bu adam tarafından yapılmaktadır. Bu adam haftada iki defa ihtiyat zabıtları ile müteakidini bizzat muayene için dairesine celp etmektedir. Askerler kendi uydurmalarına nazaran Asya-yı Suğra'da üç yüz bin Yunan askerî varmış. Biz Bursa'da iken cepheden müteaddit Yunan taburları Trakya'ya sevk edilmek üzere geçtiler. Askerlerin kısmı azami harp etmek taraftarı değildir. Bursa dağlarında firari olduğunu haber alıyorduk. En ziyade hakaret ve zulme maruz kalan köylülerdir” (Akşam, 11 Ağustos 1922, s.2).

Muhtariyet ilanından sonra yapılan uygulamalar vadedilenden tamamen farklıydı. “Muhtariyetin İzmir ve çevresinde ilan edilmesinden sonra resmen sözde muhtar idare kurulmuştu. Muhtar idarenin ilk olarak işgal bölgesinde çalışan Türk memurların görevlerine son vermişti. Bu uygulama muhtariyet ilanında iddia edilen ırk, cins ve mezhep ayırmaksızın adilane bir yönetim kurulacağı vaatlerinin daha başında çığnendiğini göstermişti. Muhtariyet ilanından hemen sonra Steryadis halkı mahalli meclisler kurmaya ve iç güvenliği sağlaması için mahalli kuvvetler tesis etmeye davet etmişti” (Uğur Üçüncü, 2016, s.48-53)

Yaşanan bu gelişmelerden sonra Büyük devletler, Yunanistan'a bu konuda muhalefet göstermişlerdi. 2 Ağustos 1922'de Tahidromos gazetesi, Fransa ve İtalya'nın maslahatgüzarlarının İzmir'in muhtariyeti meselesi ile ilgili olarak Yunan Hükümeti'ne bir nota vereceğini iddia ediyordu (Hâkimiyet-i Milliye, 9 Ağustos 1922, s.1). İstanbul Hükümeti, 1 Ağustos 1922'de söz konusu muhtariyetin hukuken ve fiilen bir öneminin olmadığı ve kabul edilmediğine dair notasını büyük devletlere sunmuştu (Uğur Üçüncü, 2016, s.48-53). Ankara Hükümeti'nin tutumuna bakacak olursak şunu söyleyebiliriz; Yunanlıların Küçük Asya'yı ilhak veya orada muhtariyet ilan edileceği söylentileri karşısında Hamit Bey, Hariciye Vekâlet'ine başvuruda bulunmuştu. Fransa ve İtalya Hükümetleri'ne durumun aydınlığa kavuşturulması için bir başvuruda bulunup bulunmayacağı konusunda karara varılmasını istemekteydi. Konu İcra Vekilleri Heyetinin 30 Temmuz 1922'deki içtimasında görüşülmüş ve şimdilik söz konusu devletlerden herhangi bir açıklama istenmesine lüzum görülmemişti (BCA, 30-18-1-1. 5-22-15, 30.07.1922). Fakat daha sonra Mustafa Kemal Paşa, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey'e gönderdiği telgraf ile Yunanlıların gerek İstanbul'u işgal teşebbüsleri gerek memalik-i meşgulede muhtariyet ilan ettikleri hakkında alınan haberlere karşı siyasi tedbirlerin alınmasını, bu amaçla özellikle İngilizlerin bu durumu teşvik ettiğini ima eden bir protesto çekilmesini bildirmişti (BCA, 30-10-0-0. 204-392-16, 01,08,1922). Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Yunanlıların Anadolu havalı-i meşgulede ilan ettikleri muhtariyeti 9 Ağustos 1922'de protesto etmişti. Bu nota Hamit Bey tarafından İtilaf Devletlerinin fevkalade mümessillerine verilmişti.

“Ankara, 9 Ağustos 1922 Meclis Hükümeti Heyet-i Vekülâ Reisi ve Hariciye Vekili, Anadolu havalı-i meşgulesinde Yunan Hükümeti tarafından muhtariyet ilanı keyfiyetine Fransa, Büyük Britanya ve İtalya Hükümetleri'nin nazar-ı dikkatini celp etmeği vazife ad eder. İstilaya dûçar olan bir memlekette müstevlî hükümet tarafından muhtariyet ilanı keyfiyetinin hiçbir kıymeti hukukîyesi haiz olamayacağı aşîkârdır. Kaldı ki bu havalideki ahali Türk oldukları için hiç kimsenin meçhulü olmadığı veçhile Düveli Muazzama tarafından bizzat müşahede ve teslim edilen Yunan tazyikinden heman tahlîsini talep eylemektedirler. Birçok delâilin şimdiden keşf ve tahmin ettirdiği veçhile Yunanlılar muhtariyet ilanından bu havalideki Müslümanları daha ziyade tazyik ve izârı ve hatta müstevli tarafından kendi vatandaşları aleyhinde yapılan cidale iştirak ettirmek için mecburi hizmet-i askerîyyeye tabi tutmak hususunda istifade etmek arzusundadırlar. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti hukuk-u milelin en sarîh esasatına muhalif bulunan gerek

taht-ı işgaldeki Anadolu'da muhtariyet ilanını gerek Yunan Hükümeti'nin tasavvuratını en şedid surette protesto eder. Bundan başka hükümet müşarünileyhe Düvel-i Muazzama'nın Yunanlıları hukuk-u düvel kavaidine ve mütemadiyen milletlerce riayet edilen usullere tabiyete icbar edeceklerini ümit eyler.

Türkiye Büyük Milet Meclisi Hükümeti Heyeti Vükela Reisi ve Hariciye Vekâleti Vekili Hüseyin Rauf" (Akşam, 11 Ağustos 1922, s. 1).

Bu nota ile TBMM. konu hakkındaki tavrını net olarak ortaya koymuştu. Bu mesele için herhangi bir askerî müdahale yapılmayacaktı. Büyük devletlerin konuya dikkati çekilmişti. Mustafa Kemal Paşa, hâlihazırda Yunan ordusuna karşı Afyon'dan yapılacak saldırı planını hayata geçirmek için gün sayıyordu. Bir yıl içinde tüm askerî hazırlıklar yapılmış son darbeyi vurmaya günler kalmıştı. Bu nedenle sadece bir nota verildi. Türklerin verdiği nota Yunanlılar tarafından çok geç bir zamanda gündeme alınmıştı. Dönemin gazeteleri sütunlarında "22 Ağustos'ta Yunan meclisinde Ankara Hükümeti'nin İzmir'de muhtariyet ilanını protesto için verdiği yeni notaya kesbi ittîlâ etmiştir" şeklinde bir ifadeye yer verilmişti. Yunan Hükümeti, kararından caymayacağı kararlaştırmış ve bu şekilde bir açıklama yapmıştı (Yeni Şark, 24 Ağustos 1922, s.1).

Anadolu'daki muhtariyet ilanları Fransa ve İtalya'yı oldukça rahatsız etmişti. Fakat İngiltere'de durum biraz farklıydı. İngiliz Parlamentosunun tümü bu yeni durumu benimsememekle beraber İngiliz Başbakan Lloyd George, Yunanlılara destek vermekteydi. 3 Ağustos 1922 günü Avam Kamarası'nda Başbakan Lloyd George'a, Yunan ordusunun koruması altında İzmir ve çevresinde bağımsız bir Yunan devleti kurma girişimi hakkında bilgisi olup olmadığı ve bu tür bir eylemin İngiliz Hükümeti'nin onaylamayacağını Yunan Hükümeti'ne açıklayıp, açıklamadığı sorulmuştu. Özellikle Komutan Kenworthy, başbakana; "İzmir'de Yunan ordusu tarafından desteklenen bağımsız bir Yunan devleti kurmak için bir hareketin yaya olduğunun farkında mı? Böyle bir durumda Yunan Hükümeti'ne baskı uygulamak için elimizdeki tüm araçları kullanacağımızı açıkça belirttik mi?" şeklinde sorular sormuş ancak tatmin edici bir cevap alamamış başbakan tarafından bu soruların cevabı geçiştirilmişti. Yine Başbakan'a, "Müttefik notalarının Yunan Hükümeti'ne gönderilmesinden bu yana Yunan ordusunun Konstantinopolis'e doğru ilerlemeye devam edip etmediği konusunda Meclis'e verecek herhangi bir bilgisi olup olmadığı ve Konstantinopolis'in bir Yunan işgalinin doğuracağı ciddi sonuçları göz önüne alındığında, Meclis'e, Meclis tatildayken Hükümet'in Yunanlıların Konstantinopolis'i işgal etmesini önlemek için tedbirler alacağına dair bir güvence verip vermeyeceği?" şeklinde sorular yöneltilmişti. Başbakan sorunun ilk kısmının cevabı olumsuz, ikinci kısmının cevabı ise olumlu yönünde geçiştirici bir cevap vermişti (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2022, <https://hansard.parliament.uk/Commons/1922-08-03/debates/612cb6a7-80e1-4aa9-840f-f65c62082e73/GreeceAndTurkey>).

4 Ağustos 1922'de İngiliz Parlamentosu'nda İngiliz Başbakanı ile Komutan Kenworthy arasında önemli diyaloglar gerçekleşti. Kenworthy, Yunanlılar'ın İzmir'i işgal etmesinde İngilizlerin de sorumlu olduğuna dikkat çekerek Yunan ordusunun bölgede yaptığı yıkımlar ve bu yıkımları kanıtlayan uluslararası rapordan bahsetmişti. Ona göre; bu dönemde Yunanlılar, İngilizlerin müttefiki bile değildi. Yunanlılar, I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar beklemişti. Şimdi ise Yunanlılar, İstanbul'a girmek ve bir İyonya devleti kurmak istemekteydiler. Kenworthy'e göre; Yunanlıların Anadolu'da yaptığı kıyımlar karşısında hazırlanan tarafsız raporlar tüm Türkiye'yi ayağa kaldırmıştı. Mustafa Kemal'in bayrağına binlerce adam getirmişti. Bugün bu hükümet üyeleri tarafından zaman zaman asi bir general olarak anılan Mustafa Kemal'in, Türkiye'nin büyük ulusal kahramanı olduğuna dikkat çekmişti. Ona göre; Yunan azınlıklar Türk'ün üstün olduğu 500 yıl boyunca orada yaşamışlardı. Aynı zamanda büyük zenginlik ve nüfuz konumlarına yükseldiler. Zenginliğin ve büyük mevkilerin büyük bir kısmı bu Pontus Rumları tarafından tutuldu. Smyrna vilayetindeki Rumlar, Atina'daki emperyalistlerin entrikalarına kadar onurlu pozisyonlarda bulundular. Ona göre; Atina'daki emperyalistler onları yoldan çıkardı. İngiliz Hükümeti, muhalif hükümetleri ateşkese davet ettiğinde Rumların bunu kabul ettiğini, Türklerin

reddettiğini ve bu nedenle Türklerin kendilerini yanılttığını iddia etmekteydi. Başbakan parlamentoda; ateşkese destek verdiğini ve tek amacının adil ve kalıcı bir barışın tesisi olduğunu belirtmekteydi. Kenworthy ise; Yunanlılar barışı kabul etmelerine rağmen, Yunan topraklarının herhangi bir adil sınırlarının çok ötesinde orduları olduğuna işaret etmiş, Türkler, bir ateşkes olmadan önce Yunanlıların her halükarda geri çekilmeye başlaması gerektiğini söylemişti. Kenworthy'e göre; Türkler bu konuda haklıydı. Fakat Başbakan, Türklerin Anadolu'da büyük zulümler yaptığını, tarih boyunca tehcir ve imha politikaları sergilediklerini iddia etmekte, İngiltere'nin Osmanlı'yı yıllar boyunca ekonomik ve diplomatik açıdan koruduklarını fakat Türklerin I. Dünya Savaşı'nda İngilizlerin düşmanları ile işbirliği yaptığı, Çarlık Rusya'nın çöküşünde bile Osmanlı'nın etkisi olduğundan bahsetmekteydi. Başbakan, Küçük Asya'daki azınlıkların yeterli ve etkin bir şekilde korunması gerektiğini sıklıkla ifade etmişti. Yunanlıların bu konuda önemli bir misyon taşıdığını ima etmişti (Erişim Tarihi: 15 Haziran 2022, <https://hansard.parliament.uk/Commons/1922-08-04/debates/e8c2fe25-f736-4f36-bd19-4375874f4b5b/NearEast>).

Bu arada 15 Ağustos 1922 günü Müttefik devletler, söz konusu muhtar yönetimi tanımadığını belirten bir notayı Yunan dış işleri bakanına vermişlerdi. Notada Yunanlıların ilan ettiği muhtariyetin müttefikler tarafından tanınmadığı, söz konusu arazinin gelecekteki idare usulünün müttefikler ile Türkiye arasında yapılacak muahedeye göre belirleneceği yazılmaktaydı (Tercüman-ı Hakikat, 19 Ağustos 1922, s.1). 18 Ağustos 1922 günü yayınlanan Yunan gazeteleri 3 güne kadar Yunanlıların bu notaya cevap vereceğini yazmaktaydı. Gazetelere göre muhtariyet ilanının amacı sulhü temin etmektir. Elefteron Vima'ya göre; verilecek cevapta Memalik-i Meşgulede ilan edilen muhtariyetin yavaş yavaş tam bir muhtariyete dönüşeceği bilgisi yer alacaktı (Tercüman-ı Hakikat, 19 Ağustos 1922, s.1). Birkaç gün sonra Yunan tarafı, müttefiklerin notasına cevap vermekten vazgeçmişti (Peyam-ı Sabah, 27 Ağustos 1922, s.2). Yunan kaynaklarında Süfera Konferansının yakında toplanacağı, bu nedenle notaya cevap vermeye gerek kalmadığı yazılmaktaydı (Akşam, 21 Ağustos 1922, s.1). 22 Ağustosta Yunanistan kaynağından alınan bir haberde ise şu ifadeler yer almaktaydı:

“İzmir'den vürut eden malumata göre yeni usulü idare hakkındaki emirnamelerin neşri başlamıştır. Steryadis bu emirlerin sureti tatbikini teftiş üzere vilayetin bilumum aksamını ziyaret edecektir. İzmir'den işar edildiğine nazaran Steryadis yarın bugün işgal askeri altında bulunan havalîye teşkilatı milliye rozasını tayin edecektir. Bütün anasırı mahalliye miktarı nüfus nispetinde mahalli idare meclislerinde temsil olunacaklardır” (Akşam, 23 Ağustos 1922, s.1).

30 Ağustos 1922 günü yayınlanan Vakit gazetesi başka bir muhtariyet ilanı haberini sütunlarına taşımıştı. *“Hâlâ muhtariyet oyunu oynuyorlar” başlığı altında 28 Ağustos'ta Atina'da yayınlanan haber şu şekilde neşredilmişti:*

“İzmir'deki Yunan komiseri bir beyanname neşrederek İtalyan askerinin tahliyesi üzerine Yunan kıtaatı tarafından işgal edilen Menderes vadisinin de muhtariyet verilen diğer araziye ilhak edildiği bildirmiştir” (Vakit, 30 Ağustos 1922, s.1).

Anadolu'da Yunanlıların kurmaya çalıştığı muhtar idareler tam anlamı ile kurulamadan son buldular. Bu yöndeki haberi dönemin Türk basınından öğrenmek mümkündür. Peyam-ı Sabah gazetesinin 29 Ağustos günü nüshasında;

“İzmir muhtariyeti: Tedabirinin tatbikinden vazgeçildi” başlığı atılmış ve haber şu şekilde yer bulmuştu:

“İzmir muhtariyetinin ke- en –lem yekün ve gayri varit ilan olunduğunu mübeyyeni müttefikin notası üzerine meclis-i vükela ithazı lazım gelen hattı hareketine dair uzun uzadıya müzakeratta bulunmuş ve İzmir'de devletlerin muhalefetine

uğramayacağı bir tarzı idare tesisi maksadıyla muhtariyete müteallik tedbirin ikinci kısmının tehiri tatbikatına karar verilmiştir” (Peyam-ı Sabah, 29 Ağustos 1922, s.1).

Muhtariyet çabaları beyhudeydi. Zira Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi ile Yunan ordusu, Türk ordusu karşısında büyük bir bozguna uğradı. Muharebenin ardından takip harekâtıyla birlikte Yunan kuvvetleri Anadolu’dan tahliye edildi. Yunan Megali İdeası iflas etmişti. Bu nedenle bu oyunu daha fazla sürdürmeyeceklerdi.

SONUÇ

Yunan Hükümeti, 1922 yılının yaz aylarında Türklerin herhangi bir saldırı yapacağına ihtimal vermemiş ve Türk gücünü küçümsemişti. Hâlbuki Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, büyük bir taarruz için bir yıl boyunca gizli gizli hazırlıklar yapmış, Türk ordusunun ve halkının maneviyatını yükseltmiş, teçhizat olarak orduyu en iyi biçimde donatmıştı. Türklerin saldırı gücünden yoksun olduğunu düşünen Yunanlılar, Türkleri dize getirmek, sözde Büyük devletlerin teklif ettiği barışı hızlandırmak için çeşitli planlar yaptılar. Eş zamanlı olarak yürütülecek bu plan 1922 yılının Temmuz ayında Atina’da hazırlandı. Planda İstanbul’un işgali vardı. Nitekim Yunanlılar 29 Temmuz 1922’de resmi olarak müttefiklere başvurarak niyetlerini açığa çıkardılar. Bu süreçte Yunanlılar Trakya’ya asker yığdılar ve bi-teraf mıntıkayı tehdit ettiler. Yunanlıların sözde amacı devletin başkenti yani İstanbul’a girerek olaya kökünden çözüm getirmek, Türkleri dize getirmek ve Sevr’i dayatmaktı. Fakat Yunanlılar bu planla büyük bir yanılğı içine düşmüşlerdi. Zira İstanbul Büyük devletlerce önceden işgal edildiğinden müttefiklerin kontrolü altındaydı. Öte yandan Türk yurdunun kalbi İstanbul’dan değil Ankara’dan atmaktaydı. Türk gücünün merkezi Ankara’da TBMM idi. Yunanlıların, sürekli olarak Trakya’ya asker yığmasından ve İstanbul’u işgal planından rahatsız olan müttefikler, Yunanistan Hükümeti’ne bu durumun kabul edilemeyeceğine dair nota verdi.

Doğu Trakya’yı ilhak etme düşüncesi, İstanbul’a girme planı, İzmir ve çevresindeki işgaller... Acaba Yunanlılar barışı temin etmek için mi bütün bunları yaptı yoksa İyonya devleti kurarak İstanbul’da Krala tac giydirmek için mi? Tartışmalı bir konu olsa da gerçek olan şu ki; Yunanlıların barış sağlama ve Anadolu’daki Rumları Türk zulmünden korumak için kutsal bir misyon taşıdığına dair iddiaya İngiltere Başbakanı Lloyd George’dan başka dünyada hiçbir otorite inanmadı. Yunan Hükümeti, İstanbul’a girme projesi sonucunda büyük devletlerle karşı karşıya geldi. Yunan askerlerinin bu amaç için İç Anadolu’dan Trakya’ya gönderilmesi, Yunan tarafını İç Anadolu’da savunmasız bıraktı. Kuvvet kaydırma onlar için ölümcül bir hata oldu. Çünkü bu bölgede kısa bir süre sonra Türk taarruzu başlayacak ve Anadolu’daki Yunan hegemonyası son bulacaktı.

Yunanistan’ın ikinci dikkat çekici girişimi Anadolu’da muhtariyet ilanları ile ilgiliydi. Yunanlıların İstanbul projesinin halen gündemde olduğu bir anda Yunanlıların İzmir’de bir muhtariyet ilan edeceği haberleri Türk basınına sızmıştı. Sözde Prens Nikola himayesinde İzmir’de özerk bir yönetimin kurulacaktı. Fakat Büyük devletlerin tepkisi sonucunda bu isim Steryadis olarak değişmişti. İzmir Yüksek Komiseri Steryadis’in bu konuda görevlendirildiği, İzmir ve havalisinde muhtar bir yönetimin kurulacağı, mahalli meclislerin teşkil edeceği, ırk ve cins ayrımı yapmaksızın herkese temsil hakkı tanınacağı, Yunanistan’ın kurulacak yeni yönetimin vasisi olacağı gerek Türk gerek Yunan basınında yer aldı. Türk basını bu haberleri farazi bulmakta, Yunanlıların kendi kendilerine gelin güvey olduklarını, müttefiklerin bunu asla desteklemediklerini ve bu konuda onlara baskı uyguladığını iddia etmekteydi. Türk kamuoyu, Yunanlıların sahte muhtariyetin gerçek amacının bölge halkından para koparmak, vergi almak, bölge halkını silahaltına almak olduğunu iddia etmekteydi. Çünkü Yunan maliyesi iflasın eşiğindedi. 12 yıldır silah altında olan Yunan askerleri terhis olmak istiyordu. Hükümet bu nedenle yeni asker alımına daha fazla cesaret edemeyecekti. Yunanlılar Anadolu’yu ilhak edemeyeceklerini anlayınca muhtariyet fikrini ortaya atmışlardı. Türk basınına göre; bu girişimde bulunurken de sözde barışın temini için çalıştıklarına dair Avrupa kamuoyunu inandırmaya

çalışacaklardı. Yunan yetkilileri İzmir'de muhtariyet ilanından önce müttefiklerden izin istemişlerdi. Fakat onlar asla Yunanlılara bu konuda destek vermeyerek baskı kurmuşlardı. 30 Temmuz 1922'de İzmir'de Yunanlılar, muhtariyet ilanında bulundular. Dönemin gazetelerinde Bursa, Bandırma ve hatta 30 Ağustos'ta Menderes'te de muhtar yönetimin ilan edildiğine dair haberler yer aldı. Muhtariyet ilanına Yunan yardakçılığı yapan belli isimler dışında Müslüman halk tepki gösterdi. Sözde cins, ırk ayrımı yapmayacak olan yeni idarenin ilanından sonra Müslüman memurların görevlerine son verildiği, bu yönetimi tanımayanların mahkûm edildiği, bir kısım memurun göçe zorlandığı açıktı. Yeni idareyi ne İstanbul ne Ankara ne de müttefikler tanımadı. Bu üç taraf da ayrı ayrı bu yönetimi tanımadıklarına dair protesto çektiler. En sonunda Yunan tarafı 29 Ağustos 1922'de bu projeden vazgeçmek zorunda kaldı. Zira bu tarihte Yunan ordusu, Afyon'da Türk ordusu tarafından büyük askerî darbelere maruz kaldı.

KAYNAKÇA

Arşivler

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Resmi Yayınlar

TBMM ZC, 4 Nisan 1338, D.I, C.18, 20. İçtima.

TBMM ZC, 18 Nisan 1338, D.I, C.19, Otuzuncu İnikat.

TBMM ZC, 22 Nisan 1338, D.I, C.19, Otuz ikinci İçtima.

Sürelî Yayınlar

Akşam

Babalık

Hâkimiyet-i Milliye

Peyam-ı Sabah

Tercüman-ı Hakikat

Vakit

Yeni Şark

Telif Eserler

AKŞİN, S. (2009). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejik Görüşleri (1981). İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları.

ATAY, F. R. (1965). *Atatürk'ün Hatıraları 1914-1919*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

- AYBARS, E. (2000). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*. İzmir: Ercan Kitabevi.
- BAKAR, B. (2010). Millî Mücadele’de Yunanistan’ın Son Teşebbüsü: Batı Anadolu’da Muhtariyet İlânı. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 22, 127 - 166.
- BOZKURT, A. (2010). Yunanistan’ın İstanbul’u İşgal Planı (1922), *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 18, 138-140.
- BUDAK, M. (2011). İzmir’in İşgali Sürecinde Osmanlı Harbiye Nezareti’nin Direnişle İlgili Tavrı, 90. *Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler Kitabı*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ÇAKIR, G. (2021). *100. Yılında Sakarya Meydan Muharebesi*. Çiğdem Kılıçoğlu Cihangir, Kadri Unat (Ed), İngiliz Basınında Sakarya Savaşı (247-281). Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- ÇAPA, M. (2017). Lozan Antlaşması’ndan Sonra (1923-1923), İmroz(Gökçeada) ve Bozcaada’da Türk Egemenliğinin Yeniden Kurulması: Adalar Hakkında Bir Rapor, *Karadeniz İncelemeleri*, 22, 91-108.
- ÇELEBİ, M. (1998). Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri. *Belleten*, 62(233), 157-206.
- ÇETİN, S. (2019). Mondros Mütarekesi:Atatürk’ün Mütareke Şartları Karşısında Askerî Stratejisi, *Mondros Mütarekesi’nin 100. Yılı: I. Dünya Savaşı’nın Sonu Mütarekeler ve Barış Antlaşmaları Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. C.I, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- ELMACI, M. E. (2021). *Kurtuluşun Lideri ve Gazetecisi Mustafa Kemal Atatürk ve Yunus Nadi*. İstanbul: İleri Basım Mat.
- ERDEM, N. (2010). *Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Harekâtı (1919-1923)*. İstanbul: Derlem Yayınları.
- ERDEM, N. (2014). Yunan Kaynaklarına Göre 1922 Yılında Batı Anadolu’da Otonom Devlet Kurmaya Yönelik Faaliyetler, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 14 (29), 129.
- ERİKAN, C. (2008). *Kurtuluş Savaşı Tarihi*. Yay. Haz. Rıdvan Akın. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- ERTAN, T. F., Aysal N., Bakacak A., Dinçer H., Unat K. (2011). *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*. Ed. Temuçin Faik Ertan. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Gazi Mustafa Kemal Atatürk (2020). *Gençler İçin Fotoğraflarla Nutuk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İNCEBURUN, N., Mehmetefendioğlu, A. (2021). İşgal Dönemi’nde İzmir ve Çevresinde Gerçekleşen Asayiş Olayları (1919-1922), *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 21 (43), 679-712.
- KARAGÜLMEZ, M. (2019). Macarların Gözüyle Millî Mücadele ve Türk İmajı, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (3), 493-518.
- KİLİ, S. (2008). *Türk Devrim Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- MACAR, E. (2014). İmroz ve Bozcaada’nın Türkiye’ye Bırakılması ve 1928 Tarihli Bir Rapor, *Suriçi’nde Bir Yaşam- Toktamış Ateş’e Armağan*. Fahri Aral (Der.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniv. Yayınları.

- ÖZALP, K. (2020). *Millî Mücadele 1919-1922*. C.I-II. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZLÜ, H. (2012). Arşiv Belgeleri Işığında Balkan Savaşları'nda Ege Adaları'nın İşgali Süreci, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 12(15), 9-32.
- SATAN, A. (2011). *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1922* (2011). İstanbul : Tarihçi Kitabevi.
- SARISAMAN, S. (2008). "Büyük Taarruz'un Türk Basınındaki Yansımaları", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Büyük Taarruz Özel Sayısı)*. 10(2), 32.
- ŞİMŞİR, B. (1989). *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e 1921-1922*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- SOFUOĞLU, A. (2011). İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu'ya Yerleşme Girişimleri ve Uygulamaları, *90. Yılında Millî Mücadele Sempozyumları Bildiriler Kitabı*. Atatürk Kültür, Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- TUKİN, C. (1996), "Girit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 14, İstanbul:TDV Yayınları, 1996, 85-93.
- UÇAROL, R. (2000). *Siyasi Tarih*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- ÜÇÜNCÜ, U. (2016). İzmir'de Kurulmuş Sözde Muhtar İdare, *Türk Yurdu*. 348, 48-53.
- YELLİCE, G. (2018). İzmir'de Megali İdea'nın Son Günleri: 30 Ağustos 1922'den 15 Eylül 1922'ye Yunan Basınında "Küçük Asya Felaketi", *The Journal of Academic Social Science Studies-Jass*. 70, 504-506.
- YELLİCE, G. (2016). Birinci Dünya Savaşı ve Yunanistan: Çanakkale'den Milli Bölünme, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 16(32), 205-242.

İnternet Kaynakları

- <https://hansard.parliament.uk/Commons/1922-08-04/debates/e8c2fe25-f736-4f36-bd19-4375874f4b5b/NearEast> Erişim 15.06.2022.
- <https://hansard.parliament.uk/Commons/1922-08-03/debates/612cb6a7-80e1-4aa9-840f-f65c62082e73/GreeceAndTurkey> Erişim 15.06.2022.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 11.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1115231

BÜYÜK TAARRUZ'DA YUNANLARIN BİR MEZALİM METODU: YANGIN ÇIKARMAK

An Atrocity Method of the Greeks in the Great Offensive: To Start Fire

Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr.

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5282-8868

uucuncu@ktu.edu.tr

Atıf/Citation: Uğur Üçüncü (2022), “Büyük Taarruz’da Yunanların Bir Mezalim Metodu: Yangın Çıkarmak”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi Büyük Taarruz Özel Sayısı*, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.83-96.

Öz: Büyük Taarruz, Türkiye’nin yakın tarihindeki en önemli gelişmelerinden biridir. Milli Mücadelenin kazanılmasını müjdelemiş, yeni Türk devletinin kurulmasının öncülü olmuştur. Yunanistan tarihi açısından ise Büyük Taarruz “Küçük Asya Felaketi” olarak tanımlanmıştır.

Yunanistan Hükümeti, bu savaşta art arda yenilgiler almış, işgal ettiği Batı Anadolu topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Yunan askerleri firar ederken, tahliye ettikleri Batı Anadolu’yu adeta harabeye çevirmiştir. Pek çok Müslümana değişik metotlarla mezalim yapmışlardır. Çekilmek zorunda kaldıkları bölgelerde, gerilerinde kan ve gözyaşı bırakmışlardır. İzledikleri mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmak idi. Pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü yakmışlardır. Yakaladıkları bazı Müslümanları da yakarak öldürmüşlerdir. Yunanlar Büyük Taarruz’da aldıkları ilk mağlubiyetten Batı Anadolu’dan tamamen çıkana kadar bu metodu kullanmışlardır. Büyük Taarruz sonrasında İzmir’de zuhur eden “Büyük Yangın” da bu metodun parçası olarak değerlendirilebilir. “Büyük Yangın” sırasında Yunan ordusu, Batı Anadolu’dan tamamen atılmıştı fakat İzmir’de Yunan ordusundan kalan firarı askerler, yerli ve yabancı işbirlikçileri bu yangını çıkarabilecek potansiyele fazlasıyla sahiplerdi.

Bu çalışmada, arşiv kaynakları, dönemin matbuatı gibi birinci el kaynaklar kullanılarak, Yunanların Büyük Taarruz’da çıkardıkları yangınlar ve sonuçları ortaya konacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Büyük Taarruz, Yunan, Yangın.

Abstract: The Great Offensive is one of the most important outcomes of Turkey's recent history. It heralded the victory of the National Struggle and became the pioneer of the establishment of the new Turkish state. On the other hand, the Great Offensive has been defined as the "Asia Minor Catastrophe" in Greek history.

The Greek Government suffered from consecutive defeats in that war and had to leave the occupied Western Anatolian lands. While the Greek soldiers were escaping, they almost destroyed the Western Anatolia, which they evacuated. They persecuted many Muslims with different kinds of methods and left behind blood and tears in the regions where

they had to withdraw. One of the cruel methods they followed was to start fires. They burned many cities, towns, and villages. They killed some captured Muslims by burning them. The Greeks used this method from their first defeat in the Great Offensive until they completely left Western Anatolia. "The Great Fire" that broke out in Izmir after the Great Offensive can also be considered a part of this method. Although the Greek army was completely expelled from Western Anatolia during "the Great Fire", the military remnants of the Greek Army remaining in Izmir and its local and foreign collaborators had the potential to start it.

In this study, by using primary sources such as the archival sources and the press of the period, the fires that the Greeks started during the Great Offensive and their results will be discussed and evaluated.

Keywords : The Great Offensive, Greek, Fire.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, girmiş olduğu son Büyük Savaş'ta mağlubiyeti kabul ederek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı (Orbay, 1993, s. 92-149). Mondros Mütarekesiyle birlikte sınırlar küçülerek, Anadolu adeta Türk milletinin son sığınağı haline geldi. Fakat İtilaf Devletleri Anadolu'yu da Türklere fazla gördü ve Mondros Mütarekesinin 7. maddesini bahane ederek pek çok yeri işgal etti. Bunun üzerine Anadolu merkezinde Mustafa Kemal Paşa liderliğinde "Ya İstiklal Ya Ölüm!" anlayışıyla bir ölüm kalım savaşı başlatıldı (Atatürk, 1997, s. 9). İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı yürütülen Kurtuluş Savaşındaki cephelerden biri de Batı Anadolu'da Yunanlara karşı açıldı. İngilizlerin desteğiyle 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edip, hızla yayılan Yunan ordusuna ve işbirlikçilerine karşı uzun ve şiddetli savaşlar yapıldı (Apak, 1990, s.1-29). Önce Kuvayı Milliye ile karşı konulmaya çalışılan Yunan kuvvetlerine, düzenli orduya geçildikten sonra İnönü Muharebeleriyle iki önemli zafer kazanıldı (Çalışlar, 2009, s.105-217). Kütahya Eskişehir Muharebelerinde Yunan ordusu Ankara'nın kapılarına kadar dayanmakla beraber (TİH, 1974) Başkumandan olarak Türk ordusunun başına geçen Mustafa Kemal Paşa'nın dirayetli ve kararlı yönetiminde Türk ordusu, Yunan ordusunun ilerleyişine Sakarya zaferiyle dur dedi (TİH, 1967, s. 7-8). Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı'nın kazanıldığını müjdeleyen 13 Eylül 1921 tarihli emrinde 14/15 Eylül gece yarısından itibaren genel seferberlik ilan etti (Jaeschke, 1989, s. 161). Fakat ordu kumandanlarının Türk ordusunun genel bir taarruza kalkışamayacağına dikkat çekmeleri üzerine taarruz ertelendi (Sabis, 2021, s. 218-229).

Uzun bir hazırlık sürecinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türk kuvvetleri Büyük Taarruzu 26 Ağustos 1922 sabahı bütün cephe hattında aynı anda başlattı (ATASE, İSH, 1784/75/75-3; ATASE, İSH, 1784/75/75-1; TİH, 1995, s. 95). Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığında Türk ordusu kısa süre içinde Yunan cephesini yardı ve Yunan ordusunun asıl kuvvetlerini 30 Ağustos'ta Dumlupınar Meydan Savaşında yok etti. Ardından vurucu gücünü kaybedip, kaçmaya çalışan Yunan birliklerinin artıklarının peşine düştü. Uzun süredir Yunan işgali ve baskısı altında kalan halk ve şehirler kurtarıldı. 18 Eylül 1922'de Büyük Taarruz sona erdi. Batı Anadolu'da esir, kaçak veya yaralı haricinde Yunan askeri kalmadı (ATASE, İSH, 1802/22/22-8a). Büyük Taarruz zaferi Türkiye'nin bütün dünyada varlığını bir kez daha ispat ettiği gelişme oldu. Türk milletinin Anadolu'dan atılmayacağı ispat edildi. Bunun idrakine varan işgalciler ise Mudanya ve Lozan Antlaşmalarıyla Türk milletinin ve kurduğu yeni devletin varlığını tanıdılar.

Yunanlar Büyük Taarruz ile birlikte Türk ordusu karşısında art arda yenilgiler alıp, işgal ettikleri yerlerden çekilmek zorunda kaldığında, savaşın kirli yöntemine başvurdu: Mezalim. Tahliye ettikleri bölgede uyguladıkları mezalim metotlarıyla, arkalarında hiçbir zaman unutulmayacak bir kan ve gözyaşı bıraktılar. Uyguladıkları mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmaktı. Peki, Yunanlar, bu yangınları gerçekten sistemli ve planlı bir şekilde mi çıkardılar? Yangınların ne gibi etkileri ve sonuçları oldu? Yunan işgalinin hemen ardından İzmir'de çıkan ve adeta şehrin merkezini küle döndüren "Büyük Yangın" da Yunanların bu metodunun bir parçası mıdır? Çalışmada, dönemin ana kaynakları kullanılarak bu soruların yanıtları aranacaktır.

Büyük Taarruz Sürecinde Yunanlar Tarafından Çıkarılan Yangınlar

Yunan ordusu, Büyük Taarruzun başlamasından bir gün sonra ilk ciddi yenilgilerini aldı ve geri çekilmeye başladı. Bu geri çekilişte Türk halkına büyük zulümler yaptı. Bu zulümlerinde başvurdukları en önemli metotlardan biri şehir, köy, kasaba, ev, kulübe, ambar, ahıl, ahır gibi yerleri ve köylünün harman ve tahıl gibi iâşe ürünlerini yakmak, yakaladıkları Müslümanları yakarak katletmektir. Yunanlar 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar'ı tahliye ederken şehri ateşe verdiler. 28 Ağustos tarihli öğleden sonraki tayyare raporlarında şu kayıt dikkat çekmekte idi: “*Gazlıgöl'den itibaren garbe doğru düşman, köyleri ve harman yığınlarını yakmaktadır*” (ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9). Türk kuvvetlerinin Afyonkarahisar'a girmesinden sonra yangınlar halk ve askerler tarafından fazla büyümeden söndürülmüşse de tahribat büyüktü (*İstikbâl*, 7 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar Mutasarrıflığı şehrin zayıyatıyla ilgili 16 Ekim 1922 tarihinde hazırladığı 20 maddelik bir rapor yayınladı (Aygen vd., 1984, 28-30). Rapora göre Afyonkarahisar'da Yunanlar Akören, Deper, Kışlacık, Kalecik-i Kebir, Kalecik-i Sagir, Çakır, Çavdarlı, Doğanlar, Ulucak, Sülümenli, Döğer, Sarıcaova, Leğen, Beyköy, Eğret ve İhsaniye köy ve kasabalarını tamamen yaktılar (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17; ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9; İlgar, 2000, s. 394). Yunanlar Afyonkarahisar ve civarını terk etmeden önce Müslüman mahallelerinin büyük kısmı ile civar köyleri yakarken halkın bir kısmını ise öldürdü (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar'dan kaçarken İmaret Camisi'ne topladıkları 600 kişiyi ise yakma girişiminde bulundularsa da Türk birliklerinin şehre girmesiyle bu teşebbüslerini gerçekleştiremediler (Aygen vd., 1984, s. 30).

Yunanlar tahliye etmek zorunda kaldıkları Eskişehir'de de yangınlar çıkardılar. 1 Eylül tarihli tayyare keşif raporuna göre Eskişehir üçü istasyon civarında, biri çarşıda, diğeri güneyde olmak üzere beş yerden yanmaktaydı (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2). Şehri önce yağmaladılar, ardından yaktılar. Yangından kaçmaya çalışanları ise kurşunlayarak öldürdüler. Öldürülen sivil halkın sayısı 250 civarındaydı. Şehrin pek çok mahallesi, içinde evleri, mağazaları, dükkânları, okulları, hamamları, mescitleri ve camileriyle yakılarak harabeye dönüştürüldü (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1922, s. 1). Yunan ordusu Dumlupınar Meydan Savaşı esnasında ise Hamurköy'ü ve Çal köyünü tamamen yaktı (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Hamurköy ve Çal köy halkından yakaladıklarının bir kısmını yakarak öldürdüler, bir kısmına ise ağır işkenceler yaptılar (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar çekildikleri diğer yerlerde de yangınlarını ve zulümlerini artırarak devam ettirdiler. Altıntaş civarında Ulucak köyünde kadınlar ve çocuklar da dâhil olduğu halde halk câmilere, evlere kapatılarak diri diri yakıldılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922, s. 2). 5. Süvari Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa, 29 Ağustos'ta Batı Cephesi Kumandanlığına çektiği telgrafta Ulucak'ta “*düşmanın*”, kadınları bir eve toplayarak yaktığını belirterek, bu vahşetin intikamını alacağına söz verdi (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17). 17 Ekim tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, Kütahya Altıntaş'tan bir okurun Yunan zulmünün geldiği noktayı gösteren mektubunu yayımlandı. Mektuba göre, Alıncak köyünün çocuk ve delikanlıları kızgın yağa sokulmak ve ateşe atılmak suretiyle öldürülmüşlerdi (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 48). Keza Menderes'in kuzey ve güneyindeki köyleri ve ele geçirdikleri kadın ve erkekleri de yaktıkları ifade ediliyordu (ATASE, *İSH*, 1802/20/20-21).

Yunan ordusunun Uşak'ı tahliye ettiği sırada şehir neredeyse tamamen yakıldı (Jaeschke, 1989, s. 190). Türk ordusu şehre girmeden hemen önce Yunanlar Uşak ve çevresinde yangınlar çıkardıkları gibi halka da zulümler yaptı (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1). Uşak'ta 322 Müslüman yakılarak öldürüldü (Tutsak, 1995, s. 310). Özellikle şehir merkezi tamamen yandı, kurtulmayı başarabilen halk gruplar halinde kaçtı. Türk ordusu şehre girdiğinde yangınlar devam etmekteydi. 1/2 Eylül 1922 tarihli askeri rapora göre şehirdeki yangınlar söndürülmeye çalışılmaktadır. Ova köyleri de tamamen yanmaktadır. Büyük Oturak istasyonundan itibaren şimendifer köprüleri tamamen, telgraf hatları ise kısmen tahrip edildi, Uşak istasyonu yakıldı. Yunanlar Uşak'tan çıkarken yanlarında götüremedikleri erzak, cephane ve tütün depolarını, tayyare hangarını ateşe

verdiler. Dönemin Anadolu Ajansının resmi verilerine göre, Uşak'ta 1.785, bağlı yerlerde 6.347 olmak üzere toplam 8.132 ev, 689 dükkân, 119 cami ve mescit yandı. Bunların yanı sıra birçok insan öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1; ATASE, *İSH*, 1784/83/83-1; ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1; ATASE, *İSH*, 1784/100/100-1; ATASE, *İSH*, 1784/86/86-1). Büyük Taarruz sonrasında oluşturulan komisyon raporuna göre ise Uşak'taki yangın bizzat Yunan Mevki Kumandanı Miralay Samis ile Merkez Kumandanı Papaderilo tarafından hazırlandı ve uygulandı. Yangın neticesinde şehir merkezinde 1.800 hane ve dükkân, 16 cami, mescit ve tekke yandı (Tutsak, 1995, 310). Yunanların çıkardığı bu yangınlar Türk uçaklarının görevlerini yerine getirmelerine de engel oldu. 1 Eylül 1922 saat 06.00'da sivil tayyareci Mükerrerem ve mülazımievvel Osman Nuri Beylerin bildirdiklerine göre çekilen Yunan tümenlerini bombalamak için havalanılmışsa da Yunanların Uşak ve civarındaki köy ve harmanları yakmasından dolayı çıkan yoğun dumanlardan hedefler görülemedi (ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1).

Babalık gazetesi başyazarlarından Samizade Süreyya'nın "Ordu ile Beraber (1)" başlıklı makalesi Uşak'ın ele geçirilişi, Yunanların çıkardıkları yangınları ve Türk askerlerinin ruhi durumunu göstermesi açısından önemlidir. Süreyya mektubunda şunları belirtmektedir: (*Babalık*, 12 Eylül 1922, s. 1).

"Dumlupınar'da iki gece kaldıktan sonra 2 Eylül'de müteveccihen hareket ettik. Uşak 1 Eylül Cuma günü akşam üzeri işgâl edilmişti. Yol üzerinde Kâin-i İslâm, Çarık ve Yenisaray nâmındaki köylerin Yunanlar tarafından yakıldığını gördük. Bilhâssa İkisaray köyünde Yunanlar pek çok mezâlîm icrâ' etmişlerdir. Dumlupınar ile Uşak'ın arası elli kilometredir. Bu mesâfe bilâ fâsıla muzaffer kitâ'larımızla dolu idi. Askerler şarkı söyleyerek güle oynaya gidiyorlardı. Ciddiyetle söylüyorum ben şimdiye kadar böyle muazzam asker hiçbir yerde görmedim."

2 Eylül'de Aydın ve çevresinde de yangınlar çıkarıldı. Aydın ve Nazilli neredeyse tamamen; Söke, Germencik ve Sultanhisar nahiyeleri ve Melek, Balad, Gencanlı ve Orakçılı köyleri büyük oranda yakıldı. Özellikle Aydın, birkaç bina haricinde tamamen yandı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Aydın'da genel olarak 28.351 ev, 6.600 han, hamam ve dükkân, fabrika, debbağhane, bağhane ve 140 okul yakılarak harabeye döndü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ekim 1922, s. 2). Söke de çıkarılan yangın ile pek çok mahallesini ve binasını kaybetti (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar, Manisa'yı ve ona bağlı Salihli, Eşme, Alaşehir ve Kasaba'yı (Turgutlu) da yakarak harabeye çevirdiler. Büyük Taarruzun hemen akabinde kurulan mezalim tahkik heyetinin kamuoyuna yansıyan raporuna göre Manisa, diğer yerler gibi plan ve program dâhilinde yakıldı. Ateşe verilmeden üç gün önce yerli Rum ve Ermeniler şehirden tahliye ettirildi. 6 Eylül akşamı Yunan Merkez Kumandanı Yagurci ve Erkan-ı Harbiye Reisi Filipos'un emir ve idaresinde göğüsleri kırmızı işaretli ve başları siyah kalpaklı yangın postaları Manisa'yı yaktılar. Yangını söndürmeye çalışanlar ise öldürüldüler. Kısa sürede şehri saran yangından canını kurtarmayı başaran Türkler dağlara sığınmak için yola koyuldular. Fakat bunların da bazıları Yunan çeteleri tarafından katledildiler (ATASE, *İSH*, 1786/143/43-1; 1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Manisa'da toplam 3.500 kişi ateşe atılmak suretiyle öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bunlardan biri Hüsrev Ağa Mahallesinden Mehmet oğlu arabacı esnafından Mustafa'nın annesi Şerife Hanım idi. Şerife Hanım Yunan askerleri tarafından yakılarak hayatını kaybetti (BCA, 272-0-0-12/40/2/21). Manisa'daki yangında 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân, 19 han, 16 bağ, 3 fabrika, 5 çiftlik, 9.740 köy evi yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Manisa'da çıkan yangında sadece istasyon civarında 100-150 kadar bina yanmaktan kurtuldu (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-24).

Salihli, Eşme, Alaşehir, Turgutlu ve Ahmetli de tamamen yakıldı, çok sayıda Türk öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/143/143-1/1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Yabancı gazetecilerden oluşan heyetin verdiği rapora göre Salihli'de çıkan yangında: 2.000 ev, 400 dükkân, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 1 cami, 1 havra, 3 mektep,

hükümet konağıyla Posta ve Telgrafhane ve istasyon tamamen yandı. Alaşehir’de 3.000 dükkân, 10 cami, 20 mescit, 22 köy ve istasyon binası, Turgutlu’da ise 5800 ev yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Yunanlar Ahmetli’de, 8 genç kıza tecavüz ettikten sonra onları bir ahıra doldurarak yaktı. Yine birçok kişi, bayıldıktan sonra midesine benzin akıtılarak ateşe verildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-13). Salihli’de 100 kişi, Kula’da 30 Müslüman diri diri yakılarak öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2).

Yunanlar Büyük Taarruz sürecinde İzmir’e bağlı yerlerde de yangınlar çıkardılar. İzmir ve civarındaki Sarıköy’de bulunan Yunus Emre, Ahi Şeyh köyündeki Lala Şahin, Seferihisar’ın Tekbir köyünde Lezeci Ahmet gibi toplamda 150 cami ve tekke, Yunanlar tarafından tamamen yakıldı veya tahrip edildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1922, s. 1). Karşıyaka’ya bağlı 53 haneli ve tamamı Boşnak olan 350 nüfuslu Boşnak-ı Cedit köyünün 22 hanesi, köyün camisi ve bir dükkâmı yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/44). Köyde bazı kadınların ırzlarına geçildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bornova yakınlarında 80 haneli, 350 nüfuslu Hacılar köyünde Yunanlar 20 haneyi ateşe verdiler. Bornova-Manisa yolu üzerinde 15 haneli tamamı Türklerden oluşan 100 nüfuslu Beşyol köyünün bütün evleri yakıldı. Yunan baskısından kaçmayı başarabilen köy sakinleri dağlara çekildiler. Yunanlar İzmir’den kaçarlarken, 17’si Cumaovası köyünde istasyon civarında, 4’ü köy içerisinde olmak üzere 21 haneyi ve 1 dükkânı ateşe verdiler. 135 haneli 785 nüfuslu Kızılca Dağ nahiyesinde 89 hane Yunanlar tarafından yakıldı. Yunanlar, Teselya muhacirlerinden oluşan 35 haneli Çaybaşı köyünü de tamamen ateşe verdiler. Köyün camisi ve okulu yangın sonunda harabeye dönüştü. 200 haneli Ahmed Beyli (Gavurköy) köyünün 155 hanesi, Torbalı nahiyesinin 78 hanesi, 23 haneden oluşan Tesalya muhacirlerinin yaşadığı Kuşçu Biruni köyünün bir hanesi hariç tamamen yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/6, 7, 25, 31, 34, 41). Bergama’nın İkinci Yol mahallesinde 15, Ertuğrul mahallesinde 10, Moviy(?) mahallesinde 5 ev Yunanlar tarafından harap hale getirildi (BCA, 272-0-0-12/40/43/14/ 40, 44, 49). Urla’da kilise ve mektep binalarını ele geçiren 1.000 kadar silahlı Rum kasabanın bazı yerlerini yaktılar ve 14 Eylül sabahı Özbek istikametinde kaçtılar (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-29; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1). Urla’daki yangın 14 Eylül’de devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-3). Kuşçular, Sarı Abdallar ve Deve Deresi köylerinde pek çok ev enkaza döndü (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/48-52). İzmir Hisarlık, Dirilik çiftlikleri ve Kozluca köyü de tamamen yakıldı. Kadınlara ve kızlara tecavüz edildi ve erkeklerle beraber yakılarak öldürüldüler. Yunanların yarmaya fırsat bulamadan Türk ordusu tarafından geri alınan Menemen’de 150 kişi farklı metotlarla katledildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-16; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Sahile yakın Kumtepe köyünde Yunanlar erkek, çocuk olmak üzere 30 kadar Müslümanı evlere doldurarak yaktılar (ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1).

Yunanlar Bursa’nın merkezini yakmak için hazırlıklar yaptılarsa da başarılı olmadılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Yine de Bursa merkezde bazı kiliseler ile Rum ve Müslüman evlerini ve Kaladar-Rumköyü hattını yaktılar. Bursa’dan çekilirlerken ise şehrin kuzeybatısında birçok köyü ateşe verdiler (ATASE, *İSH*, 1790/17/17-8; ATASE, *İSH*, 1787/22/22-1; ATASE, *İSH*, 1802/21/21-21a). Örneğin Yunan ordusu firar ederken, Gemlik’in 1.000 kişilik Kurşunlu köyü içindeki camisiyle birlikte tamamen yakıldı (BCA, 272-0-0-12/40/1/11). Bursa’nın Ahmetbey köyü, Yunanlar tarafından yakıldığı gibi bazı kadınlar tecavüze uğradılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3). Masharahasan köyü halkından Salim kurşun ve süngü ile yaralandıktan sonra petrolle yağlanıp yakılarak feci şekilde öldürüldü (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 1992, s. 201).

İzmir Büyük Yangını

Kuşkusuz Büyük Taarruz sürecinde çıkan en büyük yangın İzmir şehir merkezinde gerçekleşti. Türk ordusunun İzmir’e girmesinden dört gün sonra şehirde çıkan ve hızla yayılan yangın halen tarihçiler tarafından tam olarak aydınlatılmadı. Adeta bir şehrin yok olmasına neden olan ve yüzyılın yangını denilebilecek bu büyük facia kimler tarafından ne amaçla çıkarıldığı tartışma

konusudur. Yunanların ve Ermenilerin penceresinden bakıldığında yangının Türkler tarafından çıkarıldığı değerlendirilirken Türkler ise Yunanları ve Ermenileri suçlamaktadır (Shaw, 2000, s. 1731-1732). İzmir'deki yangın 13 Eylül 1922'de öğle vakti İzmir'in Frenk mahallesinde Suzan sokağında çıktı. 13 Eylül tarihli harp raporunda yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşıldığı ifade edildi. Rapora göre çıkan ilk yangın itfaiye tarafından söndürüldüğü sırada Ermeni kilisesinden "bomba ateşi" yapıldı (ATASE, İSH, 1802/21/21-26a). Fevzi Paşa'nın 13 Eylül'de bildirdiğine göre İzmir'in kurtuluşunun ardından teslim olmayan ve İnzibat Müfrezelerine silah ve bomba ile karşılık veren Ermeni çeteler, kendi mahallelerini ateşe verdiler. Yangın yayılarak rıhtım yönüne ilerledi (ATASE, İSH, 1790/18/18-3). Türk basınında ise kabul gören şekliyle yangın Ermeni mahallesinin dört yerinden çıktı ve kısa süre içinde Frenk ve San Dimitri mahallelerine Gül Caddesi yoluyla yayıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 15 Eylül 1922, s. 1; *Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangının yayılmasında, işgalden beri çıkmayan şiddetli güneydoğu rüzgârının o gün görülmesi büyük amil oldu (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2). Yangın Ermeni ve Rum mahallelerinden başka Müslüman mahallesinin de bir kısmını yaktı (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1). Yangının çıkmasıyla birlikte İzmir halkı hayatlarını kurtarmak için şehrin dışına kırlara doğru kaçıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2). Yangından Avrupalılar da zarar gördüler. Avrupa devletlerinin Konsolosluk binalarının çoğu yandığı gibi birçok Avrupalının da evi kullanılamaz hale geldi. Evsiz kalan Avrupalılar büyük telaş içinde limandaki vapurlara sığındılar (*Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2).

14 Eylül akşam raporuna göre yangın devam etmekte ve söndürülmeye çalışılmaktadır. Yangının söndürülmesi için Ermeni mahallesine gidenlere bazı binalardan bomba ve silah atıldı. Bu durum yangının söndürülemediği ve yayılmasındaki ana sebeplerden birisi oldu. Yangının faillerinden birkaçı suçüstü yakalandı. Şehrin farklı yerlerinde ve benzin depoları civarında bazı yeni yangınlar çıkarıldıysa da söndürüldü. Daha önce şehri terk eden İngiltere vatandaşlarından başka Fransa ve İtalya vatandaşları da adı geçen devletlerin askerleri tarafından vapurlara bindirildiler. Önceleri Rumların bu vapurlara binmeleri yasaklandı (ATASE, İSH, 1785/9/9-1; ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

TBMM Hükümeti, yangının sebeplerini ortaya koyabilme adına bir tahkikat yaptırdı. Tahkikat kısa süre içinde tamamlandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 18 Eylül 1922, s. 1). Tahkikat sonucu, 14 Eylül tarihli harp raporunda ve 15 Eylül tarihli resmi tebliğde yayınlandı. Buna göre yangın, Ermeni ve Rum millî teşkilatlarının tertibi ile çıkarıldı. İngiliz konsoloslğunun son iki gün zarfında bu teşkilatları teşvik ettiği haber alındı. Rapor bu bilgilerin şehirdeki yabancılar tarafından da teyit edildiğini bildirdi. Zira yangında evleri yanan Hristiyanlar ve yabancı vatandaşlar, yangının Ermeniler tarafından kasten çıkarıldığını söylediler. Yangın mahallerinde bir kaç kişi öldü ve bazı gayrimüslimler suçüstü halinde yakalandılar (ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

Yangın 14 Eylül'de devam etmesine rağmen bazı gazeteler yangının yirmi dört saat içerisinde söndürüldüğünü öne sürdüler. Gazeteleri yönlendiren haber kaynaklarından biri Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın telgrafı idi. İstanbul'da Hamit Bey'e çektiği telgraf şöyleydi: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1).

"İzmir'de 13 Eylül akşamı Ermeni Mahallesinin müteaddid noktalarından harik zühur etmiş ve kitaâtımız tarafından muâvenete şitâb edilerek Frenk Mahallesi Ermeni ve Rum mahalleleri ve Müslimân mahallesinin bir kısmı muhterik olduğu hâlde yirmi dört saat zarfında itfâ' edilmiştir.

14 Eylül

Karârgâh-ı Umûmî Erkân-ı Harbiyye-i Umûmîyye Reisi

Fevzi"

Gerçekten de yangın, kontrol altına alınmasına rağmen kısa sürede yeni çıkarılan yangınlarla ve rüzgârın etkisiyle tekrar yayıldı. Ertesi gün de aynı durum görüldü. 15 Eylül öğle vakti büyük oranda yangın söndürülmesine karşın öğleden sonra saat 14.00'da bazı noktalarda yeniden yangınlar çıkarıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-1a). Yapılan müdahalelerle yangın akşamüzeri kontrol altına alındı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Fevzi Paşa Milli Savunma Bakanlığına gönderdiği 16 Eylül 1922 tarihli harp raporunda ise yangının 15 Eylül akşamı itibarıyla tamamen söndürüldüğünü belirtti (ATASE, *İSH*, 1790/19/19-2). Buna karşın 16 Eylül harp raporundan anlaşıldığına göre yangın hafiflemekle beraber devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-4a). İzmir yangını kesin olarak ise 17 Eylül tarihinde söndürülebildi.

Yangının 17 Eylül'de söndürülmesinden sonra şehir tam bir enkaz yığınına dönüştü. Birçok insan öldü, yaralandı ve evsiz kaldı. Maddi anlamda da çok büyük zararlar oluştu. Yangın nedeniyle İzmir'de bulunan mültecilerin durumu ise oldukça kötüleşti. Yangında zaten sıkıntılı bir hayat yaşayan çok sayıda Rum mülteci yangın ve iâşe eksikliği nedeniyle hayatlarını kaybetti (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). *İstikbâl* gazetesi mültecilerin durumlarını şöyle sayfalarına taşıdı (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1):

“Dâhilden ilticâ’ eden ve 3 sene Müslimân kanı içen Rum mültecileri, bir Amerikalı muhâbirin müşâhedesine nazaran, âteş ile deniz arasında sıkışmışlar ve fecî’ ölümü gözleriyle görmüşlerdir. Yangın yüzünden bunların iâşeleri tem’in edilememiş ve aralarından birçok telefât olmuştur.”

Tahkikatta bulunan yabancı heyetler yangında ölenlerin sayısını 1.000 kişi tahmin ettiler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangından kurtulanlara ise Hükümet yardım elini uzattı. 18 Eylül tarihli harp raporunda belirtildiğine göre, İzmir'de 10.000 kadar yangınde Ponta ve civarındaki pavyonlara yerleştirildi ve istirahatları temin edilerek koruma altına alındı. Kendilerine peksimet dağıtıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-7).

Yangının ekonomik kaybı da çok fazla oldu. THR Ajansı hasar miktarını 60 milyon dolar tahmin etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1). İzmir'in en gelişmiş ticarethane ve yazlıklarıyla ünlü Bornova, tamamen yandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınında yabancı devletlerin de büyük zararları oldu. Uluslararası ticaret şehri konumundaki İzmir'de yabancıların birçok şirketleri vardı. Amerika'nın İzmir'deki Tevniyanko(?) şirketinin, değeri iki milyon tahmin edilen tütünleri yandı. Amerikalıların İzmir'de mali kaybı toplam 5 milyon lira civarında olduğu tahmin edildi. İzmir Frenk mahallesindeki Amerikan konsolosluğu, Amerika Hıristiyan Gençler Cemiyeti (YMCA) ve Amerikan Commercial Şirketi gibi Amerikan kuruluşlarının binaları da yandı. Bunların yanı sıra çok miktarda Amerikan vatandaşı evlerini yangında kaybetti. Amerika vatandaşları İzmir yangınından kurtarılmak için şehirde bulunan Amerikan gemilerine bindirildiler¹ (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). 13 Eylül'de Amerikan Konsolosluğu, memurları, konsolosluk evrakları ve 600 Amerikan vatandaşı bir Amerikan savaş gemisiyle Pire'ye götürüldüler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangında Amerikan vatandaşlarından 14 kişinin kayıp ihbarı var idi (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2).

Yangından İzmir'deki Fransız kuruluşlar da etkilendiler. Saint Jozef Fransız Koleji, Providans Manastırı, Notre Dame de Sion Koleji, Orosdi Back mağazası, Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası, Avrupa Şark Fransız Kumpanyası tamamıyla yandı. Kolej Lazarist Dosare de yanan Fransız yapılarındandı. Fransız hastanesi harabeye dönüştü. Hastanenin yeni binası ise kısmen zarar gördü. Cezayir Emlak Bankası, “*Memalik-i Şarkıye Fransız Bankası*”, Atina Bankası ve Osmanlı Bankası yangın nedeniyle zarar gördüler. Fransız kuruluşlarındaki bu zarara rağmen Fransız vatandaşlarından hiç kimse hayatını kaybetmedi (*Peyâm-ı Sabâh*, 19 Eylül 1922, s. 1).

¹ Örneğin ABD Hükümetinin talimatıyla İstanbul'da ABD'nin Yüksek Komisyon üyesi Amiral Mark L. Bristol, İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün öncesinde, Amerikalıların mallarını ve çıkarlarını korumak için İzmir'e birkaç destroyer ile Mudanya'ya bir avcı deniz altısı göndermişti. Bkz. (The New York Times, 7 Eylül 1922).

İngilizlerin de mali kayıpları çoktu. Nitekim İzmir'de birçok İngiliz ticarethanesi yandı (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar İzmir yangınına uluslararası alanda Türkler aleyhinde kullanmaya çalıştılar (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınının Türkler tarafından çıkarıldığını savundular, yangını Hristiyanlık için büyük bir yıkım olarak gösterdiler ve Türkleri uluslararası alanda protesto ettiler. Yangının İzmir'de sözde Türk mezaliminin en önemli vasıtası yapıldığını ileri sürdüler. 16 Eylül tarihli Atina telsizinde bildirildiğine göre İzmir'de ancak Türk mahallesi Ponta civarındaki bazı evler sağlam kaldı. Şehri saran alevler içerisindeki katliamlar ve dehşet sahneleri tasvir edilemez vaziyettir. Şehrin birçok noktaları askerler tarafından ateşe verildi. Atılan yangın bombalarıyla yangın büyüdü. Evlerde veya kiliselerde gizlenen erkek, kadın ve çocuklar yangından kaçmak için sokaklara çıkınca mitralyöz ateşiyle karşılandılar. Olaylara şahit olanlar Katolik Kilisesine sığınan çok sayıda Hristiyanın orada bulunan Fransız subaylarına rağmen öldürüldüklerini anlattılar. Bu “katliamlar” ara sıra mağdurların “katliamcılara” attıkları para ve mücevherleri toplamak için hareketlenmeleri ile geçici olarak durdu. Fakat bu eşyaları topladıktan sonra tekrar öldürmelere başladılar. Çok sayıda kadının, kızın ırzlarına geçildi ve namusları kirletildi. Bundan dolayı pek çok kişi intihar etti. Bu “mezalimden” kurtulmak için deniz kenarına ulaşabilenler denize atlayarak öldüler. Mültecilerin anlattıklarına göre Fransız ve İtalyan Sefaretleri mültecileri kabul etmediler. İngiliz gemileri ise öncelikle İngilizleri kurtardı. Bütün mülteciler Amerikan savaş torpidolarıyla ve gemileriyle kendilerini kurtarmak için çalıştığını ifade ettiler. Atina Telsizi Türk “vahşetine” kurban olanların gerçek sayısının belli olmasa da yüz bini geçebileceğini öngördü. İzmir eski Komiserliğinin hizmetinde bulunan pek çok yerli Türk de öldürülenler arasındadır. Yine Urla'nın Türk askerleri ve köylüleri tarafından yakıldığını, bütün Rum ve Ermeni halkın öldürüldüğünün haber alındığı ifade edildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/27-29, 31).

Yunan Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türklerin İzmir yangını başta olmak üzere Rumlara karşı yaptıklarını iddia ettikleri “mezalimin” belirli bir program dâhilinde gerçekleştiğini ileri sürerek uluslararası desteği almayı amaçladı. 17 Eylül tarihli Atina telsizine göre “Kemalistler” bir program doğrultusunda hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa çoktan beri İzmir'i tahrip etmek için bekledi, fırsatını bulunca da faaliyete geçti. İzmir yangını Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edildi. Mustafa Kemal Paşa'nın Neron gibi İzmir'i alevler içinde yanmasını seyrettiği belirtildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/12).

Atina telsizi İzmir'de yapıldığını iddia ettiği mezalimin 1453'te İstanbul'da meydana getirilen faciayı andırıldığını deklare etti (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/24). Yunan basını ise yapılan “vahşetin” Türkiye tarihinin kaydettiği bütün mezalimle yarışabileceğini yazdı. Basına göre 1822'de Sakız'da Rumlara, 1895, 1896, 1909, 1915 ve 1916 yıllarında Ermenilere tatbik edilen “katliam” kat kat geçti. Türkler, tarihinde yaptıklarından dolayı bütün dünyada “Vahşi Türk” olarak anılmaktadır. Yunan basını: “*Medeniyet ve insanlıkla hiçbir alakası olmayan bu katliamcı millet, Cengiz Han'ın ve Timurlenk'in hakiki ahfadı olduğunu her defa ispat etmişlerdir.*” ifadelerini de kullandı (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/25) Yunan matbuatı, bu iddialarını uluslararası kamuoyuna taşırken Türklerin sadece Rumları değil bütün Hristiyanları hedef aldığını ileri sürdüler (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/11-12).

Yunan Zulmüne Karşı Tepkiler

Büyük Taarruz sürecinde Yunanların cephe gerisinde uyguladıkları zulümler Anadolu ve İstanbul'da büyük tepkilere neden oldu, uluslararası alanda protesto edildi. TBMM Hükümetinin Başbakanı Rauf Bey, müttefik devletlerin İstanbul elçi ve temsilciliklerine 4 Eylül 1922'de bir nota verdi. Notada Yunanların halka yaptığı mezalim ortaya kondu. Mezalimin durdurulması için Yunanistan hükümetine baskı yapılması istendi (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Türk Genelkurmay Başkanlığı da Yunanların zulümlerini sonlandırmak için işgal bölgesine uçaklarla 4 Eylül'de Rumca ve Türkçe beyannameler attı (Jaeschke, 1989, s. 189).

Yunan ordusuna hitaben Rumca yazılan ilk beyannamede Türk ordusunun askeri zaferleri ortaya konuyordu. Ardından Yunan askerlerinden teslim olarak hayatlarını kurtarma çağrısında bulunuluyordu. Şehirleri, mahalleleri, köyleri yakan, sivil halka zulüm yapan Yunan kumandanlarının ve askerlerinin cezalandırılacakları bildiriliyordu (*Varlık*, 4 Eylül 1922, s. 1). İkinci beyanname Türkçe olup cephe gerisindeki Müslüman halka hitap ediliyordu. Beyannamede halkın Yunanlardan korkmamaları, köyleri yakmaya ve zulüm yapmaya çalışan Yunanlara karşı mücadele etmeleri tavsiye ediliyordu (*Babalık*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1922, s. 1):

“... Sevgili Türkiyeliler, Sevgili kardâşlarımız! Türk ordusu, Yunan ordusunu perişân etti. Yunanlar her tarafta topunu tüfeğini bırakıp inhizâm ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor. Yunan askerleri geçtikleri yerlerde Müslimân ahâlîye eziyet ediyor. Köyleri, harmanları yakıyor. Kadınlara ve çocuklara işkence ve hakâret ediyorlar. Ey ahâlî! Sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza Cenâb-ı Hak büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi Yunan cellâdlarını kovalıyor. Kadınlarınızı, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emîn yerlere saklayınız. Eğer düşman bir köy yakmağa, bir yol tahrib etmeye teşebbüs ederse hemen ona hücum ediniz. Kaçan düşmanın yanında kalan her köy emniyetle bilsin ki Türk ordusu yirmi dört saat geçmeden yetişiyor. Bir de hangi Yunan kıt'ası ve kumandanı mezâlîm yaparsa onun numrosunu ve kumandanın ismini öğreniniz”.

Bu çabalara rağmen bir sonuç alınamadı, Yunan ordusu ve işbirlikçileri yangınlarını ve mezalimini sürdürdü. TBMM, 7 Eylül tarihli oturumunda aldığı karar gereği İkinci Başkan Adnan Bey imzasıyla Hamit Bey vasıtasıyla İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine gönderilen nota ile Yunanistan uluslararası alanda bir kez daha protesto edildi (Jaeschke, 1989, s. 192; *Peyâm-ı Sabâh*, 10 Eylül 1922, s. 1). Notada belirtildiğine göre, mağluben geri çekilen Yunanların “şimdiye kadarki cinâyâtına devam ederek her tarafta şehir ve köyleri yakmakta ahâlî-i İslâmiyyeyi ma'bed ve mebânîye doldurarak ihrâk etmekteydi” (*Yeni Adana*, 13 Eylül 1922, s. 1). TBMM Hükümetinin Roma temsilcisi Celaleddin Bey de Yunanistan'ı Cemiyet-i Akvam nezdinde şiddetle protesto etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1922, s. 2). Merkezi Kayseri'de bulunan “Umûm Anadolu Türk Ortodoks Müstâkil Kilisesi” Müttefik Devletler Temsilcilikleri, Dışişleri Bakanlıkları ve Amerika nezdinde Yunan ordusunun mezalimine protestoda bulundu (*Babalık*, 22 Eylül 1922, s. 1). Papa Eftim başkanlığındaki Türk Ortodoksları protesto kararını 17 Eylül tarihinde Kayseri Ayanikola kilisesinde yaptıkları 8. Genel toplantıda aldılar (Kars, 1999, s. 126).

Türk basını, Büyük Taarruz sürecinde Türk resmi makamlarının telkinleri doğrultusunda, resmi tebliğlerden, şahitlerin anlatımlarından ve tarafsız yabancı gözlemcilerin raporlarından yola çıkarak Yunanların çıkardıkları yangınlara ve yaptıkları mezalime dair yüzlerce haberi sayfalarına taşıdı. Gazetelerde çıkan bazı başlıklar şöyle idi: (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 30 Ağustos 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 6 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 10 Eylül 1922, s. 1).

“Yunanlar ve Vahşette Berdevâm. Kaçarken Bile Beşeriyyeti Utandıracak Cinâyâtı İşliyorlar”, “Garbî Anadolu'da Yunan Vahşeti”, “Yunan Yaygaraları”, “Vahşî Muhterisler Utanmıyorlar”, “Avrupa İzmir'deki Kundakçılık Şenâatını Takbîh Etmektedir. Rum-Ermeni Teşkilâtı Yangın Çıkarttığı Gibi, Söndürülmesine de Muhâlefet Etmişlerdir, Bu Şenâatteki Hakikat Yapılan Propagandalara Rağmen Avrupa Matbûâtınca Anlaşılmıştır”, “İzmir Yangını Bir Mel'anetin Eseridir. El'an Ortalığı Karıştıracaklarını Zan Eden Mel'unlar, Güzel Şehrimize Ateş Verdiler”, “Ödemiş'teki Mezâlîm”, “Düşmânın Yurdumuzda Yaptığı Cinâyetler ve Yangınlar”, “Eskişehir Mezâlîmi”

Büyük Taarruz sonrasında uluslararası alanda Yunan zulmünü ortaya koymak için Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bir adım attı. İstanbul'da TBMM temsilcisi Hamid Bey'e 24 Eylül'de gönderdiği telgrafta Yunan zulmüne dair Anadolu Ajansı tarafından gönderilecek telgrafların dâhili ve harici basında hızla yayınlanmasının sağlanmasını istedi (ATASE, *İSH*, 1737/149/149-1).

Türk basını Büyük Taarruz sürecinde olduğu gibi sonrasında da Yunan mezalimine dair yazılara yer verdi. Taarruz sonrasında özellikle Yunan işgalinde bulunan Trakya'da ve Adalarda Müslümanlara karşı aynı zulmü sürdürdüğünü iddia etti. Ayrıca Batı Anadolu'da Yunanlar tarafından yapılmış olan tahribatı sayfalarına yoğun şekilde taşımaya devam etti. O süreçteki gazetelerin bazı başlıkları ise şöyle idi: (*Şark*, 4 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 3; *Yeni Adana*, 20 Eylül 1922, s. 2).

"Yunan Cinâyetleri", *"Uşak Fâciası, Halide Edip Efendi'nin riyâsetindeki Komisyon Dünyaya Müthiş Fâcia İzleri Gösteriyor"*, *"Trakya'da Yunan Vahşeti"*, *"Anadolu'daki Şehirlerimiz Gibi Trakya'yı da Yunanlar Kömür ve Kül Yığını Haline Sokmaya Çalışıyorlar"*, *"Bursa Havâlisinde de Aynı Şenâat, Yunanlar Köpeklerde Bile Tesâdüf Edilmeyen Ruhlarını Bursa Havâlisinde de Göstermişler ve Kadınlarımızı ve Çocuklarımızı, Diri Diri Yakmışlardır"*, *"Girit Müslimânları İmha Olunuyor"*, *"Uşak'ta Mezâlim ve Ganâim"*, *"Yunan Mezâlimi"*.

Yabancı gazete yazarlarının, siyasi ve askeri temsilcilerin mezalime uğramış yerleri yerinde incelemeleri ve şahit olduklarını uluslararası mecralara taşımaları teşvik edildi. Yunan ordusunun İzmir'e doğru kaçarken geçtiği şehir ve köylerde gerçekleştirdiği mezâlimi bizzat görüp tahkik eylemek için içlerinde Türklerin de bulunduğu bir yabancı heyetin bölgede ziyareti takdirle karşılandı. Heyet Roma basını adına Giustiniani, Paris gazeteleri adına Alfred Dermond, *Le Tan*, *Le Matin* ve *Jurnal* adına muhabir Madam Schneider, Amerikan basını adına Mr Price ve Mr Pernicis(?), İstanbul basını adına Naşid ve İzmir gazeteleri adına ise *Sada-yı Hak* başyazarı Sırrı Beylerden oluşmaktaydı. Gazeteciler heyeti ve İzmir Amerikan Konsolosu Jams Phark, 29 Eylül tarihinde İzmir'den Alaşehir'e yola çıktılar (*Sada-yı Hak*, 30 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Heyet Alaşehir'den başka Menemen, Manisa, Kasaba, Salihli ve civarında da araştırmalarda bulundu, fotoğraflar çekti, halkla temas etti ve raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1922, s. 4).

İçlerinde yukarıda isimleri verilen yabancı gazetecilerin de bulunduğu bir başka yabancı heyet ise 15-17 Ekim tarihlerinde İzmir-Burhaniye ve Balatçık-Söke şimendifer hattı boyunca Yunanların yaptıkları tahribatı ve mezalimi incelediler. Heyette Ernest Renan torpidosundan Fransız Mülazımı Mösyö Vetebyard, Fransız Bahriye Yüzbaşısı Mösyö Bonarandi, *Deba* gazetesi adına Mösyö Jorjdu, İsviçre'de yayınlanan *Lozan* gazetesi muhabiri Mösyö Alber Sepla, *Jurnal Ditalya* ve *Mesacero* gazeteleri adına Mösyö Filipoci, *Newyork Herald* adına 219 numaralı Amerika Torpidosundan Mülazım Mösyö Perry, Amerika Muavenet Cemiyeti adına Mösyö Burc, İzmir'de yayınlanan *Eko dö Frans* ve *Luluvan* gazeteleri adına Mösyö Alfred Dermond, Madam Schneider ve Madmazel Schneider, *Sada-yı Hak* gazetesi adına Turgut Bey, Atina'da yayınlanan *Hayat* gazetesi adına seyyar muhabir Memduh Rıfkı Beyler yer aldılar. Heyette ayrıca Yüzbaşı İsmail Hakkı da bulunmaktaydı. İncelemelerden sonra İsmail Hakkı bir rapor hazırladı. Fransız gazeteci Madame Berthe Georges Gaulis de Yunan mezalimine maruz kalan Aydın, Nazilli, Söke, Afyonkarahisar, İzmit ve Bursa'da incelemelerde bulundu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1922, s. 2). Gördüklerinden çok etkilenen Madame Gaulis, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesiyle yaptığı mülakatta Yunanların tüm insanlığın yüzünü kızartacak mezalimini Fransa basını vasıtasıyla Avrupa'ya duyuracağını belirtti (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 25-27). Gaulis'in Yunan mezalimini ortaya koyma çabası Türkiye'de takdirle

karşılandı, gittiği yerlerde resmi görevliler tarafından karşılandı ve şerefine ziyafetler verildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 4).

Mezalimi kayıt altına alma, içeride ve dışarıda tüm boyutlarını gözler önüne sermek için Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğünün aldığı karar gereği kitap, risale gibi yayınlar yapıldı.² Şair ve gazeteci Tahir Karaoğuz, Anadolu’da yapılan Yunan zulmünü ortaya koymak için *Orta Anadolu’da Yunan Fâciaları* başlıklı bir kitap çıkaracaktı (Karaoğuz, 1922). Başkumandan Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşalar gönderdikleri bir mektupla Karaoğuz’un bu eserinden dolayı kendisini kutladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 4). Yine Matbuat ve İstihbarat Matbaası’nda, *Orta Anadolu’da Yunan Mezalimi ve Anadolu’da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektublar* başlıklı kitaplar yayınlandı.

Hükümet, Yunan mezalimini yerinde araştırmak için Mezalim Tetkik Heyetleri de kurdu (*İstikbâl*, 29 Ekim 1922, s. 1). Bu heyetler işgalden yeni kurtulan alanlara giderek incelemeler yaptı ve raporlar hazırladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4). Halide Edip Hanım’ın liderliğinde *İkdâm* yazarlarından Yakup Kadri, *Vakit* yazarlarından Mehmet Asım ve *Akşam* yazarlarından Falih Rıfki Beylerden oluşan bir komisyon kuruldu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Bu yazarlar şahit oldukları mezalimi ispatlayan yazılarını gazetelere gönderdiler. İzmir-Afyonkarahisar, Afyonkarahisar-Bursa arasını yerinde inceleyen komisyon, gözlemlerini bir rapor olarak hazırladı. Onların incelemelerine dayanan, *İzmir’den Bursa’ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik* adlı kitap da çıkarıldı (Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfki, Mehmet Asım, 1338). Bursa’daki mezalim tahkik komisyonunda ise Belediye doktoru Mehmet Ali, Avukat Hüsnü ve fotoğrafçı Ali Saib Beyler bulunmaktaydı. Bu heyet de Bursa ve civarındaki Yunan mezalimini tahkik ederek raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3).

Hükümet, Yunanların Batı Anadolu’daki tahribatını ve zararını tespit etme adına Yunan işgalinde mağdur olanlardan beyannameler topladı. Bu beyannamelerde mağdur vatandaşlar Hükümete şahitleriyle ispatlı beyannameler sundular. Beyannamelerde Yunan askerlerinin, yerli Rumların, Ermenilerin ve işbirlikçi Müslüman çetelerinin mezalimi karşısındaki maddi kayıplarını ortaya koydular (BCA, 272-0-0-12/39/38/14/1-25).

SONUÇ

Çalışmadan çıkarılan önemli sonuçlardan biri, Yunan ordusu ve işbirlikçilerinin Büyük Taarruz’da aldıkları ilk mağlubiyetin ardından tahliye etmek zorunda kaldıkları yerleri ateşe vermiş olmalarıdır. Bu uygulamayı bir program dâhilinde tatbik etmişlerdir. Çekildikleri son yere kadar, fırsat buldukları yerlerde bu metodu uygulamışlardır. Yine yakaladıkları pek çok Müslümanı yakmak suretiyle yaralamışlar, sakat bırakmışlar ve katletmişlerdir. Batı Anadolu’da pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü kül yığınına dönüştürmüşler, insanlarda ise acı ve gözyaşı bırakmışlardır.

İzmir’in kurtuluşunun hemen ardından şehirde çıkan “Büyük Yangın” da Yunanların uyguladıkları yangın çıkarma metodunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar İzmir’deki yangın Yunan ordusunun şehri tahliyesinden sonra çıkmışsa da yangını çıkarma potansiyeli yüksek olan ve o an şehri terk etmeyi başaramayan, orada burada saklanan ve Türk kuvvetleriyle çatışmaya dahi giren Yunan ordusunun artıkları ve işbirlikçileri bulunmaktaydı. İlginçtir Yunanistan, Büyük Taarruzun mağlubiyetinin etkilerini azaltmak, kamuoyunu teskin etmek amacıyla uluslararası alanda İzmir yangını üzerinden Türkiye’yi ve Türkleri sıkıştırıp aleyhine dönen dünya kamuoyunu lehine çevirme çabasına girmiştir. Fakat Büyük Taarruz’da

² Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, 28 Ekim 1922’de Hilal-i Ahmer Cemiyetine çektiği telgrafta hazırlanacak risalelerde kullanılmak için Cemiyette bulunan ilgili bilgi ve belgelerin gönderilmesini istedi (Türk Kızılay Arşivi, 39/49).

aldıkları ilk mağlubiyetten, tahliye etmek zorunda kaldıkları son noktaya kadar uyguladıkları yangın çıkarmak usulü onları: “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” konumuna getirmektedir. Dolayısıyla yangının çıkarılması ve yayılmasında asıl sorumlular Yunan ordusunun şehirde kalan artıklarıdır.

Dönemin TBMM Hükümeti ise farklı vasıtalarla Yunanistan'ın Batı Anadolu'da yaptığı tahribatın boyutunu ölçmeye ve tüm dünyaya göstermeye çalışmıştır. Kuşkusuz bu durum hem Türkiye'yi Hristiyanlara mezalim yapmakla suçlayan Yunanistan Hükümetine ve İngiltere Hükümetine bir cevap, hem de sürmekte olan Lozan Konferansına Batı Anadolu'daki tahribat nedeniyle Yunanistan'dan tamirat ve tazminat alabilmek için sunulacak önemli delilleri oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

- ATASE, *İSH*, Kutu: 1737, Gömlek: 149, Belge: 149-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 100, Belge: 100-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 75, Belge: 75-1, 3.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 83, Belge: 83-1, 2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1785, Gömlek: 9, Belge: 9-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 143, Belge: 143-1; 1a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 155, Belge: 155-9.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 156, Belge: 156-17.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 17, Belge: 17-8.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 18, Belge: 18-3, 5, 6.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 19, Belge: 19-2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 75, Belge: 75-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 76, Belge: 76-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-21.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 21, Belge: 21-13, 16, 24, 26a, 28a, 29.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 22, Belge: 22-1a, 3, 4a, 7, 8a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 86, Belge: 86-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1787, Gömlek: 22, Belge: 22-1.

BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Kutu: 54, Gömlek: 355, Sıra: 13, lef. 11-12, 24-31.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 40, Sıra: 1, lef. 11.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 43, Sıra: 14, lef. 40, 44, 49.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-1, Kutu: 6, Gömlek: 42, Sıra: 9, lef. 6-7, 31, 34, 41, 44, 48-52.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 39, Gömlek: 38, Sıra: 14, lef. 1-25.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Sıra: 40, Sıra: 2, lef. 21.

Türk Kızılay Arşivi, Kutu No: 39, Belge: 49.

Gazeteler

(1922, 2 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 4 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 7 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 17 Eylül); *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 20 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 21 Eylül). s. 2; (1922, 1 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 2 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 3 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 4 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 4; (1922, 8 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 9 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 3; (1922, 10 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 11 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 12 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 16 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 18 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 19 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 23 Ekim), s. 1, 4; (1922, 30 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2.

(1922, 30 Ağustos). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 4 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 6 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2; (1922, 10 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 13 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2, 3; (1922, 20 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2.

(1922, 4 Eylül). *Açıksöz*, s. 1.

(1922, 4 Eylül). *Varlık*, s. 1.

(1922, 5 Eylül). *Vakit*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *The New York Times*.

(1922, 5 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 12 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Babalık*, s. 1, 2; (1922, 22 Eylül). *Babalık*, s. 1.

(1922, 10 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 2; (1922, 18 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *İkdâm*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 24 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 29 Ekim). *İstikbâl*, s. 1.

(1922, 30 Eylül). *Sada-yı Hak*, s. 1.

(1922, 4 Ekim) *Şark*, s. 2.

Kitaplar ve Makaleler

Anadolu'da Yunan Zulmü, (1338). 3. Kısım: İstihbarat Matbaası.

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektuplar. (1338). Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası.

Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi (1339). İstanbul: Garb Cephesi Erkan-ı Harbiyesi 2. Şubesi. *Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* (1992). Belge: 2415, S. 93, ss. 201.

APAK, R. (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu. ATATÜRK, M. K. (1997). *Nutuk (1919-1927)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

AYGEN, M.S., TUNCA, A., SARLIK A. (1984). *Büyük Zafer'e Doğru*, Afyon: Türkel Matbaası. ÇALIŞLAR, İ. (2009). *Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.

Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım (1338), *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik*, İstanbul: Akşam-Teşebbüs Basımevi.

İLGAR, Y. (2000). "Milli Mücadele Döneminde Afyonkarahisar'da Yunan Mezalimi", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi , ss. 372-404.

JAESCHKE, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

KARAOĞUZ, T.(1338). *Orta Anadolu'da Yunan Faciaları*, İstanbul.

KARS, Z. (1999). *Milli Mücadele'de Kayseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

ORBAY, R. (1993). *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, C. I, İstanbul: Emre.

SABİS, A.İ. (2021). *Milli Mücadele Hatıraları*, Erhan Çiftçi (Haz.), İstanbul: Timaş.

SAMİZADE, S. (1922, 12 Eylül). "Ordu ile Beraber (1)", *Babalık*, s. 1.

SHAW, S.J. (2000). *From Empire to Republic*, Vol. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

TUTSAK, S. (1995). "Milli Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. X, ss. 289-311.

Türk İstiklal Harbi (TİH) (1967). *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C. II, VI. Kısım, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, (1974). *Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, C. II, 4. Kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Basımevi.

Türk İstiklal Harbi (1995). *Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1022)*, C. II, VI. Kısım, 2.Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 11.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 14.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1115231

BÜYÜK TAARRUZDA YUNANLARIN BİR MEZALİM METODU: YANGIN ÇIKARMAK

An Atrocity Method of the Greeks in the Great Offensive: To Start Fire

Uğur ÜÇÜNCÜ

Prof. Dr.

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-5282-8868

uucuncu@ktu.edu.tr

Atıf/Citation: Uğur Üçüncü (2022), “Büyük Taarruzda Yunanların Bir Mezalim Metodu: Yangın Çıkarmak”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.83-96.

Öz: Büyük Taarruz, Türkiye'nin yakın tarihindeki en önemli gelişmelerinden biridir. Milli Mücadelenin kazanılmasını müjdelemiş, yeni Türk devletinin kurulmasının öncülü olmuştur. Yunanistan tarihi açısından ise Büyük Taarruz “Küçük Asya Felaketi” olarak tanımlanmıştır.

Yunanistan Hükümeti, bu savaşta art arda yenilgiler almış, işgal ettiği Batı Anadolu topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Yunan askerleri firar ederken, tahliye ettikleri Batı Anadolu'yu adeta harabeye çevirmiştir. Pek çok Müslümana değişik metotlarla mezalim yapmışlardır. Çekilmek zorunda kaldıkları bölgelerde, gerilerinde kan ve gözyaşı bırakmışlardır. İzledikleri mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmak idi. Pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü yakmışlardır. Yakaladıkları bazı Müslümanları da yakarak öldürmüşlerdir. Yunanlar Büyük Taarruzda aldıkları ilk mağlubiyetten Batı Anadolu'dan tamamen çıkana kadar bu metodu kullanmışlardır. Büyük Taarruz sonrasında İzmir'de zuhur eden “Büyük Yangın” da bu metodun parçası olarak değerlendirilebilir. “Büyük Yangın” sırasında Yunan ordusu, Batı Anadolu'dan tamamen atılmıştı fakat İzmir'de Yunan ordusundan kalan firarı askerler, yerli ve yabancı işbirlikçileri bu yangını çıkarabilecek potansiyele fazlasıyla sahiplerdi.

Bu çalışmada, arşiv kaynakları, dönemin matbuatı gibi birinci el kaynaklar kullanılarak, Yunanların Büyük Taarruzda çıkardıkları yangınlar ve sonuçları ortaya konacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler : Büyük Taarruz, Yunan, Yangın.

Abstract: The Great Offensive is one of the most important outcomes of Turkey's recent history. It heralded the victory of the National Struggle and became the pioneer of the establishment of the new Turkish state. On the other hand, the Great Offensive has been defined as the "Asia Minor Catastrophe" in Greek history.

The Greek Government suffered from consecutive defeats in that war and had to leave the occupied Western Anatolian lands. While the Greek soldiers were escaping, they almost destroyed the Western Anatolia, which they evacuated. They persecuted many Muslims with different kinds of methods and left behind blood and tears in the regions where

they had to withdraw. One of the cruel methods they followed was to start fires. They burned many cities, towns, and villages. They killed some captured Muslims by burning them. The Greeks used this method from their first defeat in the Great Offensive until they completely left Western Anatolia. "The Great Fire" that broke out in Izmir after the Great Offensive can also be considered a part of this method. Although the Greek army was completely expelled from Western Anatolia during "the Great Fire", the military remnants of the Greek Army remaining in Izmir and its local and foreign collaborators had the potential to start it.

In this study, by using primary sources such as the archival sources and the press of the period, the fires that the Greeks started during the Great Offensive and their results will be discussed and evaluated.

Keywords : The Great Offensive, Greek, Fire.

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, girmiş olduğu son Büyük Savaş'ta mağlubiyeti kabul ederek 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzaladı (Orbay, 1993, s. 92-149). Mondros Mütarekesiyle birlikte sınırlar küçülerek, Anadolu adeta Türk milletinin son sığınağı haline geldi. Fakat İtilaf Devletleri Anadolu'yu da Türklere fazla gördü ve Mondros Mütarekesinin 7. maddesini bahane ederek pek çok yeri işgal etti. Bunun üzerine Anadolu merkezinde Mustafa Kemal Paşa liderliğinde "Ya İstiklal Ya Ölüm!" anlayışıyla bir ölüm kalım savaşı başlatıldı (Atatürk, 1997, s. 9). İtilaf Devletlerinin işgallerine karşı yürütülen Kurtuluş Savaşındaki cephelerden biri de Batı Anadolu'da Yunanlara karşı açıldı. İngilizlerin desteğiyle 15 Mayıs 1919'da İzmir'i işgal edip, hızla yayılan Yunan ordusuna ve işbirlikçilerine karşı uzun ve şiddetli savaşlar yapıldı (Apak, 1990, s.1-29). Önce Kuvayı Milliye ile karşı konulmaya çalışılan Yunan kuvvetlerine, düzenli orduya geçildikten sonra İnönü Muharebeleriyle iki önemli zafer kazanıldı (Çalışlar, 2009, s.105-217). Kütahya Eskişehir Muharebelerinde Yunan ordusu Ankara'nın kapılarına kadar dayanmakla beraber (TİH, 1974) Başkumandan olarak Türk ordusunun başına geçen Mustafa Kemal Paşa'nın dirayetli ve kararlı yönetiminde Türk ordusu, Yunan ordusunun ilerleyişine Sakarya zaferiyle dur dedi (TİH, 1967, s. 7-8). Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı'nın kazanıldığını müjdeleyen 13 Eylül 1921 tarihli emrinde 14/15 Eylül gece yarısından itibaren genel seferberlik ilan etti (Jaeschke, 1989, s. 161). Fakat ordu kumandanlarının Türk ordusunun genel bir taarruza kalkışamayacağına dikkat çekmeleri üzerine taarruz ertelendi (Sabis, 2021, s. 218-229).

Uzun bir hazırlık sürecinden sonra Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle Türk kuvvetleri Büyük Taarruzu 26 Ağustos 1922 sabahı bütün cephe hattında aynı anda başlattı (ATASE, İSH, 1784/75/75-3; ATASE, İSH, 1784/75/75-1; TİH, 1995, s. 95). Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlığında Türk ordusu kısa süre içinde Yunan cephesini yardı ve Yunan ordusunun asıl kuvvetlerini 30 Ağustos'ta Dumlupınar Meydan Savaşında yok etti. Ardından vurucu gücünü kaybedip, kaçmaya çalışan Yunan birliklerinin artıklarının peşine düştü. Uzun süredir Yunan işgali ve baskısı altında kalan halk ve şehirler kurtarıldı. 18 Eylül 1922'de Büyük Taarruz sona erdi. Batı Anadolu'da esir, kaçak veya yaralı haricinde Yunan askeri kalmadı (ATASE, İSH, 1802/22/22-8a). Büyük Taarruz zaferi Türkiye'nin bütün dünyada varlığını bir kez daha ispat ettiği gelişme oldu. Türk milletinin Anadolu'dan atılmayacağı ispat edildi. Bunun idrakine varan işgalciler ise Mudanya ve Lozan Antlaşmalarıyla Türk milletinin ve kurduğu yeni devletin varlığını tanıdılar.

Yunanlar Büyük Taarruz ile birlikte Türk ordusu karşısında art arda yenilgiler alıp, işgal ettikleri yerlerden çekilmek zorunda kaldığında, savaşın kirli yöntemine başvurdu: Mezalim. Tahliye ettikleri bölgede uyguladıkları mezalim metotlarıyla, arkalarında hiçbir zaman unutulmayacak bir kan ve gözyaşı bıraktılar. Uyguladıkları mezalim metotlarından biri de yangınlar çıkarmaktı. Peki, Yunanlar, bu yangınları gerçekten sistemli ve planlı bir şekilde mi çıkardılar? Yangınların ne gibi etkileri ve sonuçları oldu? Yunan işgalinin hemen ardından İzmir'de çıkan ve adeta şehrin merkezini küle döndüren "Büyük Yangın" da Yunanların bu metodunun bir parçası mıdır? Çalışmada, dönemin ana kaynakları kullanılarak bu soruların yanıtları aranacaktır.

Büyük Taarruz Sürecinde Yunanlar Tarafından Çıkarılan Yangınlar

Yunan ordusu, Büyük Taarruzun başlamasından bir gün sonra ilk ciddi yenilgilerini aldı ve geri çekilmeye başladı. Bu geri çekilişte Türk halkına büyük zulümler yaptı. Bu zulümlerinde başvurdukları en önemli metotlardan biri şehir, köy, kasaba, ev, kulübe, ambar, ahıl, ahır gibi yerleri ve köylünün harman ve tahıl gibi iâşe ürünlerini yakmak, yakaladıkları Müslümanları yakarak katletmektir. Yunanlar 27 Ağustos'ta Afyonkarahisar'ı tahliye ederken şehri ateşe verdiler. 28 Ağustos tarihli öğleden sonraki tayyare raporlarında şu kayıt dikkat çekmekte idi: “*Gazlıgöl'den itibaren garbe doğru düşman, köyleri ve harman yığınlarını yakmaktadır*” (ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9). Türk kuvvetlerinin Afyonkarahisar'a girmesinden sonra yangınlar halk ve askerler tarafından fazla büyümeden söndürülmüşse de tahribat büyüktü (*İstikbâl*, 7 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar Mutasarrıflığı şehrin zayıyatıyla ilgili 16 Ekim 1922 tarihinde hazırladığı 20 maddelik bir rapor yayınladı (Aygen vd., 1984, 28-30). Rapora göre Afyonkarahisar'da Yunanlar Akören, Deper, Kışlacık, Kalecik-i Kebir, Kalecik-i Sagir, Çakır, Çavdarlı, Doğanlar, Ulucak, Sülümenli, Döğer, Sarıcaova, Leğen, Beyköy, Eğret ve İhsaniye köy ve kasabalarını tamamen yaktılar (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17; ATASE, *İSH*, 1786/155/155-9; İlgar, 2000, s. 394). Yunanlar Afyonkarahisar ve civarını terk etmeden önce Müslüman mahallelerinin büyük kısmı ile civar köyleri yakarken halkın bir kısmını ise öldürdü (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Afyonkarahisar'dan kaçarken İmaret Camisi'ne topladıkları 600 kişiyi ise yakma girişiminde bulundularsa da Türk birliklerinin şehre girmesiyle bu teşebbüslerini gerçekleştiremediler (Aygen vd., 1984, s. 30).

Yunanlar tahliye etmek zorunda kaldıkları Eskişehir'de de yangınlar çıkardılar. 1 Eylül tarihli tayyare keşif raporuna göre Eskişehir üçü istasyon civarında, biri çarşıda, diğeri güneyde olmak üzere beş yerden yanmaktaydı (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2). Şehri önce yağmaladılar, ardından yaktılar. Yangından kaçmaya çalışanları ise kurşunlayarak öldürdüler. Öldürülen sivil halkın sayısı 250 civarındaydı. Şehrin pek çok mahallesi, içinde evleri, mağazaları, dükkânları, okulları, hamamları, mescitleri ve camileriyle yakılarak harabeye dönüştürüldü (ATASE, *İSH*, 1784/83/83-2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Eylül 1922, s. 1). Yunan ordusu Dumlupınar Meydan Savaşı esnasında ise Hamurköy'ü ve Çal köyünü tamamen yaktı (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Hamurköy ve Çal köy halkından yakaladıklarının bir kısmını yakarak öldürdüler, bir kısmına ise ağır işkenceler yaptılar (*Vakit*, 5 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar çekildikleri diğer yerlerde de yangınlarını ve zulümlerini artırarak devam ettirdiler. Altıntaş civarında Ulucak köyünde kadınlar ve çocuklar da dâhil olduğu halde halk câmilere, evlere kapatılarak diri diri yakıldılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Eylül 1922, s. 2). 5. Süvari Kolordu Kumandanı Fahrettin Paşa, 29 Ağustos'ta Batı Cephesi Kumandanlığına çektiği telgrafta Ulucak'ta “*düşmanın*”, kadınları bir eve toplayarak yaktığını belirterek, bu vahşetin intikamını alacağına söz verdi (ATASE, *İSH*, 1786/156/156-17). 17 Ekim tarihli *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, Kütahya Altıntaş'tan bir okurun Yunan zulmünün geldiği noktayı gösteren mektubunu yayımlandı. Mektuba göre, Alıncak köyünün çocuk ve delikanlıları kızgın yağa sokulmak ve ateşe atılmak suretiyle öldürülmüşlerdi (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 48). Keza Menderes'in kuzey ve güneyindeki köyleri ve ele geçirdikleri kadın ve erkekleri de yaktıkları ifade ediliyordu (ATASE, *İSH*, 1802/20/20-21).

Yunan ordusunun Uşak'ı tahliye ettiği sırada şehir neredeyse tamamen yakıldı (Jaeschke, 1989, s. 190). Türk ordusu şehre girmeden hemen önce Yunanlar Uşak ve çevresinde yangınlar çıkardıkları gibi halka da zulümler yaptı (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1). Uşak'ta 322 Müslüman yakılarak öldürüldü (Tutsak, 1995, s. 310). Özellikle şehir merkezi tamamen yandı, kurtulmayı başarabilen halk gruplar halinde kaçtı. Türk ordusu şehre girdiğinde yangınlar devam etmekteydi. 1/2 Eylül 1922 tarihli askeri rapora göre şehirdeki yangınlar söndürülmeye çalışılmaktadır. Ova köyleri de tamamen yanmaktadır. Büyük Oturak istasyonundan itibaren şimendifer köprüleri tamamen, telgraf hatları ise kısmen tahrip edildi, Uşak istasyonu yakıldı. Yunanlar Uşak'tan çıkarken yanlarında götüremedikleri erzak, cephane ve tütün depolarını, tayyare hangarını ateşe

verdiler. Dönemin Anadolu Ajansının resmi verilerine göre, Uşak'ta 1.785, bağlı yerlerde 6.347 olmak üzere toplam 8.132 ev, 689 dükkân, 119 cami ve mescit yandı. Bunların yanı sıra birçok insan öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/140/140-1; ATASE, *İSH*, 1784/83/83-1; ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1; ATASE, *İSH*, 1784/100/100-1; ATASE, *İSH*, 1784/86/86-1). Büyük Taarruz sonrasında oluşturulan komisyon raporuna göre ise Uşak'taki yangın bizzat Yunan Mevki Kumandanı Miralay Samis ile Merkez Kumandanı Papaderilo tarafından hazırlandı ve uygulandı. Yangın neticesinde şehir merkezinde 1.800 hane ve dükkân, 16 cami, mescit ve tekke yandı (Tutsak, 1995, 310). Yunanların çıkardığı bu yangınlar Türk uçaklarının görevlerini yerine getirmelerine de engel oldu. 1 Eylül 1922 saat 06.00'da sivil tayyareci Mükerrrem ve mülazımievvel Osman Nuri Beylerin bildirdiklerine göre çekilen Yunan tümenlerini bombalamak için havalanılmışsa da Yunanların Uşak ve civarındaki köy ve harmanları yakmasından dolayı çıkan yoğun dumanlardan hedefler görülemedi (ATASE, *İSH*, 1784/98/98-1).

Babalık gazetesi başyazarlarından Samizade Süreyya'nın "Ordu ile Beraber (1)" başlıklı makalesi Uşak'ın ele geçirilişi, Yunanların çıkardıkları yangınları ve Türk askerlerinin ruhi durumunu göstermesi açısından önemlidir. Süreyya mektubunda şunları belirtmektedir: (*Babalık*, 12 Eylül 1922, s. 1).

"Dumlupınar'da iki gece kaldıktan sonra 2 Eylül'de müteveccihen hareket ettik. Uşak 1 Eylül Cuma günü akşam üzeri işgâl edilmişti. Yol üzerinde Kâin-i İslâm, Çarık ve Yenisaray nâmındaki köylerin Yunanlar tarafından yakıldığını gördük. Bilhâssa İkisaray köyünde Yunanlar pek çok mezâlîm icrâ' etmişlerdir. Dumlupınar ile Uşak'ın arası elli kilometredir. Bu mesâfe bilâ fâsıla muzaffer kitâ'larımızla dolu idi. Askerler şarkı söyleyerek güle oynaya gidiyorlardı. Ciddiyetle söylüyorum ben şimdiye kadar böyle muazzam asker hiçbir yerde görmedim."

2 Eylül'de Aydın ve çevresinde de yangınlar çıkarıldı. Aydın ve Nazilli neredeyse tamamen; Söke, Germencik ve Sultanhisar nahiyeleri ve Melek, Balad, Gencanlı ve Orakçılı köyleri büyük oranda yakıldı. Özellikle Aydın, birkaç bina haricinde tamamen yandı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Aydın'da genel olarak 28.351 ev, 6.600 han, hamam ve dükkân, fabrika, debbağhane, bağhane ve 140 okul yakılarak harabeye döndü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Ekim 1922, s. 2). Söke de çıkarılan yangın ile pek çok mahallesini ve binasını kaybetti (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar, Manisa'yı ve ona bağlı Salihli, Eşme, Alaşehir ve Kasaba'yı (Turgutlu) da yakarak harabeye çevirdiler. Büyük Taarruzun hemen akabinde kurulan mezalim tahkik heyetinin kamuoyuna yansıyan raporuna göre Manisa, diğer yerler gibi plan ve program dâhilinde yakıldı. Ateşe verilmeden üç gün önce yerli Rum ve Ermeniler şehirden tahliye ettirildi. 6 Eylül akşamı Yunan Merkez Kumandanı Yagurci ve Erkan-ı Harbiye Reisi Filipos'un emir ve idaresinde göğüsleri kırmızı işaretli ve başları siyah kalpaklı yangın postaları Manisa'yı yaktılar. Yangını söndürmeye çalışanlar ise öldürüldüler. Kısa sürede şehri saran yangından canını kurtarmayı başaran Türkler dağlara sığınmak için yola koyuldular. Fakat bunların da bazıları Yunan çeteleri tarafından katledildiler (ATASE, *İSH*, 1786/143/43-1; 1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Manisa'da toplam 3.500 kişi ateşe atılmak suretiyle öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bunlardan biri Hüsrev Ağa Mahallesinden Mehmet oğlu arabacı esnafından Mustafa'nın annesi Şerife Hanım idi. Şerife Hanım Yunan askerleri tarafından yakılarak hayatını kaybetti (BCA, 272-0-0-12/40/2/21). Manisa'daki yangında 10.700 ev, 13 cami, 2.728 dükkân, 19 han, 16 bağ, 3 fabrika, 5 çiftlik, 9.740 köy evi yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Manisa'da çıkan yangında sadece istasyon civarında 100-150 kadar bina yanmaktan kurtuldu (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-24).

Salihli, Eşme, Alaşehir, Turgutlu ve Ahmetli de tamamen yakıldı, çok sayıda Türk öldürüldü (ATASE, *İSH*, 1786/143/143-1/1a; ATASE, *İSH*, 1798/75/75-1; ATASE, *İSH*, 1798/76/76-1). Yabancı gazetecilerden oluşan heyetin verdiği rapora göre Salihli'de çıkan yangında: 2.000 ev, 400 dükkân, 24 han ve otel, 16 fırın, 21 kahvehane, 5 fabrika, 1 sinema, 1 cami, 1 havra, 3 mektep,

hükümet konağıyla Posta ve Telgrafhane ve istasyon tamamen yandı. Alaşehir'de 3.000 dükkân, 10 cami, 20 mescit, 22 köy ve istasyon binası, Turgutlu'da ise 5800 ev yakıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 1 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Yunanlar Ahmetli'de, 8 genç kıza tecavüz ettikten sonra onları bir ahıra doldurarak yaktı. Yine birçok kişi, bayıldıktan sonra midesine benzin akıtılarak ateşe verildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-13). Salihli'de 100 kişi, Kula'da 30 Müslüman diri diri yakılarak öldürüldü (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2).

Yunanlar Büyük Taarruz sürecinde İzmir'e bağlı yerlerde de yangınlar çıkardılar. İzmir ve civarındaki Sarıköy'de bulunan Yunus Emre, Ahi Şeyh köyündeki Lala Şahin, Seferihisar'ın Tekbir köyünde Lezeci Ahmet gibi toplamda 150 cami ve tekke, Yunanlar tarafından tamamen yakıldı veya tahrip edildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 15 Eylül 1922, s. 1). Karşıyaka'ya bağlı 53 haneli ve tamamı Boşnak olan 350 nüfuslu Boşnak-ı Cedit köyünün 22 hanesi, köyün camisi ve bir dükkâmı yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/44). Köyde bazı kadınların ırzlarına geçildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Bornova yakınlarında 80 haneli, 350 nüfuslu Hacılar köyünde Yunanlar 20 haneyi ateşe verdiler. Bornova-Manisa yolu üzerinde 15 haneli tamamı Türklerden oluşan 100 nüfuslu Beşyol köyünün bütün evleri yakıldı. Yunan baskısından kaçmayı başarabilen köy sakinleri dağlara çekildiler. Yunanlar İzmir'den kaçarlarken, 17'si Cumaovası köyünde istasyon civarında, 4'ü köy içerisinde olmak üzere 21 haneyi ve 1 dükkânı ateşe verdiler. 135 haneli 785 nüfuslu Kızılca Dağ nahiyesinde 89 hane Yunanlar tarafından yakıldı. Yunanlar, Teselya muhacirlerinden oluşan 35 haneli Çaybaşı köyünü de tamamen ateşe verdiler. Köyün camisi ve okulu yangın sonunda harabeye dönüştü. 200 haneli Ahmed Beyli (Gavurköy) köyünün 155 hanesi, Torbalı nahiyesinin 78 hanesi, 23 haneden oluşan Teselya muhacirlerinin yaşadığı Kuşçu Biruni köyünün bir hanesi hariç tamamen yakıldı (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/6, 7, 25, 31, 34, 41). Bergama'nın İkinci Yol mahallesinde 15, Ertuğrul mahallesinde 10, Moviy(?) mahallesinde 5 ev Yunanlar tarafından harap hale getirildi (BCA, 272-0-0-12/40/43/14/ 40, 44, 49). Urla'da kilise ve mektep binalarını ele geçiren 1.000 kadar silahlı Rum kasabanın bazı yerlerini yaktılar ve 14 Eylül sabahı Özbek istikametinde kaçtılar (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-29; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1). Urla'daki yangın 14 Eylül'de devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-3). Kuşçular, Sarı Abdallar ve Deve Deresi köylerinde pek çok ev enkaza döndü (BCA, 30-18-1-1/6/42/9/48-52). İzmir Hisarlık, Dirilik çiftlikleri ve Kozluca köyü de tamamen yakıldı. Kadınlara ve kızlara tecavüz edildi ve erkeklerle beraber yakılarak öldürüldüler. Yunanların yarmaya fırsat bulamadan Türk ordusu tarafından geri alınan Menemen'de 150 kişi farklı metotlarla katledildi (ATASE, *İSH*, 1802/21/21-16; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Sahile yakın Kumtepe köyünde Yunanlar erkek, çocuk olmak üzere 30 kadar Müslümanı evlere doldurarak yaktılar (ATASE, *İSH*, 1785/9/9-1).

Yunanlar Bursa'nın merkezini yakmak için hazırlıklar yaptılarsa da başarılı olmadılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Yine de Bursa merkezde bazı kiliseler ile Rum ve Müslüman evlerini ve Kaladar-Rumköyü hattını yaktılar. Bursa'dan çekilirlerken ise şehrin kuzeybatısında birçok köyü ateşe verdiler (ATASE, *İSH*, 1790/17/17-8; ATASE, *İSH*, 1787/22/22-1; ATASE, *İSH*, 1802/21/21-21a). Örneğin Yunan ordusu firar ederken, Gemlik'in 1.000 kişilik Kurşunlu köyü içindeki camisiyle birlikte tamamen yakıldı (BCA, 272-0-0-12/40/1/11). Bursa'nın Ahmetbey köyü, Yunanlar tarafından yakıldığı gibi bazı kadınlar tecavüze uğradılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3). Masharahasan köyü halkından Salim kurşun ve süngü ile yaralandıktan sonra petrolle yağlanıp yakılarak feci şekilde öldürüldü (*Askeri Tarih Belgeleri Dergisi*, 1992, s. 201).

İzmir Büyük Yangını

Kuşkusuz Büyük Taarruz sürecinde çıkan en büyük yangın İzmir şehir merkezinde gerçekleşti. Türk ordusunun İzmir'e girmesinden dört gün sonra şehirde çıkan ve hızla yayılan yangın halen tarihçiler tarafından tam olarak aydınlatılmadı. Adeta bir şehrin yok olmasına neden olan ve yüzyılın yangını denilebilecek bu büyük facia kimler tarafından ne amaçla çıkarıldığı tartışma

konusudur. Yunanların ve Ermenilerin penceresinden bakıldığında yangının Türkler tarafından çıkarıldığı değerlendirilirken Türkler ise Yunanları ve Ermenileri suçlamaktadır (Shaw, 2000, s. 1731-1732). İzmir'deki yangın 13 Eylül 1922'de öğle vakti İzmir'in Frenk mahallesinde Suzan sokağında çıktı. 13 Eylül tarihli harp raporunda yangının Ermeniler tarafından çıkarıldığı anlaşıldığı ifade edildi. Rapora göre çıkan ilk yangın itfaiye tarafından söndürüldüğü sırada Ermeni kilisesinden "bomba ateşi" yapıldı (ATASE, İSH, 1802/21/21-26a). Fevzi Paşa'nın 13 Eylül'de bildirdiğine göre İzmir'in kurtuluşunun ardından teslim olmayan ve İnzibat Müfrezelerine silah ve bomba ile karşılık veren Ermeni çeteler, kendi mahallelerini ateşe verdiler. Yangın yayılarak rıhtım yönüne ilerledi (ATASE, İSH, 1790/18/18-3). Türk basınında ise kabul gören şekliyle yangın Ermeni mahallesinin dört yerinden çıktı ve kısa süre içinde Frenk ve San Dimitri mahallelerine Gül Caddesi yoluyla yayıldı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 15 Eylül 1922, s. 1; *Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangının yayılmasında, işgalden beri çıkmayan şiddetli güneydoğu rüzgârının o gün görülmesi büyük amil oldu (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2). Yangın Ermeni ve Rum mahallelerinden başka Müslüman mahallesinin de bir kısmını yakıtı (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1). Yangının çıkmasıyla birlikte İzmir halkı hayatlarını kurtarmak için şehrin dışına kırlara doğru kaçıştı (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2). Yangından Avrupalılar da zarar gördüler. Avrupa devletlerinin Konsolosluk binalarının çoğu yandığı gibi birçok Avrupalının da evi kullanılamaz hale geldi. Evsiz kalan Avrupalılar büyük telaş içinde limandaki vapurlara sığındılar (*Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 2).

14 Eylül akşam raporuna göre yangın devam etmekte ve söndürülmeye çalışılmaktadır. Yangının söndürülmesi için Ermeni mahallesine gidenlere bazı binalardan bomba ve silah atıldı. Bu durum yangının söndürülemediği ve yayılmasındaki ana sebeplerden birisi oldu. Yangının faillerinden birkaçı suçüstü yakalandı. Şehrin farklı yerlerinde ve benzin depoları civarında bazı yeni yangınlar çıkarıldıysa da söndürüldü. Daha önce şehri terk eden İngiltere vatandaşlarından başka Fransa ve İtalya vatandaşları da adı geçen devletlerin askerleri tarafından vapurlara bindirildiler. Önceleri Rumların bu vapurlara binmeleri yasaklandı (ATASE, İSH, 1785/9/9-1; ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

TBMM Hükümeti, yangının sebeplerini ortaya koyabilme adına bir tahkikat yaptırdı. Tahkikat kısa süre içinde tamamlandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 18 Eylül 1922, s. 1). Tahkikat sonucu, 14 Eylül tarihli harp raporunda ve 15 Eylül tarihli resmi tebliğde yayınlandı. Buna göre yangın, Ermeni ve Rum milli teşkilatlarının tertibi ile çıkarıldı. İngiliz konsoloslğunun son iki gün zarfında bu teşkilatları teşvik ettiği haber alındı. Rapor bu bilgilerin şehirdeki yabancılar tarafından da teyit edildiğini bildirdi. Zira yangında evleri yanan Hristiyanlar ve yabancı vatandaşlar, yangının Ermeniler tarafından kasten çıkarıldığını söylediler. Yangın mahallerinde bir kaç kişi öldü ve bazı gayrimüslimler suçüstü halinde yakalandılar (ATASE, İSH, 1802/21/21-28a).

Yangın 14 Eylül'de devam etmesine rağmen bazı gazeteler yangının yirmi dört saat içerisinde söndürüldüğünü öne sürdüler. Gazeteleri yönlendiren haber kaynaklarından biri Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa'nın telgrafı idi. İstanbul'da Hamit Bey'e çektiği telgraf şöyleydi: (*Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1).

"İzmir'de 13 Eylül akşamı Ermeni Mahallesinin müteaddid noktalarından harik zühur etmiş ve kitaâtımız tarafından muâvenete şitâb edilerek Frenk Mahallesi Ermeni ve Rum mahalleleri ve Müslimân mahallesinin bir kısmı muhterik olduğu hâlde yirmi dört saat zarfında itfâ' edilmiştir.

14 Eylül

Karârgâh-ı Umûmî Erkân-ı Harbiyye-i Umûmîyye Reisi

Fevzi"

Gerçekten de yangın, kontrol altına alınmasına rağmen kısa sürede yeni çıkarılan yangınlarla ve rüzgârın etkisiyle tekrar yayıldı. Ertesi gün de aynı durum görüldü. 15 Eylül öğle vakti büyük oranda yangın söndürülmesine karşın öğleden sonra saat 14.00'da bazı noktalarda yeniden yangınlar çıkarıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-1a). Yapılan müdahalelerle yangın akşamüzeri kontrol altına alındı (ATASE, *İSH*, 1790/18/18-5; ATASE, *İSH*, 1790/18/18-6). Fevzi Paşa Milli Savunma Bakanlığına gönderdiği 16 Eylül 1922 tarihli harp raporunda ise yangının 15 Eylül akşamı itibarıyla tamamen söndürüldüğünü belirtti (ATASE, *İSH*, 1790/19/19-2). Buna karşın 16 Eylül harp raporundan anlaşıldığına göre yangın hafiflemekle beraber devam etti (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-4a). İzmir yangını kesin olarak ise 17 Eylül tarihinde söndürülebildi.

Yangının 17 Eylül'de söndürülmesinden sonra şehir tam bir enkaz yığınına dönüştü. Birçok insan öldü, yaralandı ve evsiz kaldı. Maddi anlamda da çok büyük zararlar oluştu. Yangın nedeniyle İzmir'de bulunan mültecilerin durumu ise oldukça kötüleşti. Yangında zaten sıkıntılı bir hayat yaşayan çok sayıda Rum mülteci yangın ve iâşe eksikliği nedeniyle hayatlarını kaybetti (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1; *İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). *İstikbâl* gazetesi mültecilerin durumlarını şöyle sayfalarına taşıdı (*İstikbâl*, 24 Eylül 1922, s. 1):

“Dâhilden ilticâ’ eden ve 3 sene Müslimân kanı içen Rum mültecileri, bir Amerikalı muhâbirin müşâhedesine nazaran, âteş ile deniz arasında sıkışmışlar ve fecî’ ölümü gözleriyle görmüşlerdir. Yangın yüzünden bunların iâşeleri tem’in edilememiş ve aralarından birçok telefât olmuştur.”

Tahkikatta bulunan yabancı heyetler yangında ölenlerin sayısını 1.000 kişi tahmin ettiler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangından kurtulanlara ise Hükümet yardım elini uzattı. 18 Eylül tarihli harp raporunda belirtildiğine göre, İzmir'de 10.000 kadar yangınde Ponta ve civarındaki pavyonlara yerleştirildi ve istirahatları temin edilerek koruma altına alındı. Kendilerine peksimet dağıtıldı (ATASE, *İSH*, 1802/22/22-7).

Yangının ekonomik kaybı da çok fazla oldu. THR Ajansı hasar miktarını 60 milyon dolar tahmin etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1). İzmir'in en gelişmiş ticarethane ve yazlıklarıyla ünlü Bornova, tamamen yandı (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınında yabancı devletlerin de büyük zararları oldu. Uluslararası ticaret şehri konumundaki İzmir'de yabancıların birçok şirketleri vardı. Amerika'nın İzmir'deki Tevniyanko(?) şirketinin, değeri iki milyon tahmin edilen tütünleri yandı. Amerikalıların İzmir'de mali kaybı toplam 5 milyon lira civarında olduğu tahmin edildi. İzmir Frenk mahallesindeki Amerikan konsolosluğu, Amerika Hıristiyan Gençler Cemiyeti (YMCA) ve Amerikan Commercial Şirketi gibi Amerikan kuruluşlarının binaları da yandı. Bunların yanı sıra çok miktarda Amerikan vatandaşı evlerini yangında kaybetti. Amerika vatandaşları İzmir yangınından kurtarılmak için şehirde bulunan Amerikan gemilerine bindirildiler¹ (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). 13 Eylül'de Amerikan Konsolosu, memurları, konsolosluk evrakları ve 600 Amerikan vatandaşı bir Amerikan savaş gemisiyle Pire'ye götürüldüler (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1). Yangında Amerikan vatandaşlarından 14 kişinin kayıp ihbarı var idi (*Peyâm-ı Sabâh*, 17 Eylül 1922, s. 2).

Yangından İzmir'deki Fransız kuruluşlar da etkilendiler. Saint Jozef Fransız Koleji, Providans Manastırı, Notre Dame de Sion Koleji, Orosdi Back mağazası, Mesajeri Maritim Vapur Kumpanyası, Avrupa Şark Fransız Kumpanyası tamamıyla yandı. Kolej Lazarist Dosare de yanan Fransız yapılarındandı. Fransız hastanesi harabeye dönüştü. Hastanenin yeni binası ise kısmen zarar gördü. Cezayir Emlak Bankası, “*Memalik-i Şarkıye Fransız Bankası*”, Atina Bankası ve Osmanlı Bankası yangın nedeniyle zarar gördüler. Fransız kuruluşlarındaki bu zarara rağmen Fransız vatandaşlarından hiç kimse hayatını kaybetmedi (*Peyâm-ı Sabâh*, 19 Eylül 1922, s. 1).

¹ Örneğin ABD Hükümetinin talimatıyla İstanbul'da ABD'nin Yüksek Komisyon üyesi Amiral Mark L. Bristol, İzmir'in kurtuluşundan birkaç gün öncesinde, Amerikalıların mallarını ve çıkarlarını korumak için İzmir'e birkaç destroyer ile Mudanya'ya bir avcı deniz altısı göndermişti. Bkz. (The New York Times, 7 Eylül 1922).

İngilizlerin de mali kayıpları çoktu. Nitekim İzmir’de birçok İngiliz ticarethanesi yandı (*İkdâm*, 16 Eylül 1922, s. 1).

Yunanlar İzmir yangınına uluslararası alanda Türkler aleyhinde kullanmaya çalıştılar (*Peyâm-ı Sabâh*, 16 Eylül 1922, s. 1). İzmir yangınının Türkler tarafından çıkarıldığını savundular, yangını Hristiyanlık için büyük bir yıkım olarak gösterdiler ve Türkleri uluslararası alanda protesto ettiler. Yangının İzmir’de sözde Türk mezaliminin en önemli vasıtası yapıldığını ileri sürdüler. 16 Eylül tarihli Atina telsizinde bildirildiğine göre İzmir’de ancak Türk mahallesi Ponta civarındaki bazı evler sağlam kaldı. Şehri saran alevler içerisindeki katliamlar ve dehşet sahneleri tasvir edilemez vaziyettir. Şehrin birçok noktaları askerler tarafından ateşe verildi. Atılan yangın bombalarıyla yangın büyüdü. Evlerde veya kiliselerde gizlenen erkek, kadın ve çocuklar yangından kaçmak için sokaklara çıkınca mitralyöz ateşiyle karşılandılar. Olaylara şahit olanlar Katolik Kilisesine sığınan çok sayıdaki Hristiyanın orada bulunan Fransız subaylarına rağmen öldürüldüklerini anlattılar. Bu “katliamlar” ara sıra mağdurların “katliamcılara” attıkları para ve mücevherleri toplamak için hareketlenmeleri ile geçici olarak durdu. Fakat bu eşyaları topladıktan sonra tekrar öldürmelere başladılar. Çok sayıda kadının, kızın ırzlarına geçildi ve namusları kirletildi. Bundan dolayı pek çok kişi intihar etti. Bu “mezalimden” kurtulmak için deniz kenarına ulaşabilenler denize atlayarak öldüler. Mültecilerin anlattıklarına göre Fransız ve İtalyan Sefaretleri mültecileri kabul etmediler. İngiliz gemileri ise öncelikle İngilizleri kurtardı. Bütün mülteciler Amerikan savaş torpidolarıyla ve gemileriyle kendilerini kurtarmak için çalıştığını ifade ettiler. Atina Telsizi Türk “vahşetine” kurban olanların gerçek sayısının belli olmasa da yüz bini geçebileceğini öngördü. İzmir eski Komiserliğinin hizmetinde bulunan pek çok yerli Türk de öldürülenler arasındadır. Yine Urla’nın Türk askerleri ve köylüleri tarafından yakıldığını, bütün Rum ve Ermeni halkın öldürüldüğünün haber alındığı ifade edildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/27-29, 31).

Yunan Hükümeti, Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Türklerin İzmir yangını başta olmak üzere Rumlara karşı yaptıklarını iddia ettikleri “mezalimin” belirli bir program dâhilinde gerçekleştiğini ileri sürerek uluslararası desteği almayı amaçladı. 17 Eylül tarihli Atina telsizine göre “Kemalistler” bir program doğrultusunda hareket ettiler. Mustafa Kemal Paşa çoktan beri İzmir’i tahrip etmek için bekledi, fırsatını bulunca da faaliyete geçti. İzmir yangını Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edildi. Mustafa Kemal Paşa’nın Neron gibi İzmir’i alevler içinde yanmasını seyrettiği belirtildi (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/12).

Atina telsizi İzmir’de yapıldığını iddia ettiği mezalimin 1453’te İstanbul’da meydana getirilen faciayı andırıldığını deklare etti (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/24). Yunan basını ise yapılan “vahşetin” Türkiye tarihinin kaydettiği bütün mezalimle yarışabileceğini yazdı. Basına göre 1822’de Sakız’da Rumlara, 1895, 1896, 1909, 1915 ve 1916 yıllarında Ermenilere tatbik edilen “katliam” kat kat geçti. Türkler, tarihinde yaptıklarından dolayı bütün dünyada “Vahşi Türk” olarak anılmaktadır. Yunan basını: “*Medeniyet ve insanlıkla hiçbir alakası olmayan bu katliamcı millet, Cengiz Han’ın ve Timurlenk’in hakiki ahfadı olduğunu her defa ispat etmişlerdir.*” ifadelerini de kullandı (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/25) Yunan matbuatı, bu iddialarını uluslararası kamuoyuna taşırken Türklerin sadece Rumları değil bütün Hristiyanları hedef aldığını ileri sürdüler (BCA, 30.10.0.0/54/355/13/11-12).

Yunan Zulmüne Karşı Tepkiler

Büyük Taarruz sürecinde Yunanların cephe gerisinde uyguladıkları zulümler Anadolu ve İstanbul’da büyük tepkilere neden oldu, uluslararası alanda protesto edildi. TBMM Hükümetinin Başbakanı Rauf Bey, müttefik devletlerin İstanbul elçi ve temsilciliklerine 4 Eylül 1922’de bir nota verdi. Notada Yunanların halka yaptığı mezalim ortaya kondu. Mezalimin durdurulması için Yunanistan hükümetine baskı yapılması istendi (*Açıksöz*, 4 Eylül 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 4 Eylül 1922, s. 1). Türk Genelkurmay Başkanlığı da Yunanların zulümlerini sonlandırmak için işgal bölgesine uçaklarla 4 Eylül’de Rumca ve Türkçe beyannameler attı (Jaeschke, 1989, s. 189).

Yunan ordusuna hitaben Rumca yazılan ilk beyannamede Türk ordusunun askeri zaferleri ortaya konuyordu. Ardından Yunan askerlerinden teslim olarak hayatlarını kurtarma çağrısında bulunuluyordu. Şehirleri, mahalleleri, köyleri yakan, sivil halka zulüm yapan Yunan kumandanlarının ve askerlerinin cezalandırılacakları bildiriliyordu (*Varlık*, 4 Eylül 1922, s. 1). İkinci beyanname Türkçe olup cephe gerisindeki Müslüman halka hitap ediliyordu. Beyannamede halkın Yunanlardan korkmamaları, köyleri yakmaya ve zulüm yapmaya çalışan Yunanlara karşı mücadele etmeleri tavsiye ediliyordu (*Babalık*, 5 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1922, s. 1):

“... Sevgili Türkiyeliler, Sevgili kardâşlarımız! Türk ordusu, Yunan ordusunu perişân etti. Yunanlar her tarafta topunu tüfeğini bırakıp inhizâm ve dehşet içinde kaçıyor. Etrafı sarılanlar her yerde teslim oluyor. Yunan askerleri geçtikleri yerlerde Müslimân ahâlîye eziyet ediyor. Köyleri, harmanları yakıyor. Kadınlara ve çocuklara işkence ve hakâret ediyorlar. Ey ahâlî! Sakın korkmayınız. Sizi kurtarmak için üç senedir dağlarda çarpışan ordunuza Cenâb-ı Hak büyük bir zafer verdi. Yıldırım gibi Yunan cellâdlarını kovalıyor. Kadınlarınızı, çocuklarınızı düşman kaçarken dağlara ve emîn yerlere saklayınız. Eğer düşman bir köy yakmağa, bir yol tahrib etmeye teşebbüs ederse hemen ona hücum ediniz. Kaçan düşmanın yanında kalan her köy emniyetle bilsin ki Türk ordusu yirmi dört saat geçmeden yetişiyor. Bir de hangi Yunan kıt'ası ve kumandanı mezâlîm yaparsa onun numrosunu ve kumandanın ismini öğreniniz”.

Bu çabalara rağmen bir sonuç alınamadı, Yunan ordusu ve işbirlikçileri yangınlarını ve mezalimini sürdürdü. TBMM, 7 Eylül tarihli oturumunda aldığı karar gereği İkinci Başkan Adnan Bey imzasıyla Hamit Bey vasıtasıyla İstanbul'daki yabancı devlet elçilerine gönderilen nota ile Yunanistan uluslararası alanda bir kez daha protesto edildi (Jaeschke, 1989, s. 192; *Peyâm-ı Sabâh*, 10 Eylül 1922, s. 1). Notada belirtildiğine göre, mağluben geri çekilen Yunanların “şimdiye kadarki cinâyâtına devam ederek her tarafta şehir ve köyleri yakmakta ahâlî-i İslâmiyyeyi ma'bed ve mebânîye doldurarak ihrâk etmekteydi” (*Yeni Adana*, 13 Eylül 1922, s. 1). TBMM Hükümetinin Roma temsilcisi Celaleddin Bey de Yunanistan'ı Cemiyet-i Akvam nezdinde şiddetle protesto etti (*Hâkimiyet-i Milliye*, 21 Eylül 1922, s. 2). Merkezi Kayseri'de bulunan “Umûm Anadolu Türk Ortodoks Müstâkil Kilisesi” Müttefik Devletler Temsilcilikleri, Dışişleri Bakanlıkları ve Amerika nezdinde Yunan ordusunun mezalimine protestoda bulundu (*Babalık*, 22 Eylül 1922, s. 1). Papa Eftim başkanlığındaki Türk Ortodoksları protesto kararını 17 Eylül tarihinde Kayseri Ayanikola kilisesinde yaptıkları 8. Genel toplantıda aldılar (Kars, 1999, s. 126).

Türk basını, Büyük Taarruz sürecinde Türk resmi makamlarının telkinleri doğrultusunda, resmi tebliğlerden, şahitlerin anlatımlarından ve tarafsız yabancı gözlemcilerin raporlarından yola çıkarak Yunanların çıkardıkları yangınlara ve yaptıkları mezalime dair yüzlerce haberi sayfalarına taşıdı. Gazetelerde çıkan bazı başlıklar şöyle idi: (*Babalık*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 18 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 20 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 30 Ağustos 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 6 Eylül 1922, s. 2; *Yeni Adana*, 10 Eylül 1922, s. 1).

“Yunanlar ve Vahşette Berdevâm. Kaçarken Bile Beşeriyeti Utandıracak Cinâyâtı İşliyorlar”, “Garbî Anadolu'da Yunan Vahşeti”, “Yunan Yaygaraları”, “Vahşî Muhterisler Utanmıyorlar”, “Avrupa İzmir'deki Kundakçılık Şenâatını Takbîh Etmektedir. Rum-Ermeni Teşkilâtı Yangın Çıkarttığı Gibi, Söndürülmesine de Muhâlefet Etmişlerdir, Bu Şenâatteki Hakikat Yapılan Propagandalara Rağmen Avrupa Matbûâtınca Anlaşılmıştır”, “İzmir Yangını Bir Mel'anetin Eseridir. El'an Ortalığı Karıştıracaklarını Zan Eden Mel'unlar, Güzel Şehrimize Ateş Verdiler”, “Ödemiş'teki Mezâlîm”, “Düşmânın Yurdumuzda Yaptığı Cinâyetler ve Yangınlar”, “Eskişehir Mezâlîmi”

Büyük Taarruz sonrasında uluslararası alanda Yunan zulmünü ortaya koymak için Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa bir adım attı. İstanbul'da TBMM temsilcisi Hamid Bey'e 24 Eylül'de gönderdiği telgrafta Yunan zulmüne dair Anadolu Ajansı tarafından gönderilecek telgrafların dâhili ve harici basında hızla yayınlanmasının sağlanmasını istedi (ATASE, *İSH*, 1737/149/149-1).

Türk basını Büyük Taarruz sürecinde olduğu gibi sonrasında da Yunan mezalimine dair yazılara yer verdi. Taarruz sonrasında özellikle Yunan işgalinde bulunan Trakya'da ve Adalarda Müslümanlara karşı aynı zulmü sürdürdüğünü iddia etti. Ayrıca Batı Anadolu'da Yunanlar tarafından yapılmış olan tahribatı sayfalarına yoğun şekilde taşımaya devam etti. O süreçteki gazetelerin bazı başlıkları ise şöyle idi: (*Şark*, 4 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 2 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 1; *Yeni Adana*, 19 Eylül 1922, s. 3; *Yeni Adana*, 20 Eylül 1922, s. 2).

“Yunan Cinâyetleri”, “Uşak Fâciası, Halide Edip Efendi'nin riyâsetindeki Komisyon Dünyaya Müthiş Fâcia İzleri Gösteriyor”, “Trakya'da Yunan Vahşeti”, “Anadolu'daki Şehirlerimiz Gibi Trakya'yı da Yunanlar Kömür ve Kül Yığını Haline Sokmaya Çalışıyorlar”, “Bursa Havâlisinde de Aynı Şenâat, Yunanlar Köpeklerde Bile Tesâdüf Edilmeyen Ruhlarını Bursa Havâlisinde de Göstermişler ve Kadınlarımızı ve Çocuklarımızı, Diri Diri Yakmışlardır”, “Girit Müslimânları İmha Olunuyor”, “Uşak'ta Mezâlim ve Ganâim”, “Yunan Mezâlimi”.

Yabancı gazete yazarlarının, siyasi ve askeri temsilcilerin mezalime uğramış yerleri yerinde incelemeleri ve şahit olduklarını uluslararası mecralara taşımaları teşvik edildi. Yunan ordusunun İzmir'e doğru kaçarken geçtiği şehir ve köylerde gerçekleştirdiği mezâlimi bizzat görüp tahkik eylemek için içlerinde Türklerin de bulunduğu bir yabancı heyetin bölgede ziyareti takdirle karşılandı. Heyet Roma basını adına Giustiniani, Paris gazeteleri adına Alfred Dermond, *Le Tan*, *Le Matin* ve *Jurnal* adına muhabir Madam Schneider, Amerikan basını adına Mr Price ve Mr Pernicis(?), İstanbul basını adına Naşid ve İzmir gazeteleri adına ise *Sada-yı Hak* başyazarı Sırrı Beylerden oluşmaktaydı. Gazeteciler heyeti ve İzmir Amerikan Konsolosu Jams Phark, 29 Eylül tarihinde İzmir'den Alaşehir'e yola çıktılar (*Sada-yı Hak*, 30 Eylül 1922, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 8 Ekim 1922, s. 2). Heyet Alaşehir'den başka Menemen, Manisa, Kasaba, Salihli ve civarında da araştırmalarda bulundu, fotoğraflar çekti, halkla temas etti ve raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Ekim 1922, s. 4).

İçlerinde yukarıda isimleri verilen yabancı gazetecilerin de bulunduğu bir başka yabancı heyet ise 15-17 Ekim tarihlerinde İzmir-Burhaniye ve Balatçık-Söke şimendifer hattı boyunca Yunanların yaptıkları tahribatı ve mezalimi incelediler. Heyette Ernest Renan torpidosundan Fransız Mülazımı Mösyö Vetebyard, Fransız Bahriye Yüzbaşısı Mösyö Bonarandi, *Deba* gazetesi adına Mösyö Jorjdu, İsviçre'de yayınlanan *Lozan* gazetesi muhabiri Mösyö Alber Sepla, *Jurnal Ditalya* ve *Mesacero* gazeteleri adına Mösyö Filipoci, *Newyork Herald* adına 219 numaralı Amerika Torpidosundan Mülazım Mösyö Perry, Amerika Muavenet Cemiyeti adına Mösyö Burc, İzmir'de yayınlanan *Eko dö Frans* ve *Luluvan* gazeteleri adına Mösyö Alfred Dermond, Madam Schneider ve Madmazel Schneider, *Sada-yı Hak* gazetesi adına Turgut Bey, Atina'da yayınlanan *Hayat* gazetesi adına seyyar muhabir Memduh Rıfkı Beyler yer aldılar. Heyette ayrıca Yüzbaşı İsmail Hakkı da bulunmaktaydı. İncelemelerden sonra İsmail Hakkı bir rapor hazırladı. Fransız gazeteci Madame Berthe Georges Gaulis de Yunan mezalimine maruz kalan Aydın, Nazilli, Söke, Afyonkarahisar, İzmit ve Bursa'da incelemelerde bulundu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 9 Ekim 1922, s. 2; *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Ekim 1922, s. 2). Gördüklerinden çok etkilenen Madame Gaulis, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesiyle yaptığı mülakatta Yunanların tüm insanlığın yüzünü kızartacak mezalimini Fransa basını vasıtasıyla Avrupa'ya duyuracağını belirtti (*Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti*, 1922, s. 25-27). Gaulis'in Yunan mezalimini ortaya koyma çabası Türkiye'de takdirle

karşılandı, gittiği yerlerde resmi görevliler tarafından karşılandı ve şerefine ziyafetler verildi (*Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Ekim 1922, s. 4).

Mezalimi kayıt altına alma, içeride ve dışarıda tüm boyutlarını gözler önüne sermek için Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü'nün aldığı karar gereği kitap, risale gibi yayınlar yapıldı.² Şair ve gazeteci Tahir Karaoğuz, Anadolu'da yapılan Yunan zulmünü ortaya koymak için *Orta Anadolu'da Yunan Fâciaları* başlıklı bir kitap çıkaracaktı (Karaoğuz, 1922). Başkumandan Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşalar gönderdikleri bir mektupla Karaoğuz'un bu eserinden dolayı kendisini kutladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 4). Yine Matbuat ve İstihbarat Matbaası'nda, *Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi ve Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektublar* başlıklı kitaplar yayınlandı.

Hükümet, Yunan mezalimini yerinde araştırmak için Mezalim Tetkik Heyetleri de kurdu (*İstikbâl*, 29 Ekim 1922, s. 1). Bu heyetler işgalden yeni kurtulan alanlara giderek incelemeler yaptı ve raporlar hazırladılar (*Hâkimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1922, s. 4). Halide Edip Hanım'ın liderliğinde *İkdâm* yazarlarından Yakup Kadri, *Vakit* yazarlarından Mehmet Asım ve *Akşam* yazarlarından Falih Rıfki Beylerden oluşan bir komisyon kuruldu (*Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Ekim 1922, s. 2). Bu yazarlar şahit oldukları mezalimi ispatlayan yazılarını gazetelere gönderdiler. İzmir-Afyonkarahisar, Afyonkarahisar-Bursa arasını yerinde inceleyen komisyon, gözlemlerini bir rapor olarak hazırladı. Onların incelemelerine dayanan, *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik* adlı kitap da çıkarıldı (Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfki, Mehmet Asım, 1338). Bursa'daki mezalim tahkik komisyonunda ise Belediye doktoru Mehmet Ali, Avukat Hüsnü ve fotoğrafçı Ali Saib Beyler bulunmaktaydı. Bu heyet de Bursa ve civarındaki Yunan mezalimini tahkik ederek raporlar hazırladı (*Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 11 Ekim 1922, s. 3; *Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Ekim 1922, s. 3).

Hükümet, Yunanların Batı Anadolu'daki tahribatını ve zararını tespit etme adına Yunan işgalinde mağdur olanlardan beyannameler topladı. Bu beyannamelerde mağdur vatandaşlar Hükümete şahitleriyle ispatlı beyannameler sundular. Beyannamelerde Yunan askerlerinin, yerli Rumların, Ermenilerin ve işbirlikçi Müslüman çetelerinin mezalimi karşısındaki maddi kayıplarını ortaya koydular (BCA, 272-0-0-12/39/38/14/1-25).

SONUÇ

Çalışmadan çıkarılan önemli sonuçlardan biri, Yunan ordusu ve işbirlikçilerinin Büyük Taarruzda aldıkları ilk mağlubiyetin ardından tahliye etmek zorunda kaldıkları yerleri ateşe vermiş olmalarıdır. Bu uygulamayı bir program dâhilinde tatbik etmişlerdir. Çekildikleri son yere kadar, fırsat buldukları yerlerde bu metodu uygulamışlardır. Yine yakaladıkları pek çok Müslümanı yakmak suretiyle yaralamışlar, sakat bırakmışlar ve katletmişlerdir. Batı Anadolu'da pek çok şehri, nahiyeyi ve köyü kül yığınına dönüştürmüşler, insanlarda ise acı ve gözyaşı bırakmışlardır.

İzmir'in kurtuluşunun hemen ardından şehirde çıkan "Büyük Yangın" da Yunanların uyguladıkları yangın çıkarma metodunun bir uzantısı olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar İzmir'deki yangın Yunan ordusunun şehri tahliyesinden sonra çıkmışsa da yangını çıkarma potansiyeli yüksek olan ve o an şehri terk etmeyi başaramayan, orada burada saklanan ve Türk kuvvetleriyle çatışmaya dahi giren Yunan ordusunun artıkları ve işbirlikçileri bulunmaktaydı. İlginçtir Yunanistan, Büyük Taarruzun mağlubiyetinin etkilerini azaltmak, kamuoyunu teskin etmek amacıyla uluslararası alanda İzmir yangını üzerinden Türkiye'yi ve Türkleri sıkıştırıp aleyhine dönen dünya kamuoyunu lehine çevirme çabasına girmiştir. Fakat Büyük Taarruzda aldıkları ilk mağlubiyetten, tahliye etmek zorunda kaldıkları son noktaya kadar uyguladıkları

² Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü, 28 Ekim 1922'de Hilal-i Ahmer Cemiyetine çektiği telgrafta hazırlanacak risalelerde kullanılmak için Cemiyette bulunan ilgili bilgi ve belgelerin gönderilmesini istedi (Türk Kızılay Arşivi, 39/49).

yangın çıkarmak usulü onları: “Yavuz hırsız ev sahibini bastırır” konumuna getirmektedir. Dolayısıyla yangının çıkarılması ve yayılmasında asıl sorumlular Yunan ordusunun şehirde kalan artıklarıdır.

Dönemin TBMM Hükümeti ise farklı vasıtalarla Yunanistan’ın Batı Anadolu’da yaptığı tahribatın boyutunu ölçmeye ve tüm dünyaya göstermeye çalışmıştır. Kuşkusuz bu durum hem Türkiye’yi Hristiyanlara mezalim yapmakla suçlayan Yunanistan Hükümetine ve İngiltere Hükümetine bir cevap, hem de sürmekte olan Lozan Konferansına Batı Anadolu’daki tahribat nedeniyle Yunanistan’dan tamirat ve tazminat alabilmek için sunulacak önemli delilleri oluşturmak amacıyla yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Arşivler

- ATASE, *İSH*, Kutu: 1737, Gömlek: 149, Belge: 149-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 100, Belge: 100-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 75, Belge: 75-1, 3.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 83, Belge: 83-1, 2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1785, Gömlek: 9, Belge: 9-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 140, Belge: 140-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 143, Belge: 143-1; 1a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 155, Belge: 155-9.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1786, Gömlek: 156, Belge: 156-17.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 17, Belge: 17-8.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 18, Belge: 18-3, 5, 6.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1790, Gömlek: 19, Belge: 19-2.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 75, Belge: 75-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1798, Gömlek: 76, Belge: 76-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 20, Belge: 20-21.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 21, Belge: 21-13, 16, 24, 26a, 28a, 29.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1802, Gömlek: 22, Belge: 22-1a, 3, 4a, 7, 8a.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 86, Belge: 86-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1784, Gömlek: 98, Belge: 98-1.
- ATASE, *İSH*, Kutu: 1787, Gömlek: 22, Belge: 22-1.
- BCA, Fon Kodu: 30.10.0.0, Kutu: 54, Gömlek: 355, Sıra: 13, lef. 11-12, 24-31.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 40, Sıra: 1, lef. 11.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Gömlek: 43, Sıra: 14, lef. 40, 44, 49.

BCA, Fon Kodu: 30-18-1-1, Kutu: 6, Gömlek: 42, Sıra: 9, lef. 6-7, 31, 34, 41, 44, 48-52.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 39, Gömlek: 38, Sıra: 14, lef. 1-25.

BCA, Fon Kodu: 272-0-0-12, Kutu: 40, Sıra: 40, Sıra: 2, lef. 21.

Türk Kızılay Arşivi, Kutu No: 39, Belge: 49.

Gazeteler

(1922, 2 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 4 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 7 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 17 Eylül); *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 1; (1922, 20 Eylül). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 21 Eylül). s. 2; (1922, 1 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 2 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 3 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 4 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 4; (1922, 8 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 9 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2, 3; (1922, 10 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 11 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 12 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 3; (1922, 16 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 18 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2; (1922, 19 Ekim). *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 4; (1922, 23 Ekim), s. 1, 4; (1922, 30 Ekim) *Hâkimiyet-i Milliye*, s. 2.

(1922, 30 Ağustos). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 4 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 6 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2; (1922, 10 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 13 Eylül). *Yeni Adana*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2, 3; (1922, 20 Eylül). *Yeni Adana*, s. 2.

(1922, 4 Eylül). *Açıksöz*, s. 1.

(1922, 4 Eylül). *Varlık*, s. 1.

(1922, 5 Eylül). *Vakit*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *The New York Times*.

(1922, 5 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 12 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Babalık*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Babalık*, s. 1, 2; (1922, 22 Eylül). *Babalık*, s. 1.

(1922, 10 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 17 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 2; (1922, 18 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1; (1922, 19 Eylül). *Peyâm-ı Sabâh*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 15 Eylül). *İkdâm*, s. 1; (1922, 16 Eylül). *İkdâm*, s. 1.

(1922, 7 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 24 Eylül). *İstikbâl*, s. 1; (1922, 29 Ekim). *İstikbâl*, s. 1.

(1922, 30 Eylül). *Sada-yı Hak*, s. 1.

(1922, 4 Ekim) *Şark*, s. 2.

Kitaplar ve Makaleler

Anadolu'da Yunan Zulmü, (1338). 3. Kısım: İstihbarat Matbaası.

Anadolu'da Yunan Zulüm ve Vahşeti: Yunan Fecayii Hakkında Raporlar, Vesikalar, Mektublar. (1338). Ankara: Matbuat ve İstihbarat Matbaası.

- Orta Anadolu'da Yunan Mezalimi* (1339). İstanbul: Garb Cephesi Erkan-ı Harbiyesi 2. Şubesi.
- Askeri Tarih Belgeleri Dergisi* (1992). Belge: 2415, S. 93, ss. 201.
- APAK, R. (1990). *İstiklâl Savaşında Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- ATATÜRK, M. K. (1997). *Nutuk (1919-1927)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- AYGEN, M.S., TUNCA, A., SARLIK A. (1984). *Büyük Zafer'e Doğru*, Afyon: Türkeli Matbaası.
- ÇALIŞLAR, İ. (2009). *Gün Gün, Saat Saat İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür.
- Halide Edip, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Mehmet Asım (1338), *İzmir'den Bursa'ya Hikâyeler, Mektuplar ve Yunan Ordusunun Mesuliyetine Dair Bir Tedkik*, İstanbul: Akşam-Teşebbüs Basımevi.
- İLGAR, Y. (2000). "Milli Mücadele Döneminde Afyonkarahisar'da Yunan Mezalimi", *V. Afyonkarahisar Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Afyonkarahisar: Afyon Belediyesi , ss. 372-404.
- JAESCHKE, G. (1989). *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- KARAOĞUZ, T.(1338). *Orta Anadolu'da Yunan Faciaları*, İstanbul.
- KARS, Z. (1999). *Milli Mücadele'de Kayseri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- ORBAY, R. (1993). *Cehennem Değirmeni, Siyasi Hatıralarım*, C. I, İstanbul: Emre.
- SABİS, A.İ. (2021). *Milli Mücadele Hatıraları*, Erhan Çiftçi (Haz.), İstanbul: Timaş.
- SAMİZADE, S. (1922, 12 Eylül). "Ordu ile Beraber (1), *Babalık*, s. 1.
- SHAW, S.J. (2000). *From Empire to Republic*, Vol. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TUTSAK, S. (1995). "Milli Mücadele'de Uşak", *Tarih İncelemeleri Dergisi*. C. X, ss. 289-311.
- Türk İstiklal Harbi (TİH) (1967). *Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (10 Ekim 1921-31 Temmuz 1922)*, C. II, VI. Kısım, 1. Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi, (1974). *Kütahya Eskişehir Muharebeleri*, C. II, 4. Kısım, Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi (1995). *Büyük Taarruz (1-31 Ağustos 1022)*, C. II, VI. Kısım, 2.Kitap, Ankara: Genelkurmay Basımevi.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 15.05.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 23.06.2022

DOI: 10.30692/sisad.1116045

“KOCATEPE RUHU”: BÜYÜK TAARRUZ VE BAŞKOMUTAN MEYDAN MUHAREBESİ’NİN KAZANILMASINDA PSİKO-SOSYAL GÜÇ FAKTÖRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

“Kocatepe Spirit”: An Evaluation on the Psycho-Social Power Factor in Winning the Great Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief

Gürsoy ŞAHİN

Prof. Dr.

Afyon Kocatepe Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-7817-2043

gsahin@aku.edu.tr

Atf/Citation: Gürsoy Şahin (2022), “Kocatepe Ruhu”: Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi’nin Kazanılmasında Psiko-Sosyal Güç Faktörü Üzerine Bir Değerlendirme”, *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.97-112.

Öz: Çalışmanın amacı Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi sırasında Türk milletinin, Türk askerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin moral ve motivasyon düzeylerini irdelemektir. Türk İstiklal Harbinin kazanılmasında askeri, siyasi, ekonomik, teknolojik ve coğrafi etkenler kadar hiç şüphesiz Türk milletinin psiko-sosyal güç düzeyi de belirleyici unsurlardandı. Bu mücadele içerisinde Türk milletinin fedakarlık bilinci içerisinde hareket ettiğini, Türk askerinin coşmuş bir ruhla savařtđını ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin de büyük bir sorumluluk bilinciyle görev yaptđını ifade etmek gerekmektedir. Mustafa Kemal Atatürk’ün konu ile ilgili sözlerindeki manaya bakmak, dönemin moral ve motivasyon düzeyini anlamak için bir gerekliliktir. Bu bakımdan araştırmada; Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi ile ilgili gerek TBMM’de gerekse çeşitli vesilelerle dile getirdiği görüş ve düşünceleri ön planda tutularak Türk milletinin içinde bulunduğu ruh hali yansıtılmaya çalışıldı. Araştırmanın temel kaynaklarını Nutuk, süreli yayımlar, TBMM Zabıt Cerideleri, Atatürk’ün söylev ve demeçleri ile yine Atatürk’ün tamim ve telgrafları oluşturdu.

Anahtar Kelimeler : Büyük Taarruz, Psiko-Sosyal Güç, Moral, Motivasyon, Milli Mücadele.

Abstract: The purpose of the study was to examine the moral and motivation levels of the Turkish nation, the Turkish army, and the Turkish Grand National Assembly during the Great Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief. Undoubtedly, the Turkish nation’s levels of the psycho-social power was also among the determining factors as much as the military, political, economic, technological and geographical ones in winning the Turkish War of Independence. It is necessary to express that the Turkish nation acted in dedication consciousness, the Turkish army fought with a heightened spirit, and the Turkish Grand National Assembly carried out the duty with a great sense of responsibility in this struggle. It is a requirement to look at the meaning of the relevant expressions of

Mustafa Kemal Atatürk to understand the levels of moral and motivation of the period. In this respect, in this study, it was tried to reflect the spirit of the Turkish nation by giving particular importance to views and ideas about the Great Offensive and the Field Battle of the Commander-in-Chief expressed by Ghazi Mustafa Kemal Pasha both in the Turkish Grand National Assembly and on various occasions. The main sources of the study were the Great Speech (Nutuk), periodicals, The Official Records of Grand National Assembly of Turkey, speech and statements of Atatürk, and also notes and telegraphs of Atatürk.

Keywords : The Great Offensive, Psycho-Social Power, Moral, Motivation, War of Independence.

GİRİŞ

Milli güç “bir devletin, diğer bir devlet üzerinde zorlayıcı ve yaptırımcı baskıda bulunma ve kendisine yapılacak böyle bir baskıyı karşılayabilme kapasitesi” olarak tanımlanabilir. Milli güç unsurları bir milleti güçlü kılan temel faktörlerdir. Bu faktörler insan gücü, coğrafi güç, psiko-sosyal güç (sosyo-kültürel güç), teknolojik güç, politik ve idari güç (siyasi güç), ekonomik güç ve askeri güç olarak sıralanabilir. Milli güç faktörleri savaşın zorunlu olması durumunda savaşın stratejisine önemli katkılar sağlar. Harplerin bir kuvvet eylemi olduğu düşünülürse toplumun maddi ve manevi bütün kuvvetinin harekete geçirilmesinde milli güç unsurlarının hayati öneme sahip olduğu anlaşılacaktır. Araştırma konusunu oluşturan psiko-sosyal güç ise; “bir ulusu oluşturan insan gücünün niteliklerinin, moral değerlerinin, karakter ve kültürünün oluşturduğu bir güçtür”. Diğer milli güç unsurlarının oluşumuna hız kazandıran bu güç, kaynağını: inançlar, tutumlar, değer yargıları, kültür özellikleri, aile yapısı, din, dil, gelenekler, ulusal karakter vb unsurlardan alır (Kılıç, 2002, s. 10-18).

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi, Türk milletinin bütün milli güç unsurlarının toparlandığı, maddi ve manevi kuvvetlerin vatanın istiklalli uğrunda mobilize edildiği, Türk milletinin mukadderatını tayin eden büyük bir savaşı. Bu savaş, milli güç unsurlarının kullanımı bağlamında elde edilen derin tecrübelerle günümüz Türkiye'sine yol gösterici olmaktadır. Bu bağlamda Büyük Taarruz'un sonuçları her geçen gün daha iyi anlaşılmaktadır. Nitekim Gazi Mustafa Kemal Paşa, 4 Ekim 1922'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi ile ilgili görüşlerini ifade ederken kazanılan zaferin sonuçlarının kısa süre içerisinde anlaşılmasının mümkün görünmediğini, ilerleyen zamanlarda meselenin enine boyuna incelenmesiyle ne kadar büyük bir başarı kazanıldığının anlaşılacağını ifade etti. (TBMM ZC, I, 23, Yüz On İkinci İçtima, 1338, s. 264 vd; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 265).¹

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi; sadece bir askeri başarı değildi ve toprak kazandıran veya kaybettiren savaşlardan çok farklıydı. Kazanılan zaferle binlerce yıllık Türk yurdu, haksız bir işgalden kurtarıldı. Ancak sadece bununla da kalınmadı. Zafer, tam bağımsızlığı sağlayan, Lozan Barış Antlaşması ve Cumhuriyetin ilanı gibi süreç içerisinde toplumu tümüyle geliştiren ve çağdaş Türkiye'nin kuruluşunu hazırlayan en önemli aşamalardan birisini oluşturdu (Kili, 2008, s. 7; Türkmen, 2010, s. 143). Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz ve ardından kazanılan zaferin Türk milleti için önemini ve ölüm kalım mücadelesi olduğunu anlatırken muharebe ve özellikle meydan muharebesinin sadece karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması olmayıp esasen milletlerin çarpışması ve bir imtihan sahası olduğunu ifade etti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 30.8.1924, s. 184).

¹ 26-30 Ağustos tarihleri arasında kutlanan Zafer Haftası etkinlikleri kapsamında Afyonkarahisar'da 2005 yılından beri gerçekleştirilen “Zafer Yürüyüşü” adlı etkinliğe dikkat çekmek yerinde olacaktır. Afyon Kocatepe Üniversitesi Rektörlüğü öncülüğünde gerçekleştirilen etkinlik 25 Ağustos'u 26 Ağustos'a bağlayan gece yarısı saat 00.00'da Afyonkarahisar'ın Şuhut ilçesinin Çakırözü köyünde başlamakta ve Kocatepe'de sabah saatlerinde düzenlenen törenle sona ermektedir. Bu yürüyüşle 26 Ağustos 1922'de taarruza geçen Türk askerinin ve Türk milletinin bağımsızlık uğruna gösterdiği fedakarlık ve gösterilen çabayı hatırlama ve askerlerin içinde bulunduğu ruh halini anlamak hedeflenmektedir (Şahin, 2008, s. 263-265).

Mustafa Kemal Paşa, Başkomutan Meydan Savaşı ve 30 Ağustos zaferinin Türk tarihinin en önemli bir dönüm noktası olduğunu 30 Ağustos 1924'de “*Şehit Asker Anıtı*”nın temel atma töreninde dile getirdi. Türk tarihinin çok büyük ve parlak zaferlerle dolu olduğunu kaydeden Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin Dumlupınar'da kazandığı zafer kadar kesin sonuçlu ve hem Türk hem de dünya tarihine yön veren etkili bir meydan savaşı hatırlamadığını ifade etti. Mustafa Kemal Paşa'ya göre “*yeni Türk devletinin, genç Türk Cumhuriyeti'nin temeli burada sağlamlaştırıldı; ölümsüz yaşamı burada taçlandırıldı*”. Savaş meydanında akan Türk kanları, gökyüzünde uçan şehit ruhları, devlet ve Cumhuriyetin ölümsüz koruyucuları idi. Mustafa Kemal Paşa konuşmasının devamında temeli atılan “*Şehit Asker*” anıtının, şehit ruhlarını, gazi arkadaşlarını aynı zamanda özverili ve kahraman Türk milletini temsil edeceğini ve “*Türk vatanına göz dikeceklere, Türkün 30 Ağustos günündeki ateşini, süngüsünü, hücumunu, kudret ve iradesindeki şiddeti hatırlatacağını*” belirtti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 30.8.1924, s. 184-185).

Zaferin hangi şartlarda kazanıldığını görmek ve bu sıradaki gelişmeleri izlemek, başarının ardındaki motivasyonu ve ruhu anlamayı kolaylaştıracaktır. Bu meyanda Mustafa Kemal Paşa söylev ve demeçlerinde Türk milletinin namusunu, yaşamını ve geleceğini kurtarmak için kendi varlığına kasteden kuvvetleri yok etme kabiliyetinin, asaletinin ve azminin yeterli olduğunu bildirdi. Mustafa Kemal Paşa sözünün doğruluğunu, yaşanan hadiselerin ispat ettiğini çünkü Türk milletinin azmi, dayanışması ve kahramanlığı neticesinde düşmanın darmadağın ve perişan edildiğini dile getirdi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 20.3.1923, s.138). Anlaşılacağı üzere Türk milletinin savaş alanlarında elde ettiği başarıların zemininde yatan kararlılık, dayanışma, birlik ve bütünlüğün önemini ortaya koyan “*Kocatepe ruhu*” ve mücadele azmi, günümüzde ve gelecekte de birlik ve beraberliğin devamı için en etkili ve en önemli rehber ve yol gösterici olacaktır (Eraslan, 2008, s. 17).

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesinin askeri ve siyasi boyutları çeşitli çalışmalarda irdelenmiştir. Kazanılan zaferde adı geçen etkenlerin yanı sıra Türk milletinin manevi gücünün, moral ve motivasyon düzeyinin de göz önünde tutulması şarttır. Türk askerlerinin, TBMM'nin ve Türk milletinin ruh haline, TBMM'deki konuşmalara ve Mustafa Kemal Paşa'nın bu konu ile ilgili sözlerindeki manaya bakmak dönemin moral ve motivasyon düzeyini anlamak için bir gerekliliktir. Bu bakımdan çalışmada; Mustafa Kemal Paşa'nın söz, görüş ve düşünceleri ön planda tutularak Türk milletinin içinde bulunduğu moral ve motivasyon düzeyi yansıtılmaya çalışıldı. Bu anlamda 1922 yılında gerçekleştirilen Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesine, bu mücadelenin verildiği Kocatepe'ye, Zafertepe'ye, Tınaztepe'ye, Belentepe'ye, Dumlupınar'a yüzyıl sonra 2022 yılından bakmak farklı bir anlam kazanmaktadır.

Türk Milletinin Psiko-Sosyal Gücü

Tarihsel süreçte yapılması planlanan veya yapılan bütün sosyal ve siyasal olaylarda hazırlık ve planlama istenilen amaca ulaşmak için son derece önemli olmuştur. Türk Milletinin mukadderatını tayin eden Büyük Taarruz sırasında da Milli Mücadelenin diğer safhalarında olduğu gibi hazırlık ve planlamaya son derece önem verildi. Türk milletinin bütün maddi ve manevi unsurları bu savaş için mobilize edildi. Büyük ve çetin mücadeleye güç veren maddi ve manevi unsurlar kuvvetli bir şekilde toparlandı. Mustafa Kemal Paşa, on yılı aşkın bir süredir süren savaşlar nedeniyle yorulmuş, manevi olarak çökmüş Türk Milletini mücadelenin kutsallığına inandırmayı başardı. Bu nedenle Türk milleti maddi olarak bazı yetersizlikler içerisinde olsa da Mustafa Kemal Paşa'ya ve Milli Mücadele'ye tam bir inanmışlık içinde hareket etti (Aralof, 2010, s. 42 vd). Bu savaşta Türk askeri, sivil halk ve TBMM, vatan görevinin en büyük, en anlamlı örneğini verdi (Kili, 2008, s. 7-8). Bu bağlamda Türk milletinin kaderinde son derece önemli bir yeri olan Büyük Taarruz; Mustafa Kemal Paşa'nın veciz bir şekilde ifade ettiği üzere “*Kocatepe ruhu*” olarak adlandırılabilir bir ruhla kazanıldı. Mustafa Kemal Paşa; 30 Ağustos'ta sevk ve idare ettiği savaşın Türk milletinin yanında bulunduğu halde idare ettiği ilk ve son muharebe olduğunu

bildirmektedir. Sözlerinin devamında bir insanın kendisini, milletle beraber hissettiği zaman, son derece kuvvetli hissettiğine vurgu yaptı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 30 Ağustos 1928, s. 122).

Türk milleti bağımsız olmanın bedelini, insanın elinde daha önemlisi olmayan kanlarıyla, canlarıyla, evlatlarıyla, analarıyla, babalarıyla ve eşleriyle ödedi. TBMM'nin, Türk askerinin ve Türk milletinin içinde bulunduğu moral ve motivasyon birbirinden farklı değerlendirilemez. Bu üç unsur bir bütünü oluşturamaz parçaları olarak aynı coşku ve heyecanı paylaşmaktaydı. Bu anlamda Türk milletinin zaferin kazanılışındaki gayretleri ve geri hizmetlerin düzenlenmesi konusunda yaptığı çalışmalar takdire şayandı. Nitekim Mustafa Kemal Paşa bütün yaşam kaynaklarını, bütün araçlarını, ellerinde ne varsa ordunun hizmeti için hazır hale getiren ve kadın, çocuk hep beraber ordu taşımacılığına katılan halka ne kadar teşekkür edilse az geleceğini kaydetmişti. Keza oğullarını ve kocalarını cephenin ateş hattına gönderen ihtiyar analar, babalar, genç kadınlar, kağı ve öküzden ibaret olan yaşam araçlarının başına geçerek orduyu izlemişlerdi. Türk milleti “malzemelerinin ilkelliğine rağmen ruhlarındaki çalışma isteği ve özveri hissiyle düşmanın binlerce otomobilden meydana gelmiş bir taşıma sistemi oluşturan teknik araçlarıyla yarışmışlardı” (TBMM ZC, 1, 28, Birinci İçtima, 1339, s. 15; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 1.3.1923, s. 322)².

Sonunda zafer inancın, azmin ve kararlılığın yani Türk milletinin oldu. Mustafa Kemal Paşa zaferin kazanılmasının tek başına kendi eseri olmadığını ifade ederken başarıyı bütün milletin azim ve inançla çabalarını birleştirmesine bağlıyordu. Böylece kahraman Türk milleti ve güzide ordusu, büyük bir başarı ve zafer kazandı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 27.1.1923, s. 80-81). Mustafa Kemal Paşa diğer bir açıklamasında mutluluğunu hissettiği zaferi, sadece milletin iman gücü, kudreti ve TBMM ordularının süngülerinin kazandığını, milletin ve orduların kabiliyetinin bütün milli hedefleri gerçekleştirecek derecede olduğunu dile getirdi. Keza milletin kararlılığı ve imanının önemini, Türk milletinin ve ordusunun ne denli güçlü ve inanmış olduğunu vurguladı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 17.10.1922, s.45).

Mustafa Kemal Paşa elde edilen başarılı sonucu Türk milletine, Türk ordusuna ve TBMM'ye mâl etti. Zaferde kendisine çıkardığı pay sadece görevini yapmış olmaktan duyduğu mutluluktan ibaret değildi. Mustafa Kemal Paşa sadece bir komutan, bir devlet adamı olmayıp yaptıklarını milletin beklentilerini karşılamaktan ibaret gören bir “millet adamı” idi (Eraslan, 2008, s. 17). Keza o, mücadeleyi veren ordunun babalarından, analarından ve eşlerinden oluştuğunu vurgularken Türk milletinin, bütün dünyaya karşı en yüksek saygıyı ve değeri kazandığını, milletin çekinmeksizin övünebileceğini ifade etti. Ayrıca kendisinin de Türk milletinin âciz bir ferdi olmakla en büyük mutluluğu hissettiğini dile getirdi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 286).

Büyük Zaferin kazanılması için nasıl ki ülkenin her köşesi seferber olmuşsa zaferin kazanılmasından sonra da yurdun her yerinde sevinç gösterilerinde bulunmuş ancak itidal hiç bir zaman elden bırakılmamıştı (Ayışığı, 1992, s. 44 vd). Mesela Fransız gazetelerinde Türklerin, Avrupa'da en medenî bir millet olarak kabul edildiği, zafer sırasında gerçekleştirilen gösterilerde büyük bir olgunluk ve itidal ile hareket edildiği dile getirilmekteydi³.

Zaferde Türk milletinin gösterdiği olgunluk Yunanlıların yaptıkları tahribat ile tezat teşkil etmekteydi. İzmir'de de münferit olaylar dışında hiçbir katliam gerçekleşmedi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 66). Edirne Milletvekili Şeref Bey, Konya halkının esir Yunan taburlarına karşı tutumuna tanık olmuş ve bunu meclis gündemine taşımıştı. Şeref Bey 11 Eylül

² Benzer fedakarlıklar İnönü Savaşlarında da gösterilmiştir (Sarıkoyuncu Değerli, 2021, s. 110).

³ Gösterilerde bazı istenmeyen bazı küçük olayların meydana gelmesi karşısında gerekli tedbirler alınmış, bazı Rumca gazetelerde yer alan adam öldürme vs. iddialar araştırılmış fakat bu tür olayların abartıldığı anlaşılmıştır. Öte yandan sükuneti muhafaza etmeyenlerin yakalanarak derhal sıkıyönetim mahkemesine çıkarılmaları ve şiddetle cezalandırılmaları kararlaştırılmıştır (Ayışığı, 1992, s. 46-47).

1922 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada şunları söylemekteydi (TBMM ZC, I, 22, Yüzüncü İçtima, 1338, s. 608);

“Efendiler, Türk milletinin temkin ve vakarın, büyük milletimizin ruhundaki asaleti anlamak için müsaade ederseniz şahit olduğum bir manzarayı da Meclis-i Alinize arz edeyim:

Efendiler, tütmeyen ocaklarının başında bekleyen ak saçlı ninelerimize, tren yolunda hâlâ gelmeyen aziz çocuğunun yurduna gelmesini bekleyen birçok Türk analarına rast geldim. Bunlar, kafile kafile gelen gazi yaralılarımızı selamlıyorlar, öpüyorlar, okşuyordular. O sırada ise Osmanlı sancağına hakaret üzere anayurdumuza yürümüş olan Yunan’ın Türk süngüsü altında teslim olan kafilesi de geldi.

Yanımda ilk Dumlupınar’ın Sivri kalesine alayı ile hücum eden Binbaşı Rasim Bey bulunuyordu. Dedi ki: Ben Balkan Muharebesinde esir olduğum vakit Yunanistan’a ilk çıktığım zaman Pire’nin, Atina’nın sahipleri bizi çürük yumurtalar ve limon kabuklarıyla karşılamışlar ve trenden geçerken suratımıza tükürmüşlerdi.

Bakıyorum ki bizim Konya halkı pür vekar ve temkin. Yalnız şöyle bakıyorlar ve hiç birisinin dilinden ne bir nefret kelimesi işitiliyor, ne de hakaret. Çünkü Türk o kadar büyüktür ki böyle sefil bir kavme, artık mağlup olduktan sonra ona karşı bir harf atmayı hatırına bile getirmezdi. Efendiler, bir darbimesel söyleyeceğim, affedersiniz, “Devenin silkintisi her zaman eşeğe yük olur”. Onlar zannetmişlerdi ki Türk kavmi ölmüştür. Hayır, yaşamaya azmetmiş olan bir millet her zaman yaşayacaktır. İşte, hafızı Allah olan bu milletin intikamı alındı. Yunan yıkılacak, müebbeden yıkılacaktır” (TBMM ZC, I, 22, Yüzüncü İçtima, 1338, s. 609).

Kazanılan zafer Türk milletine taleplerini değiştirmemişti. İlk önce istenilen şeylerden ne daha fazlası, ne daha azı talep edildi. Bu anlamda 22 Eylül 1922 tarihinde Yakup Kadri’nin Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı konuşma bunu kanıtlar nitelikteydi. Görüşmede Mustafa Kemal Paşa’ya yöneltilen soruda Başkomutan Meydan Muharebesi kazanıldıktan sonra kendisinin Türk ordularına ilk hedef olarak Akdeniz’i gösterdiği, bu hedeften sonra ikinci ve üçüncü hedeflerin mevcut olup olmadığı soruldu. Mustafa Kemal Paşa, kesin bir ifadeyle TBMM ordularının gerçekleştirmek istediği hedefin sadece “*Misak-ı Milli ahkâmını temin etmek*” olduğunu söyledi. Türk milleti, milli sınırları içinde bütün medeni milletler gibi kendine ait olanı yani tam bağımsızlığı hedeflemişti (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, III, s. 61).

Büyük Zafer sadece bir askeri başarı değildi. Bununla birlikte Anadolu’dan Türk varlığını silemek isteyenlere karşı tarihsel bir hesaplaşmaydı. Zaferle Yunanistan’ın “*Megali İdea*”sı çökmüş oldu. Keza bu zafer Türkiye üzerinde oynanmak istenen emperyalist oyunlara son verdi. Anadolu’da Türk varlığını sona erdirmek demek olan Sevr’i ve işgalcilerin hesaplarını bozdu (Arıkan, 1996, s. 20). Gerçekten Türkiye’yi hiçbir hak ve adalete dayanmadan çiğnemek girişimi, Türk milletinin tarihin nadiren kaydettiği bir zafer kazanması ile engellendi (TBMM ZC, I, 28, Birinci İçtima, 1339, s. 13; Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, 1.3.1923, s. 319).

Bu mücadele Türkiye’nin parçalanarak bir takım devletlerin kurulmasının gündeme getirildiği bir ortamda Misak-ı Milli sınırlarının ne kadar gerçekçi bir şekilde çizilmiş olduğunun da ispatı oldu (Genç, 1996, s. 167-168). Türk milleti, maddî ve manevî bütün imkanlarını ortaya koyarak bir Millî Mücadele vermişti. Milletiyle bütünleşen ordu, sahip olduğu moral ve motivasyon ile zulme, haksızlığa, sömürüye karşı milli bir direniş sergiledi (Ayışığı, 1992, s. 47).

Türk Askerinin Psikolojik Gücü

Türk milletinin içinde bulunduğu moral, motivasyon ve inanmışlık duygusu Türk ordusunda hizmet veren erinden generaline kadar her kademeye yansdı (Belen, 1999, s. 25-26). TBMM

orduları İnönü Savaşlarından itibaren Büyük Taarruz'a kadar işgalci Yunan ordusuyla mücadele etti. Bu süreçte Türk askerinin savaşma azmi ve moral gücü son derece yüksekti. Öyle ki yaralı askerler bir an önce iyileşerek tekrar cepheye dönmek istiyordu (Kurnaz Şahin, 2014a, s. 289). Benzer şekilde Büyük Taarruz'un hazırlıkları devam ederken (Altıntaş, 2010, s. 41-77) Mustafa Kemal Paşa'nın ordu birliklerinin durumunu göstermek amacıyla Rus elçisi ve bazı yetkilileri cepheye daveti sırasında yaşananlar da askerin moralini göstermek açısından önemli bir örnek oluşturmaktaydı. 30 Mart 1922'de Mustafa Kemal Paşa, Sovyet elçisi Semion İvaneviç Aralof, Azerbaycan elçisi İbrahim Abilof ve bazı asker ve milletvekilleriyle beraber Afyon-Çay'a gelmişti (Aralof, 2010, s. 85-87). Burada erler için çeşitli oyunlar, şarkılar, danslar, güreşler, ip çekme, ekmeği kimin çabuk yiyeceği, kimin çabuk soyunup giyineceği gibi ödüllü yarışmalar yapıldı, koşular düzenlendi. Ayrıca gece tiyatro tertip edildi. 1'inci Ordudaki subay ve erlerin moralinin çok yüksek olduğunu görmek Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'yı son derece memnun etmişti (Türkmen, 2004, s. 212; Özkurt, 2013, s. 75). Büyük Taarruz'da süvari kolordusu kumandanı F. Altay da anılarında askerin düşündüğü tek şeyin zafer olduğunu ifade etmekteydi (Altay, 1970, s. 331).

Taarruz öncesi Türk ordusunda çeşitli kurslar açılmış, birliklere verilecek yeni silahları kullanabilmeleri için erler eğitilmiş, Konya'da topçu kursları gerçekleştirilmiş, alay ve tümen karargâhlarında subaylara yönelik konferanslar düzenlenmişti. Bu hazırlıkların yanında çeşitli zamanlarda ek zamlar ve ikramiyeler verilerek moraller daha da artırılmıştı (Sarısaman ve Üçüncü, 2016, s. 271-272).

Esasen Büyük Taarruz öncesi süreçte yapılan diplomatik girişimler Anadolu'nun işgalden kurtarılması için barışçı yolların denendiğini göstermekte idi. Bu maksatla taarruzdan önce Fethi Bey, Londra'ya gönderildi. Barışın “*kanla değil, mürekkeple imza*” edilmek istenildiğini bildiren Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusuna olan güvenin tam olduğunu her fırsatta vurguladı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 23.1.1923, s. 80-81). Bu arada taarruz planları da tamamen hazırlanmış durumdaydı. 30 Ağustos 1922'de elde edilen zaferden sonra *Morning Post* yazarı Grace Ellison, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülakatta savaşta başarı kazanma hususunda şüphe edip etmediği sorusuna karşılık Mustafa Kemal Paşa, hiçbir zaman şüphe duymadığını, ordunun elinde henüz harp malzemesi bulunmadığı zamanlarda bile zaferin hesap edildiğini bildirdi. Taarruzu ertelemenin sebebi kan dökülmek istenmemesiydi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 23.1.1923, s. 80-81). Ancak sorunun barış yoluyla, siyaset yoluyla halledilme düşüncesi gerçekleştirilemeyecek ve savaştan başka çare kalmayacaktı.

Mustafa Kemal Paşa, Türk askerinin coşkun bir ruh, moral ve motivasyon ile mücadelesini anlatırken Albay Reşat (Çiğiltepe) Bey'i de örnek olarak verir. Mustafa Kemal Paşa'nın bildirdiğine göre Büyük Taarruz sırasında 27 Ağustos 1922 günü 57. Tümen, kuvvetlerini birbirinden uzakta bulundurmaktaydı. Bu nedenle düşman üzerinde etkili bir baskı oluşturulamıyordu. O tümenin komutanı Reşat Bey idi. Çok kıymetli bir askeri. Mustafa Kemal Paşa telefonla “*Niçin hedefinize ulaşamadınız?*” diye sorduğunda Reşat Bey “*Yarım saat sonra bu hedeflere ulaşacağız!*” cevabını vermişti. Ancak yarım saat geçmesine rağmen söz konusu hedefler ele geçirilememişti. Başkomutan Mustafa Kemal Paşa durumu tekrar sorduğu zaman, telefonda Reşat Bey'in hayatına son verdiği ve “*Yarım saat içinde size o mevzileri almak için söz verdiğim halde, sözümü yapamamış olduğumdan dolayı yaşayamam!*” şeklindeki son sözleri bildirildi. Mustafa Kemal Paşa bu tür bir hareketi doğru bulmadığını ancak Türk ordusundaki subayların, komutanların kendilerine verilen vazifeyi yapma konusunda ileri atılışını, istekliliğini ve namus duygusunu göstermek istediğini belirtti. Ayrıca ordudaki subaylar ve komuta heyetinin, birbirlerine karşı sevgi, hürmet ve güvenle bağlı olduğunu ve üstlerinden aldığı emri bir namus saydığını dile getirdi (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 271).

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz sırasında görevini ve sorumluluk bilincini bu denli hisseden komutanlar yanında Türk askerinin değerini de takdir etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa

30 Ağustos 1928'de Dolmabahçe'de Zafer Bayramı tebriklerini kabul ederken zaferi kazananın kendisi olmadığını, zaferi esasen tel örgüleri hiçe sayıp üzerinden atlayan, savaşta hayatını kaybeden, yaralanan, kendini sakınmadan düşmanın üzerine atılarak Akdeniz yolunu Türk süngülerine açan kahraman askerin kazandığını vurguladı. Askerlerin tamamının adını Kocatepe'nin sırtlarına yazmanın mümkün olmadığını kaydeden Mustafa Kemal Paşa, hepsinin ortak bir adının "*Türk askeri!*" olduğunu ve tebrikleri onların adına kabul ettiğini ifade etti (Arıburnu, 1998, s. 164-165; Kocatürk, 1999, s. 47). Mustafa Kemal Paşa, zaferin kazanılması hususunda tevazu içerisinde olup zaferin sebebi olarak kahraman ve fedakâr Mehmetçiği ve kumandanları göstermişti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 21.9.1922, s. 56-64).

Savaş döneminde askerlerin inanmışlık duygusu son derece yüksekti. Cepheden tedavi amacıyla hastanelere getirilen yaralıların moralinin dahi yüksek olduğu görülüyordu. Dönemin gazeteleri yaralı gazilerin morallerinin yüksekliğinden bahsederek hepsinin "*yüzünde zaferin parlak ışıklarının*" olduğunu bildiriyordu (Gazilerimizin Şehrimize Vürudu, 1338, s. 2; Kurnaz Şahin, 2014a, s. 298; Kurnaz Şahin, 2014b, s. 1260/7). Cepheden dönen yaralılar savaşın gidişatı ile ilgili de olumlu haberler vererek halkın maneviyatını yükseltmekte, zaferin kazanılacağına olan inancı güçlendirmekteydi. Hatta cephe gerisinde tedavi edilen yaralılar yaralandıklarına yüreğinin yanmadığını "*cephede bulunarak zalim düşmanı kovalamaya devam*" edemediği için üzüldüğünü dile getirmeleri askerin içinde bulunduğu ruh hâlini ortaya koymaktaydı (Mecruh Gazilerimiz, 1338, s. 2; Kurnaz Şahin, 2014a, s. 315). Bunda askerin komutana olan inancı da son derece etkiliydi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, savaş sırasında Türk ordusunun bütün sınıflarına aynı değeri verdiğini göstermişti. Gerek piyadelerin gerek süvarilerin gerekse topçuların gayretlerini her zaman takdirle karşıladı. Mesela 24 Eylül 1922 tarihinde zafer hakkında bir konuşma yaparken piyade sınıfının da İzmir'e süvarilerle beraber girdiği, bunun bir "*tayy-i mekan mucizesi*" olduğu, askere istirahat emredildiği halde askerin dinlenmeyerek "*İzmir'de istirahat ederiz*" karşılığını vererek savaşa devam ettiğini dile getirmişti (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 24.9.1922, s. 64).

Mustafa Kemal Paşa, Türk topçularının 26 Ağustos'taki meziyetlerini ve ruh hallerini anlatırken topçuların mevzilere gece geldiklerini ve karanlık içinde mevzi aldıklarını, günün ağarmasıyla birlikte ateşe başladıklarını vurgulamıştı. Mustafa Kemal Paşa, topçuların o gün gösterdiği ustalık ve anlayışı takdir ve saygıyla andıktan sonra bütün dünya topçuları için örnek olacak nitelikte olduklarını ifade etti. Askerlik hayatında bu kadar eksiksiz bir topçu ve bu kadar eksiksiz yönetilmiş bir topçu ateşini nadiren gördüğünü kaydeden Mustafa Kemal Paşa, bu mevzilerin çok sağlam olduğunu, bu mevzileri savunma açısından inceleyen bir İngiliz kurmayının verdiği raporda "*Eğer Türkler, bu mevzileri dört, beş ayda işgal ederlerse, bir günde düşürdüklerini iddia edebilirler*" dediğini ancak Türk askerinin söz konusu mevzileri ele geçirmek için üç veya dört ay değil hatta bir gün değil sadece bir saatin yettiğini kaydetti (TBMM ZC, I, 23, Yüz On İkinci İçtima, 1338, s. 267 vd; Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 270-271).

Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'da savaşı kazanmanın sırrını "*Türk komutanları komuta etmesini, Türk askeri ölmesini*⁴ bildi" (Karaosmanoğlu, t-y, s. 90) ve "*en büyük kumandanından en genç neferine kadar ordularımızda hakim olan fikir, milletin gösterdiği vazife uğrunda şehit olmaktır*" sözleriyle açıklamıştı. Ayrıca askerin komutanlarına güveninin tam olduğunu belirtti (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, 1991, s.474). Mustafa Kemal Paşa; 13 Ekim 1925 tarihinde bir başka konuşmasında zaferin kazanılması sırasında Türk askerinin içinde bulunduğu ruh halini anlatırken de "*benim ordularımızı yönelttiğim hedefler, esasen ordularımın her erinin, bütün subaylarının ve komutanlarının görüşlerinin, vicdanlarının, kararlarının, ülkülerinin yöneldiği olduğu hedefler idi*" ifadelerini kullandı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, 13.10.1925, s. 239).

⁴ Yakup Kadri'nin aynı eserinin farklı basımında "*ölmesini*" yerine "*savaşmasını*" ifadesi kullanılmıştır. (Karaosmanoğlu, 1981, s. 93).

Bu mücadelenin ve başarının kazanılmasında moral ve motivasyon kadar Mustafa Kemal Paşa'nın bu muharebelerde yeni bir savaş usulü ortaya koymasının ve herkesi şaşırtmasının rolü büyüktü. Taarruz sırasında gösterilen gizlilik tam bir başarı olarak kabul edilmelidir. Esasen taarruz kararını bir kaç komutan dışında kimse bilmiyordu (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 24.9.1922, s. 63-64). Mustafa Kemal Paşa'ya göre, Büyük Taarruz hareketinin aslında tam anlamıyla bir baskın değildi. Çünkü hazırlıkların Yunan uçak ve askerlerinin de gözü önünde gerçekleşmişti. Hatta Yunan kumandanlarıyla Genelkurmayının da Türk ordularının hazırlık ve hareketinden haberdar olduklarını düşünüyordu. Ancak Yunan tarafı ordularına ve özellikle de Afyonkarahisar, Seyitgazi, Eskişehir ve diğer cephelerde bir yıldan beri meydana getirdikleri ve her tür araçla takviye ettikleri mevzilerine, çok sayıdaki topçularına, cephane ve mühimmat kaynaklarına çok fazla güvendi. Kendine aşırı güven, Yunanlıların zaafı oldu. Mustafa Kemal Paşa'ya göre gerçek “*insanların mücadelesinde en kuvvetli istihkam, iman dolu göğüslerdir*” (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, III, 21.9.1922, s. 58; Atatürk'ün Sözlerinde, 2013, s. 73; Sarısan, 2008, s. 37).

Mustafa Kemal Paşa, kazanılan başarının ve düşman ordusunun bütünüyle ortadan kaldırılması veya tutsak edilmesinin, kılıçtan kurtulanların ise Akdeniz'e, Marmara'ya dökülmesi hareketinin her aşamasıyla “*düşünülmüş, hazırlanmış, yönetilmiş ve zaferle sonuçlandırılmış*” bir çabanın sonucu ve eseri olduğunu dile getirmekte ve bu eseri “*Türk milletinin hürriyet ve istiklal düşüncesinin ölmez anıtı*” olarak tanımlamaktaydı (Atatürk, 2004, s. 459).

Esasen büyük zaferin kazanılmasında etkili olan moral, motivasyon ve ruh hali tam anlamıyla kenetlenmenin bir örneğiydi. Türk askeri, meclis ve Türk milleti tek vücut olmuş ve bu duygu ve kararlılık başarıyı beraberinde getirmişti. Mustafa Kemal Paşa, TBMM'yi bilgilendirmek için 4 Eylül 1922 tarihinde yaptığı konuşmada, kazanılan zaferin adresini gösterirken milletin kendi kaderini doğrudan doğruya üzerine alarak karamsarlık yerine ümit, perişanlık yerine düzen, tereddüt yerine azim ve imanı koyarak yokluktan büyük bir varlık çıkaran meclisin “*civanmert ve kahraman ordularının başında bir asker sadakat ve itaatiyle emirleri yerine getirmiş olmaktan*” dolayı büyük bir memnuniyet duyduğunu, sorumluluğunu ve görevini ifa eden bir komutanın vicdan rahatlığı içinde olduğunu vurguladı (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 265).

Şükrü Kaya, bir 30 Ağustos Zafer Bayramı gecesinde Mustafa Kemal Paşa'ya İstiklâl Harbinde Başkomutan olarak verdiği emirlerin bir yerde toplanıp toplanmadığını sormuştu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa günün birinde Millî Mücadele'nin askerî tarihinin yazılacağını ancak Başkomutan olarak kendisinin verdiği yazılı ve imzalı bir emre tesadüf edilemeyeceğini ifade etti. Birlikte savaştığı arkadaşlarının yaşananlara şahit olduklarını dile getiren Mustafa Kemal Paşa, kendisinin savaşta daima cepheden cepheye giderek yapılması gereken hareketleri komutanlara yazdırdığını, onlara not ettirerek kendilerini de ikna ettikten sonra komutanların ordu birliklerine derhal bu hareketlerin yapılmasını kendi imzalarıyla yapılması talimatı vermelerini istediğini bildirdi. Böylece komutanların hareketi benimsemelerine ne kadar önem verdiğini de göstermiş oldu (Kocatürk, 1999, s. 49).

Yukarıda bahsedilen hususta Nutuk'ta yer alan bir örnek dikkat çekicidir. Başkomutanlık Meydan Muharebesinin yapıldığı gün bir ara, Kolordu Komutanı Kemalettin Sami Paşa'nın gözetleme noktasında Nurettin Paşa'yı durumu dürbünle seyrederken bulan Mustafa Kemal Paşa, birliklerin düşmanı yakından sıkıştırması ve kritik ve önemli bir durumun ortaya çıkması üzerine Nurettin Paşa'ya “*Dürbünle seyretmeyi bırakınız! Savaşı yakından ve bizzat idare etmek için, ileri ateş mevzilerine gideceğiz*” der. Ancak Nurettin Paşa daha fazla yaklaşmanın doğru olmayacağını bildirerek gitmek istemez. Aldığı cevap karşısında canı sıkılan Mustafa Kemal Paşa, “*Siz burada kalabilirsiniz*” dedikten sonra Kemalettin Sami Paşa ile birlikte hareket ederler. Bunun üzerine dürbünün başında yalnız kalan Nurettin Paşa da arkalarından gitmek durumunda kalmıştır. Anlaşılacağı üzere Yunan ordusunun esareti ile sonuçlanan savaşı, en ince noktasına kadar bizzat Mustafa Kemal Paşa idare etmiş ve gereken emirleri, doğrudan doğruya

kolordu komutanlarına ve diğer komutanlara kendisi vermişti (Atatürk, 2004, s. 501-502). Türk askeri büyük özveri ile çarpışırken TBMM'nin de aynı ruhla görev yaptığı anlaşılıyordu.

TBMM'deki Moral ve Motivasyon

Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi sırasında TBMM'de görev yapan milletvekillerinin içinde bulunduğu durum, Türk milletinin ruh halini ve heyecanını yansıtır (Ortak, 2008, s. 80-88). Büyük Taarruz'un başladığı gün yani 26 Ağustos 1922 Cumartesi günü saat 13:50'de yapılan oturumda Meclis, Türkiye'nin kaderinin dönüm noktasını teşkil eden bu önemli günde, taarruzun başladığından henüz habersizdi (TBMM GCZ, 3, 1985, s. 710). Diğer günlere oranla daha sakin ve tartışmasız bir oturumdur. Gündemde bazı encümenlere üye seçimi, Ankara ve çevresinde bir İstiklal Mahkemesi kurulması ve idari sorunlarla ilgili önergeler vardı. Bu maddeler görüşülüp sonuçlandırıldıktan sonra TBMM İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in bir önergesiyle gizli oturuma geçildi. Dinleyiciler ve gazeteciler salondan çıkarıldı. Büyük Taarruz'un başladığı ilk kez Meclise bildirilecekti (Türkmen, 2010, s. 100).

Gizli oturumda Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın İcra Vekilleri Reisi Rauf Bey'e hitaben yazdığı telgraf okundu. Buna göre Garp Cephesindeki ordular, Ağustosun 26. Cumartesi günü düşmana taarruza başlayacaktı. Rauf Bey sözlerini bitirince "*Allah muvaffak etsin*" nidaları yükseldi. Konuşmasına devam eden Rauf Bey, Türk milletinin her türlü zorluğa karşılık meydana getirdiği kahraman ordunun dünyada örneği bulunmayan kabiliyetli ve fedâkar insanlardan oluştuğunu dile getirdi. Gerçekleştirilen taarruz konusunda herkesin aynı fikirde olduğunu, Türk milletinin davasında haklı bulunduğunu, beklenen arzunun ise ilahi adaletin yerine getirilmesi olduğunu dile getirdi. Keza milletin bağımsızlık hakkının düşmanların gazabından kurtarılacağını bildirerek başarı için dua edilmesini teklif etti. Daha sonra Rauf Bey bu taarruzun gizli tutulması gerektiğini bildirip gizli celseyi bitirdi (TBMM GCZ, 3, 1985, s. 710-711).

Meclis artık tek yürek halinde Türk ordusundan büyük zafer müjdesini beklemekteydi. 27 Ağustos 1922 Pazar günü toplanmayan Meclis, 28 Ağustos Pazartesi günü saat 10:45'te tekrar toplandı. Reis, İkinci Reis Vekili Musa Kazım Efendi idi. Oturum açılır açılmaz Meclis İkinci Reisi Dr. Adnan (Adıvar) Bey hemen kürsüye çıkarak "*Başkumandan Paşadan aldığımız telgrafları okuyacağım efendim*" diyerek elindeki telgrafları okudu. Telgrafta iki gündür devam eden muharebeler sonunda düşmanın Afyonkarahisar'daki mevzilerinin düştüğü ve şehrin geri alındığı müjdeleniyordu. Çarpışmalarda esirler alındığı, ağır ve hafif top mühimmat ve her türlü malzemenin ganimetler bulunduğu, düşmanın mevzilerinin her birinin birkaç hattan oluşması sebebiyle kıtaların, sağlamlaştırılmış hatları birbiri ardınca ele geçirmek zorunda kaldığı bildiriliyordu. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Türk ordusunun, her türlü fenni araçlar ve çeşitli engellerle takviye edilmiş düşman mevzilerini bazen bir saatten az bir zamanda düşürdüğünü, Türk askerinin dünyaca bilinen cesaret ve kahramanlığının yeniden ortaya çıktığını dile getirmekteydi. Ayrıca Türk komuta heyetinin sevk ve idarede düşman kumanda heyetine üstünlüğünün açık şekilde görüldüğü ve TBMM ordularının kabiliyeti sebebiyle Meclisin tebrik edildiği vurgulanmaktaydı. (TBMM ZC, I, 22, Doksan İkinci İttima, 1338, s. 368)⁵.

Telgraf okunduktan sonra "*Allah muvaffakiyet buyursun*" sesleri arasında şiddetli alkışlar Mecliste yankılandı. Ardından Hakkari Milletvekili Mazhar Müfit (Kansu) Bey kürsüye çıkarak bir yıldan fazla süredir düşman işgalindeki Afyonkarahisar'ın geri alınışını kutladı ve "*Düşmanın saflarını yararak İslama özgü kahramanlık ve cesaretle süngüsünü düşmanın bağına saplayarak ileriye giden ordumuzun yüksek kumanda heyetine ve subaylarına, gerekse dini bütün olan erlerine*". Meclisin saygı ve selamlarını ilettili. M.Müfit Bey, devam eden taarruzda başarı için Mecliste duada bulunulduğunun orduya tebliğini teklif etti (TBMM ZC, I,

⁵ Başkumandanın Meclise hitaben telgrafına karşılık (Baskumandanımızdan Meclise, 1338, s. 1), Meclis adına Adnan Bey tarafından Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya cevap verildi. (Meclisten Başkumandanımıza, 1338, s. 1).

22, Doksan İkinci İctima, 1338, s. 368-369). Önerge kabul edildikten sonra bir başka teklif üzerine Kırşehir Milletvekili Müfit Efendi tarafından okunan dua ile “*ruhlar dinçleşti, moralier kuvvetlendi*” (Borak, 1972, s. 116 vd). Daha sonra İcra Vekilleri Riyaseti makamının harbin başladığı hakkındaki tezkeresi okundu. Bilahare gündemde bulunan diğer maddelere geçilerek oturuma son verildi (TBMM ZC, I, 22, Doksan İkinci İctima, 1338, s. 368-369).

29 Ağustos'ta Meclis toplanmadı. 30 Ağustos Çarşamba günü bazı şehirlerin geri alınışı ve Türk ordusunun başarıları nedeniyle Meclise gönderilen tebrik telgrafları okundu. Daha sonra gündemdeki diğer maddelere geçildi. 31 Ağustos'ta cephe savaşları hakkında Mecliste herhangi bir konuşma olmadı. Normal müzakerelere devam edildi (TBMM ZC, I, 22, Doksan Üçüncü İctima, 1338, s. 408 vd). Meclis 1 Eylül günü toplanmadığı için meclisin 2 Eylül Cumartesi günü oturumuna İkinci Reis Dr. Adnan Bey başkanlık etti ve Ziya Hurşit Bey de katipliğini yaptı. Oturum açılır açılmaz Meclise yağın tebrik telgrafları okundu ve ve bu telgraflara uygun birer cevap verilmesi kararlaştırıldı. Daha sonra diğer maddelerin görüşülmesine geçildi. Müzakerelerin hararetli bir yerinde Rauf Bey söz istedi. Görüşmelerin kesintiye uğramasından hoşlanmayanların söylenmeleri arasında ikinci reis sesini yükselterek; “*Telaş etmeyiniz efendim. Ordumuz Eskişehir'e girmiştir. Tebşir ederim*” sözleri Mecliste sürekli şekilde alkışlandı. “*Daha var*” seslerinin ardından Meclis üyelerinin tümü ayağa kalkarak yine dua etti. Sarılıp öpüşmeler oldu. Rauf Bey bir müjde daha verdi; “*Efendim, şimdi Başkumandan Paşa 1/2 Eylül 338 [1922] gecesi Uşak'ın da istirdat edildiğini tebşir ediyor*”. Şiddetli ve sürekli alkışlardan sonra Meclis sevinçten iyice coşmuştu. Reis Adnan Bey, Meclisi Pazartesiye kadar tatil etti (TBMM ZC, I, 22, Doksan Beşinci İctima, 1338, s. 466-467).

Meclisin 4 Eylül 1922 Pazartesi oturumu hayli tartışmalı geçti. Büyük Taarruz'da başarı göstermiş kahraman subayların terfi ve taltifi hakkındaki görüşmeler (TBMM ZC, I, 22, Doksan Altıncı İctima, 1338, s. 472 vd; Ortak ve Gazel, 2008, s. 161-169) sırasında Mecliste çıkan tartışmalar, hem büyük zaferle ilgili bir olay olması hem de dolaylı yollardan Türk orduları Başkomutanı Mustafa Kemal Paşa'yı hedef alan maksatlı beyanlar bakımından üzerinde dikkatle durulmaya değer nitelikteydi. Türk ordularının Dumlupınar Meydan Muharebesini kazanarak İzmir yolunu açtığı böylesine mutlu ve sevinçli bir günde Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, bazı terfi işlemlerini hâkimiyeti millie kanununa riayet etmemekle eleştirerek ağır ithamlarda bulundu. Milli Müdafaa Vekaletine ve İcra Vekilleri Heyetine “*Bunlar nazarımda Yunan'dan başka bir şey de değildir*” diyecek kadar ileri giden Hüseyin Avni Bey, Türk orduları Başkomutanı ve Meclis Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya da dolaylı olarak dil uzatmaktaydı (TBMM ZC, I, 22, Doksan Altıncı İctima, 1338, s. 473-477).

Meclis yeniden 6 Eylül Çarşamba günü toplandı ve günlük müzakerelerin ardından beş dakikalık bir gizli oturum yapıldı. Söz konusu oturumda Garp Cephesinde muharebelerin başarıyla devam ettiği bildirildikten sonra cephede yaşananlar aktarıldı. Buna göre Afyonkarahisar'da ve Dumlupınar Büyük Meydan Muharebesinde düşman ordusunun asli unsurunun imha safhasını teşkil eden 30 Ağustos 1922 Muharebesi Aslıhanlar, Çal, Eminören mıntıkası ile Çalköy doğusunda bizzat Birinci hatta Onbirinci Fırka nezdinde bulunan Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın nezareti altında cereyan ederek sonuçlandırıldığı bildirilmekte idi. Bu muharebe, savaşın genel gidişatını kesin olarak Türk tarafı lehine çevirmiş, Trikopis ve Anesti gibi önemli Yunan kumandanları başlarında olduğu halde düşmanın ordusunun asli unsuru imha edilmişti. Ordular için bir tarihi bir hatıra olmak ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa'ya olan sevgi ve bağlılığı göstermek üzere 30 Ağustos 1922 muharebesine Garp Cephesince “*Başkumandanlık Muharebesi*” adı verildi. Diyarbakır mebusu Kadri Bey ise Meclise verdiği dilekçede Başkumandanlık Meydan Muharebesi neticesinde düşman kuvvetlerinin tamamının imha edildiği Kızılaş deresinin “*Yunan Sındığı*” tarihi adıyla belgelenerak haritalarda bu şekilde gösterilmesi teklifinde bulundu. Ancak bu teklif kabul edilmedi (TBMM GCZ, 3, 1985, s. 746-747).

7 Eylül Perşembe günü oturum açılır açılmaz büyük zafer ile ilgili tebrik telgrafları okundu. Ardından Mustafa Kemal Paşa'nın bir teklifiyle Afyon ve Dumlupınar muharebelerinde olağanüstü hizmetlerde bulunan asker ve sivil tayyarecilerin takdirname ile taltifleri hakkında karar alındı (TBMM ZC, I, 22, Doksan Sekizinci İçtima, 1338, s. 535-536). Daha sonra Yunanlıların kaçarken geçtikleri yerleri yakıp yıkmaları ve savunmasız sivil ahaliyi öldürmeleri üzerine bu vahşetin medeni dünyaya duyurulması için bir önerge verildi (TBMM ZC, I, 22, Doksan Sekizinci İçtima, 1338, s. 552-553). Bu vahşete yerinde tanık olan milletvekilleri yürek parçalayıcı beyanlarda bulundu. Karesi Milletvekili Basri Bey "*protesto yerine bir kişiye karşı on kişi öldürmekle karşılık verilmesini*" teklif etti. Fakat Meclis "*Biz zalime karşı zalim olamayız*" ifadeleriyle bu teklifi reddetti. Bu tutum Türk milletine has yüksek erdemini somut bir örneği idi.

11 Eylül 1922 tarihinde Edirne Milletvekili Şeref Bey'in Yunanlılar tarafından süngülenmiş bir Kuran-ı Kerimi Meclis Kütüphanesine armağan etmesi çok önemliydi. Şeref Bey konuşmasında kendisinin bir hafta kadar Konya'da olduğunu ve Milli Mücadenin ilk yaralı kahramanlarının alınıp öpmekle bahtiyar olduğunu ifade etti. Şeref Bey "*Kahraman ordumuzun gösterdiği besalet ve şehamet, esasen tarihi cihan tarihiyle başlamış olan muazzam Türk ırkına, seciyesine layık bir varlıktı. Orada yaralar içinde çırpınarak al sancağı müdafaa eden bir Mehmetçik, hınzır bir Yunanın kirliliğiyle parçaladığı bir Kelam-ı Kadim'i oradan sürünerek Konya'ya kadar getirmiştir. Ben de bu Kuran-ı Kerimi Meclis-i Alinize getirdim. Bu Kuran-ı Azimüşşan, Yunan süngüsüyle yaralanmış bir Kuran-ı Kerim'dir. Meclis Kütüphanesine konulmasını teklif ederim*" dedikten sonra "*Hay hay*" sesleri yükseldi (TBMM ZC, I, 22, Yüzüncü İçtima, 1338, s. 609). Şeref Bey'in bu konuşmasından sonra günün en önemli konularından biri olan "*Kurtarılan Yerlerde Tedbir Alınması*" hakkındaki önergenin görüşülmesine geçildi (TBMM ZC, I, 22, Yüzüncü İçtima, 1338, s. 608). Zira kaçan düşmanın yakıp yıktığı, birer harabe haline getirdiği şehirlerin ve buralardaki perişan halkın dertlerine çare bulmak dönemin en önemli problemlerinden idi.

Türk İstiklal Harbinin kazanılması karşısında ülkenin her köşesinden kutlamalar yapılmakta, TBMM'ye tebrik ve destek telgrafları çekilmekteydi (Sarısaman, 2008, s. 46-48; Üçüncü, 2012, s. 257 vd; Millî Mücadelede, 2020, s. 35 vd). Türk milletinin zafer coşkusuna İran, Mısır, Beyrut, Suriye, Kıbrıs ve Irak gibi bir çok İslam coğrafyası da destek mesajları ile ortak oldu (Üçüncü, 2018, s. 703-721). Bu sevince katılan bölgelerden bir diğeri Hindistan idi. Hindistan'da milyonlarca Müslüman 8 Eylül 1922'de Türk ordusunun zaferi için dua etti. Kalküta'da Müslüman evlerine bayraklar asıldı, camilerde de Türk zaferi için dualar edildi (Göyünç, 1987, s. 138-139). Yine bir Hint Müslümanı 9 Eylül 1922'de üzerinde ayetler yazılı bir bayrağı TBMM'ye armağan etti. Bu anlamlı hediye dolayısıyla gönderilen mektup, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini yaptığı Milli Mücadelenin diğer tutsak ulusları nasıl etkilediğini ve onlara nasıl yol gösterici olduğunu göstermesi bakımından önemli bir tarihi belge niteliğindedir. Bu mektupta şu ifadeler yer almaktaydı (TBMM ZC, I, 22, Doksan Dokuzuncu İçtima, 1338, s. 569-570);

“Türkiye Büyük Millet Meclis-i Alisine

Esselamünaleyküm; (Ve aleykümüsselam sesleri).

Üç seneden beri zulüm ve esaret altında inleyen Anadolu'nun bu güzel İslam memleketlerinin halas ve istirdadı bütün Müslüman dünyası için büyük bir bayramdır. Ey İslamın alemdarı olan muazzam millet! Sizin zaferiniz bütün İslamın zaferidir. Bugün sevinç içinde bulunan yalnız Anadolu değildir. Bütün İslam diyarı sevinçler, saadetler içinde çalkalanmaktadır. İnşallah bütün İslam aleminin kurtuluş ve saadet başlangıcı olacaktır. Hint Müslümanlarından olan ben kardeşiniz, bu muazzam günün mutlu bir hatırası olmak üzere bilumum Hint ahali ve İslam cemiyetleri namına size bir bayrak takdim ediyorum. Lütfen şu naçiz

hediyemin kabul buyurulmasını rica ederim. Siz Türkler, Peygamber Efendimiz Hazretlerinin en sevgili milletisiniz. Çünkü Siz, bin türlü meşakkatlere göğüs gererek Allah yolunda canınızı, malınızı bezlediyorsunuz. Din-i mübini müdafaaada bulunuyorsunuz. Sizin indellah olan mevkiinize hiç bir millet yetişemez. Bütün Müslüman milletler sizi başlarının tacı olarak telakki ederler. Ve bununla iftihar ederler. Siz, azm ü şehametinizle hürriyet ve istikbalinizi temin ediyorsunuz. Bu saadet inşallah yakın bir zamanda biz Hint Müslümanlarına da nasip olur. Bugün Hindistan'da hürriyeti alınmış, esaret zincirleriyle bağlanmış 70 - 80 milyon Müslüman kardeşinizin kalbi sizinle beraberdir. Sizin içinizde bulunup da sizi tebrik etmek ve size naçiz bir hediyeye takdim etmek şerefi bana nasip olduğundan dolayı Cenab-ı Hakka hamd ve şükürler ederim. Allah sizi tevfiyat-ı suphaniyesine mazhariyette daim eylesin. Büyük ve kahraman İslam askerlerine, bilumum kumandanlar hazeratına sıhhat ve afiyetler, daha nice nice muzafferiyetler ihsan buyursun.

14 Muharremülharam 1341 ve 7 Eylül 1338

Hint ahrarlarından

Ebulfazl Muhammet Abdülhannan”

Aynı gün bu bayrağın Meclis kürsüsü arkasına asılmasına Meclisçe karar verildi (TBMM ZC, I, 22, Yüzüncü İçtima, 1338, s. 608). Daha evvel Hilal-i Ahmer'e yaklaşık yirmi-otuz bin lira yardımda bulunan ve Beyrut'ta Muhayşi Paşa'nın oğlu olan Misbah Muhayşi Bey'den gelen kutlama telgrafı mecliste okundu. Misbah Bey kutlama telgrafında Türk ve İslam aleminin yüzünü güldüren zaferlerden duyduğu memnuniyeti bildirdikten sonra İzmir ve Bursa'ya İslamın aziz sancağını sokan kişiye kumandanı vasıtasıyla verilmek üzere beş yüz lira göndermişti (TBMM ZC, I, 22, Doksan Sekizinci İçtima, 1338, s. 552).

İran Başbakanı, Hindistan Hilafet Komitesi Reisi, Rusya Müslümanları, Cezayir'den, Tunus'tan, Fas'tan, Mançurya'dan ve Buhara'dan Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'ya gönderilen tebrik telgrafları okundu (TBMM ZC, I, 23, Yüz Yedinci İçtima, 1338, s. 153; TBMM ZC, I, 22, Doksan Sekizinci İçtima, 1338, s. 562; Göyünç, 1987, s. 139). Ayrıca Afgan ve Rus elçileri, İtalya, Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin İzmir'deki konsolos ve amiralleri de Türk zaferini tebrik ettiler (TBMM ZC, I, 23, Yüz Sekizinci İçtima, 1338, s. 166- 168; Tansel, 1991, s. 190-192; Ortak, 2008, s. 88).

Türk milletinin kazandığı zafer Suriye, Mısır, Cezayir ve Tunus'ta da büyük sevinç gösterilerinin yapılmasına vesile oldu. Suriye gazeteleri İslam dünyasını Türkiye'ye maddî yardım yapmaya çağırdı. Böylece çeşitli yardımlar toplandı. Mısır'da da Afyonkarahisar'ın geri alınması üzerine dükkan ve evlere Türk bayrakları asılarak sevinç gösterilerinde bulunuldu. Ayrıca Anadolu için yardım toplanmaya başlandı (Ayışığı, 1992, s. 44).

Mustafa Kemal Paşa, kazanılan zaferin doğuracağı büyük sonuçların yalnız Türkiye'nin kaderi ve geleceği üzerinde değil aynı zamanda bütün mazlum milletleri, kendi yaşam ve bağımsızlıklarını tehdit eden ve baskılayan zalimler aleyhine hareket için yüreklendireceğini dile getirmekteydi (Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, 9.11.1922, s. 505). Benzer değerlendirmeler pek çok kaynakta dile getirilmekteydi. Bu anlamda Türk milletinin verdiği mücadelenin bütün Doğu milletleri hatta bütün insanlık adına verildiği ve tarihinde hiç yabancı esareti görmemiş olan Türk milletinin bu duruma karşı isyan ettiği vurgulanmaktaydı (Müjdeci, 2014, s. 392). Gerçekten de asırlardır sömürge düzeni içerisinde yaşam mücadelesi veren esir milletlere örnek olan bir mücadelede başarıya ulaşılmıştı. Sömürge düzeni içerisinde yaşayan halklar da kendi bağımsızlıklarını kazanmanın mücadele ile mümkün olacağını görmüş ve zamanla bu mücadele başarıya ulaştırılmıştı.

Mustafa Kemal Paşa kazanılan askeri zaferle işin bitmediğinin aksine zorlu bir başka savaşın başladığının farkındaydı. Bu zaferin “*memleketimizin, milletimizin aydınlık, mutlu ve rahata erişmiş geleceği için*” bir imkân verdiğini hatırlatıyordu. Bu şekilde mücadelenin bitmediğini vurgulayan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, I, 4.10.1922, s. 286), vatanın ve milletin gerçek kurtuluşunun, milletin kendi alın yazısı üzerinde kayıtsız şartsız egemen olduğu zaman başlayacağını belirtiyordu (Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, IV, 13.9.1922, s.483).

Büyük Taarruz ve büyük zafer herkesin ümitsiz olduğu ve başka çözüm arayışları içerisine girdiği bir ortamda Mustafa Kemal Atatürk’ün “*Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır. Binaenaleyh ya istiklal ya ölüm*” (Atatürk, 2004, s. 9-10) diyerek göstermiş olduğu hedefin “*ya istiklal ya istiklal*” olarak gerçekleştiği büyük bir hadiseydi. Devletiyle, ordusuyla, ekonomisiyle, maneviyatıyla çöktü sanılan Türk milletinin yeniden dirilişinin tarihi abidesi, yeni Türk devletinin saygın bir dünya devleti haline gelmesinin başlangıcı ve adeta doğum günüydü (Genç, 1996, s. 167-168).

SONUÇ

Çalışmada Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi sırasında Türk milletinin, Türk askerinin ve TBMM’nin psiko-sosyal güç faktörü ile moral ve motivasyon düzeylerini irdelemek amaçlandı. Bu amaca ulaşmak üzere Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün Büyük Taarruz ve büyük zaferle ilgili TBMM’deki konuşmaları ve çeşitli vesilelerle dile getirdiği görüş ve düşünceleri irdelendi. Bu konuşmalarda dikkat çeken en önemli husus Türk milletinin, Türk askerinin ve TBMM’nin ülkenin düşman işgalinden kurtarılması hususunda çok yüksek bir motivasyona ve inanmışlığa sahip olmasıydı. Keza Türk milletinin desteğiyle ordunun taarruz hazırlıklarını tamamlamış olması da yüksek bir moral kaynağıydı. Bu moral ve motivasyon başta Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere komuta kademesinden erine kadar her düzeyde kendisini hissettirmekteydi.

Tam bir inanmışlık ve adanmışla hareket eden Türk ordusu, Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesini kazandı. Milli Mücadelenin kazanılmasında askeri ve siyasi etkenler kadar hiç şüphesiz Türk milletinin moral ve motivasyon düzeyi de belirleyici oldu. Bu mücadele içerisinde Türk milleti sonsuz bir fedakarlık bilinci içerisinde hareket ederken Türk askeri coşmuş bir ruhla savaştı, TBMM de büyük bir sorumluluk bilinciyle görev yaptı. Büyük mücadelenin en önemli sonucu, Türk vatanının ve Türk milletinin üzerine yapılmış olan hesapların Kocatepe’den, Dumlupınar’dan dönmüş olmasıydı.

Büyük Taarruz ve büyük zafer, Mustafa Kemal Atatürk’ün 19 Mayıs 1919’da Anadolu’ya giderken aklında olan *Milli Hakimiyet* ve 23 Nisan 1920’de temelleri atılan Türkiye Cumhuriyeti devletinin, anayasamızda tanımlandığı gibi demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olmasına giden sürecin başladığı noktaydı. Kazanılan zaferle binlerce yıllık Türk yurdu, haksız bir işgalden kurtarıldı. Ayrıca zafer, tam bağımsızlığı sağlayan, Lozan Barış Antlaşması ve Cumhuriyetin ilanı gibi süreç içerisinde toplumu tümüyle geliştiren ve muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı hedefleyen modern Türkiye’nin kuruluşunu hazırlayan en önemli dönüm noktalarından birisini oluşturdu. Bu kesin zafer sayesinde Türkiye Cumhuriyeti, medeni dünya içerisindeki ülkelerle eşit haklara sahip, siyasi ve ekonomik bağımsızlığını elde etti. Bilahare Türkiye yeni bir mücadele ile yani çağdaşlaşma ve iktisadi kurtuluş savaşı ile karşı karşıya kaldı. Milli hareketin önderi olan Gazi Mustafa Kemal Paşa ve kadrosu bu iktisadi savaşı da hızla başarıya ulaştıracaktı.

KAYNAKÇA

- ALTAY, F. (1970). *Görüp Geçirdiklerim 10 Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İstanbul: İnsel Yay.
- ALTINTAŞ, A. (2010). “Büyük Taarruz’un Askeri Hazırlıkları ”, *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*, Editör: Gürsoy Şahin, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, s. 41-77.
- ARALOF, S. İ. (2010). *Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları 1922-1923*, Çev. Hasan Âli Ediz, 2. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayını.
- ARIBURNU, K. (1998). *Atatürk’ten Anılar, (İbrahim Necmi Dilmen)*, Ankara: İnkılap Kitabevi Yay.
- ARIKAN, Z. (1996). “Büyük Taarruz Öncesi Türkiye’nin Durumu”, *X. Millî Egemenlik Sempozyumu, “Büyük Taarruz ve Sonuçları*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- ATATÜRK, M. K. (2004). *Nutuk, 1919-1927*, (yay.haz. Zeynep Korkmaz), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1997). *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, T.B.M. Meclisinde ve C.H.P. Kurultaylarında (1919-1038)*, C. I-III, 5. baskı, Ankara: TİTE Yay.
- Atatürk’ün Sözlerinde (2013). *Atatürk’ün Sözlerinde Asker ve Askerlik Mesleği*, Ankara: Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları.
- Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (1991). *Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, C. IV, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.
- AYIŞIĞI, M. (1992). “30 Ağustos Zaferi ve İstanbul’daki Yankıları”, *Tarih ve Toplum*, C. 18, S. 105, s. 132-146.
- Başkumandanımızdan Meclise, (1338) “Başkumandanımızdan Meclise”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3. Sene, Nr. 592, (29 Ağustos 1922), s. 1.
- BELEN, F. (1999). *Büyük Türk Zaferi (Afyon’dan İzmir’e Kadar)*, İstanbul?: Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık.
- BORAK, S. (1972). “Büyük Zaferin Cephe Gerisi”, *Büyük Zafer’in 50. Yıldönümüne Armağan*, İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları.
- ERASLAN, C. (2008). “Atatürk’ün Büyük Taarruz Değerlendirmeleri”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 15-27.
- Gazilerimizin Şehrimize Vürudu (1338). “Dahili Haberler, Gazilerimizin Şehrimize Vürudu”, *Babalık*, 29 Ağustos 1338/1922, Nr. 977, s. 2.
- GENÇ, R. (1996). “Büyük Taarruzun Gerçekleşen Hedefleri”, *X. Millî Egemenlik Sempozyumu, “Büyük Taarruz ve Sonuçları*, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- GÖYÜNÇ, N. (1987). *Atatürk ve Millî Mücadele*, 2. Baskı, Konya: Damla Matbaacılık.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K. (1981). *Atatürk, Bir Tahlil Denemesi*, İstanbul: Birikim Yay.
- KARAOSMANOĞLU, Y. K. (t-y). *Atatürk*, Remzi Kitavevi Yay.

- KILIÇ, M. (2002). *Yeni Türk Devletinin Kurumsal Yapılanmasında İktisadi Gücün Oluşumu ve Diğer Ulusal Güç Unsurlarıyla Etkileşimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- KİLİ, S. (2008). “86. Yıldönümünde Kocatepe-Büyük Taarruz ve Atatürk: Bir Değerlendirme”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 1-14.
- KOCATÜRK, U. (1999). *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.
- KURNAZ ŞAHİN, F. (2014a), *Osmanlıdan Cumhuriyet'e Harp Malûllerinin Sosyoekonomik ve Sağlık Durumları (1877-1939)*, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı ATASE Başkanlığı Yay.
- KURNAZ ŞAHİN, F. (2014b), “Büyük Taarruz Sırasında Sıhhi Hizmetler”, *Büyük Taarruzun 90. Yılında Milli Mücadele ve Zafer Yolu, 02-04 Ekim 2012/Uşak*, C. II, (yay.haz. Arzu Güvenç - Murat Saygın), Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., s. 1251-1261.
- Meclisten Başkumandanımıza (1338). “Meclisten Başkumandanımıza”, *Hakimiyet-i Milliye*, 3. Sene, Nr. 592, (29 Ağustos 1922), s. 1.
- Mecruh Gazilerimiz (1338) “Dahili Haberler, Mecruh Gazilerimiz”, *Hâkimiyet-i Milliye*, 4 Eylül 1338/1922, Nr. 598, s. 2.
- Millî Mücadelede, (2020). *Millî Mücadelede TBMM'ye Anadolu'dan Çekilen Telgraflar*, yay.haz. Haluk Selvi - Bülent Cırık, 2. Baskı, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- MÜJDECİ, M. (2014). “Hakimiyet-i Milliye Gazetesinde Büyük Taarruz”, *Turkish Studies*, Vol. 9/1, Winter, s. 387-408.
- ORTAK, Ş. (2008). “Büyük Taarruzun TBMM'deki Yansımaları”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 65-97.
- ORTAK, Ş. & GAZEL, A. A. (2008). “Büyük Taarruz ve Sonrasında Yapılan Savaşlarda Başarı Gösterenlerin Ödüllendirilmesi”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 161-243.
- ÖZKURT, F. (2013). *Mustafa Kemal (Atatürk) Döneminde İcra Edilen Askeri Manevra ve Tatbikatlar (1909-1938)*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- SARIKOYUNCU DEĞERLİ, E. (2021). “Millî Mücadele'de Türk kadını ve İnönü Muharebeleri'nde Çarpışan İki Kadın Kahraman”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21 (Özel Sayı), s. 101-120.
- SARISAMAN, S. (2008). “Büyük Taarruz'un Türk Basınındaki Yansımaları”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 28-52.
- SARISAMAN, S. & ÜÇÜNCÜ, U. (2016). “Arşiv Belgelerine Göre Büyük Taarruz”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 9, Sayı XXV, (Mart), s. 269-310.
- ŞAHİN, G. (2008). “Son Yıllarda Canlılık Kazanan Kocatepe Zafer Yürüyüşü ve Önemi”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 86. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. X, S. 2, (Ağustos), s. 263-278.

- ŞAHİN, G. (2010). “Kocatepe Ruhu” Büyük Zaferin Kazanılmasındaki Psikolojik Faktörler”, *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*, Editör: Gürsoy Şahin, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, s. 227-247.
- TANSEL, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C. IV, İstanbul: MEB Yayını.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ)*, (1985). *TBMM Gizli Celse Zabıtları*, C. 3, (6 Mart 1338(1922)-27 Şubat 1338(1923)), Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayını.
- TBMM Zabıt Ceridesi (TBMM ZC)*, Devre 1, C. 28, İçtima Senesi 4, Birinci İçtima, 1.3.1339.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan Altıncı İçtima, 4.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan Beşinci İçtima, 2.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan Dokuzuncu İçtima, 9.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan İkinci İçtima, 28.8.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan Sekizinci İçtima, 7.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Doksan Üçüncü İçtima, 30.8.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 22, İçtima Senesi 3, Yüzüncü İçtima, 11.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 23, İçtima Senesi 3, Yüz On İkinci İçtima, 4.10.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 23, İçtima Senesi 3, Yüz Sekizinci İçtima, 25.9.1338.
- TBMM ZC*, Devre I, C. 23, İçtima Senesi 3, Yüz Yedinci İçtima, 23.09.1338.
- TÜRKMEN, Z. (2004). “Mustafa Kemal Paşa'nın Büyük Taarruz Öncesinde Süvari Kolordusunu Denetlemesi ve İlgin Manevralarında Süvari Kolordusu”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 58, (Mart), s.203-230.
- TÜRKMEN, Z. (2010). “Büyük Taarruz Harekâtı”, *Atatürk ve Büyük Taarruz Kahramanlarına Armağan*, Editör: Gürsoy Şahin, Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını, s. 79-148.
- ÜÇÜNCÜ, U. (2012). *Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz*, Ankara: Altınpost Yay.
- ÜÇÜNCÜ, U. (2018). “Büyük Taarruz Zaferinin Ortadoğu'da Yansımaları”, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 11, Sayı XXXVII, (Aralık), ss.703-721.

SSAD

Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi

ISSN 2587-2621

Cilt 6, 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, 30 Ağustos 2022

Volume 6, Special Issue: Great Offensive on 100th Anniversary, 30th August 2022

sisaddergi@gmail.com

Makale Türü/Article Type: Araştırma/Research

Makale Gönderim Tarihi/Received Date: 19.06.2022

Makale Kabul Tarihi/Accepted Date: 01.08.2022

DOI: 10.30692/sisad.1132710

MİLLİ MÜCADELE VE BÜYÜK TAARRUZ'A ANADOLULU BİR RUM'UN GÖZÜNDEN BAKMAK

*Looking at the National Struggle and Great Offensive Through the Eyes of a Greek
Anatolian*

Güngör GÖÇER

Dr. Öğr. Üyesi

Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi

Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

ORCID ID: 0000-0002-8541-6579

gocer20@hotmail.com

Atıf/Citation: Güngör Göçer (2022), "Milli Mücadele ve Büyük Taarruz'a Anadolu Bir Rum'un Gözünden Bakmak", *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 100. Yılında Büyük Taarruz Özel Sayısı, C. 6, 30 Ağustos 2022, s.113-123.

Öz: Osmanlı Devleti'nde uygulanan "millet sistemi" içerisinde yüzyıllarca dillerine, kültürlerine ve dinlerine karşılmadan huzurlu bir yaşam süren gayrimüslimler özellikle 19. yüzyıldan itibaren çıkardıkları ayrılıkçı hareketlerle ülkede yaşanan huzursuzluğun en önemli sebeplerinden birisi olmuşlardır. Bu süreç I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilmesiyle birlikte son merhalesine girerek Anadolu topraklarındaki en önemli gayrimüslim sınıf olan Rumların devletin içine düştüğü aciziyetten faydalanmak için faaliyete geçmelerine neden olmuştur. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Paris Barış Konferansı'nda alınan kararlar sonrasında da Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin İtilaf Devletleri tarafından onaylanmasıyla Anadolu'da başlayan Yunan işgali yerli Rumları heyecanlandırmış ve büyük Yunanistan'ı kurma hayallerini canlandırmıştır. İşte bu amaçla yerli Rumlar hem işgali gönülden desteklemişler hem de işgalci Yunan ordusuna gönüllü olarak katılarak Müslüman Türk halkına karşı birçok insanlık dışı muameleyi reva görmüşlerdir. Yapılan zulümlerle ilgili anlatılar romantik bir anlayışın sonucu ortaya çıkan Türk-Yunan dostluğu bağlamında bazı kesimler tarafından görmezden gelinse de bir vakıa olarak anılarda tazeliğini korumaktadır. Biz bu çalışmamızda Anadolu'da başlayan Yunan işgali sürecinde bizzat Yunan ordusu içerisinde yer alan Anadolu Bir Rum'un Manoli Aksiyotis'in anılarından hareketle Yunan ordusunun Büyük Taarruz'la sona eren işgaller sürecinde neler yaptıklarını neler hissettiklerini ortaya koymaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler : Millî Mücadele, Yunanistan, Sakarya Savaşı, Büyük Taarruz.

Abstract: The non-Muslims who led a peaceful life in the 'Millet System' applied in the Ottoman Empire without any interference in their language, culture and religion for centuries have become one of the important reasons for the unrest lived because of the separatist movement they made since especially 19th century. This period has reasoned to the Greek's, who were the most important non-Muslim class in Anatolia, going in action to take advantage of the helplessness of the state after the Ottoman Empire's reaching its final stage with its defeat in the First World War. Regarding this aim, local Greeks both supported the occupation wholeheartedly and exposed many inhumane

treatments to Muslim Turkish Folk by voluntarily joining into the Greek army. Even though the narratives about the atrocities committed are ignored by some in the context of the Turkish-Greek friendship that emerged as a result of a romantic understanding, they maintain their freshness in memories as a case. In our study here, through the memories of Manoli Aksiyotis, an Anatolian Greek who personally took place in the Greek Army during the Greek occupation which started in Anatolia, we will try to present what he did and felt during the Greek Army's occupations' period that ended with the Great Offensive with his memories.

Keywords : National Struggle, Greece, Sakarya Battle, Great Offensive.

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl macerası, yıkılışıyla sona eren kısa bir zaman aralığında, çok büyük, sarsıcı ve yıpratıcı olaylar dizisine sahne olmuştur. Önce iç siyasette ittihatçı kalkışma başarıya ulaşarak Meşrutiyet'in ilan edilmesi sağlandı. Ardından (1909) payitahtta başlayan 31 Mart isyanı ve akabinde bu isyanın bastırılarak II. Abdülhamid'in hâl edilmesiyle ittihatçıların yönetme erki üzerinde etkisi ve gücü her geçen gün artarak Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar devam etti. İç siyasette yaşanan bu baş döndürücü değişim önce Trablusgarp Savaşı ardından Balkan Harbi ve son olarak da I. Dünya Savaşı'yla birlikte dış siyasette de görüldü. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin yenilgiyi kabul ederek imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması aslında bir devrin sonunu ve yeni bir başlangıcı ifade etmekteydi. (Savaş Açıklkaya, 2014)

Osmanlı Devleti imzaladığı ateşkes anlaşması bağlamında İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlandığında yönetim, ordu, halk ve aydınlardan farklı farklı tepkiler ve sesler yükselmeye başladı. Bu farklı sesler özünde işgallere boyun eğmek ya da işgallere karşı tepki gösterip direnmek şeklinde ortaya çıkmıştı. Dönemin keşmekeşi içerisinde hangi düşüncenin doğru ve başarılı olacağını tahmin etmek zordu. Zira işgallere boyun eğip barış anlaşmasında daha iyi şartlara kavuşma düşüncesini savunanlar ülkenin yıllardır yürüttüğü savaşlarda kaybettiği insan sayısını, uğradığı maddi kaybı ve yeni bir savaşı sürdürme takati olmayan Müslüman Türk halkının içinde bulunduğu yokluğu göz önüne alarak yeni bir mücadeleyi ittihatçıların macera arayışı olarak değerlendirmekteydiler. Buna karşılık işgallere karşı direnip ülkenin ve milletin bağımsızlığını savunanlar ise esaret altında yaşamaktansa mücadele ederek başarıya ulaşmayı, bu mümkün olmazsa da bu uğurda şerefli bir ölüm fikrini daha değerli bulmaktaydılar. İşte Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Anadolu'da başlayan Millî Mücadele hareketi böylesi bir düşünsel bulanıklık içerisinde ortaya çıktı. (Göçer, 2021, s. 371-384)

Millî Mücadele hareketi Doğu, Güney ve Batı cephelerinde işgallerle mücadele etse de savaşın asıl yükü Batı cephesindeydi. Batı cephesindeki mücadeleler Paris Barış Konferansı sonrası bölgede Yunan işgaline izin veren bir sonuç ortaya çıkarınca 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar İzmir'i işgale başladılar. Ancak bu işgal Yunanlılar için sadece İzmir'in alınması düşüncesi ile sınırlı olmayıp Batı Anadolu'nun tamamını ve hatta mümkünse İstanbul'u da alarak Büyük Yunanistan'ın kurmak gibi yayılcı bir düşüncüyü de barındırıyordu. İşte bu düşüncelerle İzmir'in işgali ile birlikte başlayan Yunan işgaline karşı öncelikle bölge halkı efelik kültürünün bir sonucu olarak kurduğu çetelerle direnmeye ve işgalleri yavaşlatmaya çalıştı. Ancak düzenli birlikler karşısında çete anlayışı ile örgütlenmiş iyi niyetli teşkilatların başarılı olmasını beklemek gerçekçi bir tavır değildi. (Arı, 2014, s. 4)

Batı cephesinde işgallere karşı mücadele devam ederken Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkması ve ardında gerçekleştirdiği Havza Genelgesi, Amasya Genelgesi, Erzurum ve Sivas Kongreleri Millî Mücadele hareketinin örgütlü bir mücadeleye dönüşmesine zemin hazırlamış ve Ankara'da 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisinin (BMM) kurulmasıyla da bu süreç tamamlanmıştır. BMM bundan sonra işgallerle mücadeleyi yürütmek için düzenli orduya geçiş yapmış ve Batı Cephesi komutanlığına Ali Fuat Paşa atanmıştır. Böylece artık Millî Mücadele hareketi örgütlü bir yapıya dönüşerek emir-komuta zinciri içerisinde düşmanla mücadeleye başlamıştır. Bu çerçevede Batı Cephesinde I. ve II. İnönü savaşlarının kazanılması hem düzenli orduya duyulan güveni arttırmış

hem de halka moral vermiştir. Ancak bu iki galibiyetin ardından yaşanan Kütahya-Eskişehir savaşının kaybedilmesi genel bir tedirginliğe neden olmuş ve ordu Sakarya nehrinin doğusuna çekilmiştir. Bu gelişme üzerine TBMM’de başlayan tartışmalar sonucunda M. Kemal’in başkomutan olarak ordunun başına geçmesine karar verilmiştir. M. Kemal kendisine verilen yetkiler çerçevesinde orduyu yeni bir savaşa hazırlamak için Tekalif-i Milliye emirlerini yayımlayarak ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Hazırlıkların başlamasından kısa bir süre sonra yapılan Sakarya Savaşı’nın kazanılmasıyla birlikte halkında, askerlerinde, komutanlarında morali düzelmiş ve geleceğe ümitle bakmaya başlamışlardır. Yaklaşık bir yıl süren hazırlık sürecinden sonra başlayan Büyük Taarruz’la birlikte Yunanlıların bozguna uğrayarak geri çekilmesi Anadolu’da yokluklar içerisinde başlayan mücadelenin zaferle sonuçlandırılmasının ilanı olmuştur. (Sarısaman & Üçüncü, 2016)

Bu süreçte Anadolu’da yaşayan Müslüman Türk halkının işgaller ve mücadeleler sürecinde neler çektiğini yapılan mücadelelere karşı nasıl bir tavır takındığı birçok çalışmada ele alınmıştır. Ancak I. Dünya Savaşı’ndan Millî Mücadele’ye ve Yunanlıların İzmir’i işgallerinden Büyük Taarruz savaşında yenilerek geri çekilmelerine kadar giden süreçte Anadolu’da yaşayan Osmanlı vatandaşı Rumların tavırlarının ve düşüncelerinin neler olduğu üzerinde pek durulmamıştır. Biz bu çalışmamızda Ege Bölgesi’nde yaşayan bir Rum’un Manoli Aksiyotis’in anılarını edebi bir dil kullanarak anlatan Dido Sotiriyu’nun orijinal adı “Kanlı Topraklar” olan ancak dilimize çevrilirken “Benden Selam Söyleyin Anadolu’ya” olarak değiştirilen eserinden hareketle Millî Mücadele ve Büyük Taarruz’a bakışlarını ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yaparken Millî Mücadele dönemi ve sonrasında yaşananlardan hareketle romantik bir dostluk yaklaşımı sergileyerek Türk milliyetçiliğinin yaklaşım tarzını eleştiren hatta eleştirmeninde ötesinde suçlayıcı bir dil kullanan tavrın varlığını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu tek taraflı bakış açısı Anadolu’da Osmanlı vatandaşı Rumların ve işgalci Yunan askerlerinin Müslüman Türk halkına uygulamış oldukları vahşeti görmezden gelmektedir. Belki de bu eksikliğin nedeni bu çerçevedeki anlatıların hep bize ait olması buna karşılık işgalcilerin ve yerli Rumların neler yaptıklarını anlatmamaları, eksik anlatmaları veya onların anlatımlarının görmezden gelinmesidir. Ancak D. Sotiriyu’nun M. Aksiyotis’in anılarından hareketle eserinde ortaya koyduğu anlatı işgaller sırasında Müslüman Türk halkına nasıl eziyetler yapıldığının eziyetleri yapan tarafa mensup olan kişiler tarafından anlatılması bakımından önemlidir. (Sotiriyu, 1997)

I. Dünya Savaşı ve Rumlar

I. Dünya Savaşı öncesinde Anadolu’da Türkler ile Rumlar arasında savaş dönemleri dışında da sorunlar yaşansa da iki toplum birbirini tamamlayarak aynı topraklarda varlıklarını uzun yıllar boyunca sürdürmüşlerdir. Balkan Harbi sonrası Balkanlarda Türklere karşı yapılan zulümler¹ Anadolu’daki Rumlara karşı olumsuz bir tepki yaratmıştı (Sotiriyu, 1997, s. 64). Ama bu sistematik veya organize bir tepkiden ziyade kısa süreli bir tepkiydi. Ancak iktidarda bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti geçmiş tecrübelerin ışığında Anadolu’nun ulusal bir homojenliğe sahip olmasının faydalı olduğunu düşünüyordu. Bu düşüncenin etkisiyle Balkan Harbi sonrasında İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bulgaristan ve Yunanistan ile anlaşarak gönüllülük esasıyla karşılıklı olarak nüfus göçünün yapılması için görüşmeler yaptı. Bu konuda anlaşmaya varılmasından sonra 1914’te karma bir komisyon kurulmasına bile karar verildi. Ancak bu sırada çıkan I. Dünya Savaşı bu girişimi sonuçsuz bıraktı (Oran, 1986, s. 46).

¹ Kastro Köyü’nde cuma günü Kaptan Ziku Camii’nin önünde topladığı Müslüman Türklerden Balkan Harbi’ne katılıp Osmanlı ile savaşacağını söyledi. Bunun içinde köydekilerden para istedi. Ancak Kastro Köyü’ndeki Türklerin dindaşlarımızla savaşmanız için size yardım etmeyiz sözü üzerine Kaptan Ziku çetesine ateş emri verdi ve yaklaşık yetmiş tane Türkü katledip köyü de ateşe verdiler. Kemal Yalçın, Emanet Çeyiz, İstanbul 2014, s. 178. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Güngör Göçer, Balkan Harbi sonrası Bir Özeleştirme Örneği Olarak “Kırmız ve Siyah Kitap 1328 Faciası”, Tyb Akademi, Balkan Savaşları’nın 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı, s. 73-91; Güngör Göçer, Balkan Harbinde Yaşanan Zulümlerin Millî Bilincin Oluşmasına Etkisi, Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri, Isparta 2012, s. 63-69.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda Almanların yanında katılması ile birlikte ülke uzun yıllar huzur yüzü göremeyecekti. Artık eli silah tutan herkes askere alınmıştı. Bu uygulama kapsamında gayrimüslimler de silahlı hale alındılar. Ancak ülkede gayrimüslimlere fazla güvenilmediği için onlar daha çok geri hizmetler için kurulan Amale Taburları'nda çalıştırıldılar (Mutlu, 2007). Aslında Osmanlı Devlet adamlarının gayrimüslimlere karşı gösterdikleri güvensizlik pek de yersiz sayılmazdı. Örneğin Manoli Aksiyatis ülkede daha huzursuzluklar çıkmadan önce papazların "*Zaman geliyor... Taş kesilen kral yeniden canlanacaktır.*" dediğini ifade ediyor. Bu sözlerin kendilerinde "*ovamızla dağlarımızı Yunanistan'la birleşmiş görmek özlemi uyanırdı içimizde. Köyümüzde hiç Türk olmadığı ve bazen kendi aramızda bile Türkçe konuştuğumuz halde, Yunanistan sevgisi yüreğimizde sönmez bir ateş gibi yanardı.*" diyecek kadar milliyetçilik duygusunun Anadolu Rumları üzerinde etkili olduğunu açıkça ifade etmektedir (Sotiriyu, 1997, s. 17-18).

Rumlar M. Aksiyatis'in de ifade ettiği gibi milliyetçilik düşüncesinin kendilerine verdiği hazla hep Yunanistan ile birleşme arzusu taşırken bir taraftan da yaşadıkları topraklarda kendilerine karşı bir düşmanlığın olmadığını, Türklerle birbirlerine bayram ziyaretleri yaptıklarını, birbirlerine korkusuzca konuk olduklarını beraber yediklerini içtiklerini sık sık tekrarlıyordu.² Bu nedenle de kendilerine Türklerden bir kötülük geleceğine inanmadıkları gibi kendilerine aynı dine inandıkları Avrupalılardan kötülük geleceğini düşündüklerini şöyle ifade ediyorlardı: "*Bizim asıl düşmanımız Levantenlerdir; bir de Türkiye'nin kanını kaynağından emen Avrupalı sülükler... Ta nerelerden gelip çöktüler bağrımıza, yapışıp geçirdiler dışlerini rahatça ... Bit bunlar bit, Allah belalarını versin! Ve göreceksin, felaket Türklerden değil, bize onlardan gelecek...*" (Sotiriyu, 1997, s. 45).

Osmanlı Devleti'nin Almanların yanında savaşa girmesi ile Anadolu Rumlarının korktukları başlarına geldi. Amele Taburlarındaki zorunlu çalışma yükümlülükleri, beslenme, temizlik, barınma ve sağlık koşullarındaki olumsuzluklar Rum askerlerin Amele Taburları'ndan kaçmak için fırsat kollamalarına neden oldu. Tabii burada şunu da unutmamak gerekir ki Osmanlı Devleti'nin farklı cephelerinde ön saflarda savaşan Türk askerlerinin içinde buldukları şartlarda Amele Taburları'ndaki Rumların şartlarından çok da farklı değildi. Aynı yoksulluğu ve olumsuz şartları onlarda yaşıyordu. Bu nedenle de asker kaçaklığı sadece gayrimüslimlerde değil Müslüman Türk askerleri arasında da yoğun olarak görülen bir olguydu.³ Asker kaçaklarının kendilerinden olmayan kişilere, köylere, kasabalar reva gördükleri hadiseler ise savaş ortamının yarattığı otorite boşluğunun bir sonucuydu ve karşılıklı olarak iki toplumu da etkiliyordu. Kaçaklar aynı zamanda hem kendilerini hem de ailelerini zor duruma sokuyordu.

"Tavan Taburu denilen asker kaçakları av hayvanları gibi durmadan kovalanmaktaydı. Kuyu diplerinde, lağımlarda, dam aralarında gizli sığınaklar kuruyorlardı kendilerine ve yıllarca kapalı bekliyorlardı. Hava kararır kararır koca bir kadınlar ordusunun şehir ve köylerde savaşı başlıyordu. Oğullarıyla kocaları asker kaçağı olan analardı bunlar. Dört yıl boyunca bu kadınlardan hiçbiri uykusuna doymadı, şöyle rahat bir yemek yemedi hiçbiri... Çoğu bütün geceyi bir iskemle üzerinde, kulakları kırışte, her an: "Geliyorlar!" korkusuyla sıçrayıp, dehşet duyarak geçiriyorlardı." (Sotiriyu, 1997, s. 61).

² Bu duygunun etkisi ile Yunanistan'ın Anadolu'yu işgali sırasında bazı Rumlar gönüllü ve istekli olarak Yunan ordusuna katılırken bazı Rumlar ise Yunan ordusuna katılmaktan imtina etmişler ve katılmamak için büyük mücadeleler vermişlerdir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Taner Bilgin, *Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem, Vakantivis*, Mart 2016, S. 1, s.37-92.

³ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Hakan Yaşar, *Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2016, s. 5-41

Dört yıl boyunca devam eden savaş, sayısı belirsiz asker kaçaklığı, yakalanan asker kaçaklarına ibret olsun diye verilen ağır cezalar, çekilen yokluk, eziyet ve sıkıntılar gayrimüslimlerde özellikle de Anadolu Rum halkı üzerinde derin bir öfke biriktirdi.

Millî Mücadele Döneminde Rumlar

Rumlar, I. Dünya Savaşı'nın sona erip İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması'nın yapılmasından sonra başlayan işgallere karşı büyük bir sevinç duymaktaydılar. Zira savaşın bitmesi ve Osmanlı ordusunun teslim olmasından sonra Ege bölgesinde Almanların Efes yakınlarında bıraktıkları silah depoları Türk jandarmaların da kaçmasıyla birlikte Kırkica köyündeki ve çevredeki diğer Rumlar tarafından köylere taşınmıştı. Silahlanan Rumlar “*o vakit hür hissettiler kendilerini. Kamburu çıkmış sırtlar, birden düzeldi. En korkaklar bile fişeklik taşıyor; Türkler, ‘Sıkıysa şimdi gelin!’ der gibi bir kabadayı edasıyla göğüslerini kabartarak yürüyorlardı.*” (Sotiriyu, 1997, s. 140).

Paris Barış Konferansı'nda İzmir'in Yunanlılar tarafından işgaline izin verilmesi ve bir de bölgedeki Rumların silahlandıklarının duyulması bölgedeki Türk köylerinin evlerini barklarını terk ederek göç etmelerine neden olmuştur. Yaşanan bu gelişmeler Osmanlı basınında ısrarlı bir şekilde ele alınmıştır. Örneğin Sebilürreşâd işgalin mahiyetini ve işgaller karşısında bölgede yaşayan Müslüman halkın Yunan mezaliminden kaçmak için bölgeden hicret etmeye başlaması karşısında halkın duygularına tercüman olmaya çalışılarak Yunanlıların mezalimi karşısında teslim olmaksızın Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında yaşamak için halkın başlattığı göç hareketinin doğru olmadığı üzerinde durmuştur. Sebilürreşâd bölgede Yunanlıların bir hakkı olmadığını bu nedenle de eninde sonunda oradan çıkarılacaklarına dikkat çekerek bölgeden Müslüman halkın göç ederek memleketi kendi elimizle düşmana bırakmasının yanlışlığını belirtmiştir (Sebilürreşâd, 12 Haziran 1919, s. 45-46).

Yunanlıların İzmir'e asker çıkarıp iç bölgelere doğru ilerlemeye başlamaları ile bölgede yaşayan Rumlar intikam için fırsatı yakaladıklarını düşündüler. M. Aksiyatis'in dediği gibi “*barınak değiştiriyordu korku.*” (Sotiriyu, 1997, s. 141) Yunan askerlerinin köylerine girmesinin yarattığı haleti ruhiyeyi şöyle anlatmaktaydı:

“Bir anda çiçekler misali açtı gönüller. İnsanlar en güzel giysilerini kuşandı. Kesildi bütün defne dalları, askerlerin üzerine serpmek için gülsuyu ve pirinç alındı. Halılar yayıldı sokaklara, kadınların son aylar boyunca gizlice dikmiş olduğu irili ufaklı bayraklarla donandı köy. Ve ilk borazanların sesi yankılandığında genç, ihtiyar, kadın, erkek diz çöküp toprağa koydular alınlarını, gözyaşları içinde dua ederek mırıldandılar: Yunanistan! Yunanistan! Anamız Yunanistan... Birdenbire beklenmedik bir önem kazanmıştı hayatımız: Beş yüz yıllık kan ve gözyaşının diyetini alacak olan ilk reaya kuşağı bizdik.” (Sotiriyu, 1997, s. 141-142).

Yunan işgali ile birlikte M. Aksiyatis eserin ilk sayfalarında tarif ettiği huzurlu, dinlerine, dillerine, kültürlerine karışılmadan yaşadıkları ve cennetten bir köşe olarak adlandırdığı topraklarla ilgili olarak söylediklerini unuttuyordu. Beş yüz yılın kan ve gözyaşı ile dolu olduğunu iddia ederek intikamını almaya girişiyordu. Bu fırsatı kaçırmamak adına Anadolu Rumlarından gönüllü olarak Yunan ordusuna katılanlar “*25 günlük eğitimden sonra cepheye sevk edilmekte*” (Sotiriyu, 1997, s. 150) kalanlarda ordularına ellerinde avuçlarında olan her şeyi vermek için birbirleri ile yarışmaktaydılar (Yalçın, 2014, s. 147, 277). Fakat katıldıkları Yunan ordusunda da çektikleri sıkıntılar da had safhadaydı. Açlık, susuzluk, bitmek bilmeyen bir mücadele ve sağlık sorunları. Aslında bunlar savaşın getirdiği çaresizlikten başka bir şey değildi. M. Aksiyatis bu çaresizliği şöyle anlatmaktaydı: “*Her şeyden mahrum kalmıştık bütün kış boyunca: Doğru dürüst bir yatacak yerden, üniformadan, gıdadan, ücretten... Sadece soygunculuğu düşünür olmuştuk. Türk köylerini talan etmeye koyulmuştu askerler.*” (Sotiriyu, 1997, s. 181). Ele geçirdikleri düşmana (Türlere) karşı da ellerinden gelen her türlü kötülüğü yapmaktaydılar. Artık hasmına karşı kıyıcılık en uç noktaya ulaşmıştı. Ele geçirdikleri kişileri konuşturmak için yapılan

işkenceden tutun da kaçma süsü vererek arkasından vurdukları tutsaklara kadar her türlü insanlık dışı muameleyi yapan Yunan askerleri daha sonra tuttıkları raporlarla kendilerini aklamaktaydılar. Bölgedeki Kuvayı Milliye çetecilerinden Kör Mehmet'in damadı kayın babasının yerini söylemediği için başına vurulan sopa ile öldürülmüştü (Sotiriyu, 1997, s. 154).

Büyük Yunan ideali ile Anadolu'yu işgale gelen Yunan ordusuyla birleşen Anadolu Rumlarının hayali kısa sürdü. Anadolu'da başlayan Millî Mücadele kısa sürede Yunan ilerleyişini durdurdu. Millî Mücadele hareketinin ve düzenli ordunun elde ettiği başarıların Yunan ordusunu içine düşürdüğü vaziyet Ekişehir, Kütahya ve Afyonkarahisar çevresinde görev yapana M. Aksiyotis tarafından şöyle anlatılmaktaydı:

“Bahar ve yaz mevsimlerindeki bütün gürültülü zaferler Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar'lar, bizi perişan etti. Cephe gerisinde pusulayı tamamıyla şaşırdık! Çalan çanlar, her yerde bayraklar, vatan, millet nutukları, cilalı makaleler... hepsi saçmaydı! Ve Atina'da iyi bir çözüm şekli için, stratejik bir geri çekilip toparlanma ile önümüze çıkan fırsatı yakalamak yerine hükümet: Ankara'ya ileri! emrini veriyor... İleri ama neyle? Kiminle? Ve böylece ağustos ayında Anadolu'nun en dayanılmaz sıcaklığında Eskişehir yürüyüşü başladı. Güneş bedenimizi kavuruyor, içimizi kurutuyordu. Susuz tarlalar gibi çatlıyordu dudaklarımız, dillerimiz. Terimiz akıyordu artık, salyamız yoktu, çişimiz bile gelmiyordu. Fişeklerin kurşununu emiyorduk biraz serinleyelim diye! Arkadaşım Oresti Bekiris çıldırıp damarlarını kesti sonunda, hiç lafını etmeyelim! Biz, insan ve mühimmat olarak son ihtiyatlarımızı tüketmekteydik; düşmansa, mümkün olduğunca az kayıp vererek muntazam çekiliyor ve bizi kendi istediği yere doğru sürüklüyordu.” (Sotiriyu, 1997, s. 163).

M. Aksiyatis'in anlattığı ve kâğıt üzerinde kazandıkları Kütahya-Eskişehir galibiyetiydi. Onun anlatımından kazanılan bu zaferin “Pirus zaferi” olduğu anlaşılmakta. Yunanlıların kazandığı bu savaş Millî Mücadele hareketi içerisinde ve BMM'de de tartışmalara neden olmuş ve bir panik havası ortaya çıkarmıştı. Bunun bir sonucu olarak meclisin Kayseri'ye taşınması fikri bile tartışılmış önemli kurumlar, kadınlar ve çocuklar Kayseri'ye nakledilmişti.⁴ BMM'de yapılan tartışmalar sonunda da verilen olağan üstü yetkilerle M. Kemal'in ordunun başına geçmesi kararı alınmıştı. M. Kemal kendisine verilen yetkileri kullanarak bir dizi emir yayımlamış ve bu emirlerle de ordunun eksiklerini tamamlamaya çalışmıştı.

Kütahya-Eskişehir savaşını kazanmış olmasına rağmen Yunan ordusunun içinde bulunduğu tükenmişlik duygusu yeni bir savaşı kazanma ihtimallerinin olmadığını göstermekteydi. Sakarya Savaşı'nda silah gücü ve asker sayısı olarak üstün olmalarına rağmen Yunan ordusunun yenilmesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. M. Aksiyatis'de bu durumu şöyle anlatmaktaydı:

“Sakarya'daki o yirmi günlük savaş bizi mahvetti... Altmış ile yüz kilometrelik bir cephe üzerinde dövüşmekteydik. Sarp dağlarda, uçurumlar arasında ... Yirmi beş kilometre derinliğinde olan düşman istihkamları, Polatlı'dan Tuz Gölü'ne kadar münferid tepelere yayılmış durumdaydı. Her tepecik bir müstahkem mevki halindeydi sözün kısası. Yiğın yiğın metrisler, dikenli tel örgüleri, gözleme karakolları vardı. Ve bu cehennemden canlı çıkmayacaklarına dair sanki yemin

⁴ Bu sırada Ankara'da bulunan Mehmet Akif'in oğlu yaşananları şöyle anlatmaktaydı: “Haymana'ya doğru ilerlemeye bütün gayretleriyle uğraşıyorlardı. Top sesleri gecenin ıssızlığında Ankara'dan duyulabiliyordu. O zaman Ankara'yı Kayseri'ye nakletmek düşünülüyor. Mebuslar, büyük memurlar ailelerini çocuklarını peyderpey Kayseriye gönderiyorlardı. Ziraat Mektebi daha bazı müesseseler dahi Kayseri'ye göç etmişlerdi. Sıra bizimkilere geldi. Sıcak bir yaz günü akşamüzeri Kayseri'ye giden kağı arabalarından müteşekkil bir kabile ile anam ve hemşirelerim de yola çıktılar. Babam beni yanından ayırmadı. Benim kaldığım icabında öldüğüm yerde oğlum da ölsün dedi.” Emin Akif Ersoy, *Babam Mehmet Akif Ersoy*, İstanbul 2017, s. 87.

vermişti Türkler; inatla boğazlaşıyorduk. Depolar dolusu mühimmat ve cephane vardı ellerinin altında, uçakları bile vardı... Bizim sadece süngülere dayanan yiğitliğimiz ne ifade edebilirdi ki? Hastaneler ağzına kadar doluydu. Havaya savurup attık kuvvetlerimizi, sonra da geri çekildik...” (Sotiriyu, 1997, s. 163-164).

Yunan ordusundaki bir neferin gözünden Sakarya Savaşı'nın görünümü böyleydi. Daha savaş başlamadan moral üstünlüğünü kaybeden Yunanlıların 22 gün süren savaşın yükünü taşımaları mümkün değildi. M. Aksiyatis'in savaşla ilgili verdiği bilgilerde Yunan ordusunun silah gücü olarak Türkler'den daha zayıf olduklarını iddia etmesi ve hatta Türklerin “uçakları bile vardı” diye belirterek aradaki güç farkına vurgu yapması ve kendilerinin ise sadece “süngülere dayanan yiğitliklerini” vurgulaması ise manidardı. Zira Sakarya Savaşı ile ilgili olarak yapılan akademik çalışmalarda iki ordunun askeri gücünü karşılaştıran rakamlarla ortaya konulmuştur. Buna göre karşıma şöyle bir dağılım ortaya çıkmaktadır:

	Subay	Er	Tüfek	M. Tüfek	Top	Hayvan	Araba.	Kamyon.	Uçak
Türk	5401	96.326	54.572	825	169	32.137	1.284	-	2
Yunan	3.780	120.000	75.900	2.768	286	3.800	?	840	18

(Cemal Avcı, 2020 4(1), s. 8)

Bu rakamlara baktığımızda M. Aksiyatis'in belki savaşın şiddetinden veya savaş alanında düşmanlarının kendilerinden üstün olmasından hareketle düşmanlarının silah gücü ve hatta uçak sayısı bakımından sayısal fazlalığa sahip olduğunu düşünmesi kabul edilebilir. Ancak savaş alanındaki gerçek güç dağılımı hiç de öyle değildir.

Yunan ordusunun Sakarya Savaşı'nı kaybetmesi ve ardından BMM'nin Fransızlarla imzaladığı Ankara Antlaşması Yunan ordusunun moralini tamamen bozmuş ve “*Küçük Asya'ya ebediyen elveda*” demelerine neden olmuştur. Yunan askerlerin kendi aralarında yaptıkları tartışmalarda da neden böyle bir sonucun ortaya çıktığı değerlendiriliyordu “*Türkler için durum bambaşka: Tarlası için, camisi için, ailesi için savaşıyor Türkler. Sakarya demek Termopil demekti onlar için. Sakarya diyor ve ölüme meydan okuyorlardı.*” (Sotiriyu, 1997, s. 176).

Sakarya Savaşı mağlubiyeti Yunan ordusunda moralleri tamamen alt üst etmişti. Ordunun içinde bulunduğu durumu M. Aksiyatis şöyle anlatmaktaydı:

“Bıktık savaştan! Kimisi kaçmayı düşünüyordu, kimisi de kendi kendini yaralamayı. Bir alayda ayaklanma olmuştu. Her şeyden mahrum kalmıştık bütün kış boyunca. Doğru dürüst yatacak yerden, üniformadan, gıdadan, ücretten... Sadece soygunculuk düşünür olmuştuk. Türk köylerini talan etmeye koyulmuştu askerler. Ve Kemal haklı olarak: ‘Düşmanın yaptıklarından ben utanç duyuyorum...’ şeklinde demeç veriyordu. 1914’lerdeki Türk ordusunu hatırlatıyordu bana içine düştüğümüz durum, yüreğim sızlıyordu...” (Sotiriyu, 1997, s. 181).

Savaşın kötüye gitmesiyle birlikte hastanelerde yaralı olarak yatan Rum askerlerin cepheye gitmemek için dikişlerini kesip yaralarının yeniden mikrop kapması için uğraşması, ateşini yükseltmek için her türlü hileyi yapması sık karşılaşılan olaylardı. Mağlubiyetin kaçınılmazlığı anlaşıldıkça Yunan ordusunda tartışmalar daha da alevleniyordu. İçine düştükleri durumla ilgili yaptıkları tartışmalarda kendilerini bu sefere zorlayan Batılı büyük devletlerin kendileri ile işleri bitince kendilerini satmalarından kaynaklandığını ve bununda yabancı sermayenin kendi çıkarından başka hiçbir hesabının olmamasının bir sonucu olduğuna karar vermişlerdi (Sotiriyu, 1997, s. 193).

Büyük Taarruz

Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra BMM'ye ve düzenli orduya duyulan güven iyice artmış ve Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'yla da yurdun düşmanlardan temizlenmesinin yakın olduğuna olan inanç iyice kuvvetlenmişti. BMM ve halk bozguna uğrayan Yunan ordusunun kendisini toparlamasına fırsat verilmeden genel bir taarruz yapılarak Yunanlıların yurttan atılmasını istiyor ve bunun için sabırsızlanıyordu. Ancak ordunun komuta kademesi ordunun taarruz için gerekli hazırlıklar tamamlanamadan yapılacak bir taarruzun başarısız olması durumunda telafisi imkânsız sonuçlar ortaya çıkacağını düşündüğü için taarruz konusunda acele etmiyordu.⁵ Tabii bu durum hem halkta hem de BMM'de çeşitli eleştirilere neden olurken Türk kamuoyunun sabırsızlığı da her geçen gün artmaktaydı.

Sakarya Savaşı sonrası Yunan ordusundaki durum da aslından Türk kamuoyunun içinde bulunduğu haleti ruhiyeden pek farksız değildi. Cephedeki Rum askerler ne zaman saldırılacağını bilmeden beklemekten moralleri iyice bozulmuştu. Belki de taarruzun hemen başlamayıp hazırlıkların tamamlanması için beklenmesi Yunan ordusunda moralleri iyice alt üst ettiğinin farkında olan Türk komuta kademesi birazda bunun için bilinçli hareket etmişti. Büyük Taarruz'da Afyonkarahisar cephesinde olan M. Aksiyatis savaşı beklerken hissettiklerini şöyle anlatıyor:

"Hain sessizlik! Top ateşi başlamayacak mı? Niçin hala çalmıyorlar ateş borusunu? İnsanın canını çıkaran yürüyüş bundan bin kat iyidir! Ve gene bin kat iyidir bundan, daha dün lanetler yağdırdığımız savaş! Ölmek, böyle can çekişip beklemekten çok daha rahattır herhalde! Ne oluyor peki? Yoksa kuşatıldık mı? Türk çetecilerin gelip bizi nallamalarını mı bekliyoruz? (...) Sinirler alabildiğine gerilmiş, neredeyse çatlayacak. Karış karış karanlığı tarıyor gözlerimiz, düşmandan iz arıyor. Burun deliklerimiz ürperiyor. Çoktan başlamış kaçmaya düşüncelerimiz; burada çivilenmiş işkence çeken vücuttan uzakta dörtunal gidiyor." (Sotiriyu, 1997, s. 197).

Aslında bu ifadeler Büyük Taarruz savaşının başlamadan kazanıldığının ifadesidir. Zira cepheye ümitsiz bir şekilde bekleyen Rum askerlerin bedenlerinin aksine düşünceleri cepheden dörtunala kaçmaya başlamıştır. Savaşın başlamasından sonra da M. Aksiyatis'in ifadesiyle "bir mırılta" şeklinde bütün siperleri dolaşan "ricat" kelimesinin telaffuzundan birkaç saniye sonra Rum askerlerin pıllarını pırtılarını toplayıp yola düşüklerini anlatması dikkat çekicidir. M. Aksiyatis ricatın başlamasından sonra gelişmeleri anlatırken aynı ordunun neferlerinin birbirlerine bile acımadan kaçtuklarına dikkat çekiyor (Sotiriyu, 1997, s. 201). Canlarının derdine düşen Yunan askerlerinin gözü kaçmaktan ve kaçarken de her şeyi talan edip çalıp çırpılmaktan, yakıp yıkmaktan ve katletmekten başka bir şey görmüyordu. Yaptıkları vahşetleri M. Aksiyatis de bizzat şahit olmuş ve gördükleri karşısında neler hissettiğini "Gözlerimin gördüğü şey bir türlü kabul etmeye yanaşmıyordu aklım." diyerek anlatmaktaydı. M. Aksiyatis, Rum askerlerin sandıklar, eşyalar ve halılar yüklü bir arabayı götürdüklerini ve arabanın üstünde de ihtiyar bir Türk'le ihtiyar karısını, ellerini kollarını sımsıkı bağlayıp oturtulduğunu görmüştü. Az sonra Rum askerler üzerinden geçtikleri köprünün ihtiyar Türklerle birlikte havaya uçurulduğuna da şahitlik etmişti. Rum askerlerin yaptıkları bunlarla da sınırlı değildi.

⁵ Sakarya Savaşı'ndan sonra düşmanı yurttan atmak için son büyük taarruzun ne zaman yapılacağı hem BMM'de hem de ordu komuta kademesi içerisinde ciddi tartışmalara neden olmaktadır. Bu tartışmalar çerçevesinde Ali İhsan Sabis Batı Cephesi I. Ordu komutanlığına atandıktan sonra yaşadıklarını anlattığı hatıratında İsmet İnönü ve ekibinin hemen taarruz arzusunda olduğunu ancak kendisinin bu fikre karşı çıktığını ifade ediyor. A. İ. Sabis Batı Cephesi'ne atandığında ordunun yeni bir saldırıyı kaldıracak malzemeye (yiyecek, giyecek, silah ve cephane) sahip olmadığını eksiklerin bir iki ayda giderilse bile o zaman da kışa gelineceğini ve yeni bir Sarıkamış faciasının yaşanacağını düşündüğü için ısrarla ani bir taarruzla karşı olduğunu ve bunu da komuta kademesine verdiği raporlarda bildirdiğini ifade ediyor. Ayrıca "Acaba hakikaten bu haldeki birliklerle taarruz yapılmak mı istendiğini yoksa blöf mü yapıldığını kendime sordum." diyere yaşadığı şaşkınlığı da ortaya koyuyor. Ali İhsan Sabis, *Hatıraların İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, İstanbul 1993, C. V, Nehir Yayınları, s. 173.

“Geçtiğimiz yerlerde harabe ve kahrından, yangından, cinayetden, ırz düşmanlığı ve soygundan başka bir şey görmedim. Sivil Türk halkı ölüyordu bizim bozgunun ceremesini: Binlerce insan kaçıyordu oradan oraya; hiçbir şeyin anlamı hiçbir şeyin değeri yoktu artık.... Alevler içinde yanan bir kasabanın kıyısında, vurulmuş oğlunun üzerine eğilmiş, yüzünü gözünü paralayarak iç yırtıcı çığlıklar atan genç bir Türk kadını gördük. İçkiyle kızışan askerler hemen baktılar kadına, sonra sözle yetinmeyip...”

diye anlatımına devam eden M. Aksiyatis her türlü ahlaksızlığın yapıldığını çekinmeden ifade etmekteydi (Sotiriyu, 1997, s. 203). Bu sözler Türklerin milliyetçilik duygusu ile düşmanın hunharlığını ve barbarlığını göstermek için uydurdıkları propagandalar olmayıp M. Aksiyatis’in kendi sözleriydi. Yunan ordusunun geri çekilirken Uşak’ta halkın canını kurtarmak için köylerden, şehirlerden dağlara kaçtığına her tarafı yangının kapladığına şahit olan İsmet İnönü, hatıralarında esir edilen bir Yunan komutanla olan diyaloglarını şöyle anlatmaktaydı:

“Niçin yakıyorsunuz, muharebede böyle şey var mı? Dedim. Şimdi siz bir tümen kumandanısınız. Bu kıtaat sizin Sizi Divanharbe veririm ve kurşuna dizerim. Harp kanunları, her türlü kanunlar bunu emreder. Halka böyle muamele yapılır mı?

Ben bu sözleri bitirince, Yunan kumandanı tercümanına beni sormuş, bu adam kimdir, demiş. Cephe kumandanı İsmet Paşa demişler. Bunu duyar duymaz hemen selam vaziyetine geçti. Bana selam verdi. Çok özür diledi. Söz dinletemiyoruz, orduda zaptırapıt kalmadı, herkes bildiğini yapıyor, hiçbir suçumuz yoktur, dedi. Velhasıl uzun boylu özür diledi.” (İnönü, 1992, s. 295-296).

Yunan ordusunun geri çekilirken yaptıklarının hesabının sorulacağından korkmaları arkalarına bakmadan kaçmalarına neden olmaktadır. Kaçanlar sadece askerlerde değildi sivil Rumlar da kaçıyordu. Trenler ağzına kadar kaçan Rumlarla doluydu ve kaçanlar geride kalan ne askerlerini ne de sivil halklarını düşünmüyorlardı. Yaşanan vahşet karşısında Rumlar eski günlerinden de özlemle bahsetmekten de kendilerini alamayarak *“Ve eskiden olduğu gibi Türk dostlar belirse kapıların eşiğinde ‘Akşamların hayrolsun çorbacı’ deseler gülümseyerek, ‘uğur ola efendiler!’ deseler..”* demekteydiler (Sotiriyu, 1997, s. 206). Aslında bu ifadeler ve geçmişe duyulan bu özlem Osmanlı döneminde beş yüz yıllık bir kan ve göz yaşı döktükleri suçlularının da gerçekleri yansıtmadığının kendi ağızlarından yalanlanmasıydı.

Büyük Taarruz mağlubiyetinden kaçanların son sığınakları İzmir olmuştu. İzmir’e ulaştıklarında gördüklerine de inanamamışlardı. Çünkü şehir eski canlılığını kaybedip *“ölü bir şehre”* dönüşmüştü. Yunan ordusunu takip eden Türk ordusu geçtikleri yerlerde hep kan ve gözyaşı gördü. Bu duygularla İzmir’e kadar ilerleyen Türk ordusunun İzmir’i ele geçirdikten sonra Ermeni mahallesinden başlayarak İzmir’i ateşe verdiğini ifade eden M. Aksiyatis, Türklerin İzmir’i yakmakla ne kazanacağını söyleyen kişiye *“Evet ama biz ne kazanmıştık çekilirken Türk köylerini ateşe vermekle?”* diyerek karşılık vermişti (Sotiriyu, 1997, s. 221). Türk ordusu İzmir’i tamamen ele geçirdikten sonra erkekleri savaş esiri olarak almış, kadınların, çocukların ve ihtiyarların Yunanistan’a gitmelerine izin vermişti. Esirler iç bölgelere götürülürken yolda yaktıkları, yıktıkları, zulmettikleri topraklardan geçmişler Yunan zulmünü yaşayanların öfkelerinden nasiplerine düşeni almak zorunda kalmışlardı (Sotiriyu, 1997, s. 229). Buna rağmen savaş sırasında M. Aksiyatis’in kardeşini ölümden kurtaran bir Türk tanıdık olduğu gibi, esirlere karşı öfkesine hâkim olarak bir iki sepet üzüm verecek kadar alicenaplık gösteren, onlara acıyan Türk halkı da yok değildi ki M. Aksiyatis bunu da eserinde ifade etmekten çekinmemiştir.

D. Sotiriyu eserini M. Aksiyatis’in hatıralarına dayanarak kaleme almıştı. Bu hatıralarda M. Aksiyatis anılarını anlatırken esere yansıdığı gibi mümkün olduğu kadar gördüklerini yaşadıklarını ve Türk halkına yaşattıklarını tüm çıplaklığıyla ortaya koymuştu. M. Aksiyatis tüm bu yaşananların tek sorumlusunun Türkler olmadığını düşünmektedir. Ona göre Anadolu’nun zenginliklerini ellerinde tutan Hristiyan halkın ortadan kalkmasını önce Almanların sonra da

müttefik kapitalistlerin istediğini çünkü Anadolu Hristiyanlarını kendilerine bir engel olarak gördüklerini ifade ediyor (Sotiriyu, 1997, s. 109).

Yaşanan bu acıların bir şeye gebe olduğunu sezen M. Aksiyatis nasıl bir sonucun doğacağını merak etmekteydi ki, bu merakı kısa bir zaman sonra Yunanistan ve Türkiye arasında imzalanan mübadele sözleşmesi ile giderilmiş oldu.⁶ Bu anlaşma aynı topraklarda yaşayan iki düşman topluluğun bir arada yaşama ihtimalinin olmadığına da kabulü anlamına geliyordu. Türkiye'deki Rumlar Yunanistan'a, Yunanistan'daki Türkler de Türkiye'ye zorunlu olarak göç ettirilerek bir devir kapanmış oluyordu. Ancak hem gelenler hem de gidenler terk ettikleri toprakları hiç unutmadan oraların özlemiyle hayata gözlerini yumdular.

SONUÇ

I. Dünya Savaşı ile başlayan ve Millî Mücadele hareketinin Büyük Taarruz Meydan Muharebesi'nin kazanılmasıyla sona eren savaş ve işgaller süreci Anadolu Türk halkına büyük acılar yaşatmıştır. Ancak Türkler açısından yaşanan acıların en zoru ise yüzyıllardır Osmanlı topraklarında yaşayan dillerine, kültürlerine ve dinlerine karışmadıkları gayrimüslim halkın zor zamanlarında kendilerine reva gördükleridir. Bu nedenle Türk halkı savaşın kazanılmasından sonra bile Yunan işgalcilerle birlikte hareket eden yerli Rumların kendilerine yaptıklarını hiçbir zaman unutmadılar. Dönemin zor şartları nedeniyle yaşananları Türk halkının abarttığını düşünenler olmakla birlikte Yunan ordusunun içinde yer alan ve yapılan zulümleri dile getiren seslerin olması yaşananların anlaşılması adına önemlidir. Yapılan yanlışların açıkça ifade edildiği bu anlatının temelinde geçmişe özlem de vardır. Çalışmanın konusunu oluşturan eserde de bu özlem açıkça dillendirilmektedir. Esasen insani olarak istenen biraz toprak, para edecek ürün, yavrulayan hayvan, iyi bir eş, hayırlı evlatlar ve mutlu bir ihtiyarlıktı. M. Aksiyotis'in bu istekleri arkadaşı Drossakis'i güldürür ve sorar kim verecek sana bütün bunları? "*bizim köyümüzde vardı bunlar*" diyerek yaşananlardan duyduğu pişmanlığı ve geçmişe duyduğu özlemini ifade eder (Sotiriyu, 1997, s. 168). M. Aksiyotis'in de ifade ettiği gibi huzur içinde yaşadıkları ülkeye, millete ve devlete karşı gösterdikleri hunharlık onların yüzyıllardır yaşadıkları topraklardan ebediyen ayrılmalarına neden oldu. M. Aksiyotis'e göre bu ayrılığın nedeni de Müslüman Türk halkı değildi. Millî Mücadele hareketinin başlamasından Büyük Taarruz Meydan Muharebesi'nin kazanılmasına kadar geçen sürecin Anadolu bir Rum tarafından açık yüreklilikle anlatımı yaşananların anlaşılması adına oldukça önemlidir.

KAYNAKÇA

AÇIKKAYA, S., ÇELİK, A. (2014). *Bir Devrin Sonu*. İstanbul: İskenderiye Kitap.

ARI, K. (1995). *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurdu.

ARI, K. (2014). Türk İstiklal Harbinde Kuvayı Milliye, Düzenli Ordu ve Cepheler. *İstiklal Harbi'nde Türk Ordusunun Yapılanması ve Düzenli Orduya Geçiş*. Ankara: ATESE Daire Başkanlığı Yayınları.

ARI, K. (2017). Türk Roman ve Öyküsünde "Mübadele". *Tarih ve Günce*, I/1 2017 Yaz, 5-28

⁶ Mübadele hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kemal Arı, *Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, İstanbul 1995; Kemal Arı, Türk Roman ve Öyküsünde "Mübadele", *Tarih ve Günce*, I/1 2017 Yaz, s. 5-28; Güngör Göçer, Mübadelenin Dikenli Yollarında Mübadele İnsanları, *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Balkanlar'a Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e) Tam Metin Bildiri Kitabı*, Ankara 2019, C. I, s. 389-422.

- BİLGİN, T. (2016). Savaş Yıllarında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İnkılap, *Vakanüvis*, Mart 2016, S. 1, 37-92.
- CEMAL AVCI, H. A. (2020). Sakarya Savaşı'nın Önemi ve Ders Kitaplarındaki Yeri Hakkında Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Yaklaşımlar Dergisi*, 4(1), 1-16.
- ERSOY, E. A. (2017). *Babam Mehmet Akif Ersoy*. İstanbul: Kurtuba Kitap.
- GÖÇER, G.(2012). Balkan Harbi sonrası Bir Özeleştirme Örneği Olarak “Kırmızı ve Siyah Kitap 1328 Faciası”. *Tyb Akademi*, Balkan Savaşları'nın 100. Yılında Büyük Göç ve Muhaceret Edebiyatı, 73-91.
- GÖÇER, G. (2012). Balkan Harbinde Yaşanan Zulümlerin Milli Bilincin Oluşmasına Etkisi. İçinde, *Uluslararası Balkan Sempozyumu Bildirileri*, (s. 63-69). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- GÖÇER, G. (2019). Mübadelenin Dikenli Yollarında Mübadele İnsanları. İçinde, *VII. Uluslararası Balkan Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Balkanlar'a Balkanlar'dan Göçler (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e) Tam Metin Bildiri Kitabı*, C. I (s. 389-422). Ankara: Gece Kitaplığı.
- GÖÇER, G. (2021). Millî Mücadele'nin Gönüllü İrşadçısı Mehmet Akif. *III. Uluslararası Mehmet Akif Ersoy Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, (s.371-384). Burdur.
- İNÖNÜ, İ. (1992). *İsmet İnönü Hatıraları*. İstanbul : Bilgi Yayınevi.
- MUTLU, C. (2007). *I. Dünya Savaşı'nda Amele Taburları*. İstanbul : IQ Kültür Sanata Yayıncılık.
- ORAN, B. (1986). *Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu*. Ankara : Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- SABİS, A. İ. (1993). *Hatıraların İstiklal Harbi ve Gizli Cihetleri*, C. V, İstanbul: Nehir Yayınları
- SARISAMAN, S., ÜÇÜNCÜ, U. (2016). Arşiv BElgelerine Göre Büyük Tarruz, *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 9, S. XXV, 269-310.
- Sebilürreşâd. (12 Haziran 1919). İzmir Havalisinden Hicret. *Sebilürreşâd*, 421-422.
- SOTİRİYU, D. (1997). *Benden Selam Söyle Anadolu'ya*. İstanbul : Alan Yayıncılık.
- YALÇIN, K. (2014). *Emanet Çeyiz*. İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.
- YAŞAR, H. (2016). Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Bahar 2016, 5-41.